

Ewa Rogowska-Cybulska

Powtarzali *za-lom-za-lom-za-lom* i tak powstała *Łomża*...

**O etymologiach nienaukowych
nazw miejscowości powiatu łomżyńskiego**

Księdzu Tadeuszowi Górskiemu –
kanonikowi honorowemu Kapituły Katedralnej Łomżyńskiej,
a mojemu „Bubu Tucowi”

Gdańsk 2018

Wstęp

Tematem niniejszej książki są etymologie nienaukowe (inaczej: ludowe, potoczne, asocjacyjne, pseudoetymologie itp.) nazw miejscowości położonych na obszarze współczesnego powiatu łomżyńskiego. Zasługują one na odrębny opis językoznawczy, ponieważ – jak o wartości wszystkich etymologii ludowych lokalnych toponimów¹ pisze Elżbieta Michow – są „cennym przekazem kulturowym, dającym wgląd nie tylko w twórczość językową, ale i specyficzną logikę skojarzeń i sferę wyobrażeń mieszkańców regionu” (Michow 2008: 165). Jan Miodek uważa nawet owe nieprofesjonalne dociekania dotyczące pochodzenia nazw miejscowych za „zasługujące na podziw ludzkie dążenie do prawdy” (Miodek 2002). Henryk Duda i Mariusz Koper wiążą ponadto ludowe etymologizowanie z potrzebą ochrony własnego dziedzictwa kulturowego, zauważając, że „chęć interpretacji onimów wynikała zarówno z własnej ciekawości, jak też z obowiązku przekazu tradycji następnym pokoleniom” (Duda, Koper 2009: 82). Opis etymologii ludowych nazw miejscowości, zwłaszcza tych znanych tylko małym społecznościom, łączy się zatem „z pojęciem małej ojczyzny, z uczestnictwem w świecie tradycji i zwyczajów lokalnej wspólnoty” (Michow 2008: 10).

W opracowaniu tym analizą objęte zostały wszystkie etymologie potoczne nazw miejscowości powiatu łomżyńskiego, do których udało mi się dotrzeć². Część szczegółowa zawiera opis 242 pseudoetymologii 135 nazw miejscowych. W świetle przeprowadzonych badań poszczególne toponimy mają od 1 do 37 etymologii nienaukowych. Najwięcej – bo aż 37 – etymologii potocznych udało mi się wyszukać dla toponimu *Łomża*, a dla pozostałych nazw miejscowych powiatu łomżyńskiego znalazłam już tylko od 1 do 7 pseudoetymologii: tylko jedna etymologia asocjacyjna została odnotowana dla 92 nazw, po dwie etymologie potoczne – dla 29 nazw (*Boguszki, Brulino, Chomentowo, Dobry Las, Dobrzyjałowo, Gać, Gielczyn, Janowo, Jarnuty, Jednaczewo, Kąty, Kokoszki, Koziki, Makowskie, Miastkowo, Obrytki, Pieńki, (Piątnica) Poduchowna, Przytuły, Sambory, Srebrowo, Sierzputy, Stare*

¹ *Toponimy* (z gr. *topos* ‘miejsce’ i *onymos* ‘imię’) to inaczej nazwy miejscowe, czyli nazwy własne miejsc zamieszkałych i niezamieszkałych przez człowieka. Do grupy tej należą przede wszystkim: nazwy osad ludzkich (*ojkonimy*), nazwy państw (*choronimy*), nazwy rzek, jezior oraz innych zbiorników i cieków wodnych (*hydronimy*), nazwy górskie (*oronimy*), nazwy terenowe, czyli nazwy pól, łąk, lasów, wzniesień, dołów itp. (*mikrotoponimy*), a także nazwy miejskie, zwłaszcza nazwy ulic i placów (*plateonimy*). Wszystkie nazwy miejscowe mogą mieć oprócz etymologii naukowych również etymologie nienaukowe. Ponieważ jednak w niniejszej książce omawiam tylko etymologie potoczne nazw miejscowości (miast, miasteczek i wsi), terminów *nazwy miejscowości*, *nazwy miejscowe* i *toponimy* używam ze względów stylistycznych wymiennie.

² Pseudoetymologii niektórych nazw miejscowości mimo podjętych starań nie znalazłam. Zresztą nie wszystkie nazwy miejscowości mają etymologie nienaukowe (objaśnienia podawane przez mieszkańców bywają niekiedy zgodne z wynikami badań onomastycznych). Zapewne też mieszkańcy znają jeszcze inne, nieopisane tu etymologie potoczne tych nazw miejscowości, które w książce uwzględniłam.

Modzele, Szablak, Szabły Młode, Truszki, Trzaski, Wagi i Zanklewo), po trzy pseudoetymologie – dla 8 nazw (*Brzostowo, Burzyn, Czarnocin, Czartoria, Kucze, Mątwica, Piątnica i Szczepankowo*), po cztery – dla 2 nazw (*Bożejewo i Zbójna*), pięć – dla 1 nazwy (*Wizna*), po sześć – dla 2 nazw (*Jedwabne i Śniadowo*), a siedem etymologii synchronicznych ma 1 nazwa (*Kupiski*).

Informacji o etymologiach nienaukowych łomżyńskich toponimów dostarczyły cztery rodzaje źródeł:

- teksty drukowane, reprezentujące m.in. regionalną literaturę piękną (w tym literaturę dla dzieci), przewodniki turystyczne, opracowania historyczne i kulturoznawcze;

- teksty pisane, przede wszystkim odpowiedzi na ankiety przeprowadzone wśród uczniów kilku szkół średnich w Łomży³ oraz zespołu szkół w Przytułach⁴ na temat pochodzenia nazw ich rodzinnych miejscowości, ponadto niedrukowane wspomnienia i notatki;

- teksty mówione, mianowicie ustne wywiady z kilkoma mieszkańcami Łomży oraz nagrane na magnetofon teksty gwarowe;

- teksty internetowe, w tym objaśnienia etymologiczne publikowane na stronach internetowych niektórych miejscowości, artykuły w Wikipedii, blogi internetowe, a także opublikowane w Internecie wyniki ankiet przeprowadzonych w ramach projektu edukacyjnego pn. „Każde miejsce opowiada swoją historię – partnerstwo sektora samorządowego i pozarządowego na rzecz zrównoważonego rozwoju regionalnego” (Liniewicz 2005).

Zgromadzony materiał obejmuje zatem etymologie nienaukowe różnego rodzaju: od etymologii ludowych, których nośnikami są rozbudowane podania etymologiczne, po związane rzeczowe objaśnienia pseudoetymologiczne pozbawione warstwy narracyjnej; od efektów dociekań czynionych na serio, w poszukiwaniu prawdziwego źródłosłowu nazwy miejscowej, po ujęcia satyryczne lub rezultaty kreacji artystycznej; od przekazów opartych na opowiadaniach przodków po indywidualne pomysły reetymologizacyjne; od tekstów

³ Za pomoc w przeprowadzeniu w latach 2008–2018 badań ankietowych wśród uczniów II Liceum Ogólnokształcącego im. Marii Konopnickiej bardzo dziękuję nauczycielce języka polskiego w tej szkole, mgr Marii Kryszejtys. Słowa wdzięczności kieruję również do tych nauczycieli łomżyńskich szkół, którzy poddali swoich uczniów badaniom ankietowym w r. 2018: ks. mgra lic. Jacka Dąbrowskiego z I Liceum Ogólnokształcącego im. Tadeusza Kościuszki, mgr Beaty Chojnowskiej z III Liceum Ogólnokształcącego im. Żołnierzy Obwodu Łomżyńskiego Armii Krajowej oraz mgr Teresy Filochowskiej z Technikum Ekonomicznego.

⁴ Za zorganizowanie ankiety wśród uczniów Zespołu Szkół w Przytułach: Szkoły Podstawowej im. Jana Pawła II i Gimnazjum im. Kardynała Stefana Wyszyńskiego dziękuję dr Dorocie Cybulskiej.

gwarowych, przez wypowiedzi potoczne, po utwory literackie pisane językiem ogólnopolskim.

Książka składa się z dwu części. W pierwszej z nich omawiam wybrane zagadnienia teoretyczne związane z etymologią nienaukową toponimów oraz podaję zwięzłą syntezę zaprezentowanych dalej analiz szczegółowych. Czytelnik znajdzie tu zatem charakterystykę etymologii nienaukowej jako pewnego fenomenu językowo-kulturowego, opis najważniejszych typów etymologii nienaukowych spotykanych wśród pseudoetymologii nazw miejscowości powiatu łomżyńskiego, a także omówienie dwu klasyfikacji (semantycznej i formalnej) łomżyńskich toponimów w świetle ich etymologii nienaukowych. Część druga to słownik etymologii nienaukowych nazw miejscowości powiatu łomżyńskiego, uwzględniający wszystkie wyekszerpowane ze źródeł pseudoetymologie odnoszące się do danego toponimu. Zaprezentowano tu etymologie naukowe badanej nazwy miejscowej, zgromadzono wszystkie odnalezione teksty zawierające jej pseudoetymologie, a następnie poddano te pseudoetymologie szczegółowej analizie, uwzględniając przede wszystkim wzajemny stosunek porównywanych podstaw motywacyjnych (wtórnej do faktycznej) oraz miejsce omawianych toponimów w obu wspomnianych wyżej klasyfikacjach (semantycznej i formalnej).

Etymologie nienaukowe toponimów (na przykładzie nazw miejscowych powiatu łomżyńskiego)

Istota etymologii nienaukowej i nazwy tego zjawiska

Słowo *etymologia* pochodzi z języka łacińskiego, do którego zostało przejęte z greki, a grecki wyraz *etymología* stanowi złożenie przymiotnika *étymos* ‘prawdziwy’ i rzeczownika *lógos* ‘mowa, słowo’, ponieważ w ujęciu starożytnym etymologia była „nauką o prawdziwym czy też naturalnym znaczeniu słów, która próbowała dotrzeć do pierwotnego słowa” (Lipiński 2016: 97). Używane samodzielnie (bez określeń przymiotnikowych) lub w połączeniach *etymologia naukowa*, *etymologia diachroniczna*, *etymologia historyczna* bądź *etymologia historyczno-porównawcza*, a w odniesieniu do nazw własnych – w tym nazw miejscowych, które mnie tu przede wszystkim interesują⁵ – w połączeniu *etymologia onomastyczna*, słowo *etymologia* nazywa dziś ‘dział językoznawstwa zajmujący się badaniem pochodzenia wyrazów’ lub ‘pochodzenie wyrazu’ (wsjp.pl).

Obok etymologii naukowej istnieje też etymologia nienaukowa, częściej zwana *ludową* bądź *potoczną*, określana też – choć rzadziej – mianem *etymologii asocjacyjnej*, *dyletanckiej*, *fantazyjnej*, *folklorystycznej*, *naiwnej*, *paronimicznej*, *potocznej*, *relacyjnej*, *skojarzeniowej* i *synchronicznej*, znana ponadto jako *pseudoetymologia*, *reinterpretacja etymologiczna*, *atrakcja paronimiczna*, *asymilacja fonetyczno-semantyczna* i *etymologizowanie*. Najnowszy słownik języka polskiego definiuje ją jako ‘błędne z naukowego punktu widzenia objaśnienie pochodzenia jakiegoś wyrazu, oparte na podobieństwie jego formy do innych wyrazów lub na innych swobodnych skojarzeniach’ (wsjp.pl, s.v. *etymologia ludowa*, *potoczna etymologia*).

Przytoczone wyżej nazwy używane są w zasadzie jako dokładne synonimy *etymologii nienaukowej*, ale swoją budową zwracają uwagę na nieco inne właściwości tego procesu i jego produktów, dobrze oddając „wielopłaszczyznowy i złożony charakter wielorako wzajemnie powiązanych, znacznie się między sobą różniących faktów ogarnianych wspólną nazwą etymologii ludowej” (Cienkowski 1972: 17).

⁵ Jak pisze Bogdan Walczak w *Zarysie dziejów języka polskiego*, „[p]ierwsze zaświadczone w naszych dziejach dociekania etymologiczne wiązały się z nazwami własnymi. Jest to zrozumiałe, gdyż nazwy własne, pozbawione znaczenia takiego, jakie przysługuje wyrazom pospolitym (pierwotne znaczenie, żywe jeszcze w momencie powstawania nazwy, szybko się zaciera i nazwa nie znaczy tak, jak wyraz pospolity, lecz jedynie oznacza, »nazywa« miejsce czy osobę), zawsze w szczególny sposób intrygowały użytkowników języka (którzy usiłowali się tego pierwotnego, zatartego znaczenia dokopać)” (Walczak 1995: 172).

Najszerzy zakres analizowanemu zjawisku wyznacza przymiotnik *nienaukowa*, antonimiczny wobec przymiotnika *naukowy* ‘odnoszący się do nauki jako ogółu wiedzy lub jako do poszczególnej dyscypliny badawczej; wchodzący w jej skład, zgodny z jej zasadami, metodami’ (SJPD). Podobne znaczenie narzuca rzeczownikowi *pseudoetymologia* komponent *pseudo-*, który w polszczyźnie stanowi ‘pierwszy człon wyrazów złożonych będących nazwami i określeniami osób, rzeczy lub zjawisk, które nie są tym, co udają lub naśladują’ (sjp.pwn.pl). Amatorstwo twórców etymologii nienaukowych uwypukla również przymiotnik *dyletancka*, utworzony od rzeczownika *dyletant* ‘osoba bez odpowiedniego wykształcenia i przygotowania, która wykonuje coś w sposób nieprofesjonalny i dlatego niewłaściwy’ (wsj.pl), określenie to ma jednak wyraźnie charakter deprecjonujący⁶. Nie ma go natomiast wyrażenie *etymologia potoczna*, również rozumiane jako termin „nie implikujący – zdaniem Witolda Cienkowskiego – przygotowania naukowego u osób «etymologizujących»” (Cienkowski 1972: 51). Nazwa ta – jak ocenia Elżbieta Michow – „dobrze oddaje istotę zjawiska i jego miejsce z perspektywy dwóch gatunków wiedzy, jakimi operuje człowiek – wiedzy naukowej i potocznej” (Michow 2017: 37). Określenie *etymologia potoczna* nawiązuje ponadto do koncepcji *potocznego obrazu świata*, który za Jurijem Apresjanem zwany jest również – choć dziś już rzadziej – *naiwnym obrazem świata*, toteż jako synonimu *etymologii potocznej* używa się też wyrażenia *etymologia naiwna*. Przyjmuje się, że język potoczny opiera się na zdroworozsądkowym, pragmatycznym i zmysłowym oglądzie świata, przeciwstawianym ścisłym, racjonalnym kategoriom kierującym refleksją naukową (Anusiewicz 1995: 7). Naiwny (potoczny) schemat konceptualizacji leży u podstaw leksykalnych i gramatycznych znaczeń jednostek danego języka (Apresjan 1993: 10), które składają się na naiwną geometrię, naiwną psychologię, naiwną astronomię, naiwną fizykę, naiwną biologię, naiwną fonetykę itp., utrwalające materialne i duchowe doświadczenia wielu pokoleń użytkowników języka. Elementy naiwnej wiedzy o rzeczywistości pozajęzykowej pojawiają się również w potocznych etymologiach nazw miejscowych, ale w wielu z nich można także odnaleźć wycinki specjalistycznej wiedzy naukowej (Rogowska-Cybulska w druku), szczególnie w jej wersji popularnonaukowej, a także produkty myślenia kreatywnego, w tym artystycznego. Obligatoryjnym składnikiem etymologii naiwnych (potocznych) jest

⁶ Naganna ocena zjawiska pobrzmiewa też w efemerycznym określeniu *kuchenna etymologia*, użytym dla nazwania tego pojęcia w artykule poświęconym legendarnej Wandzie przez Adama Krzemińskiego, zapewne pod wpływem wyrażenia *łacina kuchenna* ‘słownictwo wulgarne’, ponieważ we fragmencie, w którym się ten związek pojawił, mowa o wyrazach polskich w tekście łacińskim, por.: „W czasach Łokietka autor wielkopolskiej kroniki źle zrozumiał łaciński tekst Kadłubka – najazd Niemca powiązał z odrzuconymi konkurami, imię Wanda na podstawie kuchennej etymologii powiązał nie z Wandalami, lecz z wędką, że niby tak łatwo łowi mężczyzn, i dodał jej po zwycięstwie nad niefortunnym najeżdźcą-zalotnikiem skok do Wisły” (Krzemiński 2028: 61).

natomiast leżąca u ich podstaw naiwna (potoczna) wiedza o języku, zwłaszcza o pochodzeniu wyrazów. Etymologia potoczna stanowi zatem „zapis potocznej świadomości językowej, świadomości rządzącej się innymi celami i zasadami niż myślenie naukowe” (Brzozowska 2009: 20), a w odniesieniu do nazw miejscowości etymologia nienaukowa to po prostu etymologia ‘nieonomastyczna’ (Michow 2008: 55).

Stosowanie nazw *etymologia nienaukowa*, *pseudoetymologia*, *etymologia potoczna* i *etymologia naiwna*, rzadziej *etymologia dyletancka*, uwydatnia przede wszystkim fakt nieuwzględniania przez nie naukowych metod poszukiwania genezy danego słowa, ponieważ „w ludowym etymologizowaniu poprzestaje się na wskazaniu rzekomego źródłosłowu nazwy miejscowej, brakuje zaś wiarygodnych argumentów językowych, wynikających z zastosowania konkretnej metodologii badawczej (co jest podstawową cechą metodologii naukowej)” (Michow 2008: 163).

Konkluzje o charakterze nienaukowym najczęściej są efektem nieprzestrzegania zasad analizy słowotwórczej. Jako wyrazisty przykład takiej postawy pseudoetymologów można przywołać toponim *Szczepankowo*⁷, faktycznie utworzony od zdrobniałego imienia *Szczepanek*, ale zdaniem mieszkańców tej miejscowości pochodzący od formy podstawowej tego antroponuimu: *Szczepan*. Gdyby na podstawie tej potocznej interpretacji przeprowadzić analizę strukturalną toponimu *Szczepankowo*, okazałoby się, że składa się on z tematu słowotwórczego *Szczepan* i sufiksu *-kowo*, którego opracowania onomastyczne nie notują. Inną ilustrację nietrafnych ustaleń odnośnie do budowy formalnej reetymologizowanego toponimu stanowi nazwa *Bożejewo*, według onomastów utworzona częstym w nazwach miejscowych sufiksem *-ewo* od imienia *Bożej* (będącego skróconą formą któregoś ze staropolskich imion dwuczłonowych typu *Bożeciech*, *Bożemysł*). Natomiast etymologia potoczna wywodzi tę nazwę od wypowiedzenia *Boże, Ewo*, które jakoby padło tu z ust praojca Adama na widok pramatki Ewy, gdy zbudziwszy się – już po wygnaniu z raju – ze snu, w którym na nowo przeżywał swój szczęśliwy pobyt w Edenie jeszcze przed stworzeniem kobiety, stwierdził rozgoryczony, że Ewa mu jednak towarzyszy i że to z jej winy musieli oboje opuścić rajską krainę. Uznanie słów *Boże, Ewo* za podstawę motywacyjną nazwy miejscowej *Bożejewo* doprowadziłoby do wniosku, że toponim ten ma strukturę osobliwą, mianowicie należy do nazw komponowanych, ściślej: zrostów, i składa się z wołacza-wykrzyknika *Boże*, zagadkowego segmentu fonicznego *-j-* i wołacza imienia *Ewa*.

⁷ Przytoczone w tym rozdziale przykłady pochodzą z powiatu łomżyńskiego i wszystkie zostały szczegółowo omówione w części szczegółowej niniejszej książki, toteż nie podaję w tym miejscu dokumentacji językoznawczej i bibliograficznej; można ją znaleźć pod hasłem poświęconym danej nazwie miejscowej.

Pseudoetymolodzy zatem nie tylko źle wyznaczyli granicę między tematem słowotwórczym a formantem, ale też błędnie zinterpretowali funkcje tych segmentów.

Nienaukowość opisywanego zjawiska przejawia się również w nieuwzględnianiu przez nie prawidłowości w zakresie przekształceń fonetycznych zachodzących w trakcie powstawania nowych słów, a opisywanych naukowo przez morfonologię. Twórcy etymologii potocznych zakładają, że podczas tworzenia nazw miejscowych zachodzą dowolne zmiany brzmieniowe, zarówno jakościowe, jak i ilościowe. Na przykład jedna z naiwnych etymologii nazwy miasta *Łomża* wywodzi ją od apelatywu *komża*, upamiętniającego jakoby chrzest Podlasia i pojawienie się w mieście pierwszych księży, dopuszczając tym samym nieznaną językoznawcom oboczność *k : l*, w dodatku w nagłosie. Z kolei toponim *Kubrzany*, faktycznie derywowany od hydronimu *Kubra* sufiksem *-any* z towarzyszącą mu regularną alternacją *r : rz*, rzekomo powstał od apelatywu *brzany* ‘ryby słodkowodne z rodziny karpiowatych’, a genezy grupy głoskowej *ku-*, która pojawia się w nagłosie reetymologizowanej nazwy miejscowej, pseudoetymolodzy nie objaśniają.

Nienaukowy charakter pseudoetymologii polega także na nadawaniu reetymologizowanym toponimom niewłaściwego znaczenia, czyli proponowaniu dla nich wtórnych wykładni semantycznych niezgodnych z wynikami badań onomastów. Nawet jeśli twórcy etymologii potocznych wskazują dla danej nazwy miejscowej tę samą podstawę motywacyjną co językoznawcy, przypisują tej nazwie inną, a przynajmniej nieznacznie inną semantykę, najczęściej dokładniejszą o jakiś szczegół od pierwotnej. Na przykład dla toponimu *Dobry Las* onomaści proponują wykładnię semantyczną ‘miejscowość położona w lesie lub w pobliżu lasu ocenianego przez mieszkańców jako dobry’, a nieonomaści – wykładnię semantyczną ‘miejscowość położona w lesie ocenianym w okresie wojen polsko-krzyżackich jako dobre schronienie dla mieszkańców Nowogrodu przed napadami rycerzy zakonu’. Rzadziej wtórne wykładnie semantyczne różnią się od wykładni pierwotnych nie stopniem precyzji, ale już na poziomie głównych treści. Na przykład pseudoetymologiczna wykładnia semantyczna nazwy miejscowej *Janowo* przybrała postać ‘miejscowość, w której mieszkało wielu Janów’, podczas gdy faktycznie nazwa ta komunikowała, że właścicielem Janowa był jakiś (jeden) Jan.

Inny aspekt nienaukowego charakteru opisywanego zjawiska uwypukla nadawana mu niekiedy nazwa *etymologia synchroniczna*, zdająca sprawę z faktu, że twórcy etymologii potocznych odwołują się wyłącznie do współczesnego poczucia językowego, nie badając językowej przeszłości reetymologizowanej nazwy. Etymologia synchroniczna to zatem etymologia „oparta na odczuwanych aktualnie związkach etymologicznych w ramach danego

systemu” (Cienkowski 1972: 16), czyli jest ona „próbą objaśnienia danej nazwy w oparciu o jej dzisiejszą, aktualną budowę gramatyczną” (Bubak 1967: 102). Piotr Sobotka jako synonim *etymologii synchronicznej* stosuje zaproponowany przez Josepha Vendryèsa (Cienkowski 1972: 16) termin *etymologia statyczna*, który przeciwstawia ten rodzaj etymologii „etymologii dynamicznej, ujmującej stosunki między wyrażeniami pochodnymi zgodnie z zachodzeniem procesów natury genetycznej” (Sobotka 2014: 247). Witold Cienkowski używa też w tym znaczeniu wyrażenia *etymologia relacyjna* (Cienkowski 1972: 16), jej celem jest bowiem „wyjaśnianie pochodzenia i budowy wyrazów oraz ich relacji do innych wyrazów na podstawie synchronicznego zasobu leksykalnego danego języka” (Cienkowski 1972: 51).

Na nieliczenie się przez autorów etymologii synchronicznych (statycznych, relacyjnych) z wiedzą o przeszłości językowej zawartej w różnego typu materiałach źródłowych zwraca uwagę m.in. definicja tego zjawiska zaproponowana w *Słowniku terminów literackich*, według której jest to „błędne, sprzeczne z dokumentacją językoznawczą wyjaśnienie pochodzenia określonego wyrazu (często zapożyczonego z innego języka), poprzez wtórne przekształcenie jego brzmienia na wzór znanych wyrazów rodzimych” (Kostkiewiczowa 1988: 132). Przykładem pseudoetymologii, które nie uwzględniają dokumentacji historycznej dotyczącej reetymologizowanej nazwy, są niektóre podawane przez mieszkańców miasteczka objaśnienia genezy toponimu *Śniadowo*, mianowicie te, według których jest to ‘miejscowość, w której jadł śniadanie//śniadał car lub jedli śniadanie kupcy’ albo ‘miejscowość, której właściciel był śniady’. Wywodzenie toponimu *Śniadowo* od słów *śniadanie*, *śniadać* lub *śniady* świadczy o braku wiedzy, że w świetle najstarszych zapisów nazwa tej miejscowości brzmiała pierwotnie *Smlodowo*, *Smlodowo* lub *Śmlodowo*, toteż onomaści widzą w niej derywat od rzeczownika *smlód* ‘roślina zębrzyca’. Ale również ci mieszkańcy Śniadowa, którzy słyszeli o jego wcześniejszej nazwie *Smlodowo*, często ulegają urokowi etymologii synchronicznej, wyprowadzając tę nazwę miejscową od rzeczownika *smoła*, rzekomo ze względu na wytwarzanie tej substancji w Śniadowie lub w pobliskim Czerwonym Borze. Przyczyną pojawienia się etymologii naiwnej wiążącej *Smlodowo* ze *smołą* jest nieznanostwo faktycznego wyrazu podstawowego, czyli rzeczownika *smlód*, nienotowanego już przez słowniki współczesnej polszczyzny, choć poświadczanego przez starsze źródła. Warto przy okazji zauważyć, że to właśnie wyjście wyrazu *smlód* z użycia stało się po pewnym czasie powodem przemiany brzmieniowej toponimu *Smlodowo* w *Śniadowo* w efekcie nawiązania fonetycznego do przymiotnika *śniady*, gdyż – jak czytamy w jednej z definicji etymologii ludowej – zjawisko to „polega na dążeniu do zrozumienia i

czasem przekształcania wyrazów niezrozumiałych przez łączenie ich z wyrazami znanymi i zrozumiałymi” (Cienkowski 1992: 141).

W pewnym związku ze ściśle synchronicznym charakterem etymologii nienaukowej pozostaje kolejna jej nazwa, czyli *etymologia asocjacyjna* albo *skojarzeniowa*. W wielu definicjach tego zjawiska podkreśla się, że jego mechanizm polega na kojarzeniu reetymologizowanego wyrazu z innym, podobnie brzmiącym. Często dodaje się, że oba wyrazy, reetymologizowany i wybrany na wtórną podstawę motywacyjną, nie są ze sobą powiązane genetycznie, por.: „etymologia ludowa polega na tym, że ludzie kojarzą sobie, często błędnie, jakieś dwa wyrazy, które genetycznie nic wspólnego ze sobą nie mają, i wywodzą jeden od drugiego” (EWJP 1978: 79), „Istotą etymologii ludowej jest błędne ustalenie pochodzenia wyrazu, wywodzenie go od wyrazów niemających z nim nic wspólnego na podstawie wtórnych z nimi skojarzeń” (Halina Karaś, <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=leksykon&lid=566>). Jeszcze częściej w definicjach etymologii skojarzeniowej pojawia się sformułowanie „przypadkowe podobieństwo”, które również odnosi się do braku związków etymologicznych między tymi słowami, por.: „nienaukowa etymologia oparta na przypadkowym podobieństwie wyrazów” (SJPD), „fałszywa, nadająca wyrazom błędne, oparte na przypadkowym podobieństwie brzmień uzasadnienia słowotwórcze” (Kopaliński 1988: 264), „naiwna interpretacja etymologiczna wyrazu, tj. tłumaczenie jego pochodzenia oparte na przypadkowym podobieństwie brzmienia lub innych przypadkowych skojarzeniach” (Gołąb, Heinz, Polański 1970: 148).

Rzeczywiście, w wielu etymologiach asocjacyjnych reetymologizowany toponim nie jest spokrewniony ze swoją wtórną podstawą motywacyjną, tzn. wyrazy te nie zawierają wspólnego rdzenia. Dotyczy to m.in. wspomnianego już toponimu *Kubrzany* i rzekomo motywującego go apelatywu *brzany*: ich wspólny segment (-)brzan- w pierwszym z tych wyrazów składa się z końcowego elementu rdzenia *Kubrz-* i sufiksu słowotwórczego *-an-*, a w drugim – jest równy rdzeniowi *brzan-*. Jednak nie należą też do rzadkich sytuacji, gdy reetymologizowany toponim pozostaje w bliższym lub dalszym związku genetycznym z wtórną podstawą motywacyjną. Na przykład podobieństwo fonetyczne między nazwą miejscową *Bożejewo* i jakoby podstawowym dla niej wypowiedzeniem *Boże, Ewo* nie jest całkiem przypadkowe: owszem, człon (sufiks) *-ewo* w nazwie *Bożejewo* i wołacz imienia *Ewa* nie mają ze sobą – oczywiście poza brzmieniem – nic wspólnego, ale występujący w tych konstrukcjach językowych segment *Boż-* w obu z nich jest wariatem rdzenia *Bóg* ‘istota nadprzyrodzona’. Bywa też, że wtórna podstawa motywacyjna jest równa pierwotnej

podstawie motywacyjnej, jak w nazwie miejscowej *Janowo*, zarówno faktycznie, jak i według etymologii asocjacyjnej motywowanej imieniem *Jan*. Nazwy *etymologia asocjacyjna* i *etymologia skojarzeniowa* należy zatem rozumieć jako zwracające uwagę na to, że podstawę ustalania związków motywacyjnych stanowią w wypadku tego zjawiska asocjacje (skojarzenia) brzmieniowe. Owe asocjacje mogą być jednak dowolne, tzn. miewają zarówno charakter przypadkowy, jak i nieprzypadkowy z punktu widzenia pokrewieństwa wyrazowego. Do działań współczesnych pseudoetymologów można zatem odnieść dokonany przez Dawida Lipińskiego opis postępowania starożytnych filozofów i filologów, którzy oddawali się etymologizowaniu, nie dysponując wiedzą historycznojęzykową: „Starali się [...] wyprowadzać dane słowo z innego, bazując na podobieństwie fonetycznym tych wyrazów, pomiędzy którymi nie można było jednak ustalić historycznie udowodnionych związków morfologicznych i semantycznych” (Lipiński 2016: 95).

Fakt, że etymologie nienaukowe powstają w efekcie kojarzenia ze sobą wyrazów podobnie brzmiących, uwypukla też nazwa *reinterpretacja paronimiczna* (Wiśniewski 2012: 222), używana zazwyczaj w sytuacji, kiedy wtórna i pierwotna podstawa motywacyjna nie są ze sobą spokrewnione. Przymiotnik *paronimiczny* pochodzi od rzeczownika *paronim*, nazywającego ‘wyraz kojarzący się z innym ze względu na wspólność rdzenia, np. *abstrakcja* i *dystrakcja*, lub podobieństwo brzmienia, np. *adoptować* i *adaptować*’ (sjp.pwn.pl). Termin *reinterpretacja paronimiczna* podkreśla podobieństwo brzmienia wtórnej podstawy motywacyjnej do reetymologizowanego toponimu, a w konsekwencji również wtórnej podstawy motywacyjnej do pierwotnej podstawy motywacyjnej. Dawniej jako synonim *etymologii nienaukowej* i *reinterpretacji paronimicznej* stosowano także wyrażenie *atrakcja paronimiczna* (Cienkowski 1966), które definiowano jako wpływ wyrazów lepiej osadzonych w systemie języka na podobnie brzmiące wyrazy izolowane, rzadsze, mniej znane itp., polegający na wytwarzaniu wtórnych relacji etymologicznych (Cienkowski 1972: 18). Podobne właściwości etymologii nienaukowej wydobywa także termin *asymilacja fonetyczno-semantyczna* (Cienkowski 1972: 20), używany przede wszystkim w sytuacjach, gdy nowe skojarzenia znaczeniowe powstają w wyniku asymilacji fonetycznej (upodobnienia brzmieniowego) danego wyrazu do jakiegoś innego wyrazu o podobnym brzmieniu, czyli gdy reinterpretacji semantycznej towarzyszy zmiana postaci fonetycznej wyrazu reetymologizowanego.

Do treści nazwy *etymologia asocjacyjna* nawiązuje również kolejna nazwa etymologii nienaukowej: *etymologia fantazyjna*. Przymiotnik *fantazyjny* występuje tu w znaczeniu ‘dotyczący fantazji, wytworzony przez fantazję; niezwykły’ (SJPD), więc w zasadzie nazwa

ta tylko wskazuje na fakt, że źródło koncepcji pseudoetymologicznych stanowi tu czysta fantazja, nieograniczona procedurami metodologii onomastycznej. Jednak stosując wyrażenie *etymologia fantazyjna*, na ogół zawęża się zakres wyznaczony nazwą *etymologia skojarzeniowa* do skojarzeń opartych na szczególnie bogatej wyobraźni. Terminu tego używa się najczęściej w odniesieniu do etymologii nienaukowych o bardziej oryginalnym charakterze, wymyślnych, mało prawdopodobnych lub nieprawdopodobnych, ponieważ przy poszukiwaniu genezy nazw miejscowych „podążano czasem za pierwszym lepszym pomysłem etymologicznym, wymyślając nieprawdopodobne i zaskakujące źródłosłowy” (Michow 2008: 18). Na pewno mianem *etymologii fantazyjnej* można określić wywodzenie nazwy *Bożejewo* od rzekomej wypowiedzi praojca Adama: *Boże, Ewo*.

Inne właściwości przypisywane potocznemu etymologizowaniu legły u podłoża jego najpopularniejszej i zarazem najstarszej nazwy: *etymologia ludowa*, termin ten bowiem „tłumaczy się częstością i wielką skalą tego zjawiska wśród mas ludowych” (Kania, Tokarski 1984: 152). Ten podtyp etymologii ludowej, który wiąże się ze zmianą brzmienia reetymologizowanego wyrazu pod wpływem brzmienia innego, lepiej znanego słowa i do którego niektórzy dawni badacze ograniczali to zjawisko (Żebrowski 1938/1939), rzeczywiście szczególnie często pojawia się w gwarach ludowych i wywodzących się z nich dawnych socjolektach miejskich, a przynajmniej tam go najczęściej, zwłaszcza w XIX wieku, dostrzegano i katalogowano (Malinowski 1885, 1888, 1891, Karłowicz 1878). Jednak – jak pisze Halina Karaś – „przykłady etymologii ludowej występują nie tylko w gwarach, choć tu są najczęstsze, ale także w języku ogólnym” (<http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?11=leksykon&lid=566>). Z tego powodu Witold Cienkowski – w książce, która notabene nosi tytuł *Teoria etymologii ludowej* – uznaje termin *etymologia ludowa* za „nieadekwatny i anachroniczny” (Cienkowski 1972: 10). Zdaniem E. Michow w pełni usprawiedliwione jest odnoszenie go tylko do tych hipotez etymologicznych, których nośnikiem są artystyczne literackie przekazy ludowe, np. legendy toponimiczne prozą lub wierszem (Michow 2008: 55).

Używanie terminu *etymologia ludowa* bywa też krytykowane z tego powodu, że – jak zauważa Andrzej Bańkowski – „zaczął [on] znaczyć tyle co *błędna* [...], ale mocniej, ekspansywniej: ‘głupia jak pierwszy lepszy zabobon ludowy’” (Bańkowski I 2000: XLIII), obecnie zaś odchodzi się od wiązania etymologii ludowej lub tylko jej popularności z poziomem wykształcenia twórców hipotez pseudoetymologicznych, czyli od myślenia, jakoby była ona „pomyłką typową dla ludzi słabo wykształconych, którzy przypisują wyrazom fantastyczne pochodzenia i formację” (Guiraud 1976: 70). Jak bowiem piszą

Stanisław Kania i Jan Tokarski, „potrzeba etymologizowania jest tak żywa i powszechna, że skłonni jesteśmy ulegać jej wszyscy bez względu na stopień wykształcenia, i często się zdarza, że z braku właściwych danych idziemy za pierwszym lepszym pomysłem, przypisując wyrazom fantastyczne, nieprawdopodobne źródłosłowy, tworząc bajeczki etymologiczne” (Kania, Tokarski 1984: 152). Również Anna Paluszak-Bronka i Magdalena Czachorowska podkreślają, że „etymologizowanie jest właściwością umysłu ludzkiego” (Paluszak-Bronka, Czachorowska 1998: 410). Rezultat typu myślenia właściwego wszystkim ludziom widzi też w etymologiach ludowych Marzena Marczevska, której zdaniem „utrwalają [one] bardzo specyficzny mechanizm myślenia o świecie i «głód etymologii», chęć wyjaśnienia i zrozumienia wszystkiego, co człowieka otacza” (Marczevska 2016: 23).

Jako synonim *etymologii ludowej* bywa też stosowane wyrażenie *reinterpretacja etymologiczna* (Cienkowski 1972: 20 i n.). Rzeczownik *reinterpretacja*, zawierający przedrostek *re-* o znaczeniu ‘znów, powtórnie, ponownie, na nowo’ (sjp.pwn.pl), oznacza ‘ponowną interpretację’, zwraca więc przede wszystkim uwagę na wtórność tego zjawiska wobec jakiejś interpretacji pierwotnej, w tym wypadku: naukowej. Reinterpretacja etymologiczna danego toponimu to zatem każda jego wtórna interpretacja etymologiczna inna niż etymologia historyczna. Termin *reinterpretacja etymologiczna* ma jednak nieco szerszy zakres zastosowań niż wyrażenia *etymologia nienaukowa*, *potoczna* i pozostałe poprzednio wymienione nazwy. Zwroć uwagę na ponowność interpretacji struktury danego słowa ujawnia tożsamość mechanizmów etymologii ludowej i pewnych gier językowych. Wtórna interpretacja etymologiczna ma bowiem miejsce nie tylko w wypadku samorzutnych zmian motywacji wyrazów zachodzących w systemie językowym, ale również w wypadku podobnych formalnie celowych zabiegów tekstowych wyzyskiwanych w utworach literatury pięknej⁸ (Michow 2008: 24–26), w publicystyce, w reklamie i w drobnej twórczości słownej – w funkcji poetyckiej, estetycznej, ludycznej itp., jako środek dowcipu i satyry (Buttler 2001: 121–126), argumentacji i perswazji.

Typy etymologii nienaukowych ze względu na stosunek wtórnej podstawy motywacyjnej do podstawy pierwotnej

Poszczególne etymologie nienaukowe różni przede wszystkim stopień podobieństwa wtórnej podstawy motywacyjnej do pierwotnej podstawy motywacyjnej. Jak już była o tym mowa, można je podzielić na dwie grupy: pseudoetymologie, w których wtórna podstawa

⁸ W literaturoznawstwie w roli synonimu *etymologii ludowej* rozumianej jako środek stylistyczny używa się też czasem terminu *figura pseudoetymologiczna*.

motywacyjna nie jest genetycznie powiązana z podstawą pierwotną, oraz pseudoetymologie, w których wtórna podstawa motywacyjna należy do tej samej rodziny słowotwórczej co podstawa pierwotna. W obu tych grupach, a zwłaszcza w drugiej z nich, można ponadto wyodrębnić kolejne podgrupy (Rogowska-Cybulska 2013b).

Jeśli chodzi o etymologie potoczne, w których wtórna podstawa motywacyjna nie jest spokrewniona z podstawą pierwotną, warto uwzględnić to, że owe wtórne podstawy motywacyjne mogą reprezentować ten sam język etniczny co podstawy pierwotne (w wypadku podstaw polskich nazw miejscowych – przede wszystkim język polski⁹), ale też mogą pochodzić z innego języka. Spośród już przytoczonych przykładów etymologii skojarzeniowych pierwszą sytuację ilustrują pseudoetymologie toponimu *Śniadowo* (pierwotnie *Smlodowo*), wywodzące go od rzeczownika *śniadanie*, czasownika *śniadać* lub przymiotnika *śniady*, podczas gdy faktycznie jest on motywowany staropolskim rzeczownikiem *smlód* ‘roślina zębrzyca’. Można też w tym miejscu dodać przykład etymologii synchronicznej toponimu *Burzyn*, rzekomo utworzonego od apelatywu *burza*, a przez onomastów opisywanej jako derywat od antroponimu *Burza*, skróconej postaci imienia *Borzym*, które samo stanowi skróconą formę jakiegoś imienia typu *Borzysław*; rzeczowniki *burza* i *Burza* są zatem homonimami o rodzimej genezie.

Przykładu drugiej sytuacji – w wariacie, gdy etymologia onomastyczna wyprowadza toponim od wyrazu obcego, a pseudoetymologia od rodzimego – dostarcza kilka etymologii nienaukowych toponimu *Wizna*, w świetle których pochodzi on od rzeczowników *wyżyna//wyżna//wyżnia* lub *ojcowizna* bądź od rozkaznika *wyznaj*, podczas gdy jego faktycznym wyrazem podstawowym jest prawdopodobnie bałtycki rzeczownik *wizene* ‘trawa’ lub ‘rozmaryn’. Na podstawie zgromadzonego materiału toponimicznego można też zilustrować sytuację odwrotną, gdy rzeczywisty wyraz podstawowy ma genezę polską, a wtórna podstawa motywacyjna – obcą, co zachodzi w wypadku pseudoetymologii toponimu *Kotówek*, wywodzącej to zdrobnienie rodzimego toponimu *Kotowo* od jaćwieskiego słowa *kotus* ‘bezwartościowy, marny’.

Niejako poza tą klasyfikacją znajdują się liczne etymologie skojarzeniowe toponimu *Łomża*, który według etymologii naukowej jest prawdopodobnie hybrydą polskiego rdzenia *lom-* i bałtyckiego przyrostka *-za*; mieszanej genezy nazwy tego miasta nie potwierdza żadna z jego etymologii potocznych, gdyż nawet te pseudoetymologie, które wyróżniają – zawsze zresztą za etymologią naukową – segment *-za*, nie interesują się jego pochodzeniem.

⁹ A polskie podstawy można by dalej dzielić na 1) przejęte z prasłowiańszczyzny i ich derywaty oraz 2) zapożyczone i ich derywaty.

Większość autorów etymologii nienaukowych wiąże nazwę *Łomża* z podstawami polskimi, np. z rzeczownikami *załom*, *łom*, *kamieniołom*, *złomowisko*, *łomowisko*, ale niektórzy z nich sugerują, że pochodzi ona od wyrazów obcych, np. od litewskiego rzeczownika *lamza* ‘jeleń, bałtyckich słów *loma zem* lub *zema* lub od perskiego zestawienia *lām + sā* ‘sash or belt + low ground’.

W wypadku etymologii nienaukowych, w których wtórną podstawę motywacyjną łączy związek pokrewieństwa z pierwotną podstawą motywacyjną, można wydzielić co najmniej kilka podgrup różniących się stopniem owego pokrewieństwa, od najmniejszego w sytuacji odległego pokrewieństwa wtórnej i faktycznej podstawy motywacyjnej do największego, gdy wtórna podstawa motywacyjna reetymologizowanego toponimu i jego pierwotna podstawa motywacyjna reprezentują to samo znaczenie tego samego leksemu. Podgrupy te są zatem oparte na gradacji więzi genetycznej obu wyrazów podstawowych: wtórnego i pierwotnego.

Stopień pokrewieństwa wtórnej i pierwotnej podstawy motywacyjnej w ramach tego samego gniazda derywacyjnego można próbować oceniać co najmniej dwójako: historycznie, czyli na podstawie głębokości „zanurzenia” obu wyrazów w danej rodzinie słowotwórczej, oraz synchronicznie, czyli porównując miejsca obu wyrazów w sieci łańcuchów derywacyjnych tworzących dane gniazdo derywacyjne.

Pierwszy z tych sposobów pozwala na przykład uznać za stosunkowo odległy związek łączy wtórną i pierwotną podstawę motywacyjną toponimu *Brzostowo* w wypadku wywodzenia go przez pseudoetymologów od wyrazu *brzoza*. Polski rzeczownik *brzost*, od którego faktycznie utworzono ten toponim, kontynuuje prasłowiańską postać **berztъ*, zawierającą ten sam rdzeń co rzeczownik *brzoza*, który kontynuuje prasłowiańską postać **berza*.

Jednak ze względu na dążenie pseudoetymologów do reinterpretacji nazw miejscowych w ramach współczesnego zasobu leksykalnego do oceny stopnia pokrewieństwa między wtórnym i pierwotnym wyrazem podstawowym najczęściej wystarczy synchroniczna analiza powiązań derywacyjnych między nimi, zmierzająca do ustalenia, czy należą one do tego samego, czy do innego łańcucha derywacyjnego współtworzącego dane gniazdo derywacyjne. W pierwszym wypadku mielibyśmy do czynienia z pokrewieństwem bliskim lub stosunkowo bliskim, w drugim – z dalszym.

Przykładem etymologii skojarzeniowej wywodzącej dany toponim od wyrazu spokrewnionego z faktycznym wyrazem podstawowym w sposób stosunkowo odległy – ze względu na jego przynależność do innego łańcucha derywacyjnego niż ów faktyczny wyraz

podstawowy – jest pseudoetymologia nazwy miejscowej *Kramkowo*. W świetle obu etymologii: nienaukowej i naukowej nazwa ta stanowi element gniazda słowotwórczego rzeczownika pospolitego *kram*, ale według pseudoetymologów jest ona formacją słowotwórczą od rzeczownika *kramik*, podczas gdy zdaniem profesjonalnych badaczy utworzono ją od antroponimu *Kramek*, ten zaś powstał albo w wyniku onimizacji apelatywu *kramek*, derywowanego od apelatywu *kram*, albo w odwrotnej kolejności: jako zdrobnienie antroponimu *Kram*, będącego rezultatem onimizacji apelatywu *kram*. Wyrazy *kramik* (wtórna podstawa motywacyjna) i *Kramek* (pierwotna podstawa motywacyjna) reprezentują zatem dwa odrębne łańcuchy derywacyjne: *kram* → *kramik* → *Kramkowo* i *kram* → *Kram* → *Kramek* → *Kramkowo* albo *kram* → *kramek* → *Kramek* → *Kramkowo*.

Natomiast sytuację, gdy wtórna i pierwotna podstawa motywacyjna reetymologizowanego toponimu stanowią ogniwa tego samego łańcucha derywacyjnego, ilustruje jedna z etymologii potocznych nazwy wsi *Bożejewo*, wyprowadzająca ją bezpośrednio od teonimu *Bóg*, podczas gdy zdaniem onomastów jest to derywat słowotwórczy od antroponimu *Bożej*, będącego formą skróconą imienia dwuczłonowego *Bożebor*, *Bożeciech* lub tp., w którego podstawie tkwi m.in. teonim *Bóg*. W świetle etymologii naukowej łańcuch derywacyjny, który doprowadził do powstania toponimu *Bożejewo*, ma postać czteroogniową: *Bóg* → imię dwuczłonowe z pierwszym członem *Boż-* (np. *Bożeciech*) → *Bożej* → *Bożejewo*, natomiast etymologia asocjacyjna skraca go do dwu ogniwi (pierwszego i ostatniego): *Bóg* → *Bożejewo*, pomijając ogniwa przejściowe. Faktyczny wyraz podstawowy dla toponimu *Bożejewo* (imię *Bożej*) naprawdę jest zatem derywatem, i to II stopnia, od wtórego wyrazu podstawowego tego toponimu (teonimu *Bóg*). Wtórna podstawa motywacyjną dzielą tu od pierwotnej aż dwa takty derywacyjne.

Znacznie częściej spotykamy się oczywiście z sytuacją, gdy różnica ta wynosi tylko jeden takt derywacyjny. Jako typowy przykład takiej pseudoetymologii można przywołać reinterpretację toponimu *Szczepankowo*, faktycznie utworzonego od imienia zdrobniałego *Szczepanek*, a wtórnie wywodzonego od imienia niezdrobniałego *Szczepan*. W efekcie tej etymologii skojarzeniowej trzyogniowy łańcuch derywacyjny *Szczepan* → *Szczepanek* → *Szczepankowo* uległ skróceniu do dwuogniowego łańcucha *Szczepan* → *Szczepankowo*.

W sposób w znacznej mierze gradacyjny układają się również podgrupy tej grupy etymologii potocznych, które wyprowadzają reetymologizowany toponim od niehomonimicznego wyrazu równobrzmiącego z faktycznym wyrazem podstawowym.

Pierwsza z tych podgrup obejmuje pseudoetymologie, w których wtórna i faktyczna podstawa motywacyjna reprezentują różne znaczenia wyrazów wieloznacznych. W podgrupie

tej można wyróżnić dwie sytuacje: gdy obie podstawy są apelatywami oraz gdy jedna z podstaw (zazwyczaj wtórna) jest apelatywem, a druga (zazwyczaj faktyczna) – antroponimem motywowanym przez ten apelatyw. W tym drugim – znacznie częstszym – wypadku relacji polisemii towarzyszy – z powodu różnic w użyciu wielkiej i małej litery na początku wyrazu – homofonia.

Jako przykład etymologii potocznej, według której reetymologizowany toponim utworzono od innego znaczenia tego samego apelatywu, od którego powstał on naprawdę, można przywołać jedną z etymologii asocjacyjnych nazwy miasteczka *Jedwabne*. Zdaniem większości mieszkańców toponim ten jest derywatem od rzeczownika *jedwab* ‘tkanina’, ze względu na rzekomo rozwijaną tutaj w XIX w. fabryczną produkcję jedwabiu, podczas gdy słowniki onomastyczne wiążą go z rzeczownikiem *jedwab* ‘roślina kanianka’; trzeba przy tym zaznaczyć, że znaczenie fitonimiczne rzeczownika *jedwab* powstało w wyniku metaforycznego przeniesienia na tę roślinę jeszcze innego znaczenia rzeczownika *jedwab*, mianowicie ‘nici jedwabne’.

W roli exemplum etymologii asocjacyjnych, według których wtórną podstawą motywacyjną reetymologizowanej nazwy miejscowej jest apelatyw, w rzeczywistości motywujący antroponim stanowiący jej pierwotną podstawę motywacyjną, może natomiast wystąpić toponim *Kobylin*. Według onomastów nazwę tę utworzono od nazwy osobowej *Kobyła*, powstałej w efekcie onimizacji apelatywu *kobyła* ‘klacz’, natomiast mieszkańcy kojarzą nazwę wsi bezpośrednio z apelatywem *kobyła*.

Druga, zresztą bardzo niewielka, podgrupa etymologii nienaukowych wywodzących reetymologizowany toponim od równobrzmiących podstaw niehomonimicznych, obejmuje te pseudoetymologie, według których toponim ten pochodzi wprawdzie od tej samej nazwy osobowej, od której powstał on również w świetle etymologii naukowej, ale obie etymologie przypisują owej nazwie osobowej inne odniesienia. Sytuację taką może ilustrować etymologia potoczna nazwy wsi *Wagi*, której początek według etymologii naukowej dało (proto)nazwisko XV-wiecznego założyciela wsi Wawrzyńca Wagi, a według mieszkańców – nazwisko XIX-wiecznego przyrodnika Jakuba Wagi, od 1962 r. patrona tutejszej szkoły.

Trzecią podgrupę omawianych reinterpretacji toponimicznych tworzą pseudoetymologie, które wywodzą reetymologizowane nazwy miejscowe od tych samych znaczeń tych samych wyrazów podstawowych co etymologie naukowe tych nazw. Przyczyną uznania takich interpretacji za wtórne są jedynie towarzyszące im wykładnie semantyczne, które różnią się pewnymi elementami treściowymi od wykładni proponowanych przez onomastów. Przykładu wyraźnej różnicy między wtórną wykładnią semantyczną i pierwotną

wykładnią semantyczną reetymologizowanego toponimu dostarcza etymologia ludowa nazwy wsi *Dobry Las*, w świetle obu etymologii: naukowej i nienaukowej motywowanej wyrażeniem *dobry las*; jednak ludowa wykładnia semantyczna: ‘miejscość położona w lesie ocenianym w okresie wojen polsko-krzyżackich jako dobre schronienie dla mieszkańców Nowogrodu przed napadami rycerzy zakonu’ różni się znacznie od onomastycznej wykładni semantycznej: ‘miejscość położona w lesie lub w pobliżu lasu ocenianego przez mieszkańców jako dobry’. Natomiast ilustracją drobnej różnicy między obu wykładniami (wtórną i pierwotną) może być etymologia potoczna toponimu *Poredy*, pochodzącego – niezależnie od rodzaju wykładni – od nazwiska *Poreda*; wykładnia onomastyczna o tym z nosicieli nazwiska *Poreda*, który dał początek nazwie miejscowej, nie podaje żadnych informacji, natomiast wykładnia nienaukowa czyni z niego dziedzica.

W tym miejscu kończą się przykłady etymologii nienaukowych toponimów w znaczeniu, które przyjąłem dla tego zjawiska za licznymi definicjami uwypuklającymi lub przynajmniej uwzględniającymi jego błędność. Oprócz kilku cytowanych powyżej objaśnień tego typu można tu jeszcze przytoczyć propozycję Jiřego Rejzeka, który w etymologii ludowej widzi „błędą etymologiczno-semantyczną interpretację słowa, która bierze się z naturalnej tendencji użytkowników języka do zastąpienia wyrazu niemotywowanego motywowanym” (Wiśniewski 2012: 222).

Trzeba jednak pamiętać, że niektóre objaśnienia genezy nazw miejscowych czynione przez mieszkańców bywają – może poza stylistycznym ukształtowaniem – całkowicie zgodne z diagnozami onomastów. Dotyczy to przede wszystkim toponimów o przejrzystej motywacji, jak bowiem pisze Stanisław Urbańczyk: „Bo jeżeli się miasto nazywa *Dąbrowa* albo *Góra*, albo *Dolina* czy *Poręba*, to każdy wie, że widocznie w tym miejscu rzeczywiście rosła kiedyś dąbrowa, tj. las dębowy, że miasto naprawdę leżało na górze albo w dolinie czy też na leśnym wyrębie” (Urbańczyk 1965: 4).

Na przykład nazwa miejscowa *Zaruzie* (gm. Miastkowo) – zarówno zdaniem mieszkańców, jak i profesjonalnych badaczy – ma charakter topograficzny i pochodzi od wyrażenia przyimkowego *za Ruzem* (*za Rużem*), por.:

Na granicy Miastkowa i Zaruzia płynie rzeka Róż (albo Ruz albo Rusz dokładna nazwa nie jest ustalona) stąd właśnie Zaruzie ponieważ miejscowość jest za Ruzem (za tą rzeką)¹⁰.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

¹⁰ Wypowiedzi uczniów cytuję w oryginalnej postaci językowo-stylistycznej, ortograficznej i interpunkcyjnej.

Toponim *Lipnik* (gm. Jedwabne) – i według lipniczan, i według onomastów – został utworzony od rzeczownika *lipa*, por.:

Moim zdaniem ta nazwa pochodzi od rosnących tam drzew lip

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

Nazwę *Bartki* (gm. Jedwabne) obie etymologie: naukowa i nienaukowa, wyprowadzają od antroponimu *Bartek*, skróconej formy imienia *Bartłomiej*, por.:

Od imienia Bartek

(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)

Toponim *Grzymały* (*Szczepankowskie*) (gm. Łomża) zarówno ludowi reinterpreterzy, jak i specjaliści wywodzą od antroponimu *Grzymała*, por.:

Od nazwiska założyciela Grzymały

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

Również nazwa miejscowa *Chmielewo* (gm. Nowogród) w świetle obu etymologii mogła powstać od antroponimu *Chmiel*, ponieważ zdaniem onomastów utworzono ją od nazwy osobowej *Chmiel* lub od apelatywu *chmiel* (NMP II 1997: 44), por.:

Chmiel. Nazwa miejscowości pochodzi od nazwiska założyciela wsi

(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)

Także etymologia naukowa bierze pod uwagę, że toponim *Sławiec* może pochodzić od imienia *Sławek*¹¹, co za niewątpliwe uznaje etymologia potoczna, por.:

Ponieważ założyciel wioski miał na imię Sławek

(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)

Różnica między etymologią naukową i nienaukową dotyczy niekiedy jedynie szczegółowości udokumentowanej wiedzy o dziejach nazwy miejscowej i samej miejscowości, jak w wypadku toponimu *Leopoldowo* (gm. Miastkowo), dla którego wyrazem podstawowym jest – i w świetle badań onomastycznych, i według mieszkańców – imię *Leopold*. U. Bijak w *Nazwach miejscowych Polski* opisuje jednak dokładnie: „Dawniej *Zaborze*, od wyr. przyimkowego *za borem*, z suf. -‘e. W miejscu tej wsi osadzono wieś *Leopoldowo*, od im. *Leopold*, z suf. -owo, a jej n. związana jest z Leopoldem Staniszewskim zmarłym w 1843 r.” (NMP VI 2005: 59), natomiast młodzi mieszkańcy stwierdzają lakonicznie:

Leopoldowo – założycielem miejscowości był Leopold

¹¹ Dzisiejszy *Sławiec* to pierwotnie *Sławcz* lub *Slawc*. Według K. Zierhoffera i I. Halickiej *Sławcz* jest nazwą dzierżawczą od imienia *Sławk*, czyli *Sławek*, skróconej postaci imion dwuczłonowych typu *Bogusław* lub *Sławomir*, natomiast *Slawc* stanowi nazwę dzierżawczą urobioną za pomocą przyrostka -ec od imienia *Sława*, skróconej formy imienia *Sławobor*, *Sławomir* itp. (Zierhoffer 1957: 337, Halicka 1976: 159). H. Sędziak podaje jednak, że nazwa wsi pochodzi od nazwy osobowej *Sława*, związanej z czasownikiem *sławić* (2009: 169).

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Podobna dysproporcja wiedzy znamionuje (bardziej szczegółowe) objaśnienia onomastów i (mniej szczegółowe) tłumaczenia mieszkańców wsi Stara Łomża (gm. Łomża), którzy o pochodzeniu nazwy swej miejscowości piszą jedynie:

Nazwa pochodzi od starego grodu, który kiedyś się tam znajdował i nosił nazwę Łomża, a Łomża od łomu.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Bywa jednak, choć oczywiście znacznie rzadziej, że to właśnie okoliczni mieszkańcy dysponują dokładniejszymi informacjami na temat pochodzenia jakiegoś toponimu. W zgromadzonym i opracowanym niżej materiale etymologicznym dotyczy to nazwy (*Przytuły-*)*Las* (zob.), która powstała dopiero w 1. połowie XX w., toteż jeszcze pod koniec XX w. można było spotkać osoby, które pamiętały wycięty przez Niemców podczas I wojny światowej wielki las, gdzie później założono wieś.

Przytoczonych wyżej przykładów zasadniczej zgodności wiedzy mieszkańców z wiedzą naukową w odniesieniu do pochodzenia pewnych nazw miejscowych nie zaliczam jednak do etymologii ludowych (potocznych, nienaukowych itp.). W tym wypadku można co najwyżej mówić o świadomości etymologicznej (potocznej świadomości etymologicznej), rozumianej jako jeden z fragmentów świadomości językowej (Rogowska-Cybulska 2013b), co nie jest już przedmiotem analizy w niniejszej książce¹².

Klasyfikacja semantyczna toponimów w świetle ich etymologii nienaukowej

Opisując etymologie nienaukowe nazw miejscowych, można wobec ich wtórnych wykładni semantycznych zastosować opartą głównie na kryteriach semantycznych klasyfikację Witolda Taszyckiego (1946). Pierwszy – według mojej wiedzy – uczynił to, choć tylko żartem, gdański językoznawca Hubert Górniewicz w swoim pastiszu artykułu naukowego pt. „Kociewie i jego «koci» toponimiczny mikrotyp”, napisanym pod pseudonimem Hermenegildy Latawiec. Wymyśloną przez siebie fantazyjną etymologię nazwy kociewskiej wsi *Koteże*, według której toponim ten miałby pochodzić od słów *kot teże* ‘kot też’, wypowiedzianych jakoby przez pewnego podróżnego zdumionego wielkością miejscowego kota, opatrzył on mianowicie „interpretacją”, że jest to nazwa kulturowa pamiątkowa (Latawiec 2006). Natomiast pierwszą autorką, która wprowadziła tę klasyfikację do opisu etymologii nienaukowych polskich toponimów „na serio”, była E. Michow, autorka książki o pseudoetymologiach nazwy *Kielce* (Michow 2008: 58–144). Wśród 23

¹² Przykłady tego typu podaję jedynie wówczas, gdy dana nazwa miejscowa ma również etymologię potoczną (etymologie potoczne).

szczegółowych modeli pseudoetymologicznych toponimu *Kielc* wyróżniła ona nazwy pamiątkowe, kulturowe, topograficzne, służebne, etniczne i rodowe; zabrakło tu – ze względu na strukturę analizowanego toponimu – nazw dzierżawczych i patronimicznych. Spróbujmy zatem – za H. Górnowiczem i E. Michow – objąć klasyfikacją W. Taszyckiego objaśnione przez etymologie nienaukowe nazwy miejscowości powiatu łomżyńskiego.

Trzeba jednak zauważyć, że klasyfikacja semantyczna nazw miejscowych na podstawie ich etymologii naukowych ma charakter hierarchiczny i przede wszystkim wydziela dwie zasadnicze grupy: nazwy, które zawsze były nazwami miejscowości, i nazwy, które były najpierw nazwami ludzi, później nazwami miejscowości, a dopiero w ich obrębie wyróżnia, po pierwsze: nazwy topograficzne, kulturalne (kulturowe), dzierżawcze i zdrobniałe, po drugie zaś: nazwy etniczne, patronimiczne, służebne i rodowe (Kaleta 1998: 49–50). W klasyfikacji semantycznej nazw miejscowych na podstawie ich etymologii nienaukowych, już na podstawie definicji opartych na synchronicznych relacjach między wyrazami, nie można się oczywiście odwoływać do owego podziału nadrzędnego, podstawowe kryterium zaliczenia toponimu do określonej grupy stanowi zatem jego uogólniona treść, a w sytuacjach problematycznych również kryterium strukturalne, pełniące w tej klasyfikacji funkcję pomocniczą.

Jeśli chodzi o nazwy topograficzne, wyrażające właściwości topo- lub geograficzne osady w czasie jej powstania (Kaleta 1998: 214), to w świetle wykładni pseudoetymologicznych są one w powiecie łomżyńskim – podobnie jak w ogóle wśród polskich toponimów badanych ze względu na ich etymologii nienaukowe – nieco mniej liczne niż w świetle wyników analiz onomastycznych (Rogowska-Cybulska 2017: 51).

W dalszym podziale znaczeniowym tej kategorii onomaści wyróżniają zazwyczaj: nazwy utworzone od naturalnych obiektów topograficznych, od cech gruntu i cech obiektów, nazwy od nazw roślin oraz nazwy od nazw zwierząt (Kaleta 1998: 214). Te same podgrupy można też wydzielić wśród toponimów powiatu łomżyńskiego na podstawie ich wtórnych wykładni semantycznych.

Toponimy powstałe rzekomo od naturalnych obiektów topograficznych najczęściej – zdaniem pseudoetymologów – wskazują w Łomżyńskim na nadwodne położenie miejscowości, które noszą takie nazwy. Na przykład nazwie miejscowej *Korytki* przypisuje się wtórną wykładnię semantyczną ‘miejscowość leżąca nad korytem rzeki’, nazwie *Mątwica* – wykładnię ‘miejscowość, przez którą przepływa strumień o mętnej wodzie’, a nazwie *Jeziorko* – bliską pierwotnej wykładni ‘miejscowość, w której było jeziorko’ wtórną wykładnię ‘miejscowość, w której było dużo jezior’. Kilka wykładni

pseudoetymologicznych nawiązujących do kształtu koryta rzeki Narwi, nad którą leży to miasto, ma nazwa miejscowa *Łomża*. W świetle najpopularniejszej wersji etymologii potocznej odnoszącej się do tego toponimu jest to ‘miejscowość w pobliżu licznych załomów Narwi, nazwana tak w wyniku przestawienia sylab w słowie *za-łom*’. Rzadziej nazwa *Łomża* bywa wywodzona od rzeczownika *łom* rzekomo oznaczającego ‘załom rzeki’ i objaśniana bądź jako ‘miejscowość leżąca nad łomem rzeki’, bądź jako ‘miejscowość leżąca za łomem Narwi’. Jeszcze rzadziej za podstawę nominacyjną *Łomży* uznawany bywa rzeczownik *załamanie*, a wtórnej wykładni semantycznej tego toponimu nadaje się brzmienie ‘miejscowość położona w załamaniu rzeki Narwi’. Wyrazowi *łom*, tkwiącemu w podstawie motywacyjnej nazwy *Łomża*, przypisuje się też – choć wyjątkowo – znaczenie ‘fala’, a wtórnej wykładni semantycznej – treść ‘miejscowość nad rzeką niosącą łomy, czyli fale’. Nieliczni reinterpetatorzy widzą też w *Łomży* nazwę topograficzną metaforyczną o wykładni pseudoetymologicznej ‘miasto, w pobliżu którego Narew przybiera kształt łomu, czyli czegoś załamanego’.

Kilka miejscowości leży lub leżało w momencie powstania – w świetle wtórnych wykładni semantycznych ich nazw – na obszarach podmokłych, może nawet bagnistych. Dla toponimu *Mątwica* etymolodzy amatorzy zrekonstruowali wykładnię ‘miejscowość położona na mątwach, czyli na terenach podmokłych i gliniastych’, a nazwie miejscowej *Łomża* przypisali rzekome znaczenie „z języka Scytów/Litwinów. «Zielony grząski jar»” lub – jako powstałej jakoby od perskiego zestawienia *lām + sā* ‘sash or belt + low ground’ – nadali równie wątpliwy sens ‘pas niskiego gruntu’.

Toponim *Łomża* może też – zdaniem pseudoetymologów – pochodzić od ukształtowania terenu, o czym świadczyć ma wtórna wykładnia semantyczna ‘miejscowość położona w okolicy, gdzie jest dużo łomów, czyli wąwozów’. Informację o wysokim położeniu miejscowości, której nazwę poddano wtórnej etymologizacji, odczytali reinterpetatorzy toponimów *Górki* (‘miejscowość leżąca na terenie pagórkowatym’), *Łomża* (‘miejscowość leżącą na wzniesieniu zwanym *załom* lub *Zalom*’, ‘miejscowość leżąca na wzgórzu, czyli na łomie’ albo ‘miejscowość położona po drodze za łom’) oraz *Wizna* (‘miejscowość położoną na wyżni, czyli wyżynie’). Z kolei nazwa miejscowa *Podgórze* ma – nieznacznie zmienioną w stosunku do pierwotnej – wtórna wykładnię semantyczną ‘miejscowość leżąca pod Łomżą, która w stosunku do tej miejscowości znajduje się na górze’.

Do właściwości topograficznych uwzględnianych w wykładniach pseudoetymologicznych należy też rodzaj gleby. Na przykład nazwę *Kupiski* motywuje podobno piaszczysty charakter podłoża, zarówno wtedy, gdy pseudoetymolodzy opisują ją

jako derywat od rzeczownika *skupisko* („nazwa pochodzi od skupisk piasku, które znajdują się przy kościele”), jak i wtedy, gdy widzą w niej kontaminant wyrażenia *kupki piasku*. Być może przeświadczenie o złej jakości tutejszej gleby dało pseudoetymologom asumpt do powiązania nazwy wsi *Kotówek* z jaćwieskim przymiotnikiem *kotus* ‘bezwartościowy, marny’, czego efektem byłoby sformułowanie dla tego toponimu wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscowość położona na terenie bezwartościowym, marnym’.

Znajdziemy też wśród nazw miejscowości powiatu łomżyńskiego rozpatrywanych na podstawie ich etymologii nienaukowych toponimy wywodzone od nazw roślin, przy czym potoczni etymolodzy zwrócili przede wszystkim uwagę na obecność w dawnej szacie roślinnej Łomżyńskiego drzew i krzewów. Występowanie w tutejszym krajobrazie wyłącznie lasów iglastych upamiętnia rzekomo toponim *Sambory*, objaśniany przez okolicznych mieszkańców jako ‘miejscowość powstała tam, gdzie były same bory’. Od nazw gatunków drzew liściastych wywodzone są nazwy miejscowe *Brzostowo*, o wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscowość, w której rosły brzozy’, i *Dębowo*, w której wykładni semantycznej uwypuklono informację o „dużej ilości lasów dębowych rosnących tam”. Fałszywe znaczenie dendronimiczne niektórzy reinterretatorzy przypisują nawet rzeczownikowi *jedwabnik*, tkwiącemu w świetle jednej z etymologii nienaukowych w podstawie nazwy miejscowej *Jedwabne*, rozumianej w związku z tym jako ‘miejscowość, w której rosły drzewa jedwabniki’. Natomiast z krajobrazem zasadniczo pozbawionym drzew okoliczna ludność łączy genezę toponimu *Jednaczewo*, nadając mu wykładnię ‘miejscowość, w której rosło jedno drzewo’. Nazwę popularnego krzewu dostrzegają natomiast mieszkańcy wsi we wtórnej podstawie nazwy wsi *Dobrzyjałowo*, oznaczającej jakoby ‘miejsce, gdzie rosły dobre jałowce’. Na obszarze zakrzewionym rzekomo powstało też Chrostowo, co ma odzwierciedlać jego nazwa wiązana wtórnie z apelatywem *chrust* ‘gąszcz, zarośla’. Natomiast od apelatywu *krzew* ma pochodzić toponim *Krzewo*, objaśniany jako ‘miejscowość położona wśród krzewów’ (faktycznie wyraz ten utworzono od rzeczownika *kierz*).

Nieliczne nazwy miejscowe wywodzone są przez pseudoetymologów od nazw kwiatów i ziół. Na przykład toponimowi *Makowskie* przypisano wtórną wykładnię semantyczną ‘miejscowość, w której rosły maki’, a toponimowi *Rutkowskie* – wtórną wykładnię ‘miejscowość, gdzie rosło dużo ruty’. Najciekawsza jest jednak jedna z etymologii nienaukowych toponimu *Burzyn*, dla którego w artystycznym podaniu etymologicznym utworzono neologiczną podstawę motywacyjną *burzynia* ‘rodzaj rośliny’, a jego wtórnej wykładni semantycznej nadano postać ‘miejscowość powstała na obszarze występowania burzyniei’. Od dawnej szaty roślinnej ma też pochodzić zdaniem niektórych mieszkańców

toponim *Łomża*, gdyż dwie z jego wtórnych wykładni semantycznych brzmią: ‘miejscość, w której rosła roślina łomianka’ i ‘miejscość, w której i wokół której jest dużo łomów, czyli łąk’.

Toponimy, które na podstawie etymologii potocznych zaliczane są do nazw topograficznych, mogą też być motywowane przez nazwy zwierząt, jak w wypadku nazw miejscowych: *Orlikowo* o wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscość, w której często bywał orlik’, *Osowiec* – ‘miejscość, w której było dużo os’ i *Rakowo* – ‘miejsce, gdzie było dużo raków’, a także *Kubrzany* – ‘miejscość nad strumieniem, w którym występowały brzany’. W świetle jednej z licznych pseudoetymologii do nazw odzwierzęcych należy też toponim *Łomża*, utworzony rzekomo od litewskiego rzeczownika *lamza* ‘jeleń’ i redefiniowany jako ‘miejsce, gdzie można spotkać jelenie’.

Do nazw topograficznych trzeba też włączyć toponimy, które rzekomo pochodzą od warunków klimatycznych panujących w danej miejscowości. Na przykład nazwa miejscowa *Burzyn* ma przechowywać pamięć o burzach, które nawiedzały tę wieś, a w toponimie *Trzaski* tkwi czasownik *trzaskać* odnoszący się do częstych tu piorunów albo do silnych mrozów. Natomiast tylko toponim *Łomża* byłby nazwą topograficzną utrwalającą typowe dla danego miejsca naturalne odgłosy, gdyż jedna z jego wtórnych wykładni semantycznych przybrała postać ‘miejscość, w której było słychać łomot’.

Ponadto ze względu na semantykę wtórnych podstaw motywacyjnych grupę nazw topograficznych można uzupełnić o toponimy, które zaliczane są do nazw relacyjnych, ponieważ do tworzenia nowych nazw służą w ich wypadku istniejące już wcześniej toponimy (Kaleta 1998: 198). Chodzi mianowicie o nazwy miejscowe wywodzone przez pseudoetymologów od hydronimów. Grupę nazw ponowionych powstałych bez derywacji słowotwórczej reprezentują w świetle etymologii potocznych toponimy *Witynie* ‘miejscość leżąca nad Witynią’ i *Zbójna* ‘miejscość nad rzeczką Zbójną’, natomiast do toponimów utworzonych z udziałem derywacji słowotwórczej należą *Jarnuty*, czyli ‘miejscość nad rzeczką Jar’, *Łomża*, czyli ‘miejscość leżąca nad Łomżyczką’, *Mątwica*, czyli ‘miejscość nad strumykiem o nazwie Mątwa’, *Przytuły*, czyli ‘miejscość nad rzeczką Przytulanką’ oraz *Zbójna*, czyli ‘miejscość nad rzeczką Zbójenką’. Specjalny charakter ma w tej grupie toponim *Jarnuty*, reinterpretowany jako nazwa komponowana o wykładni semantycznej ‘miejscość, przez którą przepływa rzeka Jar, tworząca nuty’.

Nazwą dwuznaczną jest w według jednej z mało znanych etymologii asocjacyjnych nazwa *Łomża*, którą wtórna wykładnia semantyczna ‘miejsce, gdzie znajdowało się łomowisko’ pozwala zaliczyć albo do nazw topograficznych, jeśli zagadkowe łomowisko

byłoby tworem naturalnym, albo do nazw kulturowych, jeśli owo łomowisko stanowiłoby dzieło człowieka.

Nazwy kulturowe (przez Taszyckiego zwane kulturalnymi), powstałe „od wyrazów pospolitych oznaczających dzieła rąk ludzkich albo urządzenia, instytucje oraz wytwory kultury społecznej i duchowej” (Kaleta 1998: 219), w świetle etymologii nienaukowych stanowią w powiecie łomżyńskim – podobnie jak w ogóle wśród polskich toponimów badanych ze względu na ich wtórne wykładnie semantyczne – grupę znacznie liczniejszą niż analogiczna grupa nazw miejscowych wyróżniona w wyniku analiz onomastycznych (Rogowska-Cybulska 2012b).

W klasyfikacji nazw kulturowych ze względu na ich pierwotne wykładnie semantyczne za najistotniejszy uznaje się podział na nazwy kulturowe utworzone od słownictwa z zakresu kultury materialnej oraz nazwy kulturowe powstałe od wyrazów wiążących się z kulturą społeczną i duchową. W badaniach poświęconych tego typu toponimom obie grupy bywają też na ogół mniej lub bardziej rozbudowywane, najczęściej jednak w pierwszej podgrupie wyróżnia się nazwy miejscowe oznaczające dzieła rąk ludzkich, związane z gospodarką rolną i leśną oraz oznaczające formy lub metody osadnicze, do drugiej zaś zaliczane są nazwy oznaczające instytucje i urządzenia społeczne oraz związane z kultem religijnym (Kaleta 1998: 219). Podobny podział – choć w szczegółach nieidentyczny – można zastosować również w odniesieniu do toponimów, które do nazw kulturowych należą w świetle etymologii nienaukowej.

Przegląd łomżyńskiego materiału nazewniczego zacznijmy od nazw kulturowych utrwalających twórczość i działalność społeczną i duchową człowieka, których jest – podobnie jak w wypadku nazw kulturowych wyróżnionych na podstawie pierwotnych wykładni semantycznych – dużo mniej.

Nieliczna jest zwłaszcza podgrupa nazw kulturowych, które rzekomo odnoszą się do wierzeń religijnych mieszkańców powiatu łomżyńskiego. Mimo to można w niej wydzielić dwa podtypy: toponimy rekonstruujące dawne wierzenia pogańskie oraz toponimy odwołujące się do potocznej wiedzy o chrześcijaństwie. Do wyobrażeń o dawnym świecie pogańskim sięgnęli twórcy pseudoetymologii toponimu *Bagienice*, objaśnianego jako ‘miejscowość, w której występowały boginki zwane bag(ie)nicami’, oraz drugiego członu nazwy miejscowej *Rakowo-Boginie*, którego wtórna wykładnia semantyczna przybrała postać: ‘miejscowość założona przez boginię Bogumiłę’. Natomiast z religią chrześcijańską miejscowi pseudoetymolodzy wiążą przede wszystkim powstanie toponimu *Bożejewo*, o wykładni pseudoetymologicznej ‘miejscowość powierzona Bogu’, oraz nazwy miejscowej

Boguszki, motywowanej teonimem *Bóg* bez określenia relacji znaczeniowej między tym teonimem a reetymologizowaną nazwą. Motyw złego ducha występuje we wtórnej wykładni semantycznej toponimu *Czartoria*: ‘wieś, w której panowała choroba spowodowana przez czarta’. Do tradycji pielgrzymek jako formy kultu odwołuje się natomiast jedna z wtórnych wykładni semantycznych toponimu *Piątnica*: ‘miejscość, przez którą przechodzili pątnicy lub z której pochodziła pątnica’.

Podgrupę nazw kulturowych powstałych od świeckich instytucji społecznych reprezentują tylko dwa toponimy: *Wizna*, wiązana przez pseudoetymologów – na podstawie wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscość, w której sądy nakazywały skazańcowi: *wyznaj (winy)*’ – z tradycyjną dla dawnych miast funkcją sądowniczą, oraz *Piątnica*, w której jedna z etymologii potocznych dostrzega – zgodnie z nowszymi wyobrażeniami na temat społecznej funkcji większych osad – ‘miejscość, w której w piątek odbywają się imprezy’. Ponadto o swoistej funkcji społecznej niektórych miejscowości informują rzekomo nazwy: *Dłużniewo*, objaśniana wtórnie jako ‘miejscość zamieszkała przez dłużników, będących ludźmi odrabiającymi pańszczyznę’, *Przytuły*, o wykładni pseudoetymologicznej ‘miejscość, w której mieszkała przytulanka jakiegoś dziedzica’, oraz *Śniadowo*, pojmowana wtórnie m.in. jako ‘miejscość, w której jadali śniadania kupcy’. Podgrupę nazw kulturowych zawierających charakterystykę życia społecznego mieszkańców wypada też uzupełnić o toponimy pochodzące jakoby od skłonności mieszkańców do zachowań sprzecznych z prawem, jak w wypadku dwu etymologii skojarzeniowych toponimu *Łomża*, o wtórnych wykładniach semantycznych ‘miejscość, w której często używano łomów’ oraz ‘miejscość, której mieszkańcy często walili łomem tak mocno, aż leciał żar’, a także nazwy miejscowej *Dobry Las*, o wykładni pseudoetymologicznej ‘miejscość powstała w lesie, który stanowił dobrą kryjówkę podczas bójek toczonych przez okoliczną ludność’.

Do nazw kulturowych pochodzących od nazwy dzieł kultury niematerialnej człowieka można też zaliczyć toponim *Łomża*, który w świetle jednej z – oczywiście żartobliwych – etymologii asocjacyjnych został utworzony od nazwy portalu internetowego *4lomza.pl*.

Znacznie liczniejsza jest podgrupa nazw kulturowych powstałych rzekomo od właściwości dawnej kultury materialnej. Po pierwsze, nazwom tym często przypisuje się treści związane z gospodarką rolną, zarówno z uprawą zbóż, jak i hodowlą. Od nazwy popularnej jeszcze sto lat temu rośliny uprawnej wywodzony jest – co łatwo przewidzieć – toponim *Konopki*, odbierany potocznie jako ‘miejscość, w której uprawiano konopie’. Rośliną włókienniczą ma też być – w przekonaniu niektórych mieszkańców miasteczka – jedwab, którego nazwa dała początek toponimowi *Jedwabne*, pojmowanemu wtórnie jako

‘miejscość, w pobliżu której uprawiano jedwab i w której było dużo zakładów go przerabiających’. Z uprawą roślin łączona także bywa nazwa miejscowa *Kucze*, gdyż rzekomo utworzono ją od gwarowego rzeczownika *ku(c)ka* ‘wiązka skoszonej gryki, koniczyny, seradeli itp., ustawiona na polu, aby ułatwić suszenie i zwózkę’ lub ‘gromadka obornika wywiezionego na pole, ukształtowana w ten sposób dla ułatwienia jego roztrząsania’; byłyby to zatem ‘miejscość, w której stawiano kuce gryki, seradeli lub tp.’, ewentualnie ‘miejscość, na której polach liczne były kuce obornika’. Szczegóły sprzętu zbóż wyczytali też mieszkańcy wsi z nazwy miejscowej *Sierzputy*, której nadano wtórną wykładnię semantyczną ‘miejscość, w której uczono żąć zboże słowami *zakładaj sierp póty* (przykładaj sierp w tym miejscu)’. Na nowsze aspekty gospodarki rolnej powołali się twórcy jednej z etymologii skojarzeniowych toponimu *Srebrowo*, o wykładni pseudoetymologicznej ‘miejscość, nad którą wznoszą się srebrne łuny od wypalanych traw’. Natomiast negatywną z punktu widzenia rolników ocenę sąsiedztwa lasów z polami uprawnymi zawiera etymologia asocjacyjna nazwy miejscowej *Czartoria*, o wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscość, której mieszkańcy, widząc, że na ich pola wychodzą z lasu dziki, mówili ze złością: *A, czarty, ryją!*’.

Wśród rzekomych toponimów kulturowych związanych z hodowlą najczęstsze są nazwy miejscowe wywodzone od nazw gatunków zwierząt hodowlanych. Zdaniem potocznych etymologów taką właśnie motywację mają nazwy: *Kobylin*, o wtórnej motywacji semantycznej ‘miejscość, w której hodowano kobyły’, *Kokoszki* ‘miejscość, w której hodowano kokoszki’, *Kurki* ‘miejscość, w której hodowano kury’, a w świetle jednej z etymologii skojarzeniowych nawet *Jedwabne*, reinterretowane jako ‘miejscość, w której hodowano jedwabniki’. Informację, że mieszkańcy Chomentowa hodowali konie, implikuje natomiast wykładnia pseudoetymologiczna nazwy tej wsi: ‘miejscość, której mieszkańcy zaprzęgali konie w chomąta’. Z kolei o uprawianiu w Łomżyńskim rybołówstwa świadczyć ma toponim *Niewodowo*, objaśniany przez etymologów amatorów jako ‘miejscość, w której używano niewodu’.

Kilku toponimom powiatu łomżyńskiego etymologie potoczne przypisują związek z dawną gospodarką leśną. Najczęściej źródłem nazw tego typu ma być karczowanie drzew, o czym świadczą wtórne wykładnie semantyczne toponimów: *Dębniki*, czyli ‘miejscość, w której rosły dęby tak potężne, że podczas ich ścinania tępiły się ostrza siekier’, *Konarzyce*, czyli ‘miejscość, w której po wycięciu lasu pozostały tylko konary’, *Pieńki*, czyli ‘miejscość, w której po wycięciu lasu pozostały tylko pieńki’, *Pniewo*, czyli ‘miejscość, w której były pnie wycięte przez licznych tu drwali’, *(Przytuły-)Las*, czyli ‘miejscość,

która powstała w miejscu po wykarczowanym lesie'. Rzadko gospodarczą użyteczność lasu widziano inaczej, np. nazwę miejscową *Śniadowo* (dawniej *Smlodowo*) pseudoetymolodzy tłumaczą jako 'miejscowość, w której lub w pobliżu której produkowano smołę', a nazwę wsi *Popiolki* – jako 'miejscowość, w której po pożarze lasu pozostało dużo popiołu'.

Wśród nazw miejscowości zaliczanych na podstawie etymologii potocznych do nazw kulturowych częste są również toponimy stanowiące rzekomo świadectwo dawnej wytwórczości rzemieślniczej. Na przykład od nazwy zawodu *szewc* ma pochodzić nazwa miejscowa *Szewkowo*, przez okoliczną ludność objaśniana jako 'miejscowość, w której mieszkał szewc'. Nazwa budynku przeznaczonego do robót kowalskich, czyli apelatyw *kuźnia*, tkwi jakoby w podstawie toponimu *Kuzie*, o wtórnej wykładni semantycznej 'miejscowość, w której kowal miał kuźnię'. Od nazwy dawnego miejsca pracy wyprowadza też nazwę miasta jedna z etymologii potocznych toponimu *Łomża*, pochodzącego według niej od apelatywu *kamieniołom* i mającego wykładnię pseudoetymologiczną 'miejscowość, w której znajdowały się kamieniołomy'. Nazwę miejscową *Łomża* próbowano też połączyć z nazwą narzędzia, którego ponoć często używali tutejsi rzemieślnicy, o czym świadczyć ma wtórna wykładnia semantyczna 'miejscowość, w której było dużo kowali posługujących się łomami'. Niektóre etymologie asocjacyjne powołują się również na nazwy produktów wytwarzanych ponoć w danej miejscowości, mianowicie *Gać* definiują jako 'miejscowość, w której znajdowała się fabryka gaci', *Jedwabne* – jako 'miejscowość, w której znajdowała się fabryka jedwabiu', (*Piątnicę*) *Poduchowną* – jako 'miejscowość, w której znajdował się zakład produkcji poduszek', *Szablak* – jako 'miejscowość, w której wytwarzano szable', a *Łomżę* – jako 'miejscowość, w której produkowano łomy, czyli pręty żelazne o różnym zastosowaniu'. O istnieniu w dawnej Łomży rozwiniętej produkcji metalurgicznej przekonani byli również autorzy innej etymologii synchronicznej nazwy tego miasta, wywodzonej przez nich od apelatywu *łom* 'złom', potraktowanego jako nazwa ubocznego wytworu pracy łomżyńskich rzemieślników. Natomiast dwie inne wtórne wykładnie onomastyczne toponimu *Łomża*: 'miejscowość, w której znajdował się łom, czyli miejsce składowania i przerabiania złomu' oraz 'miejscowość, w której znajdowało się złomowisko' wiążą przeszłość miasta z rozwiniętą produkcją wyrobów metalowych lub z ich powszechnym użytkowaniem.

Niektóre pseudoetymologie sytuują powstanie reetymologizowanego toponimu dopiero w okresie rozwoju przemysłu. Takie myślenie znalazło odbicie we wtórnej wykładni semantycznej nazwy miejscowej *Jedwabne* o postaci 'miejscowość, w której znajdowała się fabryka o nazwie Jedwabnik' oraz nazwy miejscowej *Łomża* o postaci 'miejscowość, w której znajduje się browar Łomża lub w której produkuje się piwo Łomża'.

Potoczne etymologie toponimów powiatu łomżyńskiego zwracają też uwagę na pozaprodukcyjne zajęcia ludności. Jako miejsce handlu przedstawiają miejscowości, których nazwy podlegają reetymologizacji, wtórne wykładnie onomastyczne toponimu *Kramkowo*, objaśnianego jako ‘miejscowość, w której były kramiki’, oraz toponimu *Kupiski*, któremu nadaje się w okolicy znaczenie ‘miejscowość, w której przebywali (na stałe lub czasowo) kupcy’ lub ‘miejsce kupowania i sprzedawania’. Pracę podłomżyńskich flisaków opisuje jedna z etymologii potocznych nazwy miasta *Łomża*, o wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscowość nad Narwią leżąca w pobliżu licznych jej załomów, nazwana tak w wyniku przestawienia sylab w słowie *za-lom* powtarzanym kilkakrotnie przez płynących tymi załomami flisaków, ostrzegających przed nimi flisaków na następnych tratwach’. Obecność w mieście licznych księży zauważają natomiast autorzy etymologii fantazyjnej, według których *Łomża* to ‘miasto, gdzie jest dużo komż, czyli przebywa tu wielu księży’.

Kilka toponimów, które w świetle etymologii nienaukowych należą do nazw kulturowych, charakteryzuje bliżej rodzaj danej osady. Na przykład nazwa miejscowa *Miastko* ma zdaniem niektórych mieszkańców oznaczać po prostu ‘małą miejscowość’, nazwę *Kupiski* nosi rzekomo ‘miejscowość zamieszkała przez skupiska ludzi’, a toponim *Łomża* to jakoby skrótowiec wyrażenia *u(ŁO)mne (M)iasteczko jak (ŻA)dne inne*, oceniającego wielkość i sposób funkcjonowania tego miasta. Ambiwalentną ocenę miejscowości, której nazwę poddano reinterpretacji, zawiera natomiast wtórna wykładnia semantyczna nazwy wsi *Dobrzyjałowo* o postaci ‘miejsce, w którym jest czasem dobrze, a czasem jałowo’.

Wśród nazw miejscowości o wtórnych wykładniach kulturowych można wyróżnić też grupę toponimów wywodzonych od sposobu powstania wsi lub miasta. Na przykład nazwa *Wypychy* to w świetle wykładni pseudoetymologicznej ‘miejscowość powstała w efekcie wypchnięcia rodziny najmłodszego syna pierwszego właściciela wsi poza jej centrum’. Toponim *Wizna* jest objaśniany m.in. jako ‘ojcowizna’. Nazwie wsi *Kupnina* nadano wtórną wykładnię semantyczną ‘miejscowość powstała na ziemi kupionej przez pewnego kupca’. Przymiotnik *nowy* w nazwie *Nowogród* bywa odnoszony błędnie już do IX w., czyli do pierwszej lokalizacji grodu (nie zaś do jego kolejnego umiejscowienia), bądź – również błędnie – motywowany zniszczeniem starego grodu podczas pożaru. Skromne początki miasta ujawnia jedna z wielu wykładni pseudoetymologicznych *Łomży*, por.: ‘miejscowość wzniesiona na gruzach, które rozbijano łomami’. Natomiast nazwa miejscowa *Przebudówka* ma informować – odwrotnie niż wyżej wymienione toponimy – o przyczynie wyludnienia się tej wsi, gdyż jej wtórna wykładnia semantyczna brzmi ‘wieś, z której mieszkańcy przebudowują się do miasta’.

W podstawach kilku toponimów zreinterpretowanych przez etymologów amatorów tkwią nazwy obiektów architektonicznych typowych dla danej miejscowości. Toponim *Budy Czarnockie* ma wtórną wykładnię semantyczną ‘miejsce, w którym mieszkańcy Czarnocina karczujący tutejszy las wybudowali budy, by nie wracać na noc do swojej wsi’ lub ‘miejsce, gdzie stały budy smolarzy’. Nazwę miejscową *Kotówek*, wywodzoną od rzekomo jaćwieskiego słowa *kotus* ‘bezwartościowy, marny’, można tłumaczyć stanem zniszczenia obiektów mieszkalnych, w pobliżu których założono tę miejscowość. Na charakterystyczny element wyposażenia wnętrz tutejszych budynków w przekonaniu niektórych mieszkańców wskazuje toponim *Kucze*, o wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscowość, w której było dużo kuc, czyli wnęk w piecu’. O liczbie mostów na najbliższej rzece informuje ponoć nazwa osady *Piątnica*, o wykładni pseudoetymologicznej ‘miejscowość, w pobliżu której na Narwi znajdowało się pięć mostów’. Ze względu na rodzaj znajdujące się w pobliżu architektury obronnej utworzono rzekomo toponimy: (*Pieńki*) *Okopne*, objaśniane jako ‘miejsce, w którym znajduje się okop, wzniesiony podczas wojen ze Szwedami lub pod zaborem rosyjskim’, oraz *Sambory*, o wykładni pseudoetymologicznej ‘miejscowość, gdzie były sambory, czyli wieża obronna’. Pośrednio warownego charakteru pierwotnej osady dowodzi jedna z wtórnych wykładni semantycznych toponimu *Łomża*, por. ‘warowna miejscowość, w której przechowywano łomy służące do walki’. Zdaniem pseudoetymologów na powstanie nazwy miejscowej mogło też mieć wpływ położenie cmentarza, o czym ma świadczyć toponim *Gnaty*, któremu przypisano znaczenie ‘miejsce, w którym wykopywano kości (gnaty), będące pozostałością dawnego cmentarza parafialnego’.

Kolejną podgrupę toponimów, które do analizy nienaukowych etymologii nazw miejscowych można przenieść z klasyfikacji opartej na pierwotnych wykładniach semantycznych i których popularność w świetle etymologii fantazyjnych jest większa niż w świetle etymologii naukowych (Michow 2017), stanowią nazwy pamiątkowe, które „nadawane są świadomie dla uczczenia i upamiętnienia jakiejś osoby lub faktu” (Urbańczyk 1992: 218). Mieczysław Buczyński, badacz pamiątkowych nazw miejscowych w językach słowiańskich, wśród obiektów, których pamięć utrwalają nazwy tego typu, wymienia „upamiętnienia osób, postaci kultowych (bogów, herosów, świętych, instytucji, zakładów, miejsc, idei, symboli, zjawisk oraz zdarzeń” (Buczyński 1997: 12). Nazwy pamiątkowe traktowane są jako szczególny rodzaj nazw kulturowych, „ponieważ zwyczaj oddawania w ten sposób czci ludziom i zdarzeniom jest wytworem kultury” (Urbańczyk 1992: 219). M. Buczyński wyróżnia wśród nich nazwy kultowe oraz świeckie, ponadto te pierwsze dzieli na przedchrześcijańskie i chrześcijańskie, do drugiej zaś grupy zalicza nazwy upamiętniające

ludzi, miejsca, zdarzenia oraz idee i symbole (Buczyński 1997). Niektóre z tych podgrup występują również wśród toponimów zaliczonych do nazw pamiątkowych na podstawie ich wtórnych wykładni semantycznych, jednak popularność poszczególnych typów podstaw jest inna.

Na uwagę zasługują przede wszystkim toponimy, które w świetle objaśnień pseudoetymologicznych upamiętniają wybitne osoby, ponieważ jest to podtyp najczęstszy wśród nazw pamiątkowych wyodrębnionych na podstawie wykładni naukowych. Okazuje się, że również w grupie toponimów, które do nazw pamiątkowych należą ze względu na wtórne wykładnie semantyczne, takie nazwy spotykamy stosunkowo często. Na przykład nazwę wsi *Boguszki* utworzono ponoć na cześć wodza Bogusza; nazwę wsi *Bożejewo* – w hołdzie dla pewnej pobożnej Bożeny mającej widzenia religijne, a według innej wersji – dla uczczenia bogatego miejscowego gospodarza o nazwisku Bożewski, który wspierał pozostałych mieszkańców; nazwę wsi *Nieławice* – na pamiątkę pana Nieławickiego, również pomagającego biedniejszym sąsiadom; zaś nazwę osady *Elzbiecin* – na cześć ukochanej Elżbiety.

Nazwy osób tkwią jednak także w podstawach tych – znacznie liczniejszych niż w świetle klasyfikacji naukowej – pamiątkowych nazw miejscowych, które w świetle podań etymologicznych upamiętniają ważne dla lokalnej społeczności wydarzenia. Nazwa *podanie etymologiczne* odnosi się do „pewnego specjalnego typu przekazów, których globalną intencją jest sformułowanie odpowiedzi na pytanie, dlaczego coś nazywa się tak, jak się nazywa” (Brzozowska 2009: 128). Fabularyzowane podania etymologiczne nośnikami etymologii ludowych są bardzo często, dowodząc „żywotności przekonania o semantycznym charakterze związku między nazwą a rzeczą” (Brzozowska 2009: 20), a miejscowa ludność, „oblekając genezę nazwy w często fantastyczne podania i przypowieści, czyni ją przez to bliższą, jasną, mniej tajemniczą” (Michow 2008: 18). W roli bohaterów takich wydarzeń podania etymologiczne obsadzają zarówno postaci historyczne: królów, książąt, świętych itp., jak i fikcyjne, zazwyczaj o imionach wyabstrahowanych z reetymologizowanych toponimów. Również wśród pamiątkowych toponimów powiatu łomżyńskiego spotykamy obie sytuacje. Na przykład nazwa wsi *Bronowo* ma upamiętniać podążanie tędy do Jaćwieży św. Brunona z Kwerfurtu, a nazwa wsi *Poniat* – przejazd króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Z kolei wieś *Szczepankowo* ma zawdzięczać swą nazwę chęci zachowania w zbiorowej pamięci nieznanego bliżej Szczepana, który zbudował tutejszy kościół. Nazwy pamiątkowe nadawane ze względu na bohaterów wydarzeń istotnych dla nowo powstałej osady w świetle wtórnych wykładni semantycznych mogły też być tworzone od wyrazów pospolitych, jak toponim

Zbójna pochodzący jakoby od apelatywów *zbój*, *zbójca* lub *zbójnik* i objaśniany jako: ‘miejsce, w którym zbójnicy ukryli skarb’, ‘miejscość, w której zbójcy okradli kupców, ale wszyscy, z wyjątkiem jednego, potem się nawrócili’, ‘osada, w której lub w pobliżu której mieszkali zbójce//zbójnicy’ lub ‘miejscość, którą często okradali przejeżdżający tamtędy zbójce’. Bohaterem jednego z podań etymologicznych jest także postać fantastyczna: diabeł; rzeczownik *czart* stanowi podstawę nominacyjną nazwy miejscowej *Czartoria* o wykładni pseudoetymologicznej ‘wieś, w której panowała choroba spowodowana przez czarta’.

Nazwy pamiątkowe powstałe rzekomo od jakiegoś wydarzenia ważnego dla danej miejscowości wywodzone bywają też od nazwy tego wydarzenia. W zgromadzonym materiale pseudoetymologicznym takimi toponimami są: *Śniadowo*, gdy reinterpretuje się je jako ‘miejscość, w której śniadał car’, a także *Łomża*, jeśli objaśnia się ją jako ‘miejscość, w której ktoś komuś sprawił łomot’. Można też chyba włączyć do tej grupy – na podstawie wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscość, w której dwaj sąsiedzi mieli ze sobą na pieńku’ – nazwę miejscową *Pieńki*, gdyż jest ona jakoby motywowana przez niewerbalny komponent zwrotu frazeologicznego *mieć ze sobą na pieńku* ‘być w konflikcie’, opisującego dawne relacje między sąsiadami, które ten toponim ma utrwać w pamięci potomków. Nazwę, choć bardzo ogólną, wydarzenia oraz nazwę obiektu związanego z tym wydarzeniem zawiera natomiast podstawa nazwy wsi *Gielczyn*, której można przypisać pseudoetymologiczną wykładnię pamiątkową: ‘miejscość, która była miejscem jakiegoś czynu związanego z kłębem’.

Inaczej niż w wypadku etymologii naukowej wśród wyrazów podstawowych zaproponowanych przez pseudoetymologów dla pamiątkowych nazw miejscowości powiatu łomżyńskiego najczęściej pojawiają się właśnie nazwy obiektów czynności. Na przykład toponim *Dukat* przechowuje rzekomo pamięć o wykopaniu przez pierwszych mieszkańców wsi skrzyni złotych dukatów ukrytych tu kiedyś przez zbójców, wieś *Siemień* ma zawdzięczać nazwę leczeniu siemieniem przez tutejszego wieśniaka nieznanego bliżej księcia z pobliskiego *Kalinowa*, a mieszkańcy wsi *Srebrowo* „pamiętają” dzięki temu toponimowi o zakupie ich miejscowości od kasztelanii właśnie za srebro lub o schowaniu tu srebra (może w konarze drzewa). Nazwa obiektu czynności tkwi też w toponimie *Śniadowo*, objaśnianym jako ‘miejscość, w której ktoś bardzo ważny – król lub car – zjadł kiedyś śniadanie’, a także w nazwie *Łomża*, przez jedną z wtórnych wykładni semantycznych uznanej za ‘miejscość, w której po chrzcie Podlasia w 1387 r. zaczęto używać komż (bo zamieszkali tu książę)’. Jako swoiste upamiętnienie drugiego stopnia traktują ludowi reinterpretatorzy toponim *Gnaty*, o wtórnych wykładniach semantycznych: ‘miejsce, w którym widoczne były

gnaty płytko pogrzebanych żołnierzy poległych podczas wojen szwedzkich’ lub ‘miejsce, w którym rozsypał się jakiś grzesznik i zostały po nim tylko gnaty’; już wymieniony w podaniu niezwykle obiekt – kości Szwedów lub anonimowego grzesznika – stanowi w tej opowieści pamiątkę-przestrozę przed powtórzeniem ich losu, a uczynienie nazwy tego obiektu podstawą nazwy miejscowości wzmacnia memoratywną wymowę podania etymologicznego. Swoistym – bo językowym – obiektem wydarzenia upamiętnionego w nazwie miejscowej (utworzenia nowego wyrazu) ma być też słowo *łom*, rzekomo „wynalezione” w Łomży (jako ekwiwalent wcześniej tu używanego angielskiego wyrazu *crowbar*) przez męża Żanety, której imię (a ściślej: jego pierwsza sylaba) również rzekomo znajduje się w nazwie miasta.

Od miejsca wydarzenia upamiętnionego jakoby w nazwie miejscowej pochodzić ma natomiast w świetle miejscowej legendy etymologicznej *Dobry Las*, którego przejrzysta podstawa – wyrażenie *dobry las* – odnosi się do tutejszego lasu ocenionego przez autorów tej opowieści jako dobre schronienie przez napadem krzyżackim. Charakterystykę miejsca upamiętnianego zdarzenia zawiera też nazwa miejscowa *Kąty*, o wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscowość, w której nowi mieszkańcy zastali tylko puste kąty, ponieważ poprzedni mieszkańcy zmarli na cholera’.

Do nazw pamiątkowych należy też toponim *Szostaki*, o wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscowość, w której mieszkał człowiek mający sześć palców u jednej ręki’, w świetle której upamiętniono w niej jednego z mieszkańców ze względu na jego charakterystyczny wygląd.

Tylko na podstawie wtórnych wykładni semantycznych można wyodrębnić wśród reetymologizowanych nazw pamiątkowych podgrupę toponimów objaśnianych przez podania etymologiczne wiążące z podstawowym zdarzeniem decydującym o powstaniu danej nazwy miejscowej „dość przypadkowe powiedzenia, które padły w danym miejscu (miejscowości), a które w strukturze całej sekwencji fabularnej zajmują pozycję dominującą” (Brzozowska 2009: 136). Miejscowe legendy etymologiczne nawiązujące do Biblii wywodzą na przykład nazwę *Bożejewo* od wykrzyknienia *Boże, Ewo!*, jakie wyrwało się praojcu Adamowi, gdy przebudziwszy się ze snu, w którym śnił o świecie pozbawionym jeszcze kobiet i – w związku z tym – grzechu pierworodnego, stwierdził, że i Ewa, i grzech pierworodny są jednak rzeczywistością, a nazwę *Janczewo* – od słów *niańcz, Ewo*, którymi tenże Adam namawiał żonę do bawienia małego Abla. W historię początków chrześcijaństwa na ziemi łomżyńskiej wpleciono opowieść wyprowadzającą nazwę *Wizna* od rozkazanika *wyznaj (wiarę)*, którym św. Bruno z Kwerfurtu nawracał pogan. Natomiast podania etymologiczne odwołujące się do dziejów „świeckich” utrwalają na przykład – jak w wypadku toponimu *Jednaczewo* – prośbę

swata: *zjednocz, Ewo*, namawiającego córkę dziedzica do małżeństwa, które pogodziłoby zwaśnione rodziny, lub – w wypadku toponimu *Łomża* – okrzyk *za łom!*, którym słowiański przywódca porwał wojów do walki. Inna opowieść toponimiczna poświęcona nazwie miejscowej *Łomża* widzi w niej onomastyczną pamiątkę słów *za-łom-za-łom-załom*, powtarzanych przez królową Bonę liczącą – prawdopodobnie z pobliskiej Góry Królowej Bony – załomy Narwi.

Kolejną grupą semantyczną nazw miejscowych, jakie można wyróżnić wśród rezultatów ich reinterpretacji etymologicznej, są nazwy rodowe. W klasyfikacji toponimów na podstawie ich etymologii naukowej podklasa ta obejmuje nazwy, które „pierwotnie oznaczały [...] pluralną (tj. używaną w liczbie mnogiej) nazwę grupy ludzi: rodziny lub rodu zakładającego osadę” (Rzetelska-Feleszko 1998: 201). Kryterium tego, odwołującego się do wiedzy o przeszłości nazwy, nie można jednak stosować bezpośrednio w odniesieniu do wtórnych wykładni semantycznych, opartych wyłącznie na synchronicznym poczuciu językowym. Uwzględnienie tylko współczesnych objaśnień pseudoetymologicznych nie pozwala przede wszystkim odróżnić nazw rodowych od nazw dzierżawczych, które są „tworzone od nazw osobowych (imion, przezwisk lub nazwisk) za pomocą derywacji słowotwórczej (sufiksальной), oznaczają zaś miejscowość będącą własnością tej osoby, której imię stało się podstawą nazwy” (Rzetelska-Feleszko 1998: 203). Dwie grupy toponimów motywowanych nazwami osobowymi pierwszych właścicieli: nazwy rodowe i nazwy dzierżawcze, można wydzielić tylko umownie, na podstawie dodatkowego kryterium formalnego w postaci fleksyjnej postaci nazwy: pluralnej dla nazw rodowych i singularnej dla nazw dzierżawczych. Do pseudoetymologicznych nazw rodowych zaliczyć więc należy toponimy utworzone w świetle wtórnych wykładni semantycznych od nazw osobowych odnoszących się do pierwszych mieszkańców miejscowości i mające formę liczby mnogiej.

W zgromadzonym materiale pseudoetymologicznym jest to grupa stosunkowo liczna, ponieważ obejmuje ona toponimy, które należą do niej również w świetle etymologii naukowej, a w Łomżyńskim – ze względu na późne zasiedlenie tego terenu – nazwy rodowe są bardzo częste. Wśród toponimów, które włączamy do nazw rodowych na podstawie ich wtórnych wykładni semantycznych, dominują nazwy miejscowe reprezentujące jedną z dwu podgrup.

Po pierwsze, zwraca uwagę podgrupa nazw miejscowych wywodzonych przez mieszkańców od nazwisk, które w rzeczywistości powstały właśnie od tych toponimów; w świetle klasyfikacji formalnej toponimy te są derywatami dezintegralno-paradygmatacznymi. Są to m.in. następujące nazwy miejscowości powiatu łomżyńskiego: *Biodry* – od nazwiska

Biedrzycki, Bronaki – od *Bronakowski*, *Grzymki* – od *Grzymkowski*, *Borki* – od *Borkowski*, *Duchny* – od *Duchnowski*, *Koziki* – od *Kozikowski*, *Kucze* – od *Kuczewski*, *Mieczki* – od *Mieczkowski*, *Modzele* – od *Modzelewski*, *Mroczi* – od *Mroczkowski*, *Obrytki* – od *Obrycki*, *Sierzputy* – od *Sierzputowski*, *Sulki* – od *Sulkowski*, *Supy* – od *Supiński*, *Szabły* – od *Szablowski* i *Truszki* – od *Truskowski*.

Drugą podgrupę pseudoetymologicznych nazw rodowych tworzą toponimy, które wywodzone są przez mieszkańców od tych samych antroponimów, od których zostały utworzone również zdaniem onomastów, a od rezultatów badań naukowych różnią się tylko wtórnymi wykładniami semantycznymi. Na przykład nazwa wsi *Doliwy* jest wtórnice motywowana nazwiskiem Aleksandra Doliwy (a nie po prostu nazwiskiem *Doliwa*), nazwa wsi *Wagi* – nazwiskiem Jakuba Wagi (nie: Wawrzyńca Wagi), a nazwa wsi *Modzele (Stare)* – nazwiskiem Janusza Modzela (nie: Mikołaja Modzela). W wypadku toponimów *Poredy* i *Makowskie* o ich powstaniu miała z kolei zdecydować popularność nazwisk *Poreda* i *Makowski* w danej wsi, nie zaś nazwisko założyciela rodu. Nosiciel nazwiska *Zagroba*, od którego pochodzi toponim *Zagrody*, został natomiast dodatkowo scharakteryzowany przez mieszkańców jako właściciel ziemski, o czym etymologia diachroniczna nie wspomina.

Do nazw o wtórnej wykładni semantycznej typu rodowego należą też: toponim *Pawelki*, którego podstawą słowotwórczą ma być według mieszkańców tej wsi imię *Pawel*, nie zaś – jak podaje etymologia naukowa – jego forma pochodna *Pawelek*, i toponim *Kupiski*, wywodzony przez niektórych mieszkańców od nazwiska *Kupis*, a przez niektórych onomastów – od antroponimu *Kupisek*. Nazwa *Boguszyce* ma pochodzić od nazwiska *Boguski*, nie od imienia *Bogusz*. Natomiast w wypadku nazwy rodowej *Kokoszki* jako jej wyraz podstawowy pseudoetymolodzy podają nazwisko *Kokoszko*, etymolodzy zaś – *Kokoszka*.

Nazwami miejscowymi zaliczanymi na podstawie etymologii nienaukowych do nazw dzierżawczych są natomiast te toponimy, które według wtórnych wykładni semantycznych pochodzą od nazw osobowych odnoszonych do pierwszych właścicieli lub mieszkańców miejscowości i mają formę liczby pojedynczej. Dominują wśród nich toponimy utworzone rzekomo od nazwisk (pierwszych) właścicieli i/lub (pierwszych) mieszkańców, podczas gdy faktycznie to te nazwiska powstały od reetymologizowanych nazw. Grupę tę reprezentują m.in. następujące nazwy miejscowości powiatu łomżyńskiego: *Brulin* – od nazwiska *Bruliński*, *Brzostowo* – od *Brzostowski*, *Burzyn* – od *Burzyński*, *Chomentowo* – od *Chomentowski*, *Chrzanowo* – od *Chrzanowski*, *Cydzyn* – od *Cydyński*, *Czarnocin* – od *Czarnocki*, *Czartoria* – od *Czartoryski*, *Drozdowo* – od *Drozdowski*, *Grabowo* – od

Grabowski, Jakać – od *Jakacki*, *Janowo* – od *Janowski*, *Jastrząbka* – od *Jastrzębski*, *Jedwabne* – od *Jedwabiński*, *Karwowo* – od *Karwowski*, *Kisielnica* – od *Kisielnicki*, *Kubra* – od *Kuberski*, *Lutostań* – od *Lutostański*, *Mężenin* – od *Mężęński*, *Miastko* – od *Miastkowski*, *Milewo* – od *Milewski*, *Olszewo* – od *Olszewski*, *Ratowo* – od *Ratowski*, *Śniadowo* (*Smlodowo*) – od *Śniadowski* (*Smolodowski*), *Wądołowo* – od *Wądołowski*, *Wierciszewo* – od *Wierciszewski*, *Wilamowo* – od *Wilamowski*, *Wszebory* – od *Wszeborowski* i *Zalesie* – od *Zaleski*. Tylko nietypową nagłosową obocznością różni się od sposobu utworzenia wymienionych nazw miejscowych toponim *Wizna*, w świetle jednej z pseudoetymologii pochodzący od nazwiska *Giźnidski*.

Rzadsze są toponimy, które do nazw dzierżawczych należą także zdaniem onomastów i – co więcej – wywodzone są przez nich od tych samych nazw osobowych, ale które mają nieco inne od pierwotnych wtórne wykładnie onomastyczne. Na przykład w jednej z wykładni pseudoetymologicznych toponimu *Brzostowo* jako właściciel osady pojawia się bajkowy król Brzost, pierwszemu mieszkańcowi wsi Kajetanowo przypisano szlachectwo, a o miejscowości Janowo orzeka się, że mieszkało tu wielu Janów.

Jeszcze mniej jest toponimów zaliczanych w świetle pseudoetymologii do nazw dzierżawczych, których wtórne podstawy motywacyjne różnią się formą od faktycznych podstaw motywacyjnych. Na przykład wieś Czarnocin miał założyć żołnierz Czarnobyl (nie: Czarnota), a osadę Szczepankowo – jakiś Szczepan (nie: Szczepanek).

Ze względu na wtórną wykładnię semantyczną ‘miejscowość żyda Zankiela’ za nazwę dzierżawczą trzeba też uznać toponim *Zanklewo*, który nie ma pewnej etymologii naukowej.

Ostatnią podgrupą nazw miejscowych wyróżnioną na podstawie semantyki wtórnych wykładni onomastycznych są nazwy etniczne. Nazwy te „oznaczały pierwotnie ludzi w danym miejscu osiadłych, a nie samą osadę” (Urbańczyk 1992: 214), ludzie ci zaś mogli być nazywani od przynależności plemiennej, pochodzenia z pewnej miejscowości, właściwości zamieszkanego przez nich terenu lub charakterystycznego pożywienia (Taszycki 1946: 46). Podobnie jak w wypadku nazw rodowych i dzierżawczych o wyodrębnieniu toponimów tego typu wśród nazw miejscowych poddanych reetymologizacji nie może decydować pierwotne odniesienie nazwy, jako kryterium zastępcze można jednak przyjąć typ wtórnej wykładni semantycznej. Na tej podstawie do nazw etnicznych – choć o nietypowej dla tej grupy strukturze – można zaliczyć nazwy: *Zanklewo*, o wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscowość leżąca na terenie zamieszkiwanym przez plemiona Zan i Klewo’, *Zbójna*, o wtórnej wykładni semantycznej ‘osada zamieszkała przez plemię Zbójów’, a także *Czarnocin*, o wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscowość, w której przebywali ludzie o czarnej

karnacji, czyli Cyganie’, i *Śniadowo*, o wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscoowość, której założyciel był śniady’. Nieliczną grupę nazw etnicznych można ewentualnie uzupełnić o nieuwzględniane przez klasyfikacje naukowe toponimy zawierające charakterystykę społeczną mieszkańców, takie jak *Kaimy*, o wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscoowość zamieszkała przez kainów, czyli bratobójców lub – szerzej – przestępców’, *Koziki*, o wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscoowość, której mieszkańcy używali kozików, prawdopodobnie podczas bójek’, *Skudosze*, o wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscoowość, której mieszkańcy wszystkiego innym szkodowali, czyli byli chciwi’, a może też *Siostrzanki*, o wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscoowość przejęta przez siostrzanków, czyli siostrzeńców’.

Nie wszystkie toponimy poddane reetymologizacji można oczywiście zaliczyć do określonego typu semantycznego. Lapidarny sposób opisu pochodzenia nazwy miejscowości przez jej mieszkańców nie pozwala niekiedy na rekonstrukcję jej wtórnej wykładni semantycznej i – w rezultacie – na ustalenie typu nazewniczego, do którego należy ona w świetle etymologii potocznej. Dotyczy to m.in. toponimu *Koniecki*, wywodzonego od apelatywu *koniec*, toponimu *Morgowniki*, pochodzącego jakoby od rzeczownika *mórg//morga* ‘miara powierzchni gruntu’, a także toponimu *Wszerecz*, utworzonego rzekomo od wyrażenia *wszech rzeczy*.

Klasyfikacja strukturalna toponimów w świetle ich etymologii nienaukowej

Również budowę toponimów w świetle ich etymologii nienaukowej można opisywać, posługując się metodami i klasyfikacjami wypracowanymi podczas badań nad strukturą toponimów w świetle ich etymologii naukowej. Trzeba jednak pamiętać, że – jak stwierdza E. Michow – „Pseudoetymologie zazwyczaj nie uściślają struktury nazwy, dąży się w nich do odsłonięcia nawet nie tyle bezpośredniej podstawy, co rdzenia. Ze względu na funkcję tekstów, w których występują, nigdy jasno nie pokazują istotnych a oczywistych różnic brzmieniowych i formalnych między toponimem a jego rzekomą podstawą” (Michow 2008: 155–156). Opis budowy toponimów na podstawie ich wykładni pseudoetymologicznych niemal zawsze należy zatem do badacza.

Nadrzędnym podziałem polskich nazw miejscowych, który warto tu wykorzystać, jest ich podział na nazwy rodzime i obce, chociaż toponimy, które pseudoetymolodzy reinterpreterują jako obce, stanowią grupę bardzo nieliczną. W zgromadzonym zbiorze nazw miejscowości powiatu łomżyńskiego i ich etymologii nienaukowych genezę inną niż polska przypisano tylko toponimom *Kotówek*, *Wagi* i *Łomża*, zwraca jednak uwagę różnorodność tych propozycji pseudoetymologicznych: każdy z reetymologizowanych toponimów ma

pochodzić z innego języka. Nazwa *Kotówek* (pierwotnie *Kotówko*), faktycznie stanowiąca zdrobnienie nazwy pobliskiej miejscowości *Kotowo*, bywa objaśniana pseudoerudycyjnie jako utworzona od jaćwieskiego słowa *kotus* ‘bezwartościowy, marny’. Nazwę miejscową *Wagi*, przez onomastów wywodzoną od antroponimu *Waga*, tutejsi księża wiążą z łacińskim apelatywem *vagus* (w liczbie mnogiej *vagi*) ‘włóczęga, przybysz’, „bo przybyli z Prus”. Toponim *Łomża* niektórzy pseudoetymolodzy łączą natomiast z litewskim rzeczownikiem *lamza* ‘jeleń’, gdyż wizerunek tego właśnie zwierzęcia widnieje w herbie miasta. Na stronie internetowej poświęconej Łomży zaproponowano też trzy inne obcojęzyczne etymologie nienaukowe jej nazwy, ale mają one charakter żartobliwy. Według jednej z nich toponim *Łomża* miałby pochodzić „z języka Scytów/Litwinów”, w którym oznaczałby ‘zielony grząski jar’, a inny uczestnik dyskusji o genezie nazwy *Łomża* jej podstawy motywacyjnej upatruje w słowach *loma zem* lub *zema*, przejętych „z języków Bałtów”, ewentualnie w wyrażeniu *lām + sā* ‘sash or belt + low ground’, zaczerpniętym z języka perskiego, który „może być podobny do scytyjskiego lub sarmackiego”.

Pozostałe toponimy zebrane w tej książce wywodzone są przez pseudoetymologów od wyrazów rodzimych lub wprawdzie zapożyczonych, ale dobrze utrwalonych w języku polskim. Do przedstawienia struktury tych nazw można zastosować klasyfikację strukturalno-gramatyczną (formalnojęzykową) zaproponowaną przez Stanisława Rosponda na potrzeby uporządkowania opisu budowy toponimów ze względu na ich etymologię naukową (Rospond 1957). Wszystkie toponimy powiatu łomżyńskiego można na podstawie ich wykładni pseudoetymologicznych zaliczyć – z większą lub mniejszą dokładnością – do jednej z trzech wyodrębnionych przez S. Rosponda grup: nazw prymarnych, czyli niederywowanych, nazw sekundarnych, czyli derywowanych, i nazw złożonych, czyli *compositów* (Kaleta 1998: 50).

Nazwy prymarne są definiowane przez onomastów jako powstałe bez udziału derywacji toponimicznej. Można wśród nich wydzielić produkty onimizacji, gdy do klasy nazw miejscowych przenoszone są wyrazy pospolite (np. *laski* → *Laski*), oraz transonimizacji, gdy grupę toponimów wzbogacają – bez udziału formantów słowotwórczych – nazwy będące pierwotnie antroponimami (np. nazwa rodu *Adamy* → toponim *Adamy*) lub hydronimami (np. nazwa rzeczna *Wisła* → toponim *Wisła*)¹³.

¹³ Jednak niektóre nazwy miejscowe o postaci liczby mnogiej tradycyjnie opisywane jako prymarne właściwiej byłoby interpretować jako efekt derywacji słowotwórczej o formancie paradygmatycznym. W świetle etymologii naukowej paradygmatyczny format pluralizujący należałoby dostrzec w procesie powstawania toponimów motywowanych rzeczownikami pospolitymi, typu *laski* → *Laski*, gdyż zachodzi tu zmiana paradygmatu zupełnego pod względem kategorii liczby (*lasek*) w paradygmat rzeczownikowy defektywny pod względem kategorii liczby, ograniczony do formy liczby mnogiej (*Laski*). Tak samo trzeba by opisywać genezę w świetle etymologii nienaukowej toponimów typu *Kokoszki*, wtórnie motywowanych apelatywami typu *kokoszki*, choć

Nazwy w świetle etymologii nienaukowych zaliczane do prymarnych są w zebranych materiale toponomastycznym z powiatu łomżyńskiego mniej liczne niż nazwy prymarne wyodrębnione na podstawie etymologii naukowej. Część nazw prymarnych w świetle etymologii naukowych przechodzi w procesie reinterpretacji etymologicznej do klasy nazw derywowanych (a wyjątkowo nawet komponowanych), o czym będzie mowa niżej. Zmiany o odwrotnym kierunku mają natomiast miejsce sporadycznie. W rezultacie nazwy, które na podstawie swoich etymologii nienaukowych powinny być opisywane jako prymarne, dzielą się na dwie nierówne liczebnie grupy: dużą grupę toponimów, które do nazw prymarnych należą również według etymologii naukowych, oraz nieliczną grupę toponimów, które etymologia naukowa zalicza do nazw derywowanych.

Ta pierwsza grupa obejmuje kilka mniejszych podgrup. Przede wszystkim trzeba do niej włączyć kilka toponimów, których wtórne podstawy motywacyjne są równe pierwotnym podstawom motywacyjnym, ale ich wtórne wykładnie semantyczne różnią się jakimś szczegółem od wykładni pierwotnych. Toponimy takie mogą pochodzić zarówno do wyrazów pospolitych, jak i od antroponimów. W obu wypadkach ustalenia pseudoetymologów mogą być „precyzyjniejsze” niż hipotezy onomastów. Na przykład wtórna wykładnia nazwy miejscowej *Budy* (*Czarnockie*), utworzonej w świetle i etymologii naukowej, i nienaukowej od rzeczownika *buda* ‘szałas, osada leśna’, jest bogatsza od wykładni pierwotnej o informację, że budy te wybudowali bądź smolarze, bądź mieszkańcy Czarnocina karczujący tutejszy las, aby nie tracić czasu na codzienny powrót na nocleg do rodzinnej wsi. Natomiast do wtórnej wykładni semantycznej toponimu *Zagroby*, pochodzącego w świetle obu etymologii od antroponimu *Zagroba*, pseudoetymolodzy dodają niepotwierdzoną w źródłach wzmiankę, że ów *Zagroba* był właścicielem ziemskim. Wtórne wykładnie semantyczne mogą się również różnić od pierwotnych wymianą pewnych elementów treści, na przykład ze względu na liczbę obiektów, które zadecydowały o powstaniu danego toponimu: nazwę wsi

ich prymarną podstawą motywacyjną jest nazwa rodu (rodziny), tu: *Kokoszki*; również w tym wypadku zachodziłaby zmiana paradygmatu zupełnego pod względem kategorii liczby (*kokoszka*) w paradygmat rzeczownikowy defektywny pod względem kategorii liczby, ograniczony do formy liczby mnogiej (*Kokoszki*). Różnica między etymologią naukową i nienaukową dotyczyłaby natomiast opisu toponimów należących do nazw rodowych, np. nazwy *Doliwy*. Ponieważ „pierwotnie oznaczały one pluralną (tj. używaną w liczbie mnogiej) nazwę grupy ludzi: rodziny lub rodu zakładającego osadę” (Rzetelska-Feleszko 1998: 201), w świetle etymologii naukowej nie mają one wykładników słowotwórczych, są więc nazwami prymarnymi, jak toponim *Doliwy*, motywowany antroponimem zbiorowym (nazwą rodu) *Doliwy* o tej samej do toponim charakterystyce pod względem kategorii liczby. Natomiast w świetle wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscowość, w której mieszkał Doliwa’ toponim *Doliwy* należałoby opisywać jako efekt zmiany paradygmatu rzeczownikowego z defektywnego ograniczonego do form liczby pojedynczej na defektywny ograniczony do form liczby mnogiej. Na potrzeby niniejszej książki rezygnuję jednak z uwzględniania w klasyfikacji strukturalnej różnic formalnych wyłącznie co do wartości kategorii liczby, wszystkie opisane toponimy zaliczam zatem do nazw prymarnych, pozbawionych znamion derywacji słowotwórczej.

Jeziorko, według obu etymologii motywowanej apelatywem *jeziorko*, naiwni reinterpretatorzy tłumaczą obecnością na tym obszarze wielu jeziorek, a w pracach onomastów i historyków osadnictwa mowa o jednym jeziorku. Z kolei w wypadku nazw miejscowych interpretowanych przez obie etymologie jako rodowe – na przykład *Makowskie* (od *Makowski*) i *Poredy* (od *Poreda*) – tylko pseudoetymolodzy zwracają uwagę na popularność we wsi nazwiska podstawowego dla jej nazwy, podczas gdy onomaści poprzestają na stwierdzeniu zamieszkiwania tu w momencie utworzenia nazwy (przynajmniej jednej) rodziny o tym nazwisku.

Po drugie, gdy wyrazem motywującym toponim jest w świetle obu etymologii ta sama nazwa własna osobowa, różnica między wykładnią pseudoetymologiczną i onomastyczną może polegać na jej innym odniesieniu. We wtórnej wykładni bywa ono niekiedy dokładniejsze niż w wykładni pierwotnej, czego ilustrację stanowi toponim *Doliwy*, wywodzony zgodnie przez etymologów i pseudoetymologów od nazwy herbowej *Doliwa*, ale podczas gdy historycy osadnictwa nie ustalili dotąd imienia założyciela wsi, etymologia nienaukowa powierza tę funkcję Aleksandrowi Doliwie, którego imię zostało wyabstrahowane z zestawienia toponimicznego *Doliwy-Aleksandrowo*. Zdarza się też, że amatorzy inaczej niż specjaliści dokonują identyfikacji osoby, której nazwisko dało początek reetymologizowanemu toponimowi. Na przykład toponim *Wagi*, pochodny od antroponimu *Waga*, został utworzony prawdopodobnie ze względu na postać potwierdzonego w XV-wiecznych źródłach właściciela wsi Wawrzyńca Wagi, natomiast mieszkańcy Wag i okolicy wiążą tę nazwę z XIX-wiecznym przyrodnikiem Jakubem Wagą, patronem tutejszej szkoły. Z kolei toponimowi *Modzele (Stare)*, któremu początek dało nazwisko założyciela wsi Mikołaja Modzela, przypisano motywację równobrzmiącym antroponimem odnoszącym się do nieznanego średniowiecznym dokumentom Janusza Modzela, którego dane antroponimiczne stanowią zapewne kontaminację *Mikołaja Modzela* i *księcia Janusza* (to książę Janusz nadał Mikołajowi ziemię w Modzelach).

Po trzecie, w niektórych nazwach miejscowych pochodzących od antroponimu odapelatywnego etymologia potoczna wyznacza na wyraz podstawowy właśnie ów apelatyw. Na przykład dla toponimu *Dukat*, motywowanego antroponimem *Dukat*, którego podstawą motywacyjną jest być może apelatyw *dukat* ‘złota moneta’ (jeśli nie jest nią zniekształcona forma apelatywu *advokat*), pseudoetymolodzy proponują wykładnię semantyczną ‘miejsce, gdzie zakopano dukaty’. Nazwę miejscową *Gnaty*, przeniesioną na wieś w pobliżu Wag z miejscowości, której nazwa powstała od antroponimu *Gnat*, etymologia ludowa wyprowadza bezpośrednio od apelatywu *gnat* ‘kość’. Toponim *Górki*, zdaniem większości badaczy

utworzony od antroponimu *Górka*, według pseudoetymologów pochodzi od podstawowego dla tego toponimu apelatywu *górką* ‘pagórek’. W podstawie nazwy miejscowej *Kokoszki*, wywodzonej przez onomastów od antroponimu *Kokoszka*, ma tkwić apelatyw *kokoszka* ‘młoda kura’. Toponim *Siestrzanki*, motywowany antroponimem *Siestrzanek*, został zreinterpretowany jako rezultat onimizacji gwarowego rzeczownika pospolitego *siestrzanek* ‘siostrzeniec’.

Jeszcze inna więź łączy obie podstawy motywacyjne (wtórną i faktyczną) nazwy miejscowej *Kaimy*. Zdaniem onomastów została ona utworzona od antroponimu *Kaim*, a według pseudoetymologów – od apelatywu *kain* ‘bratobójca, przestępca’. Rzeczownik pospolity *kain* powstał w wyniku apelatywizacji nazwy własnej *Kaim*, a zatem wtórna podstawa motywacyjna tego toponimu pochodzi od jego faktycznej podstawy motywacyjnej, odwrotnie niż w etymologiach asocjacyjnych opisanych wyżej.

Po piąte, wtórna podstawa motywacyjna może pozostawać z pierwotną podstawą motywacyjną w relacji polisemii częściowej, dotyczącej tylko wybranych form gramatycznych. Na przykład nazwa miejscowa *Kurki*, utworzona od antroponimu *Kur(e)k*, motywowanego rzeczownikiem pospolitym *kurek* ‘młody kur, kogucik’, przez pseudoetymologów jest wyprowadzana od apelatywu *kurka* ‘młoda kura’; oba wyrazy podstawowe, faktyczny (*Kurek* ← *kurek*) i wtórny (*kurka*), mają jednakową formę mianownika liczby mnogiej: *kurki*. Toponim *Pieńki*, pochodzący od antroponimu *Pieniek*, *Pieńka* lub *Pieńko*, bywa przez okolicznych mieszkańców wiązany z apelatywem *pieńiek* ‘część drzewa’, ewentualnie z równobrzmiącym komponentem frazeologizmu *mieć z kimś na pieńku* ‘być z kimś w konflikcie’; formy gramatyczne antroponimów *Pieńka* lub *Pieńko* oraz apelatywu *pieńiek* są częściowo wspólne. Nazwę miejscową *Kokoszki* pseudoetymolodzy wyprowadzają od nazwiska *Kokoszko*, etymolodzy zaś – od nazwiska *Kokoszka*.

Po szóste, niektóre toponimy utworzone od antroponimów wtórną wyprowadzane są od apelatywów o tym samym brzmieniu, ale niebędących podstawami tych antroponimów (choć z nimi spokrewnionych). Wtórne podstawy motywacyjne łączy z tymi antroponimami relacja polisemii całkowitej lub częściowej. Z tą pierwszą mamy do czynienia w wypadku toponimu *Koziki*, którego pierwotną podstawą nominacyjną jest antroponim *Kozik*, pochodzący od rzeczownika pospolitego *koza*, wtórną zaś – apelatyw *kozik* ‘nożyk’ (zresztą prawdopodobnie również należący do rodziny rzeczownika *koza*). Polisemia tylko niektórych form gramatycznych zachodzi pomiędzy wtórną i faktyczną podstawą motywacyjną nazwy miejscowej *Sambory*, przez onomastów wywodzonej od antroponimu *Sambor*, a według jednej z etymologii nienaukowych powstałej od staropolskiego rzeczownika pl. *sambory*

‘wieża obronna’. W podstawie nazwy wsi *Kucze*, pochodzącej od męskiego antroponimu *Kucz*, rzekomo tkwi rzeczownik pospolity rodzaju żeńskiego *kuc(z)a* ‘wnęka w piecu’ lub ‘wiązka skoszonej gryki, koniczyny itp.’. Rolę wtórnej podstawy motywacyjnej nazwy miejscowej (*Rakowo-*)*Boginie*, powstałej od męskiego antroponimu o odmianie żeńskiej *Boginia* (formy skróconej imienia dwuczłonowego typu *Boguchwał*), odgrywa apelatyw *bogini* (nazwa żeńska utworzona od rzeczownika *bóg*).

Wtórnią podstawę motywacyjną nazwy miejscowej może też różnić od jej podstawy rzeczywistej jedynie forma fonetyczna, jak w wypadku toponimu *Kupiski*, w świetle jednej z etymologii naukowych utworzonego od apelatywu *kupisko* ‘miejsce pełne kupek ziemi’, a w świetle jednej z etymologii potocznych – od rzeczownika *skupisko*, odnoszącego się do gromad piasku lub grupy ludzi; na podstawie wtórnej wykładni semantycznej ‘miejsce ze skupiskami piasku’ lub ‘miejscowość będąca skupiskiem ludzi’ nazwę miejscową *Kupiski* należałoby opisywać jako prymarną z nagłosową obocznością *s : Ø*. Również rzeczownik *wyźnia* ‘wyżyna’, zaproponowany przez Zygmunta Glogera jako wtórna podstawa motywacyjna toponimu *Wizna*, tylko brzmieniem różni się od staropruskiego rzeczownika *wizene* ‘trawa’ lub ‘rozmaryn’, od którego ten toponim pochodzi według etymologii naukowej.

Wśród nazw prymarnych, które w procesie reetymologizacji przeszły do tej klasy z klasy nazw derywowanych, można wyróżnić dwie podgrupy. Pierwszą tworzą toponimy, których wtórne podstawy motywacyjne i faktyczne podstawy motywacyjne są ze sobą spokrewnione, drugą – toponimy o pierwotnych i wtórnych podstawach motywacyjnych niepowiązanych genetycznie.

Do pierwszej grupy należy m.in. nazwa miejscowa *Bagienice*, według etymologii naukowej utworzona od rzeczownika *bagno* sufiksem *-nica* lub od przymiotnika *bagienny* sufiksem *-ica*, natomiast według etymologii ludowej powstała wprost od gwarowego rzeczownika *bagienica//bagnica* ‘w wierzeniach ludowych: demon żeński zamieszkujący bagna’. Wiąż genetyczna łączy też nazwę rzeczną *Zbójna*, według jednej z etymologii potocznych motywującą nazwę miejscową *Zbójna*, i czasownik *zbić*, od którego nazwa miejscowa *Zbójna* pochodzi w rzeczywistości. Również nazwisko *Lomża* oraz nazwa browaru lub piwa *Lomża*, od których według niektórych etymologii potocznych powstał toponim *Lomża*, pozostają w relacji pokrewieństwa z rzeczownikiem *lom*, od którego faktycznie utworzono ten toponim.

Związku genetycznego nie obserwujemy natomiast między rzeczownikiem *brzany* ‘ryby słodkowodne z rodziny karpowatych’, od którego jakoby pochodzi nazwa miejscowa

Kubrzany, a hydronimem *Kubra*, od którego sufiksem *-any* tę nazwę miejscową naprawdę utworzono. Także rzeczownik *pątnica* ‘kobieta chodząca na pielgrzymki’, rzekomo motywujący toponim *Piątnica*, nie ma – poza brzmieniem – nic wspólnego z liczebnikiem *pięć*, który jest rzeczywistym wyrazem podstawowym dla tego toponimu. Wspólnej genezy nie mają również: apelatyw *komża*, wskazany przez jedną z etymologii potocznych jako podstawowy dla toponimu *Łomża*, i rzeczownik *łom*, rzeczywiście dla tego toponimu podstawowy.

Nazwy miejscowe, które w świetle etymologii nienaukowych trzeba zaliczyć do derywowanych, są wśród analizowanych toponimów odnoszących się do powiatu łomżyńskiego nieco liczniejsze niż nazwy miejscowe, których przynależność do derywatów słowotwórczych została ustalona na podstawie etymologii naukowej. Na grupę tę składają się zarówno toponimy, które również w świetle badań onomastycznych są derywatami słowotwórczymi, jak i toponimy, które do klasy formacji słowotwórczych przeszły w procesie reetymologizacji niektórych toponimów będących nazwami prymarnymi (wyjątkowo: złożeniami). Trzeba zaznaczyć, że przyrost liczby nazw derywowanych, jaki nastąpił wśród toponimów powiatu łomżyńskiego w świetle etymologii potocznej, jest wyższy niż ubytek derywatów toponomastycznych, które w wyniku pseudoetymologii stały się nazwami prymarnymi (o których była mowa wyżej).

Grupa toponimów, które do nazw derywowanych należą w świetle obu etymologii: naukowej i pseudonaukowej, jest bardzo zróżnicowana. Można w jej obrębie wyróżnić przede wszystkim dwie duże podgrupy: derywaty utworzone w świetle obu etymologii tym samym formantem oraz derywaty, którym na podstawie wykładni pseudoetymologicznych trzeba by przypisać inny formant słowotwórczy niż czynią to onomaści. Podczas gdy syntezy onomastyczne wśród toponimów utworzonych środkami słowotwórczymi wymieniają derywaty sufiksalne i prefiksalne (Kaleta 1998: 50, Rzetelska-Feleszko 1998: 221), analiza słowotwórcza efektów pseudoetymologii dowodzi, że pierwszą z tych podgrup tworzą tylko derywaty sufiksalne, natomiast do drugiej należą derywaty sufiksalne, paradygmatyczno-dezintegralne, paradygmatyczne i alternacyjne.

Z derywatami utworzonymi w świetle etymologii nienaukowej i naukowej tym samym sufiksem spotykamy się w sześciu różnych wypadkach. Po pierwsze, tożsamość strukturalna efektów obu etymologii zachodzi wówczas, gdy pseudoetymologia obiera na wyraz podstawowy to samo słowo co etymologia naukowa, nadaje jednak reetymologizowanemu toponimowi inną wykładnię semantyczną. Wtórna wykładnia semantyczna może być na przykład „precyzyjniejsza” niż faktyczna wykładnia semantyczna, jak wykładnie

pseudoetymologiczne toponimu *Elżbiecin* (z sufiksem *-in*) ‘miejscość nazwana ku czci ukochanej Elżbiety’ (według wykładni etymologicznej tylko: ‘miejscość nazwana ku czci jakiejś Elżbiety’), toponimu *Kajetanowo* (z sufiksem *-owo*) ‘miejscość należąca do szlachcica Kajetana’ (według wykładni etymologicznej tylko: ‘miejscość należąca do Kajetana’), toponimu *Brzostowo* (z sufiksem *-owo*) ‘miejscość należąca do legendarnego króla Brzosta’ (według wykładni etymologicznej tylko: ‘miejscość należąca do jakiegoś Brzosta’) i toponimu *Pniewo* (z sufiksem *-ewo*) ‘miejscość, w której znajdowały się (liczne) pnie ze względu na dużą liczbę drwali w niej przebywających’ (według wykładni etymologicznej tylko: ‘miejscość, w której znajdowały się (liczne) pnie’). Często również wtórna wykładnia semantyczna przypisuje danej wsi nieco inne cechy niż pierwotna wykładnia semantyczna. Na przykład toponim *Janowo* (z sufiksem *-owo*) jest przez okoliczną ludność definiowany jako ‘miejscość, w której mieszkało wielu Janów’ (a nie – jak widzą to onomaści – ‘własność jakiegoś Jana’), a nazwę miejscową *Piątnica* (z sufiksem *-nica*) mieszkańcy wywodzą od pięciu mostów na Narwi (a nie – jak onomaści – od pięciu polnych zagonów).

Po drugie, ten sam sufiks pojawia się w opisie pseudoetymologicznym i etymologicznym wtedy, gdy etymologia potoczna przydziela rolę wyrazu podstawowego temu samemu słowu co etymologia naukowa, ale we wtórnej wykładni semantycznej wyraz ten występuje w innym znaczeniu niż w wykładni pierwotnej. Na przykład toponim *Jedwabne*, utworzony przyrostkiem *-ne* od rzeczownika *jedwab* ‘roślina’, uległ reinterpretacji etymologicznej pod wpływem rzeczownika *jedwab* ‘tkanina’. Natomiast toponimowi *Łomża*, derywowanemu rzadkim sufiksem *-ża* od apelatywu *łom* ‘pokruszone bloki kamienne lub połamane przez wiatr drzewa’, przypisuje się związek z wyrazem *łom* ‘pręt żelazny’, a nawet (czego słowniki nie potwierdzają) ‘coś załamane’, ‘załom rzeki’ i ‘złomowisko’.

Po trzecie, z identycznymi rezultatami analizy strukturalnej produktów etymologii potocznej i naukowej mamy do czynienia wówczas, gdy etymologia skojarzeniowa wyprowadza daną nazwę miejscową od apelatywu, natomiast etymologia naukowa wywodzi ją od nazwy własnej pochodzącej od tego apelatywu. Najczęściej między wtórną podstawą motywacyjną a faktyczną podstawą motywacyjną zachodzi relacja typu apelatyw – równobrzmiący antroponim. Wśród toponimów utworzonych przyrostkiem *-owo* znajdują się m.in. następujące nazwy miejscowe tego typu: *Chomentowo*, motywowana nazwą osobową *Chomąto*, a remotywowana apelatywem *chomąt(o)*; *Chrostowo*, powstała od antroponimu *Chrost*, od wtórnie wiązana z apelatywem *chrust* ‘gąszcz, zarośla’; *Niewodowo*, derywowana od nazwy osobowej *Niewod* lub *Niewoda*, a przez mieszkańców wywodzona od apelatywu

niewód ‘długa sieć rybacka’; *Orlikowo*, utworzona od antroponuimu *Orlik*, a asocjacyjnie łączona z rzeczownikiem pospolitym *orlik* ‘ptak’; *Rakowo*, będąca formacją słowotwórczą od antroponuimu *Rak*, a przez niespecjalistów wyprowadzana od apelatywu *rak*; *Srebrowo*, zawdzięczająca powstanie antroponimowi *Srebro*, a obecnie kojarzona z apelatywem *srebro*. Sufiks *-in* występuje natomiast w toponimie *Kobylin*, o faktycznej podstawie antroponimicznej *Kobyła* i wtórnej podstawie apelatywnej *kobyła*. Za wyjątkową należy uznać w opisywanej grupie nazwę *Mątwica*, utworzoną sufiksem *-ica*, której obie podstawy motywacyjne: pierwotna *mątwy* i wtórna *Mątwia* wchodzą w relację apelatyw – hydronim.

Po czwarte, ten sam przyrostek wydzielany bywa w toku analizy etymologicznej i pseudoetymologicznej wówczas, gdy wtórna podstawa motywacyjna reetymologizowanego toponimu jest homonimem jego faktycznej podstawy. Taka sytuacja w zgromadzonym materiale toponimicznym z powiatu łomżyńskiego dotyczy tylko nazwy miejscowej *Burzyn*, która w świetle obu interpretacji: potocznej i naukowej zawiera sufiks *-yn*. W rzeczywistości nazwa ta pochodzi od antroponuimu *Burza//Borza*, ale wtórnie wyprowadzana bywa od apelatywu *burza*, który nie pozostaje w związku genetycznym z podstawowym antroponimem, gdyż ten stanowi formę skróconą imienia *Borzym*.

Po piąte, ten sam sufiks stanowi rezultat analizy onomastycznej i pseudoetymologicznej toponimów, których wtórny wyraz podstawowy różni się od wyrazu podstawowego składem fonetycznym, ale ich tematy słowotwórcze są takie same, przypadkowo lub w wyniku pokrewieństwa morfologicznego. Pierwszy wypadek zachodzi w toponimie *Śniadowo* (pierwotnie *Smlodowo*), motywowanym historycznie rzeczownikiem *smlód* ‘roślina zębrzyca’ i w związku z tym zawierającym przyrostek *-owo*, a dziś kojarzonym z czasownikiem *śniadać* lub z przymiotnikiem *śniady*, dzięki czemu również na podstawie etymologii asocjacyjnej wyodrębnimy w nim przyrostek *-owo*. Przykładem drugiej sytuacji jest nazwa miejscowa *Zbójna*, utworzona przyrostkiem *-na* od czasownika *zbić*, obecnie zaś wiązana m.in. z apelatywem *zbój* bądź z rzekomą nazwą plemienną *Zbój*, też zawierającymi rdzeń (z)*bi-*; porównanie wtórnych podstaw motywacyjnych *zbój* lub *Zbój* z reetymologizowanym toponimem też każe wydzielić w nim przyrostek *-na*.

Po szóste, wśród nazw miejscowych powiatu łomżyńskiego występują także toponimy, których wtórna podstawa motywacyjna ma inne brzmienie niż pierwotna, ale różnice między nimi można by opisać jako oboczność. Alternacją jakościową dałoby się wytłumaczyć na przykład niepełną zgodność rzekomego i faktycznego tematu słowotwórczego toponimów: *Szewkowo*, wtórnie wywodzonego od nazwy zawodowej *szewc* zamiast od antroponuimu *Szew(e)k* (efektem obu interpretacji jest sufiks *-owo*, ponadto w

etymologii potocznej występuje oboczność $c : k$); *Konarzyce*, łączonego z apelatywem *konar* zamiast z antroponimem *Konarz* (sufiks *-yce*, oboczność $r : rz$). Alternację ilościową (dezintegrację tematu) można natomiast widzieć w świetle etymologii asocjacyjnych m.in. w nazwie miejscowej *Dłużniewo*, wtórnie motywowanej apelatywem *dłużnik* zamiast antroponimem **Dłużen* (sufiks *-ewo*, oboczność $-ik : \emptyset$); *Łomża*, kojarzonej przez niektórych reinterpretatorów z apelatywami *łomowisko* zamiast z apelatywem *łom* (sufiks *-ża*, ucięcie cząstki *-owisko*); *Mężenin*, wywodzonej od nazwiska *Mężęński* zamiast od antroponimu *Mężyna* (sufiks *-in*, ucięcie cząstki *-ski*); *Piątnica*, łączonej z rzeczownikiem *piątek* zamiast z liczebnikiem *pięć* (sufiks *-nica*, ucięcie cząstki *-ek*); *Śniadowo (Smlodowo)*, zestawianej z rzeczownikiem *śniadanie* zamiast z rzeczownikiem *smlód* ‘roślina zębrzyca’ (sufiks *-owo*, ucięcie cząstki *-anie*). Zarówno alternacja ilościowa, jak i jakościowa towarzyszyłaby sufiksowi w nazwie miejscowej *Czarnocin*, objaśnianej przez etymologów amatorów jako derywat od nazwiska *Czarnocki* zamiast od imienia *Czarnota* (sufiks *-in*, ucięcie cząstki *-ki* i oboczność $c : \acute{c}$); *Jastrzębka*, asocjacyjnie związanej z nazwiskiem *Jastrzębski* zamiast z apelatywem *jastrzęb* (sufiks *-ka*, ucięcie cząstki *-ski* i oboczność $\acute{e} : q$); *Kramkowo*, wyprowadzanej przez pseudoetymologów od apelatywu *kramik* zamiast od antroponimu *Kramek* (sufiks *-owo*, oboczność $i : \emptyset$ i $m' : m$); *Łomża*, kojarzącej się niektórym mieszkańcom z apelatywami *łomianka* zamiast z apelatywem *łom* (sufiks *-ża*, ucięcie cząstki *-anka* i oboczność $m' : m$).

Grupa nazw miejscowych, które do derywatów należą w świetle obu etymologii, ale którym na podstawie wykładni pseudoetymologicznych wypada przypisać inny formant słowotwórczy niż w świetle wykładni onomastycznych, również jest zróżnicowana. Przede wszystkim można w niej wyróżnić toponimy, które również według etymologii potocznej są derywatami sufiksalnymi, a także toponimy, które według etymologii potocznej utworzono formantami niesufiksalnymi.

Sufiksy, które trzeba by wydzielić, gdyby do analizy produktów etymologii asocjacyjnych toponimów zastosować naukowe narzędzia słowotwórcze, są dłuższe niż sufiksy, które faktycznie w tych toponimach występują. Segmenty te zawierają właściwe sufiksy oraz głoski (rzadziej: grupy głosek) je poprzedzające. Tylko w jednym wypadku sufiks wyodrębniony w ten sposób jest tożsamy z sufiksem, który rzeczywiście bywa wykorzystywany w słowotwórstwie toponomastycznym. Dotyczy to sufiksu *-owiec*, obecnego w świetle etymologii skojarzeniowej w toponimie *Osowiec*, o wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscowość, w której było dużo os’, faktycznie utworzonego przyrostkiem *-ec* od przymiotnika *osowy* ‘związany z drzewem osiką’.

Inne cząstki pełniące w świetle etymologii nienaukowych toponimów powiatu łomżyńskiego funkcję formantów sufiksalnych nie zostały w słowotwórstwie toponomastycznym potwierdzone. Są to m.in. następujące segmenty: *-cin*, jak w toponimie *Czarnocin*, o wtórnej wykładni semantycznej ‘miejsowość Czarnobyła’, faktycznie derywowanym za pomocą sufiksu *-in* od antroponimu *Czarnota*; *-ejewo*, jak w toponimie *Bożejewo*, o wtórnej wykładni semantycznej ‘wieś powierzona Bogu’ lub ‘miejsowość, w której mieszkała pewna pobożna Bożena’, w rzeczywistości powstałym sufiksem *-ewo* od antroponimu *Bożej*; *-kowo*, jak w toponimie *Szczepankowo*, o wtórnej wykładni semantycznej ‘wieś związana ze Szczepanem’, naprawdę uformowanym sufiksem *-owo* od imienia *Szczepanek*; *-ocin*, jak w toponimie *Czarnocin*, o wtórnej wykładni semantycznej ‘miejsowość, w której przebywali ludzie o czarnej karnacji, czyli Cyganie’, a naprawdę zawierającej sufiks *-in*; *-odowo*, jak w toponimie *Śniadowo* (*Smlodowo*), o wtórnej wykładni semantycznej ‘miejsowość, w której produkowano smołę’, faktycznie utworzonym sufiksem *-owo* od rzeczownika *smlód* ‘roślina zębrzyca’; *-towo*, jak w toponimie *Brzostowo*, o wtórnej wykładni semantycznej ‘miejsowość, w której rosły brzozy’, w rzeczywistości zawierającym przyrostek *-owo* ze względu na motywację antroponimem *Brzost* lub apelatywem *brzost* ‘gatunek wiązu’; *-wica*, jak w toponimie *Mątwica*, o wtórnej wykładni semantycznej ‘miejsowość ze strumieniem, w którym płynie mętna woda’, naprawdę stanowiącym formację słowotwórczą z sufiksem *-ica* od rzeczownika *mątwy*.

Grupa toponimów, które w świetle pseudoetymologii należą do nazw derywowanych, ale formantami niesufiksalnymi, obejmuje toponimy utworzone rzekomo formantami: paradygmatyczno-dezintegralnym, paradygmatycznym i alternacyjnym dezintegralnym.

Formant paradygmatyczno-dezintegralny należałoby przypisać w świetle etymologii potocznych przede wszystkim toponimom rzekomo pochodzącym od nazwisk, które w rzeczywistości motywowane są tymi właśnie toponimami. Polegałby on na zmianie paradygmatu przymiotnikowego na rzeczownikowy określonego rodzaju lub liczby, czemu towarzyszyłaby dezintegracja tematu fleksyjnego nazwiska o cząstkę *-ski*, ewentualnie *-ki*. Nadanie reetymologizowanym toponimom paradygmatu rzeczownikowego nijakiego twar-dotematowego można zaobserwować w m.in. w toponimach: *Brulino* (według etymologii naukowej od antroponimu *Brodla*; według etymologii nienaukowej od nazwiska *Bruliński*), *Brzostowo* (*Brzost* lub *brzost*; *Brzostowski*), *Chomentowo* (*Chomąto*; *Chomentowski*), *Chrzanowo* (*Chrzan* lub *chrzan*; *Chrzanowski*), *Drozdowo* (*Drozd* lub *drozd*; *Drozdowski*), *Grabowo* (*Grab* lub *grab*; *Grabowski*), *Janowo* (*Jan*; *Janowski*), *Karwowo* (*Karw*; *Karwowski*), *Wądołowo* (*wądoł*, *Wądoł* lub *Wądoły*; *Wądołowski*), *Milewo* (*Mil*; *Milewski*),

Olszewo (*Olsza* lub *olcha*//*olsza*; *Olszewski*), *Ratowo* (*Rat* ← *Racibor*; *Ratowski*), *Śniadowo* (*Smlodowo*) (*smlód* ‘roślina’; *Smłodowski* lub *Śniadowski*), *Wierciszewo* (**Wircisz*; *Wierciszewski*), *Wilamowo* (*Wilam*; *Wilamowski*). Zmiana na paradygmat rzeczownikowy nijaki miękko tematowy występuje w toponimie *Zalesie* (*za lasem*; *Zaleski*). Z paradygmatem rzeczownikowym męskim mamy do czynienia m.in. w toponimie *Cydzyn* (*Cedza*; *Cydyński*). Paradygmat rzeczownikowy żeński charakteryzuje m.in. toponim *Kisielnica* (*Kisiel*; *Kisielnicki*). Paradygmat rzeczownikowy liczby mnogiej pełni wtórnie funkcję formantu słowotwórczego w toponimie *Nielawice* (**Nielawa*; *Nielawicki*). Jednostkowy typ zmiany paradygmatu pojawia się w wypadku nazwy miasteczka *Jedwabne* (utworzonej od apelatywu *jedwab* ‘roślina’), jeśli wywodzi się ją od nazwiska *Jedwabiński*; deklinację przymiotnikową męską zastępuje tu rzekomo deklinacja przymiotnikowa nijaka, a towarzyszy jej dezintegracja tematu o cząstkę *-ski* oraz oboczności *i : Ø* i *ń : n*. Wyjątkowy charakter wśród formacji z rzekomym formantem paradygmatyczno-dezintegralnym ma również nazwa miejscowa *Burzyn*, utworzona od antroponu *Burza*//*Borza*, a remotywowana neologiczną nazwą rośliny *burzynia*; różnica między reetymologizowanym toponimem a jego wtórną podstawą nominacyjną polega tu na zamianie paradygmatu rzeczownikowego żeńskiego na paradygmat rzeczownikowy męski z towarzyszącą tej zmianie dezintegracją tematu fleksyjnego wtórnego wyrazu podstawowego o cząstkę *-ja* (zapisywaną jako *-ia*).

Podgrupę toponimów, które w świetle etymologii naukowej należą do derywatów sufiksalnych, a w świetle etymologii potocznej – do derywatów paradygmatycznych, reprezentują w zgromadzonym materiale toponomastycznym tylko *Dębowo* i *Siemień*. Nazwa miejscowa *Dębowo*, faktycznie utworzona sufiksem *-owo* od rzeczownika *dąb* lub *Dąb*, a przez mieszkańców objaśniana jako pochodząca od przymiotnika *dębowy*, przy takiej interpretacji powstałaby w wyniku zmiany paradygmatu przymiotnikowego na rzeczownikowy nijaki. Natomiast przypisywanie toponimowi *Siemień*, w perspektywie historycznej stanowiącemu derywat z sufiksem *-jś* od antroponu *Sieman*, pochodzenia od rzeczownika *siemię* (o rozszerzonym temacie fleksyjnym *siemieni-*), zmusza do uznania, że funkcję formantu słowotwórczego pełni tu zmiana paradygmatu z rzeczownikowego nijakiego na rzeczownikowy męski.

Przejście w procesie pseudoetymologizacji z klasy derywatów sufiksalnych do klasy derywatów alternacyjnych dezintegralnych obserwujemy natomiast w toponimach: *Łomża* (od *łom* z sufiksem *-ża*), jeśli remotywować go jako efekt dezintegracji hydronimu *Łomżyczka* o segment *-yczka*, oraz *Zbójna* (od *zbić* z sufiksem *-na*), gdy się go wtórnie opisze jako rezultat ucięcia segmentu *-k-* w nazwie rzecznej *Zbójenka*, z towarzyszącą mu obocznością *e : Ø*.

Ujemny formant alternacyjny można by też wyróżnić w toponimie *Łomża* żartobliwie wyprowadzanym od nazwy portalu internetowego *4lomza.pl*.

Stosunkowo liczna i zróżnicowana jest również grupa produktów etymologii potocznej, które do klasy nazw derywowanych przeszły z klasy nazw prymarnych. Można w niej wyodrębnić te same podgrupy, na które dzielą się toponimy należące w świetle obu etymologii (naukowej i nienaukowej) do nazw derywowanych. Są to: derywaty sufiksalne, paradygmatyczno-dezintegralne, paradygmatyczne i alternacyjne dezintegralne.

Większość toponimów, którym w świetle etymologii nienaukowej trzeba by przypisać strukturę sufiksalną, zawdzięcza to wybraniu przez pseudoetymologów na wtórne podstawy motywacyjne wyrazów, od których pochodzą ich faktyczne podstawy motywacyjne. W rezultacie często można w tych nazwach wydzielić sufiksy rzeczywiście funkcjonujące w systemie słowotwórczym apelatywnym i onomastycznym. Liczbą poświadczeń wyróżnia się wśród nich deminutywny przyrostek *-ki*, rzekomo występujący w toponimach: *Boguszki* (utworzonym od imienia *Boguszek* lub *Boguszko*; wtórnie objaśnianym jako derywat od imienia *Bogusz*), *Konopki* (*Konopka*; *konopie*), *Korytki* (*Korytko*; *koryto*), *Kupiski* (*Kupisek*; *Kupis*), *Pawelki* (*Pawełek*; *Pawel*) i *Popiołki* (*popiołek*; *popiół*). Zdrobniął strukturę przypisuje też etymologia skojarzeniowa toponimowi *Miastko*, utworzonemu ponoć nie od nieużywanego już dziś apelatywu *miastko*, lecz od apelatywu *miejscowość* – za pomocą sufiksu *-ko* z ucięciem segmentu *-owość* oraz obocznościami *e : a, j : Ø* i *c : t*.

Niewystępowanie we współczesnej polszczyźnie rzeczowników pospolitych, którym onomaści przypisują funkcję podstaw nominacyjnych, jest też przyczyną reinterpretacji jako derywatów sufiksalnych kilku toponimów, w których można wyodrębnić przyrostki niedeminutywne. Są to m.in. sufiksy: *-ina* – w toponimie *Kupnina* (nazwie prymarnej od apelatywu *kupnina* ‘rzecz, która weszła w posiadanie w wyniku kupna’; wtórnie opisywanej jako derywat od rzeczownika *kupno*), *-iski* – w toponimie *Kupiski* (nazwie prymarnej od apelatywu *kupisko* ‘miejsce pełne kupek ziemi’; przez pseudoetymologów wyprowadzanej od czasownika *kupować* lub od rzeczownika *kupiec*), *-ka* – w toponimie *Przebudówka* (nazwie prymarnej od rzeczownika *przebudówka* ‘przebudowanie’; według mieszkańców powstałej od czasownika *przebudować*), *-nik(i)* – w toponimie *Dębniki* (nazwie prymarnej od apelatywu *dębnik* ‘lasek dębowy’; w świetle etymologii potocznej pochodzącej od rzeczownika *dąb*), *-owniki* – w toponimie *Morgowniki* (nazwie prymarnej od apelatywu *morgownik* ‘najemnik do koszenia zboża, płatny od morga’; wtórnie wywodzonej od apelatywu *morg//morga* ‘miara powierzchni gruntu’).

Formant sufiksalny pseudoetymologiczny skłonni są wydzielać też w takich toponimach, które w świetle etymologii naukowej są nazwami prymarnymi tworzonymi od antroponimów. W roli wtórnych wyrazów podstawowych etymologia potoczna obsadza wówczas apelatywy, od których – bezpośrednio lub pośrednio – pochodzą owe antroponimy. W ten sposób w świetle interpretacji pseudoetymologicznej w nazwach miejscowych powiatu łomżyńskiego spotykamy m.in. następujące sufiksy: *-aki* – w nazwie miejscowej *Szostaki* (utworzonej od nazwy osobowej *Szostak*; wtórnie wywodzonej od liczebnika *sześć* ze względu na sześć palców założyciela wsi), *-ki* – w nazwie miejscowej *Koniecki* (utworzonej od antroponimu *Konieck*; rzekomo pochodzącej od apelatywu *koniec*), *-kowskie* – w nazwie miejscowej *Rutkowskie* (utworzonej od nazwiska *Rutkowski*; w świetle legendy motywowanej nazwą rośliny *ruta*), *-owskie* – w nazwie miejscowej *Makowskie* (utworzonej od nazwiska *Makowski*; wtórnie powiązanej bezpośrednio z rzeczownikiem pospolitym *mak*).

Ostatnią podgrupę rzekomych derywatów sufiksalnych, które faktycznie należą do nazw prymarnych, stanowią toponimy wywodzone od podstaw niespokrewnionych z rzeczywistymi wyrazami podstawowymi. W świetle takich etymologii skojarzeniowych w nazwach miejscowych podłomżyńskich wsi występują m.in. przyrostki: *-ak* – w toponimie *Szablak* (nazwie prymarnej od antroponimu *Szablak*; przez mieszkańców wywodzonej od apelatywu *szabla*), *-aki* – w toponimie *Bronaki* (nazwie prymarnej od nazwy heraldycznej *Brudnaki*; reinterpretowanej jako derywat od imienia św. *Brunona*), *-nuty* – w toponimie *Jarnuty* (nazwie prymarnej od imienia *Arnold*; remotywowanej hydnimem *Jar*), *-osze* – w toponimie *Skudosze* (nazwie prymarnej od antroponimu *Skudosz*; rzekomo utworzonej od apelatywu *szkodować* ‘żałować, być chciwym’).

Wśród toponimów, które w procesie pseudoetymologizacji przeszły z klasy nazw prymarnych do klasy derywatów, bardzo liczną podgrupę tworzą rzekome derywaty paradygmatyczno-dezintegralne. Pod względem strukturalnym są one w świetle etymologii potocznej raczej mało zróżnicowane, gdyż na ogół przypisuje się im pochodzenie od nazwisk. W zebranych materiale toponimicznym wyjątek stanowi tylko nazwa miejscowa *Przytuły*, faktycznie utworzona od antroponimu *Przytuła*, ale przez mieszkańców opisywana jako derywat od apelatywu *przytulanka* ‘kochanka’ lub od hydnimem *Przytulanka*; przy takiej interpretacji musiałaby to być formacja powstała w wyniku zmiany paradygmatu z rzeczownikowego żeńskiego na rzeczownikowy pluralny z towarzyszącym jej ucięciem segmentu *-anka*. W wypadku toponimów reinterpretowanych odnazwiskowo rzekomy formant paradygmatyczno-dezintegralny najczęściej polega na zmianie paradygmatu przymiotnikowego na rzeczownikowy liczby mnogiej, czemu towarzyszyć ma ucięcie

różnych segmentów fonetycznych. O cząstkę *-owski* skrócono jakoby m.in. tematy toponimów: *Borki* (faktycznie utworzonego od apelatywu *borek*; remotywowanego nazwiskiem *Borkowski*), *Bronaki* (*Brudnaki*; *Bronakowski*), *Duchny* (*Duchna*; *Duchnowski*), *Grzymki* (*Grzymek* ← *Grzymisław*; *Grzymkowski*), *Koziki* (*Kozik*; *Kozikowski*), *Mieczki* (*Mieczek*; *Mieczkowski*), *Mroczyki* (*Mroczek*; *Mroczkowski*), *Sierzputy* (*Sierzput*; *Sierzputowski*), *Sulki* (*Sulek*; *Sulkowski*), *Szabły* (*Szabel*; *Szablowski*), *Truszki* (*Trusk* lub *Truszko*; *Truskowski*) i *Wszebory* (*Wszebor*; *Wszeborowski*). Cząstka *-ewski* została ponoć ucięta przy tworzeniu m.in. toponimów *Kucze* (*Kucz*; *Kuczewski*) i *Modzele* (*Modzel*; *Modzelewski*). Cząstki *-iński* pozbawiony jest rzekomo m.in. temat nazwy miejscowej *Supy* (*Szupa*; *Supiński*), a cząstki *-ycki* – m.in. temat toponimu *Biodry* (*Biodra*; *Biedrzycki*). Rzadziej w wyniku rzekomej derywacji paradygmatyczno-dezintegralnej zachodzi zmiana paradygmatu przymiotnikowego na rzeczownikowy liczby pojedynczej: męski, żeński lub nijaki. Deklinacja żeńska i ucięcie o segment *-(s)ki* różni od jakoby podstawowych dla nich nazwisk toponimy *Jakać* (*Jakacz*; *Jakacki*), *Kubra* (*Kubra*; *Kuberski*) i *Lutostań* (*Lutostan*; *Lutostański*), deklinacja męska i dezintegracja tematu o cząstkę *-owski* pełni rzekomo rolę formatu w toponimie *Poniat* (*Poniat*; *Poniatowski*), a deklinacji nijakiej i skróceniu tematu o cząstkę *-owski* trzeba by przypisać tę samą funkcję w wypadku nazwy miejscowej *Miastko* (*miastko*; *Miastkowski*). Jako derywat paradygmatyczno-dezintegralny można by też opisać nazwę miasteczka *Wizna* (która w rzeczywistości pochodzi od bałtyckiego rzeczownika *wizene* ‘trawa’ lub ‘rozmaryn’), jeśli podlega ona remotywizacji nazwiskiem *Giźnidski*; zmianie paradygmatu z przymiotnikowego na rzeczownikowy żeński musiałoby tu jednak towarzyszyć nie tylko nietypowe ucięcie cząstki *-idski*, ale również oboczności jakościowe, w tym nietypowa nagłosowa alternacja *g’ : w’*.

Wśród toponimów, które w wyniku pseudoetymologizacji zubożyły klasę nazw prymarnych, a wzbogaciły klasę nazw derywowanych, niewiele jest natomiast rzekomych derywatów paradygmatycznych, ponadto każdy z toponimów należących do tej grupy charakteryzuje się nieco odmiennymi właściwościami. Na przykład nazwę miejscową *Wypychy*, faktycznie będącą nazwą prymarną od zbiorowego przezwiska *wypychy* ‘ludzie mieszkający daleko od środka wsi’, okoliczna ludność wyprowadza od czasownika *wypychać* ‘przenosić (tu: mieszkańców)’, od którego właśnie pochodzi apelatyw *wypychy*; funkcję formantu musiałaby przy tej interpretacji pełnić zmiana paradygmatu czasownikowego na rzeczownikowy liczby mnogiej. Zmiana koniugacji na deklinację rzeczownikową pluralną zachodzi też w świetle etymologii potocznej w toponimie *Trzaski*, remotywowanym czasownikiem *trzaskać* (o piorunach i mrozie), ale tego wtórnego wyrazu podstawowego nie

łączy bezpośredni związek z antroponimem *Trzaska*, od którego toponim *Trzaski* naprawdę utworzono. Wyprowadzanie nazwy miasteczka *Wizna*, w rzeczywistości pochodzącej od pruskiego rzeczownika *wizene* ‘trawa’ lub ‘rozmaryn’, od czasownika *wyznać*, odnoszonego do przyznawania się do winy przed sądem lub do deklarowania wiary w Boga, prowadzi do konkluzji, że rolę formantu – inaczej niż w dwu poprzednich pseudoetymologiach – należy tu przypisać zmianie paradygmatu czasownikowego na rzeczownikowy żeński. Natomiast toponim *Obrytki* (faktycznie nazwa prymarna od antroponimu *Obrytka*), przez pseudoetymologów wywodzony od nazwiska *Obrycki*, musiałby powstać – gdyby przyjąć to objaśnienie – w wyniku zmiany paradygmatu przymiotnikowego na rzeczownikowy pluralny z towarzyszącą jej obocznością *c : t* w nietypowej pozycji śródgłosowej.

Jeszcze mniej liczna jest grupa toponimów, które w świetle etymologii naukowej należą do nazw prymarnych, a w świetle etymologii skojarzeniowych powinny być zaliczone do derywatów alternacyjnych dezintegralnych. W toponimie *Kuzie*, pochodzącym od nazwiska *Kuzia*, a wtórnie łączonym z apelatywem *kuźnia*, należałoby wyróżnić ujemny format alternacyjny w postaci ucięcia tematu fleksyjnego podstawowego apelatywu o wygłosową spółgłoskę *-ń-* (czemu towarzyszy zmiana formy liczbowej). Natomiast nazwa miejscowa *Wizna*, utworzona prawdopodobnie od bałtyckiego rzeczownika *wizene* ‘trawa’ lub ‘rozmaryn’, a przez niektórych mieszkańców wywodzona od rzeczownika *ojcowizna*, musiałaby powstać w wyniku dezintegracji tematu fleksyjnego wyrazu podstawowego o nagłosowy segment *ojco-*.

Oprócz wypadków, gdy reetymologizowane toponimy do nazw derywowanych należą w świetle obu etymologii: naukowej i nienaukowej, a także wypadków, gdy do grupy derywatów prostych przeszły one w procesie reetymologizacji z grupy nazw prymarnych, możliwa jest też sytuacja, że za derywaty proste uważa się na podstawie wtórnych wykładni semantycznych toponimy, które naprawdę są złożeniami. Wśród nazw podłomżyńskich miejscowości znajduje się jednak tylko jeden taki toponim: *Czartoria*. W rzeczywistości jest to prawdopodobnie złożenie właściwe o znaczeniu etymologicznym ‘miejsce ryte przez czarty lub krety’, utworzone od rzeczownika *czart* i czasownika *ryć* interfiksem *-o-* i formantem paradygmatycznym rzeczownikowym żeńskim, natomiast zdaniem pseudoetymologów nazwa ta pochodzi bądź od nazwiska *Czartoryski*, i przy tej reinterpretacji należałoby ją opisywać jako derywat sufiksalny z przyrostkiem *-ja* (ortograficznie *-ia*) i ucięciem segmentu *-yski*, bądź od apelatywu *czart*, i na podstawie takiego objaśnienia trzeba by w niej widzieć formację sufiksalną utworzoną rzekomym przyrostkiem *-oria*.

Trzecią grupę wyodrębnioną w obrębie analizowanych toponimów na podstawie klasyfikacji strukturalno-gramatycznej S. Rosponda tworzą nazwy interpretowane przez pseudoetymologów jako złożone, wśród których można wydzielić złożenia właściwe, zestawienia i zrosty. Nazwy komponowane nie są wprawdzie liczne, ale w świetle etymologii nienaukowych i tak jest ich kilkakrotnie więcej niż w świetle etymologii naukowych, o czym decyduje przede wszystkim skłonność pseudoetymologów do rozumienia niektórych derywatów prostych jako zrostów. To właśnie derywaty prozodyczne stanowią charakterystyczną podgrupę toponimów złożonych, powstałą przede wszystkim w wyniku reinterpretacji strukturalnej toponimów derywowanych, podczas gdy złożenia właściwe i zestawienia zaliczane są do produktów pseudoetymologii zazwyczaj na tej podstawie, że różnią się od interpretacji naukowych odmienną wykładnią semantyczną, nie różniąc się od nich wyrazami podstawowymi. W zebranych materiale toponimicznym złożenia właściwe reprezentuje wyłącznie nazwa *Nowogród*, objaśniana jako pochodząca od wyrażenia *nowy gród* i przez niektórych potocznych reinterpreteratorów błędnie odnoszona już do pierwszego grodu zbudowanego tu w IX w.; inni pseudoetymolodzy niezgodnie z ustaleniami historyków przedstawiają przyczyny zmiany lokalizacji grodu (np. w efekcie pożaru). Zestawieniem jest natomiast w świetle obu etymologii: naukowej i nienaukowej, toponim *Dobry Las*, przez etymologów jako *dobry las* opisywany w aspekcie ekonomicznym, a przez pseudoetymologów – militarnym, ze względu na zapewnianie bezpiecznego schronienia przed Krzyżakami. Pozostałe toponimy reinterpretowane jako złożone należą do zrostów.

Tylko toponim *Czartoria* w rezultacie pseudoetymologizacji przeszedł do grupy zrostów z grupy złożzeń właściwych, ze względu na pierwotną wykładnię semantyczną ‘miejsce ryte przez czarty lub krety’ i wtórną wykładnię semantyczną ‘miejscowość, której mieszkańcy, widząc dziki ryjące okoliczne pola, narzekali: *A, czarty, ryjq*’. Pozostałe rzekome zrosty powstały w wyniku ponownego etymologizowania toponimów będących derywatami prostymi. Zwraca wśród nich uwagę podgrupa nazw miejscowych, które – jak przywołana wyżej *Czartoria* – wtórnie motywowane są wypowiedziami, które jakoby padły w miejscach przekształconych później w daną miejscowość. Na przykład toponim *Janczewo*, utworzony od imienia *Jancz(y)*, powstał rzekomo od słów *Niańcz, Ewo*, które praojciec Adam miał tu skierować do pramatki Ewy opiekującej się maleńkim Ablem. Nazwa miejscowa *Jednaczewo* w świetle etymologii skojarzeniowej pochodzi nie od antroponimu *Jednacz*, lecz od słów *(z)jednocz, Ewo*, którymi swat namawiał córkę tutejszego dziedzica do małżeństwa z synem zwaśnionego sąsiada. Toponimowi *Sierzputy*, faktycznie będącemu derywatem od imienia *Sierzput*, przypisuje się motywację zlepkim słownym *sierzp póty*, stanowiącym

fragment polecenia *zakładaj sierp póty* ‘przykładaj sierp w tym miejscu’, jakim tutejsi doświadczeni rolnicy mieli pouczać żniwnych nowicjuszy. Większość etymologii asocjacyjnych – a może tylko ich dostępnych przekazów – nie opisuje jednak dokładnie sytuacji, w jakich doszło do powstania nazwy złożonej. O toponimie *Dobrzyjałowo*, pochodzącym od antroponimu **Dobrzyjał*, mówi się po prostu ogólnikowo, że utworzono go od wyrażenia *dobre jałowce* lub od przysłówków *dobrze* i *jałowo*. Na temat nazwy miejscowej *Gielczyn* panuje opinia, że wywodzi się ona nie od antroponimu *Gielcza*, lecz od wyrazów *kiel* i *czyn*. Z toponimem *Jarnuty* związane jest przeświadczenie, że w jego podstawie tkwi nie imię *Arnold*, lecz nazwa rzeczna *Jar* i apelatyw *nuty*. Inna od przywołanej wyżej reinterpretacja etymologiczna nazwy miejscowej *Jednaczewo* wyprowadza ją nie od antroponimu *Jednacz*, lecz od wyrażenia *jedno drzewo*. Nazwa miejscowa *Sambory*, w rzeczywistości pochodząca od antroponim *Sambor*, wtórnie objaśniana jest jako zrost słów *same bory*. O toponimie *Wszerecz*, którego faktycznym wyrazem podstawowym jest hydronim *Wszerecz*, sądzi się w okolicy, że powstał od *wszerech rzeczy*. Nazwy miejscowej *Zanklewo*, o niejasnej genezie, dotyczy przekonanie, że stanowi ona zrost nazw plemion *Zan* i *Klewo*.

Wśród toponimów, które na podstawie wykładni skojarzeniowych zaliczane są do nazw komponowanych, wskazać można również takie struktury, których nie można zaliczyć ani do złożeń właściwych, ani do zestawień, ani do zrostów, zostały bowiem rzekomo utworzone w sposób, którego onomasty nie przewidują dla toponimów. Na przykład toponim *Kupiski*, w rzeczywistości nazwa prymarna od apelatywu *kupisko* ‘miejsce pełne kupek ziemi’ lub od antroponimu *Kupisek*, ma być według pseudoetymologów kontaminantem wyrażenia *kupki piasku*. Natomiast o toponimie *Łomża*, motywowanym prawdopodobnie apelatywem *łom*, można się m.in. dowiedzieć, że to *u(ŁO)mne (M)iasteczko jak (ŻA)dne inne*, trzeba by go zatem opisać jako skrótowiec, ściślej: skrótowiec mieszany, sylabowo-głoskowy. Kontaminantów i skrótowców w świetle etymologii naukowej w grupie toponimów się nie spotyka, ale występują one wśród innych, nowszych typów nazw własnych, np. wśród nazw firm.

Do żadnej z klas strukturalnych wyróżnionych za klasyfikacją onomastyczną wśród produktów etymologii potocznej nie należy również toponim *Łomża*, objaśniany wtórnie jako efekt przekształcenia rzeczownika *załom* ‘zakręt rzeki’. W świetle tej pseudoetymologii nazwa miejscowa *Łomża* miałaby powstać poprzez przestawienie kolejności sylab (i rzekome odmazurzenie głoski *z* w *ż*), a takiego sposobu tworzenia nazw własnych badania onomastyczne w ogóle nie potwierdzają.

Słownik etymologii nienaukowych nazw miejscowości powiatu łomżyńskiego

Bagienice, gm. Przytuły

W świetle badań onomastycznych toponim *Bagienice* jest nazwą topograficzną utworzoną od rzeczownika *bagno* lub przymiotnika *bagienny* (Zierhoffer 1957: 106, Halicka 1978: 10, NMP I 1996: 59, Sędziak 2009: 88). Ale Karol Zierhoffer, zaliczając *Bagienice* do nazw topograficznych, opatruje to uwagą: „Należy jednak nadmienić, że w źródłach jest poświadczona n. os. *Bagienny*” (Zierhoffer 1957: 106). Z kolei historyk Czesław Brodzicki podaje, że wieś powstała około 1420 r. na terenie zwanym *Bagno* (Brodzicki 1994: 164).

Natomiast według etymologii ludowej nazwa tej wsi ma związek z gwarowym rzeczownikiem *bagienica//bagnica* ‘w wierzeniach ludowych demon żeński zamieszkujący bagna i wciągający w nie ludzi przechodzących lub przejeżdżających w pobliżu’, por.:

*Nazwa Bagienice pochodzi od bagien, tam musiały być bagna, bagniska. Ale **bagienicami** albo bagnicami nazywali też złe duchy, właściwie złe duszki, które w postaci kobiet mieszkaly w bagnach i wciągały do nich ludzi, żeby się potopili. Mój ojciec i dziadek opowiadali, że takie bagienice miały występować między innymi u Zimnej Wody, jak się jedzie to Przytuł. To może i w Bagienicach było takie miejsce.*

(informacja od Tadeusza Górskiego)

Podstawą onomastyczną toponimu *Bagienice* byłby zatem według naiwnych etymologów rzeczownik *bag(ie)nica*, a sam ten toponim – na podstawie wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscowość, w której występowały boginki zwane bag(ie)nicami’ – należałby pod względem semantycznym do nazw kulturowych utrwalających świat wierzeń dawnych mieszkańców wsi łomżyńskich. Pod względem formalnym, jako utworzony od wyrazu *bagi(e)nica*, byłby on nazwą prymarną występującą w formie liczby mnogiej. Przedstawiona etymologia fantazyjna reprezentuje tę odmianę etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa nominacyjna (tu: *bagienica//bagnica*) jest spokrewniona z pierwotną podstawą nominacyjną (tu: *bagno* lub *bagienny*), ponieważ obie są elementami rodziny słowotwórczej rzeczownika *bagno*.

Biodry(-Kolonia), gm. Jedwabne

Jak podają K. Zierhoffer, Irena Halicka i Henryka Sędziak, pierwszy człon zestawienia *Biodry-Kolonia* to nazwa rodowa od antroponimu *Biodra*, motywowanego apelatywem *biodra* (Zierhoffer 1957: 113, Halicka 1976: 20, Sędziak 2009: 89). Podobnie sądzi U. Bijak: „od n. os. *Biodra*, w formie l. mnogiej” (NMP 1996 I: 202 s.v. *Biodry*).

Natomiast według etymologii potocznej wyrazem podstawowym dla toponimu *Biodry* jest nazwisko *Biedrzycki*, por.:

Nazwa prawdopodobnie pochodzi od założyciela – Biedrzyckiego, a kolonia, bo jest wieś Biodry, która jest większa a kawalek dalej Biodry Kolonia.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Opisana pseudoetymologia należy do tych etymologii nienaukowych, które wywodzą reetymologizowany toponim od wyrazu z tej samej rodziny słowotwórczej co rzeczywisty wyraz podstawowy. W wypadku etymologii asocjacyjnej toponimu *Biodry* wyrazem inicjującym gniazdo słowotwórcze, w którego skład wchodzi antroponimy *Biodra* i *Biedrzycki*, jest rzeczownik pospolity *biodra* ‘staw łączący udo z tułowiem, a także cała przylegająca część uda i tułowia’ (SJPD). Etymologia potoczna wyprowadzająca nazwę miejscową *Biodry* od nazwiska *Biedrzycki* ustala odwrotny od faktycznego kierunek pochodności słowotwórczej: naprawdę to nazwisko pochodzi od nazwy wsi, nie nazwa wsi od nazwiska. W świetle tej pseudoetymologii toponim *Biodry* należy do nazw rodowych i stanowi derywat paradygmatyczno-dezintegralny, utworzony pluralizującym rzeczownikowym formantem paradygmatycznym z ucięciem podstawy słowotwórczej o cząstkę *-ycki* oraz alternacjami *e : o* i *rz : r*, podczas gdy w rzeczywistości jest to nazwa prymarna o formie liczby mnogiej.

Boginie zob. (Rakowo-)Boginie

Boguszki¹⁴, gm. Wizna

I. Halicka wyprowadza toponim *Boguszki* od antroponimu *Boguszek* lub *Boguszko* (Halicka 1976: 23). Zdaniem Elżbiety Borysiak jest to derywat „od n. os. *Boguszko*, w formie l. mnogiej” (NMP I 1996: 258–259). H. Sędziak doprecyzowuje, że stanowi on nazwę rodową utworzoną od antroponimu *Boguszek* lub *Boguszko*, zdrobnienia od imienia *Bogusz* bądź *Bogusza*, pochodnego od imion dwuczłonowych typu *Boguchwał* lub *Bogumił* (Sędziak 2009: 89).

Nazwa miejscowa *Boguszki* ma dwie etymologie potoczne. Zdaniem osób ankietowanych w ramach projektu edukacyjnego pn. „Kaźde miejsce opowiada swoją historię – partnerstwo sektora samorządowego i pozarządowego na rzecz zrównoważonego rozwoju regionalnego” pochodzi ona

od imienia I [tak!] wodza Bogusza

(Liniewicz 2005: [28]; 1 osoba)

¹⁴ Podstawą opracowania etymologii potocznych toponimów *Boguszki* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2012a.

Etymologia nienaukowa tej nazwy różni się zatem od jej etymologii naukowej nieznacznie, w zasadzie w dwu szczegółach, gdyż wybiera inną wersję imienia założyciela wsi: niezdrobniął zamiast zdrobniąłej (*Bogusz* zamiast *Boguszek* lub *Boguszko*) oraz precyzuje jego funkcję w społeczności nominującej tę miejscowość: jako wodza (plemienia?). Etymologia potoczna toponimu *Boguszki* należy zatem do tej grupy pseudoetymologii, które wywodzą reetymologizowaną nazwę od wyrazów powiązanych genetycznie z wyrazami rzeczywiście stanowiącymi jej podstawę, a w ramach tej grupy do tej jej podklasy, w której wyraz proponowany przez etymologię ludową na bezpośrednią podstawę słowotwórczą omawianego toponimu (tu: *Bogusz*) jest w rzeczywistości jego podstawą słowotwórczą pośrednią (tu: podstawą II stopnia, por. *Bogusz* → *Boguszko*//*Boguszek* → *Boguszki*). Natomiast przypisanie przez etymologię ludową założycielowi tej wsi, Boguszowi, roli wodza powoduje, że toponim ten należałoby zaliczyć raczej do nazw pamiątkowych niż rodowych.

Dруга etymologia asocjacyjna toponimu *Boguszki* łączy go ogólnie z teonimem *Bóg*, por.:

Nazwa tej miejscowości pochodzi od 'Boga'. Więcej mi na ten temat nie wiadomo.
(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Objaśnienie podane w odpowiedzi na ankietę nie pozwala na sformułowanie wykładni semantycznej, na podstawie której można by jednoznacznie zaliczyć ten toponim do któregoś z typów semantycznych nazw miejscowych, ale najbardziej prawdopodobna jest przynależność tej nazwy, jeśli miałyby się ona jakoś wiązać z teonimem *Bóg*, do nazw kulturowych, mianowicie do tej ich podgrupy, którą współtworzą toponimy określające elementy kultury niematerialnej człowieka. Natomiast jeśli chodzi o charakterystykę formalną, to pseudoetymologia nazwy miejscowej *Boguszki* łącząca tę nazwę z *Bogiem* należy do etymologii nienaukowych wyprowadzających reetymologizowane toponimy od wyrazów z tego samego gniazda słowotwórczego co ich rzeczywiste podstawy słowotwórcze. Imię *Boguszek* lub *Boguszko*, będące faktycznie podstawą tej nazwy miejscowej, jest zdrobieniem od antroponimu *Bogusz*, który z kolei stanowi formę pochodną od imienia dwuczłonowego typu *Bogusław*, *Bogumił*, *Boguchwał*, a jedną z ich dwu podstaw jest właśnie rzeczownik *Bóg*, wskazany jako wyraz podstawowy dla reetymologizowanego toponimu przez pseudoetymologów; rzeczywista podstawa onomastyczna toponimu *Boguszki* jest zatem przy tej reinterpretacji derywatem słowotwórczym trzeciego stopnia od jego wtórnej podstawy onomastycznej (*Bóg* → *Bogusław* lub tp. → *Bogusz* → *Boguszko*//*Boguszek*).

Boguszyce, gm. Łomża

K. Zierhoffer i I. Halicka opisują toponim *Boguszyce* jako nazwę patronimiczną od imienia *Bogusz* lub *Bogusza*, stanowiącego skróconą postać imion typu *Boguchwał*, *Bogumił* itp. (Zierhoffer 1957: 115, Halicka 1976: 23). Zdaniem Wandy Makuli-Kosek nazwa *Boguszyce* została utworzona sufiksem *-yce* od nazwy osobowej *Bogusza* (NMP I 1996: 260).

Natomiast według etymologii potocznej podstawą motywacyjną dla nazwy tej wsi jest nazwisko *Boguski*, por.:

*Miejscowość położona w gminie Łomża 7 km od Łomży nazwa wywodzi się od nazwiska **Boguski** jednego z rycerzy. W tej miejscowości najprawdopodobniej ~~gród~~ była kiedyś osada*

(odpowiedź na ankietę, Technikum Mechaniczne w Łomży)

Na podstawie wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscowość założona przez rycerza Boguskiego’ toponim ten trzeba zaliczyć do nazw rodowych (ze względu na jego pluralną postać), a pod względem formalnym byłby to derywat utworzony od nazwiska *Boguski* sufiksem *-yce* z ucięciem segmentu *-k-* i obocznością *s : sz*. Podana etymologia skojarzeniowa należy do tych etymologii nienaukowych, które wywodzą reetymologizowany toponim od wyrazu (tu: nazwiska *Boguski*) spokrewnionego z faktycznym wyrazem podstawowym (tu: imieniem *Bogusz*), ale sugerujących odwrotny kierunek motywacji: w rzeczywistości to nazwisko *Boguski* powstało od nazwy wsi *Boguszyce*.

Borawskie¹⁵, gm. Przytuły

Wieś ta, nosząca też wcześniej nazwy *Borowo*, *Dobki*, *Borawskie-Przytuły* (NMP I 1996: 279), *Borawe*, *Borawice Dobki*, *Borawskie a Przytuły* (Halicka 1978: 14), też *Borawskie Dobki* (Brodzicki 1994: 165), została założona przed 1426 r. przez Dobiesława, Stanisława i Mikołaja z Borowa w powiecie ostrołęckim, którym książę Janusz I w grudniu 1426 r. nadał tę już zasiedloną ziemię (Brodzicki 1994: 165). Nazwa wsi została przeniesiona z nazwy rodzinnej wsi jej założycieli. Pierwotna nazwa *Borowo//Borawe* należy do nazw topograficznych (Zierhoffer 1957: 116–117, Halicka 1978: 14) i została utworzona przyrostkiem *-owo* od rzeczownika *bór*. Występuje w niej „oboczność suf. *-owo// -owa* częsta w nazwach geograficznych” (Halicka 1978: 14). Zdaniem I. Halickiej „zmiana *Borawy* > *Borawice* > *Borawskie* ma charakter morfologiczny” (Halicka 1978: 14), natomiast według H. Sędziak *Borawe* były nazwą topograficzną, zaś *Borawskie* to „n. rod. od n. os. *Borawski*” (Sędziak 2009: 89–90). U. Bijak z kolei objaśnia: „Dawniej *Borowo*, od *bór*, z suf. *-owo*,

¹⁵ Podstawą opracowania etymologii potocznej toponimu *Borawskie* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2013a.

później *Borawe*. Wtórnie n. została podciągnięta do n. przymiotnikowych z suf. *-skie*” NMP I 1996: 279).

W świetle etymologii ludowej podanych przez mieszkańców wsi jej nazwa pochodzi od nazwiska *Borawski*, przy czym różnie uściślają oni, kto był nosicielem tego nazwiska, por.:

*Nazwa mojej miejscowości powstała od nazwiska właścicielki ziem w mojej wsi pani **Borawskiej**. Kobieta ta wyprzedawała ziemię w Borawskich, gdzie zaczęły zamieszkiwać ludzie. Tak powstała moja wieś od nazwiska właścicielki ziem w Borawskich*

(odpowiedź na ankietę, Szkoła Podstawowa im. Jana Pawła II w Przytułach)

*Od pierwszego mieszkańca wsi **Borawskiego***

(odpowiedź na ankietę, gimnazjum w Przytułach)

Reinterpretacja etymologiczna nazwy wsi zgadza się zatem do pewnego stopnia z jej etymologią naukową, która również przyjmuje wpływ nazwiska *Borawski* na ostateczną postać nazwy *Borawskie*. Etymologia ludowa pomija jednak wcześniejsze etapy kształtowania się tego toponimu i jego topograficzne początki. Ponadto jedna z wersji tej etymologii jest – jak zwykle w wypadku etymologii ludowych, którym towarzyszą podania etymologiczne – znacznie bardziej szczegółowa od etymologii naukowej, podaje bowiem dokładniejsze informacje na temat pierwszej właścicielki wsi.

Pod względem strukturalnym nazwa *Borawskie* byłaby zatem w świetle etymologii potocznej nazwą prymarną o formie liczby mnogiej motywowaną nazwiskiem *Borawski*, podczas gdy według etymologii naukowej postać *Borawskie* jest wtórna i powstała w wyniku zmian morfologicznych wyjściowej formy *Borawe* (lub *Borowo*). Również wykładnia semantyczna etymologii ludowej: ‘miejscowość Borawskich’ ma charakter wtórny w porównaniu z wykładnią semantyczną pierwotnej nazwy: ‘wieś rodziny przybyłej ze wsi Borowo’. W świetle wykładni pseudoetymologicznej byłaby to nazwa rodowa, podczas gdy dane onomastyczne każą w niej widzieć nazwę przeniesioną.

Borki zob. (Jakać-)Borki

Bożejewo¹⁶, gm. Wizna

Bożejewo, nazwa osadzonej przez kmieci wsi książęcej, jednej z najstarszych wsi ziemi wiskiej (Brodzicki 1994: 166), dawnej siedziby gminy, to w świetle etymologii naukowej nazwa dzierżawcza utworzona sufiksem *-ewo* od nazwy osobowej *Bożej* (Zierhoffer

¹⁶ Podstawą opracowania etymologii potocznych toponimu *Bożejewo* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2012a.

1957: 120, Halicka 1976: 25, NMP I 1996: 322). Nazwa osobowa *Bożej* została utworzona od któregoś z imion dwuczłonowych typu *Bożebor*, *Bożeciech* (Zierhoffer 1957: 120).

Toponim ten – w świetle moich badań – ma cztery różne etymologie ludowe. Według pierwszej z nich

*Nazwa ta pochodzi od powierzenia **Bogu** miejscowości i ludności w niej mieszkającej pewnemu szlachcicowi, tzw. „Dziedzicowi”.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Z porównania wyrazów motywujących nazwę *Bożejewo* według etymologii ludowej i według etymologii naukowej wynika, że pseudoetymologia ta należy do podgrupy etymologii ludowych, w których wtórna podstawa nominacyjna jest powiązana etymologicznie z rzeczywistą podstawą motywacyjną reetymologizowanej nazwy, a nawet należy do tego samego łańcucha derywacyjnego (tu: *Bóg* → imię dwuczłonowe z pierwszym członem *Boż-*, np. *Bożebor*, *Bożeciech* → *Bożej* → *Bożejewo*). Obie podstawy motywacyjne są przy tym nazwami własnymi; rzeczywista podstawa motywacyjna nazwy *Bożejewo* (*Bożej*) jest antroponimem, ściślej: imieniem, zaś wtórna (*Bóg*) – teonimem. Wykładnia semantyczna ‘miejscowość powierzona Bogu’ pozwala zaliczyć ten toponim do nazw kulturowych.

Druga znana mi etymologia ludowa nazwy *Bożejewo* mówi, że

*Nazwa wywodzi się od bogatego mieszkańca o nazwisku **Bożewski**. Wspierał on finansowo ludność w dawnych czasach*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Ze względu na stosunek podstawy nominacyjnej nazwy *Bożejewo* w świetle etymologii potocznej do jej podstawy nominacyjnej w świetle etymologii naukowej omawianą pseudoetymologię trzeba zaliczyć do tej podgrupy etymologii ludowych, które wywodzą etymologizowaną nazwę od wyrazu zawierającego ten sam rdzeń (*bog-*) co wyraz wskazany dla niej jako podstawowy przez jej etymologię naukową, ale nienależącego do tego samego łańcucha derywacyjnego. Oba wyrazy podstawowe: wyłoniony przez etymologię ludową i obrany przez etymologię naukową są ponadto nazwami własnymi, a nawet antroponimami, pierwszy jest jednak nazwiskiem, natomiast drugi – imieniem. Sposób objaśnienia przez ankietowaną osobę pochodzenia nazwy *Bożejewo* świadczy ponadto o udziale w formowaniu tej etymologii znaczenia morfemu leksykalnego *bog-*, tj. semu ‘bogactwo’, cechę tę bowiem przypisuje się nosicielowi nazwiska *Bożewski*, podaniowemu założycielowi wsi *Bożejewo*.

Na podstawie wykładni semantycznej ‘miejscowość, której bogaty mieszkaniec, *Bożewski*, wspierał pozostałych mieszkańców’ toponim ten powinien zostać zaliczony do

nazw pamiątkowych, jako stanowiący onomastyczną formę podziękowania dla hojnego darczyńcy Bożewskiego ze strony wspieranych przez niego mieszkańców i ich potomków.

Według trzeciej ze znanych mi pseudoetymologii toponimu *Bożejewo* jego wtórna wykładnia semantyczna ma postać ‘miejscowość, w której mieszkała pewna Bożena, doznająca objawień religijnych’, por.:

*Moim zdaniem nazwa Stare Bożejewo wzięła się do imienia **Bożena**, której objawiło się [tak!] na niebie obraz Jezusa. I oznacza, że to jest niebiańskie miejsce*

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

Przytoczona etymologia skojarzeniowa należy do tych etymologii nienaukowych, które wywodzą reetymologizowany toponim od wyrazu (tu: antroponimu *Bożena*) spokrewnionego z faktyczną podstawą motywacyjną (tu: antroponimem *Bożej*). Przypisanie Bożenie, która rzekomo dała nazwę wsi, głębokiej religijności wyrażającej się w widzeniach Jezusa, dowodzi wiązania toponimu *Bożejewo* również z Bogiem. Gdyby przyjąć, że reinterpretowana nazwa miejscowa pochodzi od imienia *Bożena*, trzeba by ją opisywać jako utworzoną sufiksem *-ejewo* z ucięciem segmentu *-ena*. Pod względem semantycznym byłaby to natomiast nazwa pamiątkowa.

Czwarta etymologia ludowa tej nazwy jest ostatnią z ciągu etymologii stanowiących oś konstrukcyjną rozbudowanego podania etymologicznego o wędrowce Adama i Ewy z Rajgrodu przez Grajewo właśnie do Bożejewa, przy czym z miejscowości uwzględnionych w znanej mi wersji tego podania tylko Bożejewo leży w powiecie łomżyńskim. Etymologia asocjacyjna tego toponimu jest jednym z elementów swoistej opowieści drogi, tłumaczącej genezę aż dziesięciu nazw miejscowych. Oprócz Rajgrodu i Grajewa oraz Bożejewa na zrekonstruowanej przez naiwnych etymologów trasie wędrowki Adama i Ewy znalazły się również: Ruda (gm. Grajewo), Kędzierowo (gm. Wąsosz), Białaszewo (gm. Grajewo), Komosewo (gm. Wąsosz), Sulewo (gm. Wąsosz) i Łosewo (gm. Grajewo). Zazwyczaj podania etymologiczne dotyczą nazw pojedynczych miejscowości, zdarza się jednak, że jedna legenda etymologiczna wyjaśnia powstanie kilku nazw, najczęściej dwu lub trzech. Istnieją też – oparte zazwyczaj na motywie wędrowki – podania poświęcone pochodzeniu większej liczby toponimów, a zatem podanie zawierające wywód etymologiczny *Bożejewa* nie stanowi pod tym względem wyjątku, por.:

Adam i Ewa żyli w Rajgrodzie szczęśliwie jak w raju aż do popełnienia grzechu pierworodnego.

Po wypędzeniu z raju szli na południe. Adam był smutny, a Ewa chciała go pocieszyć, więc zapytała jak. Odpowiedział: – Graj, Ewo. I w tym miejscu powstało Grajewo.

Szli dalej. Adam przyglądał się grającej żonie i zauważył, że jest ruda i że ma długie wijące się kędziory. I w tym miejscu powstały wsie Ruda i Kędziorowo.

Ewa grała, ale nie mogła zapomnieć, że to ona była przyczyną wygnania z raju. Z tego zmartwienia posiwała. Adam to zauważył i skomentował: – Białaś, Ewo. I w tym miejscu powstało Białaszewo.

Zachciało się Adamowi jeść. Ewa pyta: – A co ci dam? Adam rozejrzał się po okolicy, spostrzegł rosnącą komosę i odpowiedział: – Komos, Ewo. I w tym miejscu powstało Komosewo.

Adam zaczął grymasić, że zupa ugotowana z komosy jest niesłona, toteż nakazał Ewie: – Sól, Ewo. I w tym miejscu powstało Sulewo.

Jedząc posoloną komosę, Adam znalazł w niej włos i zwrócił się do Ewy z wyrzutem: – Włos, Ewo. I w tym miejscu powstało Łosewo.

Po posiłku Adam się zdrzemnął i przyśniło mu się, że jest nadal sam, jeszcze bez Ewy, ciągle w raju, a grzech pierworodny nie został popełniony. I w tym miejscu powstało Adamowo (maleńka miejscowość, w której dziś mieszka tylko dróżnik).

*Kiedy Adam się obudził, jego wzrok padł na Ewę i mężczyzna natychmiast zrozumiał, że sen nie jest prawdą, toteż wykrzyknął: – **Boże, Ewo!** I w tym miejscu powstało Bożejewo.*

(opowiadanie Tadeusza Górskiego)

Nazwa *Bożejewo*, będąca tu głównym obiektem zainteresowania, została w „grajewskim” podaniu uznana za efekt słownej reakcji Adama na widok Ewy po przebudzeniu się przez niego z drzemki-marzenia. Etymologia ludowa nazwy *Bożejewo* należy zatem do stosunkowo licznej podgrupy podań etymologicznych wywodzących reetymologizowany toponim od słów, które rzekomo padły w danym miejscu (Brzozowska 2009: 136).

Istnieje też inna wersja podania etymologicznego objaśniającego nazwę *Bożejewo* jako pochodzącą od wypowiedzianych przez Adama słów *Boże, Ewo*, por.:

Adam i Ewa wędrowali drogą z Łomży do Wizny. Było bardzo ciepło, więc kiedy zobaczyli przy drodze strumyk i kępę drzew, postanowili odpocząć. Usiedli na trawie pod drzewami i Adam po chwili zasnął. Kiedy się obudził, nigdzie nie było Ewy. Nagle zauważył ją idącą w jego stronę z jakimś owocem w ręku.

*– **Boże, Ewo!** Znowu... – krzyknął, przestraszony.*

– Nie bój się, to tym razem nie jabłko, ale gruszka. I wcale nie zamierzam cię nią częstować.

I tak powstało Bożejewo.

(opowiadanie Tadeusza Górskiego)

Jeśli chodzi o stosunek podstawy motywacyjnej nazwy *Bożejewo* w świetle etymologii ludowej wywodzącej ten toponim od słów *Boże, Ewo* do jej podstawy motywacyjnej w świetle etymologii naukowej, to najważniejsza różnica polega na tym, że według etymologii naukowej jest to derywat prosty, a etymologia ludowa przedstawia tę nazwę jako komponowaną. Pod względem strukturalnym rzeczownik *Bożejewo* jest w świetle etymologii

asocjacyjnej zrostem dwu form gramatycznych: *Boże, Ewo*, więc „formantem” byłaby tu zmiana akcentu. Naiwni etymolodzy nie zauważają natomiast i nie komentują pojawienia się w tym derywacie „wstawnej” joty (*Boże-j-ewo*). Jeden z dwu wyodrębnionych przez etymologię ludową składników tej nazwy – teonim *Bóg* – stanowi pośrednią podstawę słowotwórczą antroponimu *Bożej*, od którego w świetle etymologii naukowej pochodzi *Bożejewo*. Etymologia skojarzeniowa nazwy *Bożejewo* należy zatem do podgrupy pseudoetymologii wyodrębniających w etymologizowanym toponimie ten sam rdzeń co przynajmniej jedna z jego etymologii naukowych, przy czym w świetle obu etymologii wyrazy podstawowe dla tego toponimu są nazwami własnymi. Drugi w świetle etymologii ludowej składnik rzeczownika *Bożejewo*, wołacz *Ewo*, w świetle etymologii naukowej jest oczywiście sufiksem.

Ze względu na wtórne wykładnie semantyczne ‘miejsce, gdzie Adam, przebudziwszy się ze snu, w którym śnił o świecie bez Ewy i bez grzechu pierworodnego, stwierdził, że i Ewa, i grzech pierworodny są jednak rzeczywistością, toteż zawołał przerażony: *Boże, Ewo!*’ oraz ‘miejsce, w której Adam, powtórnie widząc Ewę niosącą owoc, zawołał przestraszony: *Boże, Ewo!*’ nazwa *Bożejewo* może być zaliczona do nazw pamiątkowych.

Bronaki-Olki¹⁷, gm. Jedwabne

Pierwszy człon nazwy *Bronaki-Olki*, dawniej o postaci *Brudnaki* i *Brunaki*, jest nazwą rodową utworzoną od nazwy osobowej *Brudnaki*, przy czym „mianem tym przezywano osoby pieczętujące się herbem *Brudne Misy*” (Zierfoffer 1957: 122; por. też Halicka 1976: 26, Sędziak 2009: 91). U. Bijak uściśla: „Dawniej *Brudnaki*, od n. os. *Brudnak*, w formie l. mnogiej, por. Janusius *Brudnak* 1453 HMil 21. Wtórnie nastąpiło uproszczenie grupy spółgłoskowej *-dn-* w *-n-* oraz przejście *-un-* w *-on-*” (NMP I 1996: 347). Człon odróżniający *Olki* jest natomiast nazwą rodową powstałą od nazwy osobowej *Olek*, będącej zdrobnieniem imienia *Aleksander* (Sędziak 2009: 91, Halicka 1976: 130). U. Bijak precyzuje: „Od XVI w. nazwa zestawiona, człon drugi od n. os. *Olek* SSNO IV 114, w formie l. mnogiej” (NMP I 1996: 347). Według badań historyków ziemia, na której powstały później wsie Bronaki-Olki i Bronaki-Pietrasze, została nadana w 1422 r. przez księcia Janusza I czterem braciom: Aleksandrowi, Stanisławowi, Piotrowi i Maciejowi, zwanym *Brudne Misy* (Brodzicki 1994: 167), nazwa *Brunaki-Olki* pochodzi więc od nazwy herbowej i zdrobniałego imienia pierwszego z nich, Aleksandra herbu *Brudne Misy*.

¹⁷ Podstawą opracowania etymologii potocznej toponimu *Bronaki-Olki* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2015a.

Etymologia potoczna również łączy objaśnienie genezy nazwy *Bronaki* z tłumaczeniem pochodzenia nazwy *Olki*, przypisuje jednak – niezgodnie z efektami badań historyków – nosicielowi imienia *Olek* nazwisko *Bronakowski*, por.:

Od nazwy założyciela: Aleksandra Bronakowskiego

(odpowieź na ankietę, II LO w Łomży)

Wykładnia semantyczna ‘miejscość założona przez Olka (Aleksandra) Bronakowskiego’ dowodzi, że wyjaśnienie członu *Olki* jest zgodne z etymologią naukową, natomiast w toponimie *Bronaki* każe widzieć – podobnie jak wykładnia naukowa – nazwę rodową, ale utworzoną – inaczej niż w świetle etymologii naukowej tej nazwy – formantem paradygmatyczno-dezintegralnym, polegającym na zmianie paradygmatu z przymiotnikowego na rzeczownikowy pluralny i na ucięciu segmentu *-owski*, występującego w nazwisku *Bronakowski*, czemu towarzyszy oboczność *k : k'*. Ze względu na stosunek wtórnej podstawy motywacyjnej (*Bronakowski*) do pierwotnej podstawy motywacyjnej (*Brudnaki* → *Bronaki*) powyższa etymologia potoczna reprezentuje podtyp pseudoetymologii wywodzących reetymologizowany toponim od słowa należącego do tej samej rodziny słowotwórczej, której elementem jest też wyraz podstawowy dla tego toponimu w świetle jego etymologii naukowej, ale ustalających odwrotny kierunek motywacji niż badania onomastów (*Bronakowski* → *Bronaki* zamiast *Bronaki* → *Bronakowski*).

Bronowo¹⁸, gm. Wizna

K. Zierhoffer i I. Halicka opisują toponim *Bronowo*, zapisywany też w źródłach w postaci *Brunowo*, jako nazwę dzierżawczą od nazwy osobowej *Brun* lub *Bruno* (Zierhoffer 1957: 123, Halicka 1976: 26), przy czym zmiana *Brunowo* → *Bronowo* zdaniem K. Zierhoffera „nie wymaga bliższych komentarzy” (Zierhoffer 1957: 123), według zaś I. Halickiej zachodzi tu „rozszerzenie *-u-* w *-o-* w pozycji przed *-n-*” (Halicka 1976: 26). Historyk ziemi wiskiej, Czesław Brodzicki, przypuszcza, że – ponieważ *Bronowo* to „jedna z najstarszych wsi w ziemi wiskiej, książęca, osadzona przez kmieci” – jej „nazwa może pochodzić od zasadzcy-przybysza spoza Mazowsza, np. w dobie zastawu krzyżackiego” (Brodzicki 1994: 166). U. Bijak jest natomiast zdania, że „zapisy historyczne nie pozwalają rozstrzygnąć, czy starszą formą jest *Bronowo*, czy też *Brunowo*, n. m. pochodzi więc od n. os. *Bron* (< *Bronisław*) lub od *Brun*, *Bruno*” (NMP I 1996: 355).

¹⁸ Podstawą opracowania etymologii potocznej toponimu *Bronowo* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2012a.

Etymologia potoczna łączy tę nazwę z postacią św. Brunona z Kwerfurtu, patrona diecezji łomżyńskiej. O takiej możliwości wspomina już Aleksander Kamiński w artykule *Wizna na tle pogranicza polsko-rusko-jaćwieskiego*:

Wreszcie według tradycji kościół parafialny w Starej Łomży pod wezwaniem św. Wawrzyńca miał założyć św. Bruno podczas swej podróży misyjnej – wiadomość tę zawdzięczam Jerzemu Wiśniewskiemu, ten zaś – wikariuszowi generalnemu diecezji łomżyńskiej ks. drowi Antoniemu Roszkowskiemu; w legendzie tej zasługuje na podkreślenie nie tylko fakt, że św. Wawrzyniec należał do ulubionych patronów zakonu benedyktynów, ale także wiązanie podróży misyjnej Brunona z Querfurtu ze szlakiem Płock – Łomża – Wizna. Może także w jakimś związku z benedyktynami pozostaje w związku nazwa wsi książęcej u ujścia Jury do Narwi – dziś zwanej Bronowo, ale jeszcze w XVI w. notowanej jako Brunowo, na co zwrócił mi uwagę prof. Wolff.

(Kamiński 1961: 19)

Jeszcze ściślej z postacią św. Brunona wiąże nazwę *Bronowo* w artykule poświęconym temu świętemu Donata Godlewska:

Św. Brunon wraz z towarzyszami zginął 9 marca 1009 roku z rąk Prusów. Są różne hipotezy dotyczące jego męczeńskiej śmierci i towarzyszących mu misjonarzy. [...] Jedną z nich podawana przez encyklopedie dziewiętnastowieczne informuje, że miejscem męczeństwa jest założony w połowie XIII wieku przez Krzyżaków Brunsberg (obecnie Braniewo), siedziba biskupów warmińskich nad Pasłęką. Nazwę pruską Brunsberg uważają za związaną z działalnością św. Brunona. Istnieje również hipoteza, że nazwa wsi Bronowo, później zmieniona na Bronowo pod Wizną, może mieć związek ze św. Brunonem-Bonifacym z Kwerfurtu. Jest także hipoteza – najbliższa łomżanom – która mówi, że św. Brunon zginął, w diecezji łomżyńskiej. Trudno ustalić, która z hipotez może być prawdziwa, ponieważ św. Brunon w swoich pismach nie podawał szczegółowo dat i nazw geograficznych.

(Godlewska 2003: 280)

Znajomość takiego objaśnienia genezy nazwy przez miejscową ludność potwierdza raport Tomasza Liniewicza z badań przeprowadzonych w 2005 r. w województwie podlaskim w ramach projektu edukacyjnego pn. „Każde miejsce opowiada swoją historię (...)”. Na pytanie „Czy zna Pan/Pani pochodzenie nazwy swojej miejscowości?” mieszkańcy Bronowa odpowiedzieli:

w XVI w [tak!] jako Brunowo od św. Brunona, który tedy wędrował ku Jaćwierzy [tak!]

(Liniewicz 2005: [28]; 3 osoby)

Etymologia potoczna nazwy *Bronowo* ma wyraźnie charakter pseudonaukowy. Jej powstanie jest efektem popularyzacji wiedzy o św. Brunonie w wyniku zapoczątkowania jego kultu po uczynieniu go w 1961 r. patronem diecezji łomżyńskiej, poparta jest też znajomością najstarszych zapisów nazwy, zawierających samogłoskę *u*.

Opisana pseudoetymologia nazwy *Bronowo* należy do grupy etymologii potocznych wywodzących reetymologizowany toponim od tego samego wyrazu co jedna z etymologii naukowych (antroponimu *Bruno*), lecz objaśniających okoliczności powstania toponimu w

sposób bardziej szczegółowy niż etymologia naukowa. W wypadku *Bronowa* konkretyzacji poddana została postać nosiciela antroponimu, którego zidentyfikowano z historyczną postacią św. Brunona z Kwerfurtu. Struktura nazwy *Bronowo* w świetle etymologii skojarzeniowej jest ze względu na formalną tożsamość podstawy nominacyjnej taka sama jak w świetle etymologii naukowej, natomiast wtórna wykładnia semantyczna ‘miejsce, w którym przed swą męczeńską śmiercią przebywał św. Bruno z Kwerfurtu’ każe zaliczyć ten toponim do nazw pamiątkowych, nie zaś – jak czyni to etymologia naukowa – do nazw dzierzawczych.

Brulin, gm. Śniadowo

Nazwa miejscowa *Brulin* przybierała też w przeszłości postaci *Brolino*, *Brulino* i *Brodlino* (Sędziak 2009: 91). I. Halicka interpretuje ten toponim jako nazwę dzierzawczą od nazwy osobowej *Brodla* (Halicka 1976: 26–27), którą K. Zierhoffer wywodzi od imienia *Brodzisław* i zestawia z jednej strony z imionami współrdzennym *Brodzisz*, *Brodek*, *Brodzik* oraz *Brodak*, z drugiej zaś – z imionami *Chrostla* i *Dłotla*, o tym samym sufiksie słowotwórczym (Zierhoffer 1957: 121). U. Bijak wyprowadza *Brulin*, „dawniej *Brolino*, od n. os. *Brola* Snazw I 492, z suf. *-ino*, wtórnie *-in*, lub ze starszego **Brodlino* [...]. N. os. od imion na *Bro-*, typu *Bronisław*. Zmiana w *Brulino* nastąpiła w wyniku przejścia *-o-* w *-u-* przed *l*” (NMP I 1996: 364). Zdaniem tej badaczki nazwa miejscowości mogła też zostać utworzona od nazwy osobowej *Brodla*, a „przez uproszczenie grupy spółgłoskowej *dl* powstała forma *Brolino*” (NMP I 1996: 365, s.v. *Bruliny*). H. Sędziak jako pierwotną przyjmuje postać *Brodlino* i sądzi, że powstała ona od nazwy osobowej *Brodel*, derywowanej od dwuczłonowego antroponimu *Brodzisław* z pierwszym członem *broda* (Sędziak 2009: 91).

Nazwa miejscowa *Brulin* ma też dwie powiązane ze sobą etymologie potoczne, wywodzące nazwę wsi ostatecznie od nazwiska *Bruliński*. Według pierwszej z nich nazwa wsi pochodzi bezpośrednio

*Od nazwiska **Bruliński***

(informacja od Tadeusza Górskiego)

Podstawą nazewniczą dla toponimu *Brulino* jest według tej pseudoetymologii nazwisko *Bruliński*, które w rzeczywistości powstało właśnie od tej nazwy wsi. Ze względu na stosunek wtórnej podstawy motywacyjnej (tu: *Bruliński*) do pierwotnej podstawy motywacyjnej (tu: *Brola*, *Brodla* lub *Brodel*) powyższa etymologia potoczna należy zatem do tego podtypu pseudoetymologii, które wywodzą analizowany toponim od wyrazu z tej samej rodziny słowotwórczej co wyraz podstawowy dla tego toponimu w świetle jego etymologii

naukowej, ale ustalających odwrotny kierunek motywacji niż badania onomastów (*Bruliński* → *Brulin* zamiast *Brulin* → *Bruliński*). Pod względem strukturalnym nazwę miejscową *Brulin* należałoby opisać jako formację słowotwórczą paradygmatyczno-dezintegracyjną, utworzoną od nazwiska *Bruliński* poprzez zmianę paradygmatu przymiotnikowego na rzeczownikowy męski z towarzyszącym mu ucięciem cząstki *-ski* i obocznością jakościową *ń* : *n*. Natomiast jeśli chodzi o klasyfikację semantyczną, *Brulin* ‘własność Brulińskich’ byłby – podobnie jak w wypadku etymologii naukowej – nazwą dzierżawczą.

Według innego objaśnienia toponim *Brulin* pochodzi od antroponimu *Brulino*, będącego pseudonimem motywowanym przez nazwisko *Bruliński*, por.:

Nazwa pochodzi od założyciela – p. Brulińskiego, którego pseudonim był „Brulino”

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Opisana pseudoetymologia reprezentuje ten podtyp etymologii potocznych, według których wyraz podstawowy wybrany dla reinterpretowanego toponimu przez naiwnych etymologów (tu: *Brulino*) należy do tej samej rodziny słowotwórczej, której elementem jest również faktyczny wyraz podstawowy (tu: *Brola*, *Brodla* lub *Brodel*). Imion *Brola*, *Brodla* lub *Brodel* nie łączą jednak z rzekomym pseudonimem *Brulino* bezpośrednie związki genetyczne: antroponim *Brulino* powstał prawdopodobnie wtórnie od nazwy wsi *Brulin*, stanowiłby więc w rzeczywistości derywat słowotwórczy drugiego stopnia od tych imion (*Brola*, *Brodla* lub *Brodel* → *Brulin* → *Brulino*), podobnie jak nazwisko *Bruliński* (*Brola*, *Brodla* lub *Brodel* → *Brulin* → *Bruliński*). Toponim *Brulin* byłby w świetle tej etymologii potocznej derywatem paradygmatycznym, utworzonym przez zmianę paradygmatu rzeczownikowego nijakiego (*Brulino*) na paradygmat rzeczownikowy męski (*Brulin*). Pod względem semantycznym toponim *Brulin* ‘własność Brulina’ byłby oczywiście nazwą dzierżawczą.

Brzostowo¹⁹, gm. Jedwabne

Toponim *Brzostowo* ma dwie etymologie naukowe. Według jednej z nich – bardziej prawdopodobnej – jest to nazwa topograficzna powstała od apelatywu *brzost* ‘gatunek wiązu’ (Zierhoffer 1957: 125), por. też opinię U. Bijak: „od *brzost*, przym. *brzostowy*” (NMP I 1996: 396). Hipotezę tę wspiera fakt, że „księżęce dobra Brzostowo obejmowały duży obszar leśny” (Brodzicki 1994: 168). Według drugiej etymologii jest to nazwa dzierżawcza utworzona

¹⁹ Podstawą opracowania etymologii potocznych toponimu *Brzostowo* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2015a.

sufiksem *-owo* od nazwy osobowej *Brzost*, a antroponim *Brzost* pochodzi od apelatywu *brzost* ‘gatunek wiazu’ (Halicka 1976: 28, Sędzia 2009: 92).

Nazwy *Brzostowo* dotyczą też trzy etymologie nienaukowe. Pierwsza z nich wiąże ten toponim z nazwą drzewa *brzoza*, por.:

Kiedyś na miejscu tej wsi rosły drzewa (brzozy), które wycięto po to aby stworzyć w tym miejscu wieś. Od wyciętych brzoź pochodzi nazwa Brzostowo.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Na podstawie wykładni semantycznej ‘miejscość, w której rosły brzozy’ toponim *Brzostowo* trzeba by włączyć – podobnie jak w wypadku jednej z jego etymologii naukowych – do nazw topograficznych, ale inaczej identyfikujących gatunek drzewa, od którego ma pochodzić nazwa wsi. Pod względem formalnym nazwa *Brzostowo* stanowiłaby przy tej interpretacji derywat słowotwórczy utworzony nieznanym słowotwórstwem onomastycznym i apelatywnemu sufiksem *-owo* z towarzyszącą mu również nietypową obocznością *z : s*. Porównanie wtórnej podstawy nominacyjnej tego toponimu (*brzoza*) z jego pierwotną podstawą nominacyjną (*brzost*) każe natomiast zaliczyć powyższą etymologię skojarzeniową do pseudoetymologii, w świetle których reetymologizowany toponim reprezentuje to samo gniazdo słowotwórcze, do którego należy on również w świetle etymologii naukowej, ponieważ rzeczownik *brzost* < **berztǫ* zawiera ten sam rdzeń co rzeczownik *brzoza* < **berza* (Wajda-Adamczykowa 1989: 15).

Druga etymologia potoczna opisuje toponim *Brzostowo* jako powstały od nazwiska *Brzostowski*, por.:

Jest też druga legenda, która mówi o tym, że pierwszy mieszkaniec wsi miał na nazwisko Brzostowski i stąd nazwa Brzostowo.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Wykładnia semantyczna ‘miejscość, której pierwszym mieszkańcem był ktoś o nazwisku Brzostowski’ pozwala uznać ten toponim – podobnie jak jedna z jego etymologii naukowych – za nazwę dzierżawczą, ale inaczej wyznacza ona podstawowy antroponim (nie *Brzost*, lecz *Brzostowski*). Pod względem strukturalnym nazwę *Brzostowo* należałoby zaliczyć do derywatów paradygmatyczno-dezintegralnych, utworzonych w wyniku zmiany paradygmatu z przymiotnikowego na rzeczownikowy nijaki z towarzyszącym jej ucięciem tematu fleksyjnego podstawowego nazwiska *Brzostowski* o segment *-ski*. Porównanie wtórnej podstawy motywacyjnej (*Brzostowski*) z pierwotną podstawą nominacyjną (apelatywem *brzost* lub antroponimem *Brzost*) stanowi natomiast podstawę do włączenia tej etymologii asocjacyjnej do tej podgrupy pseudoetymologii, które rolę podstawy motywacyjnej reetymologizowanego toponimu przypisują wyrazowi powiązanemu genetycznie z jego

rzeczywistą podstawą motywacyjną, ale inaczej ustalają kierunek motywacji (*Brzostowski* → *Brzostowo* zamiast *brzost*//*Brzost* → *Brzostowo* → *Brzostowski*).

Nośnikiem trzeciej etymologii nienaukowej toponimu *Brzostowo* jest podanie etymologiczne *O królu Brzoście, jego trzech córkach i czarowniku Batalionie* pióra Elżbiety Zalewskiej (2003: 51–56), które objaśnia również powstanie toponimów *Burzyn* (gm. Jedwabne), *Rutkowskie* (gm. Wizna), *Radziłów* oraz *Grajewo*. Według tej autorskiej legendy etymologicznej nazwa *Brzostowo* ma związek z tytułowym Brzostem, królem Bagien Biebrzańskich, por.:

Dawno, dawno temu na obszarze wsi Brzostowo znajdowało się Królestwo, a nad rzeką Biebrzą stał piękny pałac króla Brzosta

(Zalewska 2003: 51)

Dziś pamięć o królu Brzoście i jego gospodarnej córce Esmeraldzie została jedynie w nazwie wsi Brzostowo

(Zalewska 2003: 54)

Wykładnia semantyczna ‘miejscość, w której znajdował się pałac króla Brzosta’ każe zaliczać toponim *Brzostowo* – podobnie jak wykładnia jednej z jego etymologii naukowych – do nazw dzierżawczych.

Natomiast porównawszy wyraz podstawowy przyjęty dla tego toponimu przez etymologię skojarzeniową (*Brzost*) z jego rzeczywistym wyrazem podstawowym (*Brzost* lub *brzost*), włączymy tę etymologię nienaukową do grupy pseudoetymologii wywodzących reetymologizowane nazwy miejscowe od tego samego wyrazu, od którego powstał on również w świetle etymologii naukowej, ale inaczej identyfikujących jego desygnat. Podanie etymologiczne wprowadza do wykładni semantycznej nazwy *Brzostowo* motywy fantastyczne, a w szczególności przypisuje nosicielowi antroponimu *Brzost* godność królewską i wyposaża go w stereotypowy życiorys króla z baśni (motyw poszukiwania godnego następcy), podczas gdy etymologia naukowa nie podaje o Brzoście bliższych informacji.

Budy Czarnockie²⁰, gm. Piątnica

Toponim *Budy* pochodzi według E. Borysiak „od apelatywu *buda* ‘szałas, osada leśna, prymitywny zakład przetwórstwa drewna, kram targowy’ w formie liczby mnogiej” (NMP I 1996: 424), przy czym „z czasem *buda* stała się synonimem osady, położonej poza wsią,

²⁰ Podstawą opracowania etymologii potocznej toponimu *Budy Czarnockie* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2016a.

liczego przysiółka” (NMP I 1996: 420). Natomiast człon *Czarnockie* U. Bijak wyprowadza „od nazwy sąsiedniej wsi Czarnocin” (NMP I 1996: 427).

Podobnie objaśniają genezę tej nazwy miejscowej etymologie potoczne. Według jednej z nich budy stawiali w Budach Czarnockich mieszkańcy Czarnocina, którzy karczowali miejscowy las, por.:

*Ludzie mieszkający w Czarnocinie (miejscowości odległej o 3 km od Bud) przyjeżdżali w tereny zalesione, aby karczować lasy, gdy na noc nie mogli (nie było sensu) wrócić do Czarnocina stawiali **budy** (jakieś baraki). I tak się przyjęło, że są to budy należące do ludzi z Czarnocina.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Na podstawie wykładni semantycznej ‘miejsce, w którym mieszkańcy Czarnocina karczujący tutejszy las wybudowali budy, by nie wracać na noc do swojej wsi’ należy tę nazwę zaliczyć do nazw kulturowych, podobnie jak czyni to etymologia naukowa. Stosunek wtórnej podstawy nominacyjnej tego toponimu (*budy* ‘baraki w lesie’) do jego pierwotnej podstawy nominacyjnej (*budy* ‘szałas, osada leśna...’) każe włączyć tę etymologię do pseudoetymologii wywodzących etymologizowany toponim od tego samego wyrazu, od którego wyprowadza go etymologia naukowa, z tym że etymologia ludowa precyzyjniej określa jego znaczenie i odniesienie do rzeczywistości pozajęzykowej, tłumacząc również przyczynę wybudowania tych baraków w lesie. Bardziej konkretne znaczenie ma także w świetle etymologii ludowej człon przymiotnikowy tej nazwy, *Czarnockie*, który według etymologii naukowej pochodzi „od nazwy sąsiedniej wsi Czarnocin”, podczas gdy mieszkańcy rozumieją go jako ‘wybudowane przez ludzi z Czarnocina’.

Inna wersja etymologii synchronicznej wiąże toponim *Budy* z budami smolarzy, por.:

*Miejscowość ta nazywa się Budy od lichych **bud**, które zbudowali tutaj smolarze, mieszkający w miejscowym lesie i wyrabiający smołę.*

(informacja od Tadeusza Górskiego)

Również w świetle wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscowość, w której stały budy smolarzy’ toponim *Budy* stanowi nazwę kulturową utrwalającą szczegóły gospodarki leśnej, a pod względem formalnym – nazwę prymarną o postaci liczby mnogiej. Także analizowana pseudoetymologia reprezentuje tę podklasę etymologii nienaukowych, które na podstawie motywacyjną obierają ten sam wyraz, który wskazuje etymologia naukowa, ale dokładniej formułują wykładnię semantyczną; w wypadku tej etymologii synchronicznej naddatek semantyczny dotyczy przeznaczenia bud na mieszkanie smolarzy.

Burzyn²¹, gm. Jedwabne

Toponim *Burzyn*, pierwotnie *Burzyno*, jest w świetle etymologii naukowej nazwą dzierżawczą od antroponimu *Burza* albo *Borza* (Zierhoffer 1957: 157, Halicka 1976: 30, NMP I 1996: 464). Według badań historyków teren, na którym powstała później wieś, został nadany w 1428 r. przez księcia Janusza I Borzymowi i Szczepanowi z Muraw w ziemi ciechanowskiej (Brodzicki 1994: 168), nazwa *Burzyn* powstała więc zapewne od skróconej formy imienia *Borzym* noszonego przez pierwszego z tych osadników.

Nazwa tej miejscowości ma też co najmniej trzy etymologie nienaukowe. Pierwsza z nich wyprowadza ją od rzeczownika pospolitego *burza* ‘intensywne opady, którym towarzyszą błyskawice i grzmoty’, por.:

Burzyn pochodzi od burzy, bo w Burzynie było dużo burz. Burzyn leży nad rzeką, a zimna woda przyciąga burze.

(informacja od Tadeusza Górskiego)

Wtórna wykładnia semantyczna ‘miejscowość, gdzie często występują burze’ jest podstawą do zaliczenia toponimu *Burzyn* do nazw topograficznych pochodzących od warunków atmosferycznych panujących w okolicy tej wsi, a pod względem formalnym byłyby to derywat słowotwórczy utworzony od rzeczownika *burza* częstym w nazwach miejscowych przyrostkiem *-yn*. Opisana etymologia potoczna należy do tych etymologii nienaukowych, które na wyraz podstawowy dla reetymologizowanego toponimu (tu: rzeczownik *burza*) wybierają słowo (tu: antroponim *Borza//Burza* od imienia *Borzym*) niespokrewnione z faktycznym wyrazem podstawowym.

Kolejna etymologia relacyjna wiąże nazwę wsi z nazwiskiem *Burzyński*, por.

*Jest jeszcze nazwisko **Burzyński**, to nazwa Burzyn może pochodzić też od tego nazwiska.*

(informacja od Tadeusza Górskiego)

W świetle wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscowość założona lub zamieszкана przez Burzyńskiego’ *Burzyn* stanowiłby nazwę dzierżawczą, a pod względem formalnym trzeba by w nim wiedzieć formację paradygmatyczno-dezintegralną, utworzoną od nazwiska *Burzyński* poprzez zmianę paradygmatu z przymiotnikowego na rzeczownikowy męski i ucięcie tematu fleksyjnego o cząstkę *-ski* z towarzyszącą im obocznością *ń : n*. Przedstawiona etymologia skojarzeniowa reprezentuje ten podtyp etymologii nienaukowych, w których rzekoma podstawa motywacyjna (tu: nazwisko *Burzyński*) i faktyczna podstawa motywacyjna (tu: antroponim *Borza//Burza*) są ze sobą spokrewnione, ale rzeczywisty kierunek

²¹ Podstawą opracowania etymologii potocznych toponimu *Burzyn* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2015a.

pochodności jest odwrotny od postulowanego przez pseudoetymologów: to nazwisko *Burzyński* powstało od toponimu *Burzyn*.

Etymologię nienaukową toponimu *Burzyn* zawiera również podanie etymologiczne pt. *O królu Brzoście, jego trzech córkach i czarowniku Batalionie* autorstwa Elżbiety Zalewskiej, które tłumaczy także powstanie toponimu *Brzostowo*. Legenda ta wiąże nazwę *Burzyn* z antroponimem *Burzynia* i apelatywem *burzynia*, rzekomą nazwą nadbiebrzańskich kwiatów. Imię *Burzynia* miała nosić jedna z trzech córek króla Brzosta, przemieniona przez czarownika Bataliona wraz z jedną z sióstr, Rutą, w piękne kwiaty, por.:

Legenda głosi, że Esmeralda długo, długo panowała nad Biebrzą, w krainie znanej z wybornych miodów i pysznego mleka. A siostry jej pojawiały się co roku w postaci przepięknych kwiatów napelniając kolorami i zapachem tutejsze pola i ogrody

(Zalewska 2003: 54)

Wieś *Burzyn* według tej legendy zawdzięcza swą nazwę powstaniu na terenie, na którym kwitła tajemnicza *burzynia*, por.:

a na obszarze kwietnym burzynii rozbudował się Burzyn

(Zalewska 2003: 56)

Liryczny opis kwiatów *burzynii* dowodzi, że jest to roślina fantastyczna, wykreowana przez Elżbietę Zalewską z połączenia stereotypu roślin magicznych i popularnych we współczesnej kulturze motywów ekologicznych, przedstawiających rośliny i zwierzęta jako dary natury, por.:

*Że na łące rośnie burzynia maleńka.
Jest piękna, świetlista, tajemna.
A gdy północ nastaje i robi się mgliście
Z burzynii miodny dar wytryska!
Dopiero o świcie jej listki kładą się spać
Czekając na słońce i pszczelą brać*

(Zalewska 2003: 56)

Również apelatyw *burzynia*, od której rzekomo pochodzą nazwy własne *Burzynia* i *Burzyn*, jest autorską kreacją pisarki, utworzoną przez nią sufiksem *-ja* (zapisywanym jako *-ia*) od toponimu *Burzyn*, może pod wpływem skojarzenia z rzeczownikiem *burzan* ‘chwast stepowy tworzący gęste zarośla’ (SJPD), spopularyzowanym przez Adama Mickiewicza w *Stepach akermanskich* (w wersji *omijam koralowe ostrowy burzanu*).

Na podstawie wykładni semantycznej ‘miejsce powstała na obszarze występowania rośliny *burzynii*’ toponim *Burzyn* wypada włączyć do nazw topograficznych charakteryzujących szatę roślinną danej miejscowości i jej okolicy. Pod względem formalnym byłby to derywat paradygmatyczno-dezintegralny, utworzony w wyniku zmiany paradygmatu rzeczownikowego żeńskiego na paradygmat rzeczownikowy męski i ucięcia tematu

fleksyjnego podstawowego wyrazu *burzynia* o segment *-ja* (zapisywany jako *-ia*) z towarzyszącą mu obocznością jakościową *ń : n*.

Natomiast ze względu na stosunek wtórnej podstawy motywacyjnej tego toponimu (apelatywu *burzynia*) do jego pierwotnej podstawy motywacyjnej (antroponimu *Borza//Burza*) trzeba zaliczyć analizowaną etymologię nienaukową do pseudoetymologii, w świetle których reetymologizowane nazwy pochodzą od wyrazów reprezentujących to samo gniazdo słowotwórcze co ich rzeczywiste podstawy motywacyjne, ale ich etymologie naukowe ustalają inny kierunek motywacji (nie *burzynia* → *Burzyn*, lecz *Burzyn* → *burzynia*). Wyjątkowość opisanej wyżej etymologii asocjacyjnej toponimu *Burzyn* ujawnia się w powołaniu do roli wyrazu podstawowego neologizmu artystycznego utworzonego specjalnie w tym celu.

Chomentowo, gm. Śniadowo

Zdaniem onomastów toponim *Chomentowo*, zapisywany w dawnych źródłach jako *Chomanthowo*, *Chomothowo* i *Chomentowo*, jest nazwą dzierżawczą utworzoną od nazwy osobowej *Chomąto* (Zierhoffer 1957: 134, Halicka 1976: 34, NMP II 1997: 67–68), a „naddo od n. os. *Chomątko*” (Zierhoffer 1957: 134). „Wahania *-an// -en* obrazują proces jakościowego rozwoju nosówek” (Halicka 1976: 34). Jedynie historyk Cz. Brodzicki podaje, że właściciele Chomentowa w parafii Smłodowo „przyszli tutaj z Chomętowa w Płockiem” (Brodzicki 1999: 73), byłaby to zatem nazwa przeniesiona.

Nazwa tej wsi ma też dwie etymologie potoczne. Według jednej z nich pochodzi ona

od nazwiska Chomentowski

(informacja od Tadeusza Górskiego)

Gdyby przyjąć tę reinterpretację, toponim *Chomentowo* można by opisać jako nazwę dzierżawczą utworzoną od nazwiska *Chomentowski* paradygmatycznym formantem rzeczownikowym rodzaju nijakiego z ucięciem tematu fleksyjnego wyrazu podstawowego o segment *-ski*. Przytoczona etymologia skojarzeniowa należy do tych etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa motywacyjna (tu: nazwisko *Chomentowski*) i faktyczna podstawa motywacyjna (tu: antroponim *Chomąto*) reprezentują to samo gniazdo słowotwórcze (tu: gniazdo inicjowane przez dawny czasownik **chomiti// *skomiti* ‘ściskać, ugniatać’, Boryś 2005: 65).

Druga z etymologii potocznych dotyczących toponimu *Chomentowo* wyprowadza go od rzeczownika rodzaju męskiego *chomąt*, stanowiącego gwarowy odpowiednik ogólnopolskiego rzeczownika rodzaju nijakiego *chomąto* ‘część uprząży wkładana na szyję

koniowi pociągowemu' lub (dawniej i w gwarach) 'cała uprzęż' (Boryś 2005: 65). Zdaniem mieszkańców okolicznych wsi mieszkańcy Chomentowa wyróżniali się właśnie używaniem chomąt, por.:

*Nazwa Chomentowo pochodzi od wyrazu **chomąt**, który nazywa rodzaj uprzęży nakładanej na konia. Chomentowo było wioską stosunkowo bogatą, toteż tutejsi gospodarze jeździli końmi zaprzężonymi w chomąty, podczas gdy mieszkańcy okolicznych wsi zaprzęgali konie w szle.*

(informacja od Tadeusza Górskiego)

W świetle wykładni semantycznej 'miejscość, której mieszkańcy zaprzęgali konie w chomąta' nazwa miejscowa *Chomentowo* należałaby do nazw kulturowych, a pod względem formalnym trzeba by w niej widzieć derywat utworzony od rzeczownika *chomąt* sufiksem *-owo* z towarzyszącą mu obocznością *ą : ę* (graficznie *ą : en*). Analizowana pseudoetymologia reprezentuje ten podtyp etymologii nienaukowych, które wywodzą reetymologizowany toponim od słowa (tu: apelatywu *chomąt*) spokrewnionego z faktyczną podstawą nominacyjną (tu: antroponimem *Chomąto*), ponieważ obie podstawy: wtórna i faktyczna zawierają ten sam rdzeń: *chom-* 'ściskać, ugniatać'.

Chrostowo, gm. Jedwabne

Toponim *Chrostowo* jest nazwą dzierżawczą od nazwy osobowej *Chrost*, motywowanej apelatywem *chrost* 'chrust' (Zierhoffer 1957: 136, Halicka 1976: 36, Sędziak 2009: 97).

Natomiast według etymologii potocznej:

*Nazwa związana jest z **chróstem** [tak!]. Właściwej historii nie znam, lecz musi być ona bardzo ciekawa i fascynująca. Mieszkańcy tej wioski są bardzo przystojni i inteligentni.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

W świetle etymologii synchronicznej toponim *Chrostowo* pochodzi od apelatywu *chrust* 'gąszcz, zarośla; chrustniak, chruśniak' (SJPD) i został od niego utworzony za pomocą sufiksu *-owo*. Byłaby to zatem nazwa topograficzna charakteryzująca roślinność typową dla tej wsi i jej okolicy. Podana pseudoetymologia reprezentuje ten podtyp etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa motywacyjna (tu: apelatyw *chrust*) jest powiązana genetycznie z pierwotną podstawą motywacyjną (tu: antroponimem *Chrost*). Warto ponadto dodać, że nazwa własna *Chrost* stanowi homofon wobec rzeczownika pospolitego *chrust* (pierwotnie *chrust*, w gwarze łomżyńskiej *chrost*), od którego pochodzi.

Chrzanowo²², gm. Przytuły

Wieś Chrzanowo w gminie Przytuły nosiła też nazwy *Chrzanowo Wypychy* i *Chrzanowo Nadolne* (Halicka 1976: 36). Zdaniem K. Zierhoffer'a i I. Halickiej *Chrzanowo* to nazwa dzierżawcza od nazwy osobowej *Chrzan* (Zierhoffer 1957: 136, Halicka 1976: 36), powstałej od apelatywu *chrzan* ‘roślina z rodziny krzyżowatych, używana jako przyprawa’ (Halicka 1976: 36). Natomiast U. Bijak uznaje tę nazwę za dwuznaczną: „*Chrzanowo*, od n. os. *Chrzan* SSNO I 344 lub od *chrzan*, z suf. *-owo*” (NMP II 1997: 94), jest to zatem nazwa dzierżawcza lub topograficzna charakteryzująca okolicę ze względu na typową dla niej roślinność.

Natomiast według mieszkańców wsi jej nazwa motywowana jest nazwiskiem *Chrzanowski*, por.:

*Prawdopodobnie moja nazwa miejscowości pochodzi od nazwiska **Chrzanowski***

(odpowiedź na ankietę, gimnazjum w Przytułach)

*Moja wieś powstała w XV w. za panowania Janusza I. Podobno był dwór, którego pracownicy się rozsiedlili na dzisiejszych ziemiach Chrzanowa. Chrzanowo powstało od nazwiska pana dworu (**Chrzanowski**)*

(odpowiedź na ankietę, gimnazjum w Przytułach)

Etymologia potoczna przypisuje zatem toponimowi *Chrzanowo* i antroponimowi *Chrzanowski* odwrotny kierunek motywacji niż etymologia naukowa, w świetle której to nazwisko *Chrzanowski* pochodzi od nazwy wsi.

Pod względem strukturalnym toponim *Chrzanowo* byłby w świetle etymologii ludowej nazwą sekundarną, utworzoną od nazwiska *Chrzanowski* paradygmatycznym formantem rzeczownikowym rodzaju nijakiego z towarzyszącym zmianie paradygmatu ucięciem tematycznego segmentu *-ski*. Natomiast wtórna wykładnia semantyczna etymologii ludowej: ‘miejscowość Chrzanowskiego’ kazałaby zaliczyć tę nazwę – tak jak w wypadku wykładni semantycznej etymologii historycznej: ‘miejscowość Chrzana’ – do nazw dzierżawczych.

Cydzyn²³, gm. Piątnica

Toponim *Cydzyn*, zapisywany też w źródłach jako *Czedzyno* i *Czidzino*, jest nazwą dzierżawczą utworzoną od nazwy osobowej **Cedza* < *Cěd-ja*, która z kolei pochodzi od czasownika *cedzić* (Zierhoffer 1957: 129, Halicka 1976: 39, NMP II 1997: 162). Zmiana *Czedzyno* na *Cydzyn* zaszła wskutek mazurzenia, zwężenia samogłoski *e* oraz zmiany rodzaju

²² Podstawą opracowania etymologii potocznej toponimu *Chrzanowo* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2013a.

²³ Podstawą opracowania etymologii potocznej toponimu *Cydzyn* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2016a.

przyrostka *-yno* na *-yn* (Halicka 1976: 39, NMP II 1997: 162). Istnieją dwie nazwy wsi, których głównym komponentem jest nazwa *Cydzyn*: *Nowy Cydzyn* i *Stary Cydzyn*. Przymiotniki *Nowy* i *Stary* w nazwach *Nowy Cydzyn* i *Stary Cydzyn* objaśniane są w okolicy następująco:

Nazwa mojej miejscowości wzięła się stąd, że kiedyś przy jednej z dróg (obecnie głównej drodze) utworzono wioskę o nazwie Cydzyn, z czasem wioska rozrosła się i co kilkadziesiąt metrów stawiano nowy dom, wioska rozrosła się w takim stopniu, że podzielono ją na część starą i nową, ta bliżej drogi obecnie nazywa się Stary Cydzyn a nowa Nowy Cydzyn.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

W przekonaniu mieszkańców tych miejscowości podstawą motywacyjną głównego komponentu obu nazw miejscowych, toponimu *Cydzyn*, jest nazwisko *Cydzynski*. Uważają tak zarówno licealiści z Nowego Cydzyna, por.:

*Mieszkam w Nowym Cydzynie. Być może nazwa pochodzi od jakiegoś mieszkańca lub założyciela **Cydzynskiego**.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

jak i młodzi mieszkańcy Starego Cydzyna, por.:

*Nazwa miejscowości pochodzi od nazwiska szlachcica, jeżeli dobrze pamiętam **Cydzynskiego**. Mieszkał we dworku.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

od nazwiska szlachcica, który kiedyś posiadał dworek na tych ziemiach.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Na podstawie wykładni semantycznej ‘miejscowość będąca własnością *Cydzynskiego*’ toponim *Cydzyn* należałoby zaliczyć – podobnie jak czyni to etymologia naukowa – do nazw dzierżawczych; byłby on utworzony formatem paradygmatycznym rzeczownikowym męskim z towarzyszącą mu dezintegracją tematu fleksyjnego wyrazu podstawowego o segment *-ski* oraz alternacją *ń : n*.

Natomiast ze względu na stosunek wtórnej podstawy nominacyjnej (antroponimu *Cydzynski*) do pierwotnej podstawy nominacyjnej (antroponimu *Cedza*) analizowana etymologia potoczna reprezentuje podtyp pseudoetymologii wywodzących reetymologizowany toponim od słowa z tej samej rodziny słowotwórczej co wyraz podstawowy dla tego toponimu w świetle jego etymologii naukowej, ale ustalających odwrotny kierunek motywacji (*Cydzynski* → *Cydzyn*) niż badania onomastów (*Cydzyn* → *Cydzynski*).

Czarnocin, gm. Piątnica

Toponim *Czarnocin* jest nazwą dzierżawczą pochodzącą od antroponimu *Czarnota* (Zierhoffer 1957: 142, Halicka 1976: 41, NMP II 1997: 186–167), motywowanego przymiotnikiem *czarny*.

Również w świetle niektórych etymologii potocznych nazwa miejscowa *Czarnocin* została utworzona od nazwy osobowej, jednak współcześni reinterpretatorzy wskazują jako podstawę nazewniczą tego toponimu inne nazwy osobowe niż onomaści. Według jednego z niespecjalistycznych objaśnień genezy nazwy wsi *Czarnocin* wywodzi się ona od nazwiska *Czarnocki*, por.:

*Nazwa pochodzi od dziedzica ziem (od nazwiska **Czarnocki**)*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Przytoczona etymologia skojarzeniowa każe zaliczyć reetymologizowany toponim do nazw dzierżawczych utworzonych od nazwiska *Czarnocki* sufiksem *-in* z towarzyszącą mu dezintegracją tematu fleksyjnego wyrazu podstawowego o segment *-ki* i obocznością *c : ć*. Pseudoetymologia ta reprezentuje tę podklasę etymologii nienaukowych, które wyprowadzają nazwę miejscową od wyrazu spokrewnionego z jej faktycznym wyrazem podstawowym, ponieważ obie podstawy: pierwotna i wtórna należą do rodziny słowotwórczej inicjowanej przez przymiotnik *czarny*. Jednak kierunek motywacji ustalony przez etymologię asocjacyjną jest w tym wypadku odwrotny od rzeczywistego, gdyż naprawdę to nazwisko *Czarnocki* powstało od toponimu *Czarnocin*, nie zaś nazwa wsi od nazwiska.

Inna etymologia synchroniczna wyprowadza nazwę miejscową *Czarnocin* od antroponimu *Czarnobyl*, por.:

*Czarnocin – od nazwiska żołnierza **Czarnobyla***

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Na podstawie wykładni semantycznej ‘miejscowość założona i/lub zamieszкана przez żołnierza Czarnobyla’ toponim *Czarnobyl* trzeba by włączyć do nazw dzierżawczych utworzonych od antroponimu *Czarnobyl* nieznanym polszczyźnie sufiksem *-cin* z towarzyszącym mu ucięciem podstawy słowotwórczej o segment *-byl*. Pseudoetymologia ta należy do tych etymologii nienaukowych, które wywodzą reetymologizowaną nazwę miejscową od słowa (tu: antroponimu *Czarnobyl*) powiązanego genetycznie z pierwotną podstawą motywacyjną (tu: antroponimem *Czarnota*). Obie podstawy: wtórna i faktyczna należą do rodziny słowotwórczej przymiotnika *czarny* (nazwa własna *Czarnobyl* reprezentuje ponadto gniazdo słowotwórcze czasownika *być*).

Toponim *Czarnocin* bywa też wiązany z apelatywami: przymiotnikiem *czarny* lub przysłówkiem *czarno*, a jego wtórnej wykładni semantycznej nadaje się postać ‘miejscość, w której przebywali ludzie o czarnej karnacji, czyli Cyganie’, por.:

Czarny, ponieważ kiedyś było tu czarno od cygańskiego getta.

(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)

Podana wykładnia pseudoetymologiczna pozwala zaliczyć tę nazwę miejscową ze względów semantycznych – choć z pewnymi wahaniem – do nazw etnicznych, a ze względów strukturalnych – do derywatów prostych, byłaby ona bowiem formacją sufiksalną z przyrostkiem *-ocin*. Natomiast opisana etymologia skojarzeniowa reprezentuje ten podtyp etymologii nienaukowych, które wywodzą reetymologizowany toponim od wyrazu (tu: apelatywu *czarny* lub *czarno*) spokrewnionego z jego faktyczną podstawą motywacyjną (tu: antroponimem *Czarnota*).

Czartoria, gm. Miastkowo

Zdaniem większości badaczy toponim *Czartoria*, pierwotnie *Czartoryja*, jest złożeniem derywowanym od rzeczownika *czart* i czasownika *ryć* (*ryję*) interfiksem *-o-* oraz sufiksem *-a* (a w świetle słowotwórstwa synchronicznego: rzeczownikowym formantem paradygmatycznym rodzaju żeńskiego). Zdaniem K. Zierhoffer *Czartoria* to pierwotnie ‘miejsce poryte przez czarty’, toteż toponim ten stanowi nazwę kulturową (Zierhoffer 1957: 143). Z kolei Barbara Czopek-Kopciuch referuje następujące opinie badaczy: „Powszechnie przyjmuje się, że n. takie oznaczają ‘miejsce zryte przez czarty’. Wg Otrębskiego n. od *czart* z suf. kolektywnym *-or-*, rozszerzonym o *-yja*, oznaczająca ‘gromadę czartów’” (NMP II 1997: 198). Natomiast według Aleksandra Brücknera nazwie tej można przypisać wykładnię semantyczną ‘miejsce poryte przez krety’, por. „nie od *czartów*, jakoby wedle *Bogoryja* wnosić wolno, lecz od kretów przezwana” (Brückner 1974: 73), „*kertus* powtarza się u nas w *Czartoryi* i *Czantoryi*, tj. ‘kretowinie’ (nie od *czarta*, lecz od *kreta*)” (Brückner 1974: 266), byłaby to zatem nazwa topograficzna. Do nazw topograficznych nazwę miejscową *Czartoria* zalicza też I. Halicka, powołująca się na hipotezę Brücknera: „*Czartoryja* – ludowe określenie ‘miejsca porytego przez krety’” (Halicka 1978: 20). Jej stanowisko popiera H. Sędziak, pisząc: „Znając z własnej eksploracji topograficzne cechy obiektu[,] skłonna jestem przyznać rację Halickiej. Jest to miejsce pocięte dołami, wąwozami” (Sędziak 2009: 100).

Dla nazwy podłomżyńskiej wsi *Czartoria* znalazłam trzy etymologie potoczne. Według pierwszej z nich toponim ten pochodzi od nazwiska *Czartoryski*, por.:

Czartoria. Od nazwiska Czartoryski.

(odpowieź na ankietę, II LO w Łomży)

A jeśli powiem o tym, z czego ta Czartoria powstała, to już nie mogę tego dojść, znaczy, ja to się tym nie interesuje, ale tamten brat to po studiach, to bardzo się tym jinteresuje. To raz legenda głosi, że tu był... tam pod Rybakami, jak Czartoryski, że to oni tera później wyjechali do Francji i łon tam miał swój młyn za tym, nad tą wodą i z tego powstała ta wieś.

(Rogowska-Augustynowicz 2008: 230)

W świetle tej pseudoetymologii pod względem struktury formalnej nazwa *Czartoria* byłaby derywatem utworzonym od nazwiska *Czartoryski* sufiksem *-j(a)* (ortograficznie *-ia*) z towarzyszącą mu dezintegracją tematu fleksyjnego o segment *-yski*. Pod względem semantycznym na podstawie wykładni ‘miejscowość założona lub zamieszкана przez Czartoryskiego’ należałoby zaliczyć ten toponim do nazw dzierżawczych. Krótkość pierwszego objaśnienia nie pozwala jednak stwierdzić, czy nosiciel nazwiska *Czartoryski* wywodzi się zdaniem informatora – jak w świetle drugiego z przytoczonych tekstów – z „tutejszych” Czartoryskich, czy też z arystokratycznej rodziny Czartoryskich. W tym drugim wypadku opisywany wariant etymologii potocznej łączyłaby się w spójną całość z dawnym przeświadczeniem, że teren Puszczy Kurpiowskiej zaludniony został przez różnych wyjętych spod prawa zbiegów z innych dzielnic Polski, wśród których zdarzali się przedstawiciele rodów szlacheckich, a nawet możnowładczych. Pisał o tym m. in. Aleksander Połujański w *Wędrówkach po guberni augustowskiej* (1859):

Puszcza nowogrodzka w dawnych czasach nosiła miano Puszczy zielonej i przeznaczoną była przez książąt mazowieckich, oraz królów polskich na miejsce wygnania z kraju. Z wielkiej liczby wygnańców pochodzą żyjące w puszczy do dziś dnia niektóre familje, które się szczyć pochodzeniem swoim od pierwszych magnatów Rzplitej; takimi są: Malachowscy, Pacowie, Poniatowscy, tudzież Butlerowie, Ruszczycowie i kilka innych.

(Połujański 1859: 81)

Opowieści o kurpiowskich nosicielach arystokratycznych nazwisk pamięta też mieszkanka Porytego, z którą w ramach badań nad świadomością stanową drobnej szlachty rozmawiała Aldona Rogowska-Augustynowicz, por.:

Proszę panią, jak ja słyszałam kiedyś, jeszcze się, jeszcze młodsza byłam, czy gdzieś czytałam, że tu na Kurpiach to jeszcze można spotkać takie nazwiska, wie pani, tych rodów [...]. To proszę panią, to tutaj tak jak na rok w Rosji w Syberie, to tu na Kurpie zsyłali, jeszcze królowie u nas byli, to za jakieś przewinienia, coś tam, to była, zsyłali na Kurpie. Także kiedyś gdzieś czytałam, że takich Radziwiłłów, takie nazwiska, takie te sławne nazwiska, co to kiedyś z historii się pamięta, to proszę panią, to jeszcze można na Kurpiach te nazwiska spotkać.

(Rogowska-Augustynowicz 2008: 301)

Obecnie historycy nie podzielają tej opinii. Na przykład Jerzy Kijowski w artykule o pochodzeniu Kurpiów zauważa: „Aczkolwiek nie można wykluczyć, iż jakiś potomek

magnacki «zabłąkał się» w Puszczy, to jednak na pewno był to fakt incydentalny i nie mający wpływu na całość osadnictwa” (Kijowski 2008: 97).

Przedstawiona etymologia skojarzeniowa reprezentuje ten podtyp etymologii nienaukowych, które jako wtórną podstawę motywacyjną (tu: nazwisko *Czartoryski*) wskazują wyraz spokrewniony z faktyczną podstawą motywacyjną (tu: z apelatywami *czart* i *ryć* lub tylko z apelatywem *czart*), obie bowiem podstawy należą do rodziny słowotwórczej słowa *czart* (i prawdopodobnie słowa *ryć*). Inny jest natomiast kierunek pochodności: według etymologii potocznej toponim *Czartoria* wywodzi się od nazwiska *Czartoryski*, a według etymologii naukowej to nazwisko *Czartoryski* powstało od toponimu *Czartoria*.

Według innej etymologii ludowej genezę nazwy wsi utrwała opowieść o czarcie, który sprowadził na mieszkańców chorobę, por.:

A drudzy znowuż mówią, że to jakaś choroba panowała i ta choroba była od czarta i z tego ta Czartoria. A to taka legenda i to nie wiadomo, czy to jest prawda, czy to prawda.

(Rogowska-Augustynowicz 2008: 230)

Na podstawie wykładni pseudoetymologicznej ‘wieś, w której panowała choroba spowodowana przez czarta’ trzeba by zaliczyć ten toponim do nazw pamiątkowych, a pod względem strukturalnym byłby to derywat z nieznanym słowotwórstwu apelatywnemu i onomastycznemu sufiksem *-oria*. Przedstawiona etymologia ludowa należy do etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa motywacyjna (tu: *czart*) jest równa podstawie motywacyjnej wskazanej przez jedną z etymologii naukowych (autorstwa Jana Otrębskiego) i które różnią się od etymologii naukowych tylko wykładnią semantyczną.

Kolejna etymologia synchroniczna widzi w nazwie miejscowej *Czartoria* rezultat scalenia się w postaci jednego wyrazu słów (A,) *czarty, ryją*, por.:

*Czartoria leży pod lasem, toteż tutejsze pola często ryły dziki. Kiedy rolnicy widzieli, że dziki wychodzą na pola, mówili ze złością: A, **czarty, ryją!** I od tych słów powstała nazwa Czartoryja.*

(informacja od Tadeusza Górskiego)

W świetle tego objaśnienia *Czartoria* byłaby nazwą kulturową utworzoną od zdania (A,) *czarty, ryją* interfiksem *-o-* oraz rzeczownikowym formantem paradygmatycznym rodzaju żeńskiego. Opisana pseudoetymologia różni się pewnymi szczegółami wykładni semantycznej od jednej z etymologii naukowych toponimu *Czartoria*, tłumaczącej go jako ‘miejsce zryte przez czarty’, wskazuje jednak jako wtórną podstawę motywacyjną te same słowa co owa etymologia naukowa: *czart* i *ryć*. Słowo *czart* pełni jednak w obu wykładniach, naukowej i nienaukowej, inną funkcję: w wyrażeniu *miejsce zryte przez czarty* jest ono neutralnym synonimem *diabła* ‘złego ducha’, a w wypowiedzeniu (A,) *czarty, ryją* wyraża

negatywne emocje rolników z Czartorii wobec dzików (jako odniesiony do zwierząt wariant znaczenia metaforycznego ‘o kimś nieznośnym, złym lub niebezpiecznym’).

Dębniki, gm. Zbójna

Według K. Zierhoffera, I. Halickiej i U. Bijak toponim *Dębniki* jest powiązany genetycznie z apelatywem *dębnik* ‘lasek dębowy, gaj dębowy’ (Zierhoffer 1957: 153, Halicka 1978: 23, NMP II 1997: 332–333), notowanym przez *Słownik staropolski* (II 49). Przy tej interpretacji byłaby to nazwa topograficzna opisująca okolicę ze względu na szatę roślinną. Jednak zdaniem I. Halickiej „być może jest to nazwa służebna, oznaczająca pierwotnie garbarzy używających jako garbnika kory dębowej, bądź ludzi zobowiązanych do dostarczania tej kory” (Halicka 1978: 23).

Etymologia ludowa natomiast wyprowadza toponim *Dębniki* bezpośrednio od rzeczownika *dąb*, por.:

Ta nazwa pochodzi z XVI w. Właśnie w tym wieku ta osada powstała. W tym okresie rosły tam potężne, masywne i grube dęby. Kiedy osadnicy chcieli się ich pozbyć ostrza przy ścinaniu stawiały opór. To spowodowało, że jeden z drwali nazwał to miejsce Dębniki. Ta nazwa się przyjęła i została do dnia dzisiejszego

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

W świetle tego podania etymologicznego toponim *Dębniki* byłby zatem utworzony od rzeczownika *dąb* przyrostkiem *-niki* z towarzyszącą mu obocznością *q* : *ę* i ze względu na wykładnię semantyczną ‘miejsce, w której rosły dęby tak potężne, że podczas ich ścinania tępiły się ostrza siekier’ stanowiłby nazwę kulturową.

Jeśli porównać przytoczoną etymologię ludową z etymologiami naukowymi postulującymi dla toponimu *Dębniki* pierwotną wykładnię semantyczną ‘dębny, czyli laski dębowe’ lub ‘dębny, czyli ludzie zajmujący się garbowaniem skór przy użyciu kory dębowej lub dostarczający kory dębowej’, należałaby ona do podgrupy pseudoetymologii wywodzących etymologizowany toponim od wyrazu (tu: apelatywu *dąb*) z tej samej rodziny słowotwórczej co jego pierwotna podstawa etymologiczna (tu: apelatyw *dębnik*).

Dębowo, gm. Śniadowo

Toponim *Dębowo* jest w świetle etymologii naukowej nazwą dwuznaczną. Jak pisze H. Sędziak, stanowi on nazwę topograficzną od apelatywu *dąb*, *dębowy*, ale „nazwę *Dębowo* można by też określić jako dzierżawczą biorąc pod uwagę, że istnieje n. os. *Dąb* SSNO I 462” (Sędziak 2009: 105, por. też Halicka 1978: 44). Autorka bliżej wyjaśnia też problemy z ustaleniem pochodzenia nazw miejscowych typu *Dębowo*: „Toponimy od apelatywnych nazw

drzew tworzone sufiksami *-owo// -ewo* budzą wiele wątpliwości. W starszych opracowaniach takie nazwy jak: *Brzozowo, Grabowo, Olszewo, Wierzbowo, Wiśniewo* klasyfikowano jako nazwy topograficzne. W ostatnich dziesięcioleciach powstały nowe opracowania z dziedziny antroponimii (*Słownik staropolskich nazw osobowych, Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych, Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych*), które umożliwiają stwierdzenie, że nazwy drzew takich jak: *brzoza, grab, olcha, wierzba* czy *wiśnia* stały się podstawą tworzenia przezwisk i nazwisk, a te z kolei stanowią podstawę nazw dzierżawczych tworzonych od antroponimów” (Sędziak 2009: 196).

Etymologia potoczna toponimu *Dębowo* jest niemal zgodna z jedną z jego etymologii naukowych, mianowicie tą, która wyprowadza ten toponim od apelatywu, por.:

*Moja miejscowość nazywa się Dębowo. Nazwa ta pochodzi prawdopodobnie od dużej ilości lasów **dębowych** rosnących tam.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

W świetle etymologii nienaukowej nazwa wsi *Dębowo* pochodzi od przymiotnika *dębowy*, stanowi zatem derywat paradygmatyczny, polegający na zmianie paradygmatu z przymiotnikowego na rzeczownikowy nijaki. Jest to oczywiście – podobnie jak w wypadku analogicznej etymologii naukowej – nazwa topograficzna. Wtórna wykładnia semantyczna tego toponimu różni się od jego pierwotnej wykładni semantycznej określeniem ilości lasów dębowych rosnących w tej miejscowości lub w jej pobliżu, podczas gdy pierwotna wykładnia semantyczna poprzestaje na stwierdzeniu występowania tu (przynajmniej jednego) lasu dębowego.

Dłużniewo, gm. Łomża

Toponim *Dłużniewo* zdaniem K. Zierhoffera i I. Halickiej jest nazwą dzierżawczą utworzoną od nazwy osobowej **Dłużeń// *Dłužen*, motywowanej przymiotnikiem *dłużni* : *dłużny*, o oboczności jak w antroponimie *Nowocień// Nowocien*, motywowanym przymiotnikiem *nowotni* : *nowotny* (Zierhoffer 1957: 154, Halicka 1976: 44). H. Sędziak objaśnia go jako nazwę dzierżawczą od nazwy osobowej *Dłužen// Dłużek* h. Pomian, przy czym pierwszą postać zestawia z czeskim przymiotnikiem *dłužen* ‘winien’, drugą zaś wywodzi od imienia *Długo-mił*, z przymiotnikiem *długi* w pierwszym członie (Sędziak 2009: 105). Według U. Bijak nazwa *Dłużniewo* została utworzona od nazwy osobowej **Dłużeń* (NMP II 1997: 359).

Natomiast etymologia potoczna wiąże toponim *Dłużniewo* ze specyficznie rozumianym rzeczownikiem *dłużnik* i nadaje mu wtórną wykładnię semantyczną

‘miejscowość zamieszkała przez dłużników, będących ludźmi odrabiającymi pańszczyznę’,
por.:

*Od wyrazu **dłużnik**, co może wskazywać na historyczną przeszłość miejscowości związanej z pańszczyzną.*

(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)

Przytoczona etymologia skojarzeniowa należy do tych etymologii nienaukowych, które wywodzą reetymologizowany toponim od wyrazu (tu: apelatywu *dłużnik*), który może być spokrewniony z faktyczną podstawą motywacyjną (tu: antroponimem *Dłużeń*), ponieważ właściwy wyraz podstawowy reprezentuje rodzinę słowotwórczą rzeczownika *dlug* lub przymiotnika *dlugi*, wtórny zaś – rodzinę rzeczownika *dlug*. Pod względem semantycznym byłaby to nazwa kulturowa, a pod względem formalnym – formacja słowotwórcza utworzona sufiksem *-ewo* z towarzyszącym mu ucięciem segmentu *-ik*.

Dobry Las, gm. Zbójna

Nazwę *Dobry Las* U. Bijak wywodzi „od *dobry las*” (NMP II 1997: 382). Choć badaczka nie precyzuje przyczyn, dla których właśnie ten kompleks roślinności określano mianem *dobry*, najprawdopodobniej jednak ocenie poddano jakość drewna, stanowiącego najważniejszy surowiec leśny. Przy tej interpretacji toponim *Dobry Las* należy do nazw topograficznych. Takie objaśnienie znaczenia przymiotnika *dobry* jako komponentu nazwy wsi krąży również wśród młodych mieszkańców Dobrego Lasu, por.:

Nazwa pochodzi od obfitości np. roślin jadalnych i zwierząt na tym obszarze.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Jednak I. Halicka przedstawia też inną koncepcję genezy pierwszego elementu zestawienia *Dobry Las*: „W związku z pierwszym członem nazwy: *Dobry* nasuwa się wątpliwość, czy utworzony on jest od przym. *dobry* (por. *Dobrowoda*), czy też pochodzi od dawnego rzecz. *debra* ‘zarosłe wzgórze, wśród których płynie potok’ też ‘zarosły parów, zarośla, upodobnionego do przym. *dobra*” (Halicka 1978: 24–25). Również przy tej interpretacji byłaby to „pierwotnie zapewne nazwa lasu, później wsi” (Halicka 1978: 24), a toponim *Dobry Las* trzeba by zaliczyć do nazw topograficznych.

O nienaukowej etymologii nazwy wsi *Dobry Las* informuje m.in. podanie etymologiczne pt. *Dlaczego Dobry Las jest właśnie dobrym lasem?*, zawarte w *Legendach i podania Kurpiów* (2008: 15–20)²⁴. Tekst ten został skonstruowany na zasadzie negacji

²⁴ „Opowieść znajduje się w zbiorze legend i podań Zdzisława Nowaka pt. *Jak Boruta zakochał się w karczmarzowej córce*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 1988” (*Legendy i podania Kurpiów* 2008: 198).

najprawdopodobniejszego objaśnienia o charakterze utylitarnym, uwypuklającego korzyści czerpane przez mieszkańców z lasu, w którym miejscowość powstała:

Nawet najstarsi Kurpie mieszkający w Dobrym Lesie niedaleko Nowogrodu zapytani, dlaczego ich wieś nosi taką niezwykłą nazwę, najpierw długo grzebią w pamięci, a następnie odpowiadają z wahaniem:

– Ano, bo kiedyś, kiedy jeszcze wszędzie szumiała gęsta puszcza, pewnikiem znajdował się tutaj dobry las. Znaczy się grzybiasty, jagodowy i żółdziowy. I chruściasty. I łownego ptactwa, i łownej zwierzyny było w nim mnóstwo. Ludziska wiele pożytku mogli mieć wtenczas ze swojego boru i dlatego tak go sobie nazwali. Znaczy się z wdzięczności za życie łatwiejsze i dostatniejsze niżli gdzie indziej.

(*Legandy i podania Kurpiów* 2008: 15)

Temu racjonalnemu wytłumaczeniu etymologia ludowa przytoczona w podaniu przeciwstawia opowieść o XIII-wiecznych krzyżackich napadach na Nowogród i czynionych przez mieszkańców próbach chronienia się przed nimi w pobliskiej puszczy. Były one nieudane, dopóki smolarz Sławko nie poradził nowogrodzianom, by obrali sobie kryjówkę na rozległej polanie w gęstym lesie pośród niedostępnych mokradeł Wiedźmowego Topieliska. Tekst legendy dopowiada:

*Z czasem część nowogrodzian przestała powracać do swojej osady, na stałe pozostała w dobrym, bezpiecznym lesie. A wieś, która powstała na owej polanie, do dziś nosi tę wdzięczną nazwę. Oto dlaczego **dobry las** stał się Dobrym Lasem.*

(*Legandy i podania Kurpiów* 2008: 20)

Podanie to znają również uczniowie II Liceum Ogólnokształcącego w Łomży, por.:

Mieszkańcy Nowogrodu byli najeżdżani przez krzyżaków [tak!]. Postanowili schronić się przed tymi atakami. Skorzystali z tego, że dokoła były wielkie, nieprzebyte lasy i schowali się tam przed najeźdźcami. Napastnicy nie potrafili odnaleźć wieśniaków, więc część z nich osiedliła się tam i założyła wioskę Dobrylas.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Nazwa tej miejscowości pochodzi od tego, że ludzie, którzy uciekli z Nowogrodu z obawy przed Krzyżakami, osiedlili się tam. Żyło im się naprawdę dobrze tam, ponieważ było dużo zwierzyny oraz owoców, więc nazwano te tereny Dobrym Lasem.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Do motywu schronienia się uchodźców w lesie, który nazwano potem *Dobrym Lasem*, odwołuje się również inna legenda etymologiczna, zamieszczona w Internecie na portalu Interklasa, która osiedlenie się z tym miejscu pewnej grupy ludności łączy nie z napadami Krzyżaków, lecz z zamiarem ukrycia się prehistorycznych osadników przed sprawiedliwością, por.:

Dawno, dawno temu wieś Dobrylas porastała nieprzebyta puszcza. Tereny te zamieszkiwały dzikie zwierzęta, a ludzie żyli w wielkich osadach, takich jak Biskupin. Wtedy również istniało prawo kary dla przestępców. Ludzie skazani na wyrok śmierci musieli uciekać. Kilku takich zbiegów ukryło się na terenie dzisiejszej wsi Dobrylas. Żyli tam spokojnie wraz ze swymi rodzinami. Byli szczęśliwi, choć bardzo ciężko pracowali. Musieli karczować lasy, aby móc uprawiać ziemię. Sami budowali sobie domy, aż powstała osada, którą nazwali Dobrylas. Nadali jej taką nazwę, ponieważ była ona

położona w wielkich pięknych lasach, a ponadto dała im schronienie i uratowała przed śmiercią.

Mieli tam też, osadnicy, pod dostatkiem pożywienia. W lasach bowiem było mnóstwo najróżniejszej zwierzyny. Koło osady płynęła rzeka Pisa, bogata w ryby słodkowodne. W nadrzecznych gąszczach gnieździło się dzikie ptactwo. Nikt poza ludźmi mieszkającymi w osadzie nie wiedział o istnieniu Dobregolasu. Wszyscy żyli tam w szczęściu i spokoju.

(Legenda o powstaniu wsi Dobrylas,

http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/r115/_private/podania_ludowe.htm [data dostępu 14.11.2015])

Według przytoczonych podań toponim *Dobry Las* byłby zatem – w obu wypadkach – nazwą pamiątkową.

Kryciem się w lesie motywuje toponim *Dobry Las* również kolejne podanie etymologiczne, które potrzebę schronienia się w tym bezpiecznym miejscu tłumaczy licznymi bójkami toczonymi przez mieszkańców pobliskich miejscowości, por.:

*W legendzie o Dobrym Lesie jest mowa o tym, że na terenach tej miejscowości były same lasy. W trakcie bójek i uciezek ludności z innych miejscowości ludzie kryli się w tych lasach. Mieli tam jedzenie i kryjówkę, z tąd [tak!] wzięła się nazwa. Dostatek, który znaleźli w lesie był **dobry** i dlatego postanowili się tam osiedlić.*

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

Wtórna wykładnia semantyczna ‘miejscowość powstała w lesie, który stanowił dobrą kryjówkę podczas bójek toczonych przez okoliczną ludność’ stanowi podstawę do zaliczenia reetymologizowanego toponimu do nazw kulturowych.

Etymologia ludowa toponimu *Dobry Las* różni się zatem od jego etymologii naukowej, też wywodzącej tę nazwę miejscową od zestawienia apelatywnego *dobry las*, odmienną motywacją walorów lasu, w którym wieś została założona, w związku z czym mimo jednakowej motywacji formalnej wykładnia semantyczna reetymologizowanego toponimu każe zaliczyć go do innej grupy semantycznej (do nazw pamiątkowych lub kulturowych) niż w wypadku etymologii naukowej (nazwa topograficzna).

Dobrzyjałowo²⁵, gm. Piątnica

Toponim *Dobrzyjałowo*, zapisywany też w źródłach jako *Dobrzałowo* i *Dobrzyjałow*, a więc funkcjonujący również jako *Dobrzałowo* i *Dobrzyjałów*, to nazwa dzierżawcza powstała od nazwy osobowej **Dobrzał* lub **Dobrzyjał* (Zierhoffer 1957: 158, Halicka 1976: 45, NMP 1997: 387). Nazwę osobową *Dobrzyjał* I. Halicka zalicza do nazw niejasnych (Halicka 1976: 202), K. Zierhoffer uznaje ją za niejasną, utworzoną prawdopodobnie na wzór imienia *Gawrzyjał* (Zierhoffer 1957: 158), co przyjmuje też U. Bijak, podając, że może ona pochodzić

²⁵ Podstawą opracowania etymologii potocznych toponimu *Dobrzyjałowo* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2016a.

od imion typu *Dobrosław* z sufiksem *-yjał* z łac. *-alus*, *-elus*, jak w nazwie osobowej *Gawrzyjał < Gabriel* (NMP 1997: 387).

Toponim ten ma też dwie etymologie ludowe. Pierwsza z nich podstawą motywacyjną dla tej nazwy miejscowej czyni wyrażenie *dobre jałowce*, por.:

*Nazwa „Dobrzyjałowo” pochodzi od **dobrych jałowców**.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Nazwa pochodził może z dwóch źródeł. Pierwsza ze względu na **dobre jałowce**, które niegdyś tam rosły. Mógł temu służyć płynący Łojewek. Druga natomiast od nazwiska szlachcica, który ją założył*

(odpowiedź na ankietę, Technikum Mechaniczne w Łomży)

Wykładnia semantyczna ‘miejsce, gdzie rosły dobre jałowce’ kazałaby widzieć w tym toponimie nazwę topograficzną. Pod względem formalnym byłoby to natomiast złożenie utworzone od wyrażenia *dobre jałowce* formantem paradygmatycznym rzeczownikowym nijakim i dezintegracją podstawy o segment *-c-* z towarzyszącą im śródgłosową alternacją *r : rz i e : y*.

Z porównania wtórnej podstawy motywacyjnej tego toponimu (wyrażenia *dobre jałowce*) z jego pierwotną podstawą nominacyjną (antroponimem **Dobrzyjał* lub **Dobrzał*) wynika natomiast, że analizowana etymologia ludowa należy do tej podgrupy pseudoetymologii, które rolę podstawy motywacyjnej reetymologizowanej nazwy miejscowej przypisują wyrazowi z tego samego gniazda słowotwórczego co jego rzeczywista podstawa motywacyjna (tu: z gniazda słowotwórczego przymiotnika *dobry*).

Druga fantazyjna etymologia nazwy *Dobrzyjałowo* upatruje jej wtórnej podstawy nominacyjnej w przysłówkach *dobrze i jałowo*, por.:

*Oznacza to zachowanie równowagi, że jest czasem **dobrze**, ale też czasem **jałowo**.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Na podstawie wykładni semantycznej ‘miejsce, w którym jest czasem dobrze, a czasem jałowo’ należałoby zaliczyć ten toponim do nazw kulturowych stanowiących zrost wyrazów *dobrze i jałowo*, z towarzyszącą zmianie akcentu śródgłosową obocznością *e : y*.

Jeśli natomiast chodzi o stosunek wtórnej podstawy nominacyjnej tego toponimu (przysłówek *dobrze i jałowo*) do jej pierwotnej postawy nominacyjnej (antroponimu **Dobrzyjał* lub **Dobrzał*), to analizowana pseudoetymologia reprezentuje – podobnie jak poprzednia – grupę etymologii ludowych, w których obie podstawy nominacyjne, pierwotna i wtórna, należą do tego samego gniazda słowotwórczego (wyrazem je inicjującym jest przymiotnik *dobry*).

Doliwy²⁶, gm. Przytuły

Por. Rogowska-Cybulska 2013a

Doliwy, „zwane jeszcze w XV w. Woźniki, Woźnieta, Woźnicze” (Brodzicki 1994: 174), zostały założone w 1438 r.; książę Władysław I nadał 2 kwietnia tego roku Jakubowi z Borkowa herbu Doliwa 6 włók ziemi między granicami Kubry i Mrocza Kiełczowicza (Brodzicki 1994: 174). W XIX wieku folwark Doliwy obejmował wsie: Doliwy i Aleksandrowo-Obrodne (SGKP II 1981: 101–102). W świetle badań onomastycznych toponim *Doliwy* stanowi nazwę rodową od nazwy osobowej *Doliwa*, będącej zarazem nazwą herbu (Zierhoffer 1957: 158, Halicka 1976: 46, też NMP II 1997: 392). Nazwa herbowa *Doliwa* wiązana jest z nazwą miejscową *Liw* (Zierhoffer 1957: 158).

Mieszkańcy Doliw w następujący sposób objaśniają pochodzenie nazwy wsi:

Nazwa miejscowości „Doliwy” pochodzi od nazwiska założyciela kiedyśnego grodu „Aleksandra Doliwy”

(odpowiedź na ankietę, gimnazjum w Przytułach)

Od nazwiska „Doliwa”

(odpowiedź na ankietę, gimnazjum w Przytułach)

W świetle etymologii potocznej toponim *Doliwy* pochodzi zatem od takiego samego antroponimu, od którego wywodzi go etymologia naukowa, ale według etymologii ludowej antroponim ten ma status nazwiska, podczas gdy według etymologii naukowej – nazwy herbowej. Ponadto jedna z wersji tej etymologii pomysłowo łączy objaśnienie nazwy *Doliwy* z objaśnieniem odnoszącej się dziś do części tej wsi nazwy *Aleksandrowo*, przypisując założycielowi wsi Doliwy imię *Aleksander*. Pod względem objaśnienia struktury tego toponimu i jego wykładni semantycznej etymologia nienaukowa zasadniczo nie odbiega od etymologii naukowej: w obu wypadkach jest to pod względem semantycznym nazwa rodowa, a pod względem formalnym prymarna o formie liczby mnogiej.

Drozdowo²⁷, gm. Piątek

Toponim *Drozdowo* jest nazwą dzierżawczą od nazwy osobowej *Drozd* (Zierhoffer 1957: 161, Halicka 1976: 49, NMP II 1997: 431) lub topograficzną od apelatywu *drozd* (NMP 1997: 431). I. Halicka zalicza podstawowy dla tej nazwy miejscowej antroponim *Drozd* do nazw przezwiskowych (Halicka 1976: 202).

²⁶ Podstawą opracowania etymologii potocznej toponimu *Doliwy* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2013a.

²⁷ Podstawą opracowania etymologii potocznej toponimu *Drozdowo* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2016a.

Z tą drugą hipotezą onomastyczną zgodna jest jedna z etymologii tego toponimu podawanych przez mieszkańców Drozdowa, por.:

Kojarzy mi się to z ptakami – drozdami.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

O związku Drozdowa z drozdami można również przeczytać w Internecie, por.:

Nazwa Drozdowo może pochodzić od ptaków zwanych drozdami.

(https://www.google.pl/search?q=nazwa+wizna+powsta%C5%82a&ei=oy_7WdaqLsnYwQLwkJr4Aw&start=10&sa=N&biw=1350&bih=639)

Potoczna etymologia odantroponimiczna wskazuje natomiast jako podstawę nominacyjną nazwy *Drozdowo* nazwisko *Drozdowski*, por.:

Wydaje mi się, iż nazwa ta pochodzi od nazwiska bogatych ludzi o nazwisku „Drozdowscy” zamieszkujących tereny dzisiejszej miejscowości.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Na podstawie wykładni semantycznej ‘miejscowość zamieszkała przez Drozdowskich’ należy uznać ten toponim – podobnie jak w świetle jednej z jego etymologii naukowych – za nazwę dzierżawczą. Ze względu na stosunek wtórnej podstawy motywacyjnej tego toponimu (nazwiska *Drozdowski*) do jego rzeczywistej podstawy motywacyjnej (antroponimu *Drozd*, ewentualnie apelatywu *drozd*) powyższa etymologia asocjacyjna należy natomiast do pseudoetymologii, według których wtórny wyraz podstawowy reetymologizowanego toponimu pochodzi z tego samego gniazda słowotwórczego, którego elementem jest też jego pierwotna podstawa nominacyjna, ale wyznaczających odmienny kierunek derywacji (*Drozdowski* → *Drozdowo* zamiast *Drozdowo* → *Drozdowski*).

Duchny Młode, gm. Śniadowo

Nazwa miejscowa *Duchny* stanowi nazwę rodową utworzoną od nazwy osobowej *Duchna* (Zierhoffer 1957: 162, Halicka 1976: 50, NMP II 1997: 452, Sędziak 2009: 106). Nazwę osobową *Duchna* K. Zierhoffer wywodzi od stpol. apelatywu *duchna* ‘czapka nocna puchowa, poduszka’ (Zierhoffer 1957: 162), a U. Bijak podaje: „do n. os. por. *duchna* ‘kobieta lekkich obyczajów’ Sstp II 216, też ‘czepek podbity puchem’ SpXVI VI 147” (NMP II 1997: 452, s.v. *Duchnice*).

Natomiast w świetle etymologii skojarzeniowej toponim *Duchny* pochodzi

*od nazwiska **Duchnowski***

(informacja od Tadeusza Górskiego)

Etymologia potoczna toponimu *Duchny* różni się od jego etymologii naukowej przede wszystkim kierunkiem motywacji słowotwórczej: w rzeczywistości to nie nazwisko

Duchnowski jest podstawą słowotwórczą nazwy miejscowej *Duchny*, lecz odwrotnie, nazwa miejscowa *Duchny* stanowi wyraz podstawowy dla nazwiska *Duchnowski*. Opisana pseudoetymologia należy ponadto do tego podtypu etymologii naukowych, które wywodzą nazwę miejscową od słowa powiązanego genetycznie z jej rzeczywistym wyrazem podstawowym (nazwisko *Duchnowski* to derywat od toponimu *Duchny*, motywowanego antroponimem *Duchna*). Wykładnia semantyczna ‘miejscowość zamieszkała przez Duchnowskich’ pozwala zaliczyć ten toponim do nazw rodowych, a więc do tej samej klasy, do której należy on według etymologii naukowej. Inna natomiast jest struktura tego toponimu: w świetle etymologii naukowej stanowi on nazwę prymarną o formie liczby mnogiej, a w świetle etymologii potocznej powstał on w efekcie derywacji paradygmatyczno-dezintegralnej: paradygmat przymiotnikowy uległ zmianie na paradygmat rzeczownikowy pluralny, a pluralizacji towarzyszy dezintegracja podstawy słowotwórczej o segment *-owski*.

Dukat, gm. Zbójna

Dukat jest nazwą części wsi Zbójna, w związku z czym tego toponimu nie omawia nawet publikacja *Nazwy miejscowe Polski*, zawierająca tylko nazwy tych miejscowości, które są lub były co najmniej wsiami. Wydaje się jednak, że toponim ten należy do nazw dzierżawczych i pochodzi od nazwy osobowej *Dukat*, która może mieć związek z gwarowym apelatywem *dukat* ‘adwokat’, notowanym przez Słownik warszawski (t. I, s. 581). Apelatyw ten stanowi zniekształconą fonetycznie – podobnie jak potwierdzone przez ten sam słownik wyrazy *adukant*, *adukat*, *abdukat*, *adwókat*, *hadukát*, *hajdukát*, *awókat*, *hadukant* i *agwikant* – formę rzeczownika *adwokat*, zapożyczonego z łacińskiego *advocatus*. Słownik warszawski podaje cztery następujące znaczenia tego wyrazu: „1. ‘broniący spraw w sądzie a. prowadzący sprawy cudze; obrońca, patron, mecenas, rzecznik’, 2. Prałat A. Kurji rzymskiej = teolog, prawnik, orzekający w kwestjach prawnych, 3. obrońca wogóle [tak!], stronnik, faktor, 4. † wójt miejski; sędzia, sędzący z ławnikami” (t. I, s. 10). Mniej prawdopodobne, że podstawą nazwy osobowej *Dukat* jest ogólnopolski rzeczownik *dukat* ‘złota moneta używana w Europie do XIX w.’, którego pochodzenie autorzy Słownika warszawskiego objaśniają następująco: „włos. *ducato* dosł. = księstwo; powód nazwy podobno stąd, że na pierwszych dukatach, bitych w XII w., był napis: «D u c a t o d’Apuglia»” (t. I, s. 10). Motywację rzeczownikiem nazywającym pieniądź dopuszcza się jednak dla nazwy osobowej *Dukacz*, wywodzonej od apelatywu *dukacz* ‘złoty pieniądź albo medal’ lub od *dukać* ‘z trudem wymawiać, czytać sylabizując’, w XVII w. też ‘trąbić w róg, skrzeczeć (o żabie)’ (NMP II 1997: 455).

Jak twierdzi jeden z młodych mieszkańców wsi, nazwa miejscowa *Dukat*

pochodzi stąd, że dawniej na Kurpiowszczyźnie byli złodzieje i więźniowie, którzy napadali na wozy handlowe. Swoje łupy zakopywali, a pierwsi budowniczowie wykopali skrzynię pełną dukatów. Stąd nazwa miejscowości.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Według etymologii ludowej toponim *Dukat* miałyby zatem pochodzić od apelatywu *dukat* ‘złota moneta...’ i byłyby nazwą kulturową o charakterze pamiątkowym.

Gdyby przyjąć pierwszą zaproponowaną przeze mnie etymologię naukową toponimu *Dukat* (od nazwy osobowej *Dukat* motywowanej apelatywem *dukat* ‘adwokat’), jego etymologia potoczna należałaby do tej podgrupy pseudoetymologii, które na wtórną podstawę nominacyjną wybierają wyraz niespokrewniony z pierwotną podstawą nominacyjną. Gdyby natomiast uwzględnić drugą etymologię naukową nazwy miejscowej *Dukat* (od nazwy osobowej *Dukat* pochodzącej od apelatywu *dukat* ‘moneta’), wtórna podstawa motywacyjna nazwy miejscowej *Dukat* (apelatyw *dukat* ‘moneta’) stanowiłaby element tego samego gniazda derywacyjnego co jej pierwotna podstawa motywacyjna (antroponim *Dukat*), ponadto faktyczna podstawa motywacyjna w rzeczywistości pochodziłaby od wtórnej podstawy nominacyjnej (*Dukat* ← *dukat*).

Elźbiecin²⁸, gm. Piątnica

U. Bijak podaje, że toponim *Elźbiecin* jest nazwą pamiątkową utworzoną przyrostkiem *-in* od antroponimu *Elźbieta*. Źródła notują też dawną formę tej nazwy, *Jelźbiecin*, z protezą *J* oraz zmazurzoną spółgłoską *ż* (NMP III 1999: 11).

Podobną, ale nie identyczną genezę podają mieszkańcy tej wsi, por.:

Prawdopodobnie pierwszy właściciel wsi nazwał ją na cześć swojej ukochanej – Elźbiety

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Jest to nazwa pochodząca od imienia kobiety – Elźbieta. Miejsce te powstało dzięki jednemu z książąt.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Nazwa ta pochodzi prawdopodobnie od imienia „Elźbieta”. Możliwe, że kobieta o tym imieniu była założycielką, żoną założyciela lub kobietą, która jakoś się wstawiała i na jej cześć miejscowość została nazwana jej imieniem

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

Wykładnie semantyczne ‘miejscowość nazwana na cześć ukochanej Elźbiety’, ‘miejscowość powstała dzięki jednemu z książąt i nazwana od Elźbiety’ i ‘miejscowość, w której jakoś wstawiała się jakaś Elźbieta’ stanowią podstawę do zaliczenia toponimu *Elźbiecin*

²⁸ Podstawą opracowania etymologii potocznej toponimu *Elźbiecin* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2016a.

– podobnie jak w wypadku etymologii naukowej tej nazwy – do nazw pamiątkowych. Ze względu na stosunek wtórnej podstawy motywacyjnej tego toponimu do jego rzeczywistej podstawy motywacyjnej powyższa etymologia ludowa należy natomiast do pseudoetymologii, według których reetymologizowany toponim pochodzi od tego samego wyrazu podstawowego, od którego powstał on w świetle etymologii naukowej, jednak etymologia potoczna podaje nieco więcej szczegółów dotyczących genezy nazwy; w tym wypadku ów naddatek informacyjny dotyczy uznania Elżbiety, od której imienia pochodzi analizowana nazwa miejscowa, za ukochaną pierwszego właściciela wsi, wprowadzenia do historii wsi postaci księcia, któremu zawdzięcza ona swe powstanie, lub przypisania nieznannej bliżej Elżbiecie jakiegoś niezwykłego czynu.

Gać, gm. Łomża

Toponim *Gać* pochodzi od nazwy rzeki *Gać*, lewego dopływu Narwi (Zierhoffer 1957: 167, Halicka 1978: 27, NMP III 1999: 57, Sędziak 2009: 109); pod względem semantycznym jest to nazwa ponowiona, a pod względem formalnym – prymarna.

Jednak w przekonaniu niektórych mieszkańców Gaci nazwa wsi została utworzona od nazwiska *Gacki*, por.:

Od nazwiska założyciela, np. Gacki, albo od nazwy rzeki „Gać”

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

Przytoczona etymologia skojarzeniowa należy do tych etymologii nienaukowych, które wywodzą reetymologizowany toponim od wyrazu (tu: nazwiska *Gacki*) spokrewnionego z faktycznym wyrazem podstawowym (tu: hydronimem *Gać*); obie podstawy wchodzi w skład rodziny słowotwórczej rzeczownika *gać*, mającego w prasłowiańszczyźnie znaczenie ‘droga (przez bagna, błota) wyłożona kłodami, pniami, gałęziami, chrustem, rodzaj pomostu; wiązki gałęzi, chrustu do moszczenia drogi’ (Boryś 2005: 152). Mieszkańcy jednak odwrotnie ustalają kierunek pochodności: w rzeczywistości to nazwisko *Gacki* powstało od nazwy wsi *Gać*. Nazwa miejscowa *Gać* jest w świetle tej pseudoetymologii pod względem semantycznym nazwą dzierżawczą, a pod względem formalnym – formacją paradygmatyczno-dezintegralną (funkcję formantu pełni tu zmiana paradygmatu z przymiotnikowego na rzeczownikowy żeński oraz ucięcie segmentu *-ki* z towarzyszącą mu obocznością *c : ć*).

Inna etymologia potoczna wiąże nazwę miejscowości z potocznym rzeczownikiem *gacie* ‘majtki lub kalessony’ (www.wsjp.pl), por.:

Być może kiedyś była tam fabryka bielizny, tak zwanych gaci.

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

Również ta etymologia asocjacyjna reprezentuje ten podtyp etymologii skojarzeniowych, w świetle których wtórna podstawa reetymologizowanego toponimu (tu: apelatyw *gacie*) należy do tej samej rodziny słowotwórczej co jego faktyczny wyraz podstawowy (tu: hydronim *Gać*), ale związek genetyczny między obiema podstawami jest stosunkowo odległy (por. Boryś 2005: 153). Wtórna wykładnia semantyczna ‘miejscość, w której znajdowała się fabryka gaci’ każe zaliczyć toponim *Gać* do nazw kulturowych. Pod względem formalnym byłaby to natomiast nazwa prymarna, różniąca się od wyrazu podstawowego tylko charakterystyką liczbową.

Gardoty, gm. Przytuły

Nazwa miejscowa *Gardoty* została utworzona od nazwy osobowej *Gardota* (Zierhoffer 1957: 171, Halicka 1976: 55, NMP III 1999: 87). Z badań historyków wynika, że w latach 1414–1422 teren wsi został nadany przez księcia Janusza I Gardocie z Gadomca w powiecie przasnyskim (Brodzicki 1994: 176–177). Zdaniem K. Zierhoffera imię *Gardota* może być pochodzenia bałtyckiego lub rodzimego, jako derywat od przymiotnika *gardy* ‘hardy’ (1957: 171). H. Sędziak objaśnia je jako skróconą formę dwuczłonowego imienia *Gardomir* z pierwszym członem *gardy* (Sędziak 2009: 109–110). *Gardoty* stanowią nazwę rodową, prymarną o formie liczby mnogiej.

Również etymologia potoczna wiąże toponim *Gardoty* z imieniem *Gardota*, ale zawiera dodatkowe informacje na temat nosiciela tego imienia, por.:

Od rycerza imieniem Gardota

(Liniewicz 2005: [26])

Przytoczona etymologia potoczna należy do tych etymologii nienaukowych, które wywodzą reetymologizowany toponim od tego samego wyrazu co etymologia naukowa (tu: od antroponimu *Gardota*), nadają mu jednak nieco inną wykładnię semantyczną (tu: ‘miejscość rycerza Gardoty’ zamiast ‘miejscość jakiegoś Gardoty’). Pod względem semantycznym toponim ten zaliczymy – jak w wypadku etymologii naukowej – do nazw rodowych, a pod względem formalnym byłaby to – również jak w wypadku etymologii naukowej – nazwa prymarna.

Gielczyn, gm. Łomża

Jak piszą K. Zierhoffer, I. Halicka i Urszula Wójcik, toponim *Gielczyn* jest nazwą dzierżawczą utworzoną od nazwy osobowej **Gielcza* (< **Gl*[*l z kółeczkiem u dołu*]*k + ja*)

sufiksem *-ino, -in* (Zierhoffer 1957: 173, Halicka 1976: 56, NMP III 1999: 124). Genezę nazwy osobowej **Gielcza* najpełniej wyjaśnia U. Wójcik: „Do n. os. por. stp. *gielk* ‘zgiełk’, też n. os. *Gielc(z)* [...]. Niewykluczone bałtyckie pochodzenie nazwy, którą można wyprowadzić od lit. n. os. *Gel*[*l z cyrkumfleksem*]ćus, *Gelčy*[*y z cyrkumfleksem*]s, *Gelty*[*y z cyrkumfleksem*]s, a te od *gel*[*l z cyrkumfleksem*]tas ‘żółty, żółtawy’ Lpvž I 647–8” (NMP III 1999: 124, s.v. *Gielczyn* ciech.).

Nazwa miejscowa *Gielczyn* ma też dwie etymologie nienaukowe. W świetle pierwszej z nich toponim *Gielczyn* pochodzi

od słów kiel i czyn, później przekształciło się z „k” na „g”

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Ze względu na stosunek wtórnej podstawy nazwotwórczej (tu: *kiel* i *czyn*) do pierwotnej podstawy nazwotwórczej (tu: *Gielcza* lub *Gel*[*l z cyrkumfleksem*]ćus) opisana etymologia nienaukowa należy do pseudoetymologii wywodzących reetymologizowany toponim od wyrazów niespokrewnionych z faktycznym wyrazem podstawowym. Ponadto w odróżnieniu od etymologii naukowej w świetle etymologii potocznej *Gielczyn* miałyby być nie formacją prostą, lecz nazwą komponowaną, powstałą jako zrost dwu rzeczowników, a więc derywatem utworzonym formantem prozodycznym (poprzez zmianę sposobu akcentowania). Zmianie akcentu towarzyszyć ma zagadkowa ze względu na inicjalną pozycję w wyrazie oboczność *k* : *g*. Wykładnia semantyczna ‘miejscowość, która była miejscem jakiegoś czynu związanego z kłębem’ każe zaliczyć nazwę miejscową *Gielczyn* nie do nazw dzierżawczych – jak opisuje ją etymologia naukowa – lecz do nazw pamiątkowych.

Dруга etymologia potoczna wywodzi nazwę wsi od nazwiska *Gielczyński*, por.:

Jest położony na północno-wschodnim krańcu Międzyrzecza Łomżyńskiego. Nazwa może pochodzić od założyciela, Gielczyńskiego

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Powyzsza pseudoetymologia toponimu *Gielczyn* należy do tych etymologii nienaukowych, które na wyraz podstawowy obierają słowo spokrewnione z faktyczną podstawą słowotwórczą, ale postulują odwrotny niż w etymologii naukowej kierunek motywacji: faktycznie to nazwa miejscowa *Gielczyn* jest wyrazem podstawowym dla nazwiska *Gielczyński*. Z wykładni semantycznej ‘miejscowość zamieszkała przez Gielczyńskich’ wynikałoby, że toponim ten należy do nazw rodowych, a więc do tej samej klasy, do której zalicza go etymologia onomastyczna. Zmienia się natomiast jego miejsce w klasyfikacji formalnej: według etymologii naukowej jest to derywat słowotwórczy utworzony sufiksem *-yn*, a według etymologii potocznej – derywat paradygmatyczno-dezintegralny, powstały w rezultacie zmiany paradygmatu przymiotnikowego nazwiska *Gielczyński* na paradygmat

rzeczownikowy, czemu towarzyszy dezintegracja podstawy słowotwórczej o segment *-ski* i oboczność *ń : n*.

Gnaty zob. (Wagi)-Gnaty

Górki(-Szewkowo)²⁹, gm. Piątnica

Toponim *Górki* to zdaniem większości badaczy nazwa rodowa prymarna o formie liczby mnogiej, pochodząca od nazwy osobowej *Górka* (Zierhoffer 1957: 184, Halicka 1976: 61). Natomiast E. Borysiak pierwszy człon nazwy *Górki-Szewkowo* wywodzi „od ap. *górk* (: *górk*), w formie l. mnogiej” (NMP III 1999: 302).

Według mieszkańców tej wsi nazwa *Górki* motywowana jest ukształtowaniem terenu, por.:

Pierwszy człon pochodzi od tego, że jest to teren pagórkowaty.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Na podstawie wykładni semantycznej ‘miejscowość leżąca na terenie pagórkowatym’ należałoby uznać toponim *Górki* za nazwę topograficzną, a porównawszy jego wtórną podstawę motywacyjną (apelatyw *górk*) z pierwotną podstawą motywacyjną (zdaniem większości badaczy: antroponimem *Górka*), trzeba by włączyć powyższą etymologię potoczną do tych pseudoetymologii, w świetle których etymologizowany toponim pochodzi od innego znaczenia wyrazu polisemicznego niż w świetle etymologii naukowej, przy czym według naiwnych etymologów jest to wyraz pospolity, a według onomastów – nazwa własna (antroponim powstały w efekcie onimizacji tego apelatywu); wyrazy te pozostają ponadto ze sobą w relacji homofonii (ze względu na zapis pierwszej litery dużą lub małą literą).

(Górki-)Szewkowo³⁰, gm. Piątnica

Jak pisze U. Bijak, toponim *Górki-Szewkowo* „dawniej *Górki*, obocznie *Szewkowo*, [pochodzi] od n. os. *Szewk* 1426 zakr I nr 2021, z suf. *-owo*. Później nazwa zestawiona” (NMP III 1999: 308). Również zdaniem K. Zierhoffera i I. Halickiej nazwa miejscowa *Szewkowo* została utworzona od nazwy osobowej *Szew(e)k* (Zierhoffer 1957: 356, Halicka 1976: 167). Podstawowy dla nazwy tej wsi antroponim *Szewk* (*Szewek*?) I. Halicka zalicza do nazw przezwiskowych (Halicka 1976: 202).

²⁹ Podstawą opracowania etymologii potocznej toponimu *Górki(-Szewkowo)* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2016a.

³⁰ Podstawą opracowania etymologii potocznej toponimu *(Górki-)Szewkowo* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2016a.

Inaczej genezę tego toponimu interpretuje etymologia potoczna, por.:

Nazwa ta pochodzi od tego, że dawniej na terenie tej miejscowości mieszkał szewc.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Wykładnia semantyczna ‘miejscowość, w której mieszkał szewc’ pozwala włączyć ten toponim do nazw kulturowych, podczas gdy w świetle etymologii naukowej należy on do nazw dzierżawczych. Pod względem formalnym trzeba by w nazwie *Szewkowo* widzieć derywat sufiksalny utworzony od wyrazu *szewc* sufiksem *-owo* z nietypową w tej pozycji (tj. przed *-o-*) obocznością *c : k*. Z kolei na podstawie stosunku wtórnej podstawy motywacyjnej (apelatywu *szewc*) do pierwotnej podstawy nominacyjnej (antroponimu *Szewk* lub *Szewek*) analizowaną etymologię potoczną zaliczymy do pseudoetymologii wywodzących reetymologizowany toponim od słowa należącego do tego samego gniazda słowotwórczego co jego rzeczywista podstawa nominacyjna, tj. do gniazda czasownika *szyć*.

Grabowo, gm. Śniadowo

I. Halicka zalicza toponim *Grabowo* do nazw topograficznych (Halicka 1978: 28). E. Borysiak wywodzi tę nazwę „od przymiotnika *grabowy*, por. ap. *grab*” (NMP III 1999: 340, s.v. *Grabowo* biał.). Natomiast zdaniem H. Sędziak jest to nazwa dwuznaczna: dzierżawcza od nazwy osobowej *Grab* motywowanej apelatywem *grab* lub topograficzna od nazwy drzewa *grab* (Sędziak 2009: 113). W obu wypadkach *Grabowo* stanowi formację słowotwórczą utworzoną przyrostkiem *-owo*.

Z kolei w świetle etymologii potocznej *Grabowo* pochodzi:

*od nazwiska **Grabowski***

(informacja od Tadeusza Górskiego)

Etymologia nienaukowa toponimu *Grabowo* reprezentuje ten podtyp pseudoetymologii, w których oba wyrazy podstawowe: pierwotny (tu: apelatyw *grab* lub antroponim *Grab*) i wtórny (tu: antroponim *Grabowski*) są ze sobą spokrewnione. Jednak etymologia skojarzeniowa ustala odwrotny kierunek motywacji niż etymologia naukowa: w rzeczywistości to nazwisko *Grabowski* pochodzi od nazwy wsi *Grabowo*, a nie nazwa wsi *Grabowo* od nazwiska *Grabowski*. Od strony formalnej w świetle etymologii asocjacyjnej nazwę miejscową *Grabowo* można opisać jako derywat utworzony paradygmatycznym formantem rzeczownikowym rodzaju nijakiego z towarzyszącą mu dezintegracją podstawy słowotwórczej o segment *-ski*. Pod względem semantycznym toponim ten byłby nazwą dzierżawczą, podobnie jak w świetle jednej z etymologii naukowych.

(Grądy) Nowogrodzkie, gm. Nowogród

E. Borysiak wywodzi nazwę miejscową *Grądy* „od ap. *grąd*, w formie l. mnogiej” (NMP III 1999: 359, s.v. *Grądy* biał.). Jest to zatem nazwa topograficzna charakteryzująca ukształtowanie terenu i/lub rodzaj roślinności występującej w tej okolicy, por. *grąd* ‘las rosący na gruncie położonym wyżej, suchym’ lub gw. ‘miejsce suche, wysoko położone wśród łąk błotnistych’ (SJPD). Do nazw topograficznych zalicza ten toponim również I. Halicka, dodając jako argument położenie Grądów: „wieś leży na niewielkim wzniesieniu nad rzeczką Krzywa Noga, (lewy dop. Narwi)” (Halicka 1978: 28). Człon określający *Nowogrodzkie* to przymiotnik od nazwy miejscowości *Nowogród*, stanowiącej siedzibę gminy, w której leży wieś Grądy.

W świetle etymologii potocznej przymiotnik *Nowogrodzkie* ma natomiast pochodzić od nowych ogrodzeń i ogrodów, por.:

Nazwa pochodzi z przeszłości. Wzięła się od tego, że na terenie tej miejscowości były nowe ogrodzenia i ogrody

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Przymiotnik *nowogrodzki* interpretowany jest zatem przez naiwnych etymologów nie jako derywat prosty od nazwy miasta *Nowogród*, lecz jako złożenie, którego pierwszy człon pochodzi od przymiotnika *nowy*, a drugi – od rzeczownika *ogród* lub *ogrodzenie*. Formantem byłyby tu zatem: interfiks *-o-*, sufix *-ki*, ucięcie podstawy słowotwórczej o segment *o-* (jeśli wyrazem podstawowym miałby być *ogród*) lub *o-* i *-eni-* (jeśli wyrazem podstawowym ma być *ogrodzenie*) oraz oboczność *d* : *dz*, ewentualnie też *ó* : *o*. Jeśli chodzi o klasyfikację semantyczną, człon *Nowogrodzkie* byłby nazwą kulturową, charakteryzującą szczegóły zagospodarowania terenu.

Grzymki, gm. Przytuły

Wieś Grzymki powstała w pierwszej połowie XV wieku. W 1421 r. bracia Grzymisław i Ramot z Siemiątkowa otrzymali tu od księcia mazowieckiego Janusza I trzydzieści włók ziemi zwanych Manino (Brodzicki 1994: 182). W świetle tych danych wieś *Grzymki* zawdzięcza więc swą nazwę jednemu z założycieli, Grzymisławowi z Siemiątkowa.

Imię *Grzymek*, derywowane od pełnej postaci *Grzymisław*, jako podstawę nazwy tej wsi podają też K. Zierhoffer i I. Halicka (Zierhoffer 1957: 190–191, 1976: 65–66). Również H. Sędziak widzi w toponimie *Grzymki* nazwę rodową powstałą od antroponimu *Grzymek*, utworzonego od nazwy osobowej *Grzymisław*, będącej imieniem dwuczłonowym, którego pierwszym członem jest – jej zdaniem – bądź czasownik *grzmieć*, bądź skrócona forma

nazwy osobowej *Pielgrzym*, motywowanej apelatywem *pielgrzym* (Sędziak 2009: 115), zapożyczonym z niemieckiego *Pilgrim*, a to z łacińskiego *peregrinus* (Brückner 1974: 408).

Natomiast etymologia skojarzeniowa wiąże ten toponim z nazwiskiem *Grzymkowski*, por.:

*Nazwa Grzymki prawdopodobnie pochodzi od nazwiska **Grzymkowski**, ale nie wiem, czy Grzymkowsy wywodzą się z Grzymek. Znałem Grzymkowskich z Radziłowa, od których tatuś kupił cegłę na dom. Kiedy jeździliśmy na odpust do Radziłowa, to zajeżdżaliśmy do nich na podwórze i zostawialiśmy tam konie, a po sumie zapraszali nas na gościnę.*

(informacja od Tadeusza Górskiego)

*Wzięła się od założycieli (ich nazwiska – **Grzymkowskich**)*

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

Gdyby przyjąć ten opis, toponim *Grzymki* byłby nazwą rodową utworzoną od nazwiska *Grzymkowski* pluralizującym rzeczownikowym formantem paradygmatycznym z ucięciem sufiksu *-owski* i obocznością *k : k'*, podczas gdy etymologia naukowa opisuje go jako nazwę prymarną o formie liczby mnogiej motywowaną antroponimem *Grzymek*. Pseudoetymologia ta należy do tego podtypu etymologii nienaukowych, które wywodzą reetymologizowany toponim od wyrazu z tej samej rodziny słowotwórczej co jego faktyczny wyraz podstawowy, ale ustalają odwrotny kierunek pochodności słowotwórczej (*Grzymki* od *Grzymkowski* zamiast *Grzymkowski* od *Grzymki*).

Jakać(-Borki), gm. Śniadowo

K. Zierhoffer zalicza toponim *Jakać* do nazw niejasnych (Zierhoffer 1957: 195). Również I. Halicka uznaje nazwę *Jakać* za niejasną, ale opisuje ją wśród toponimów dzierżawczych, patronimicznych i rodzinnych (Halicka 1976: 68). Zdaniem U. Bijak człon *Jakać*, „pierwotna forma *Jakacz*, [pochodzi] od n. os. **Jakacz*, por. nazw. *Jakacz* (: *Jaka*) Snazw IV 256. Wtórne postacie *Jekacz*, *Jakać* powstały w wyniku północnopolskiego przejścia *ja > je*, mazurzenia oraz wprowadzenia hiperpoprawnego *ć*” (NMP IV 2001: 34–35).

Natomiast w świetle etymologii potocznej nazwa wsi *Jakać* została utworzona:

*Od nazwiska **Jakacki***

(informacja od Tadeusza Górskiego)

Etymologia potoczna różni się w tym wypadku od naukowej kierunkiem motywacji: według pierwszej z nich nazwisko *Jakacki* stanowi podstawę słowotwórczą nazwy miejscowej *Jakać*, natomiast druga wyprowadza nazwisko *Jakacki* od nazwy wsi *Jakać*. Pseudoetymologia ta reprezentuje zatem ten typ etymologii nienaukowych, według których

oba wyrazy podstawowe: pierwotny (tu: *Jakacz*) i wtórny (tu: *Jakacki*) należą do tej samej rodziny słowotwórczej (tu: do rodziny słowotwórczej inicjowanej przez antroponim *Jakub*). Od strony formalnej toponim *Jakać* jest w świetle etymologii potocznej derywatem paradygmatycznym z ucięciem podstawy słowotwórczej o segment *-ki* i alternacją *c : ć*; formant paradygmatyczny polega tu na zmianie paradygmatu z przymiotnikowego na rzeczownikowy żeński spółgłoskowy. Pod względem semantycznym *Jakać* to nazwa dzierżawcza o wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscość założona i/lub zamieszкана przez *Jakackiego*’.

(Jakać-)Borki, gm. Śniadowo

U. Bijak podaje, że *Jakać-Borki* to „nazwa zestawiona; [...] człon drugi od ap. *borek*, w formie liczby mnogiej” (NMP IV 2001: 34). Toponim *Borki* jest zatem nazwą topograficzną charakteryzującą świat roślinny tej wsi i jej okolicy. Taka interpretacja nazwy miejscowej *Borki* znana jest również mieszkańcom wsi, por.:

Słowo „Jakać” zostało nadane ze względu na popularność tego słowa, wiele sąsiednich wsi ma te słowo w nazwie a „borki” dlatego, gdyż jest tam bardzo dużo borów i lasów.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Oprócz objaśnienia topograficznego funkcjonuje jednak w okolicy również potoczna etymologia odantroponimiczna, według której nazwa wsi *Borki* pochodzi:

*od nazwiska **Borkowscy***

(informacja od Tadeusza Górskiego)

Pseudoetymologia ta należy do tych etymologii nienaukowych, w świetle których oba wyrazy podstawowe: pierwotny (tu: *borek*) i wtórny (tu: *Borkowski*) są elementami tej samej rodziny słowotwórczej (tu: inicjowanej rzeczownikiem *bór*), inny jest jednak kierunek motywacji słowotwórczej: w rzeczywistości to nazwisko *Borkowski* pochodzi od nazwy wsi *Borki*, a nie nazwa wsi *Borki* od nazwiska *Borkowski*. Według etymologii potocznej toponim *Borki* należałoby uznać za derywat paradygmatyczno-dezintegralny, utworzony rzeczownikowym formantem pluralizującym i ucięciem podstawy słowotwórczej o element *-owski* z towarzyszącą im obocznością *k : k'*. Na podstawie wykładni semantycznej ‘miejscość Borkowskich’ toponim *Borki* trzeba by zaliczyć do nazw rodowych.

Janczewo, gm. Jedwabne

Janczewo, noszące też w przeszłości nazwy *Janczewko*, *Janczewskie*, *Janczewo Jakusze* i *Janczewo Święchy*, to nazwa dzierżawcza od imienia *Jancy* lub *Jancz*,

derywowanego od popularnego imienia *Jan* (Zierhoffer 1957: 196, Halicka 1976: 70, NMP IV 2001: 52, Sędziak 2009: 119). U. Bijak sądzi, że „być może wcześniejsza była n. *Janczewskie*, od n. os. i herald. *Janczewski* w formie l. mn. (typ charakterystyczny dla północnej Polski)” (NMP IV 2001: 52).

Inaczej genezę nazwy wsi objaśnia etymologia ludowa, por.:

Na Janczewo kiedyś mówili Niańczewo. Ta nazwa podobno powstała od słów, którymi Adam przynaglał Ewę do bawienia małego Abła. Kiedy Abelek płakał, Adam mówił do Ewy: „Niańcz, Ewo, niańcz, Ewo”. A później Niańczewo zmieniło się w Janczewo.

(informacja od Tadeusza Górskiego)

Wtórna wykładnia semantyczna ‘miejscość, w której Adam namawiał Ewę do bawienia małego Abła słowami *niańcz, Ewo*’ każe widzieć w tym toponimie nazwę pamiątkową, a pod względem formalnym trzeba by go opisać jako zrost dwu słów: rozkaznika *niańcz* i wołacza *Ewo*, z zagadkowo przekształconym fonetycznie nagłosem. Przedstawiona etymologia fantazyjna należy do tych etymologii nienaukowych, które wywodzą reetymologizowany toponim od wyrazów (tu: wypowiedzenia *niańcz, Ewo*) niespokrewnionych z faktyczną podstawą motywacyjną (tu: imieniem *Janczy*).

Janowo, gm. Łomża

I. Halicka opisuje toponim *Janowo* jako nazwę dzierżawczą (Halicka 1976: 71). Również E. Borysiak podaje, że nazwa miejscowa *Janowo* pochodzi „od im. *Jan*” (NMP IV 2001: 77, s.v. *Janowo* biał.). Pod względem formalnym jest to nazwa sekundarna, derywowana sufiksem *-owo*.

Nazwa miejscowa *Janowo* ma również dwie etymologie potoczne. Według jednej z nich wyrazem podstawowym dla tej nazwy jest nazwa osobowa *Jan*, ewentualnie też przysłówek lub przymiotnik *nowo, nowy*, por.:

Janowo – w tej miejscowości mieszkało wielu mężczyzn z dźwięcznym imieniem Jan. Częstka -owo może pochodzić od nowo, nowa.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Ze względu na stosunek wtórnej podstawy słowotwórczej tego toponimu (*Jan* lub *Jan* i *nowo//nowy*) do pierwotnej podstawy słowotwórczej (*Jan*) opisana pseudoetymologia reprezentuje ten podtyp etymologii naukowych, w których obie podstawy są tożsame, ale wykładnia semantyczna reetymologizowanego toponimu jest inna niż jego wykładnia pierwotna. Od etymologii naukowej objaśnienie potoczne różni się m.in. wprowadzeniem do wtórnej wykładni semantycznej pewnej zbiorowości osób o imieniu *Jan* (‘miejscość, w której mieszkało wielu Janów’), podczas gdy w świetle etymologii naukowej jest to

‘miejscowość będącą własnością (jednego) Jana’. Ponadto etymologia potoczna dopuszcza, że nazwa miejscowa *Janowo* jest nazwą komponowaną, utworzoną od antroponimu *Jan* i apelatYWu *nowo* lub *nowa*, należałoby ją zatem opisywać jako zrost tych dwu podstaw (*Jan + nowo*) z uproszczeniem geminaty, która pojawia się na rzekomym styku morfemów. Pod względem semantycznym byłaby to natomiast nazwa dzierżawcza, podobnie jak w wypadku etymologii naukowej.

Inna etymologia skojarzeniowa wyprowadza toponim *Janowo* od nazwiska *Janowski*, por.:

Prawdopodobnie od nazwiska założyciela (Janowski)

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Etymologia ta należy do pseudoetymologii, w których wtórna podstawa słowotwórcza jest spokrewniona z pierwotną podstawą słowotwórczą (w tym wypadku oba wyrazy należą do gniazda słowotwórczego inicjowanego przez imię *Jan*). Pomiedzy nazwą miejscową *Janowo* a jej rzekomą podstawą *Janowski* etymologia potoczna ustaliła przeciwny kierunek motywacji niż etymologia naukowa (w rzeczywistości to nazwisko *Janowski* pochodzi od toponimu *Janowo*). W funkcji formantu słowotwórczego w świetle etymologii asocjacyjnej występuje formant paradygmatyczny rzeczownikowy nijaki i dezintegracja tematu fleksyjnego nazwiska o segment *-ski*. Pod względem semantycznym jest to – tak jak w wypadku etymologii naukowej – nazwa dzierżawcza.

Jarnuty, gm. Łomża

Wieś ta nosiła też w przeszłości nazwy *Jarnułtowice*, *Jarnuły* i *Jernoły*. Toponim *Jarnuty* został utworzony „od n. os. *Jarnolt*, *Jernolt*, *Jarnult* (< *Arnold*) SSNO I 65, z suf. *-owice*, później w formie pluralnej” (NMP IV 2001: 96, por. też Zierhoffer 1957: 198, Halicka 1976: 71, Sędziak 2009: 120). Nosiciel imienia *Jarnolt* był herbu Prus (Sędziak 2009: 120). Jest to nazwa rodowa.

Nazwa *Jarnuty* ma również dwie powiązane ze sobą etymologie potoczne, wywodzące tę nazwę miejscową od nazwy rzecznej lub m.in. od nazwy rzecznej. Według pierwszej z nich

nazwa ta wzięła się od nazwy rzeczki przepływającej niegdyś przez tę miejscowość „Jar”

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

W świetle tej pseudoetymologii toponim *Jarnuty* byłby derywatem od nazwy własnej *Jar*, utworzonym nieistniejącym w polszczyźnie sufiksem *-nuty*. Ze względu na wtórne znaczenie ‘miejscowość nad rzeczką Jar’ stanowiłby on nazwę topograficzną. Opisywana etymologia ludowa należy do tej podgrupy etymologii nienaukowych, w których wtórna

podstawa nominacyjna (tu: hydronim *Jar*) nie jest spokrewniona z pierwotną podstawą nominacyjną (tu: imię *Jarnut*).

Druga etymologia asocjacyjna wywodzi nazwę wsi *Jarnuty* od dwu rzeczowników: *Jar* i *nuty*, por.:

*Nazwa ta pochodzi od nazwy rzeczki przecinającej ową miejscowość która nazywa się **Jar**. Legenda głosi, że woda płynąca w tej rzeczce, uderzając o kamienie tworzyła piękne melodje [tak!], **nuty**. Stąd nazwa *Jarnuty*.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Gdyby przyjąć to objaśnienie, nazwa *Jarnuty* byłaby zrostem wyrazów *Jar* i *nuty*, gdzie funkcję formantu słowotwórczego pełniłaby zmiana akcentu (nieakcentowanie sylaby *Jar-*). Również na podstawie wykładni semantycznej ‘miejscowość, przez którą przepływa rzeka *Jar*, tworząca *nuty*’ toponim *Jarnuty* należy do nazw topograficznych, a żadna z jego wtórnych podstaw motywacyjnych (*Jar*, *nuty*) nie jest powiązana genetycznie z pierwotną podstawą motywacyjną.

Jastrząbka (Młoda), gm. Śniadowo

Zdaniem K. Zierhoffera to nazwa topograficzna „wywodząca się od strumienia *Jastrząbka* p. d. Rużu l. d. Narwi” (Zierhoffer 1957: 199). Od hydronimu wyprowadza nazwę tej wsi również I. Halicka, por.: „*Jastrząbka* nazwa m. wzięta od n. rzeczki *Jastrząbka* – pr. dopływ rz. Ruż (l. dop. Narwi), nad którą wsie były zlokalizowane” (Halicka 1978: 32). Także zdaniem H. Sędziak „*Jastrząbka* to n. top. od n. rzecz. *Jastrząbka*, p. dop. rzecz. *Ruż*, l. dop. *Narwi*” (Sędziak 2009: 120). Natomiast U. Bijak sądzi, że toponim *Jastrząbka* pochodzi „od *jastrząb*, *jestrząb* Sstp III 122, z suf. *-ec*, później z suf. *-ka*”, dodając: „We wsi płynie rzeka o n. *Jastrząbka*, notowana od XV w.; n. rz. wtórna w stosunku do n. wsi” (NMP IV 2001: 125).

Również niektórzy jastrząbczanie wywodzą nazwę wsi od apelatywu *jastrząb*, por.:

Od jastrzębi

(odpowiedź na ankietę, Technikum Mechaniczne w Łomży)

Jednak zdaniem innych mieszkańców wsi toponim *Jastrząbka* powstał

*od nazwiska **Jastrzębscy***

(informacja od Tadeusza Górskiego)

W świetle wykładni ‘miejscowość założona i/lub zamieszкана przez Jastrzębskich i/lub będąca własnością Jastrzębskich’ toponim *Jastrząbka* byłby derywatem od nazwiska *Jastrzębski* utworzonym formantem sufiksальnym *-ka* z dezintegracją tematu fleksyjnego wyrazu podstawowego o segment *-ski* oraz obocznością *ę* : *ą* i należałby do nazw

dzierżawczych. Opisywana pseudoetymologia reprezentuje ten typ etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa nominacyjna (tu: nazwisko *Jastrzębski*) jest powiązana genetycznie z faktyczną podstawą nominacyjną (tu: apelatywem *jastrzęb* lub hydronimem *Jastrzębka*), obie bowiem należą do rodziny apelatywu *jastrzęb*. Postulowany przez miejscowych reinterpretatorów kierunek motywacji jest jednak w rzeczywistości odwrotny: to nie nazwa miejscowa *Jastrzębka* pochodzi od nazwiska *Jastrzębski*, lecz nazwisko *Jastrzębski* jest derywatem od nazwy wsi *Jastrzębka*.

Jednaczewo, gm. Łomża

Wieś Jednaczewo znana była też w przeszłości jako *Nienaczewo* (Brodzicki 1999: 81) i *Szablaki-Jednaczewo*. Człon *Jednaczewo* zdaniem U. Bijak pochodzi „od n. os. *Jednacz* Snazw IV 333, z suf. *-ewo*. Do n. os. por. *jednać*, *pojednać*” (NMP IV 2001: 157). Do nazw dzierżawczych zalicza *Jednaczewo* również I. Halicka (1976: 73).

Dla toponimu *Jednaczewo* znalazłam dwie etymologie skojarzeniowe. Pierwsza z nich wyprowadza go od wyrażenia *jedno drzewo*, por.:

Jednaczewo – jedno drzewo

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

W świetle tego objaśnienia *Jednaczewo* byłoby nazwą komponowaną, utworzoną jako zrost liczebnika *jedno* (r. n.) i rzeczownika *drzewo* z towarzyszącymi formantowi prozodycznemu nietypowymi obocznościami *o : a* i *drz : cz*. Ze względu na prawdopodobną wykładnię semantyczną ‘miejscowość, w której rosło jedno drzewo’ toponim ten stanowiłby nazwę topograficzną. Opisywana etymologia asocjacyjna należy do tych etymologii nienaukowych, w których jedna z wtórnych podstaw motywacyjnych (tu: liczebnik *jeden*) jest spokrewniona z pierwotną podstawą nominacyjną (tu: antroponim *Jednacz*), ponieważ oba wyrazy są elementami gniazda słowotwórczego inicjowanego przez liczebnik *jeden* (nazwa osobowa *Jednacz* jest derywatem od czasownika *jednać*, który pochodzi od liczebnika *jeden*).

Nośnikiem drugiej etymologii skojarzeniowej toponimu *Jednaczewo* jest podanie etymologiczne, które wywodzi tę nazwę miejscową od słów *(z)jednocz*, *Ewo*, rzekomo wypowiedzianych kiedyś w tym miejscu, por.:

Opowiadał mi jeden z mieszkańców Jednacza, że kiedyś dwa sąsiednie majątki kłóciły się tam o miedzę. Dziedzice nie mogli się pogodzić, aż w końcu ksiądz im poradził, aby pożenili swoje dzieci, bo jeden z dziedziców miał córkę, a drugi syna. Do obu rodzin udał się swat. Syn pierwszego dziedzica chętnie zgodził się na małżeństwo z córką sąsiada, ale córka drugiego dziedzica odmówiła zgody na ślub. I wtedy swat zaczął ją namawiać: Zgódź się, zjednocz ich, Ewo. Zjednocz, Ewo. I od tych słów powstała nazwa Jednaczewo.

(informacja od Tadeusza Górskiego)

Na podstawie wykładni semantycznej ‘miejsowość, w której swat namawiał córkę dziedzica do małżeństwa słowami *zjednocz, Ewo*’ toponim *Jednaczewo* należy zaliczyć do nazw pamiątkowych. Byłby to zrost słów *zjednocz, Ewo*, utworzony w wyniku zmiany akcentu (przeniesienia go na sylabę *-cze-*) z towarzyszącym jej ucięciem inicjalnego segmentu *z-* i śródgłosową obocznością *o : a*. Pseudoetymologia ta reprezentuje ten podtyp etymologii nienaukowych, w których jedna z wtórnych podstaw motywacyjnych nazwy opisywanej jako komponowana (tu: czasownik *zjednać*) jest powiązana genetycznie z pierwotną podstawą motywacyjną (tu: nazwą osobową *Jednacz*), gdyż obie są elementem rodziny słotwórczej liczebnika *jeden*.

Jedwabne³¹, gm. Jedwabne

Jeszcze K. Zierhoffer pisał o nazwie miejscowej *Jedwabne*: „Charakter znaczeniowy tej nazwy mimo jej oczywistego związku z *jedwabiem* jest trudny do określenia” (Zierhoffer 1957: 200). Według zgodnej opinii późniejszych badaczy toponim *Jedwabne* jest nazwą topograficzną utworzoną od apelatywu *jedwab* o znaczeniu botanicznym: ‘roślina jedwab polny, kaniańka, *Cuscuta virosa*’ (Halicka 1978: 33, Rospond 1984: 126, Rymut 1987: 95, NMP IV 2001: 157, Malec 2003: 113). Nazwa rośliny powstała na zasadzie metafory, w wyniku przeniesienia znaczenia ‘delikatna nić produkowana z włókna tworzącego kokon gąsienicy jedwabnika’ (wsjp.pl) na ‘drobną roślinkę o delikatnej łodyżce’.

Dla nazwy *Jedwabne* znalazłam sześć etymologii nienaukowych. Najbardziej rozpowszechniona z nich wyprowadza ten toponim od apelatywu *jedwab* ‘tkanina produkowana z włókna tworzącego kokon samicy jedwabnika; wyroby z tej tkaniny’, por.:

*W XVI w. Istniała [tak!] fabryka **jedwabiu***

(Liniewicz 2005: [26]; 5 osób)

*Nazwa pochodzi od **jedwabiu**.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Jedwabne → zakład **jedwabiu***

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Jedwabne – **jedwab** – kiedyś produkowano tam *jedwab**

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Jedwabne – miasto to nosi taką nazwę, ponieważ kiedyś produkowano tam **jedwab**.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

³¹ Podstawą opracowania etymologii potocznych toponimu *Jedwabne* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2015a.

*dworek Rembielińskich, manufaktura zajmująca się **jedwabiem***

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Prawdopodobnie produkowano tam kiedyś **Jedwab** [tak!], lecz zostało to przeniesione do Łodzi*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Jedwabne nazwa ta pochodzi od funkcji jaką miała pełnić. Pewna szlachecka rodzina chciała w Jedwabnem zrobić zakłady przemysłowe włókiennicze, ale z powodów prywatnych rodzina przeniosła przemysł do Łodzi.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Wydaje mi się, że nazwa pochodzi od zakładów włókienniczych dawniej znajdujących się na terenie miasta

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Kiedyś była tam fabryka produkująca **jedwab**.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Nazwa wzięła się od materiału krawieckiego – **jedwabiu***

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Od fabryki ubrań?

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Znajdowały się tam zakłady, w których przetwarzano **jedwab***

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

*Jedwabne – od słowa **jedwab***

(odpowiedź na ankietę, Technikum Mechaniczne w Łomży)

Wykładnia semantyczna ‘miejscowość, w której znajdowała się fabryka jedwabiu’ każe zaliczyć ten toponim – inaczej niż w wypadku etymologii naukowej – do nazw kulturowych. Powyższa reinterpretacja etymologiczna nawiązuje do historii Jedwabnego, którego właścicielem był m.in. Rajmund Rembieliński, twórca przemysłowej Łodzi. W końcu XVIII w. w miasteczku powstały fabryki pośledniego sukna (Dobroński 1989: 23), a „w 1851 r. wśród znaczących zakładów tkackich w Królestwie Polskim wymieniano Jedwabne z 17 warsztatami, 36 robotnikami i produkcją roczną w wysokości 25000 rb. (ok. 100 «profesjonalistów» w 1853 r.). W końcu lat pięćdziesiątych XIX w. było w Jedwabnem 712 wrzecion, 1862 r. 11 krosien mechanicznych i 13 krosien ręcznych” (Dobroński 1989: 30). Ostatni zakład wełniany unieruchomiono w 1885 r., ale od końca XIX w. osada „ponownie uchodziła za «fabryczną» zrazu z powodu dwóch «fabryczek lichych rękawiczek» (od 1895 r.), a po 1900 r. – większej liczby warsztatów rzemieślniczych” (Dobroński 1989: 31). Etymologia ludowa nazwy *Jedwabne* uwzględnia fabryczną przeszłość miasteczka, ale – w wyniku skojarzenia brzmienia tego toponimu z nazwą cenionej tkaniny – podnosi status produkcji włókienniczej, jak się tu odbywała, zamieniając sukno na jedwab.

Wykładnia semantyczna ‘miejscowość, w której produkowano wyroby z jedwabiu’ jest także czasami konkretyzowana w odniesieniu do nieodległej przeszłości, i przybiera postać: ‘miejscowość, w której odzież z jedwabiu wyrabiano w zakładach dziewiarskich istniejących tu już po II wojnie światowej’, por.:

*Nazwa mojego miasta wzięła się z tego iż kiedyś były w Jedwabnem zakłady dziewiarskie (czy coś podobnego). W tych zakładach wyrabiano różną odzież z **jedwabiu** i innych materiałów. Moja babcia pracowała w takim zakładzie.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Ze względu na stosunek wtórnej podstawy motywacyjnej nazwy *Jedwabne* (apelatywu *jedwab* ‘tkanina’) do jej faktycznej podstawy motywacyjnej (apelatywu *jedwab* ‘roślina’) pseudoetymologia ta reprezentuje reinterpretacje etymologiczne wywodzące reetymologizowany toponim od tego samego wyrazu co jego etymologia naukowa, ale użytego w innym znaczeniu.

Sporadycznie znana jest również etymologia potoczna, w świetle której podstawowy dla toponimu *Jedwabne* rzeczownik *jedwab* ma nieznanie słownikom znaczenie ‘roślina włókiennicza, z której produkuje się jedwab’, por.:

*Wzięła się z tego iż kiedyś uprawiano tam **jedwab** i było dużo zakładów przerabiających go.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Także w świetle tej wykładni pseudoetymologicznej *Jedwabne* byłoby nazwą kulturową. Ze względu na stosunek wtórnej podstawy motywacyjnej do jej pierwotnej podstawy motywacyjnej przytoczona etymologia skojarzeniowa również należy do etymologii nienaukowych, według których wtórna podstawa motywacyjna jest formalnie równa faktycznej podstawie motywacyjnej, ale ma inne znaczenie (przy czym oba znaczenia słowa *jedwab* odnoszą się do roślin).

Wokół motywu produkcji jedwabiu koncentrują się również trzy etymologie ludowe toponimu *Jedwabne*, które w roli podstawy motywacyjnej obsadzają wyraz *jedwabnik//Jedwabnik*. Pierwsza z nich nadaje wyrazowi podstawowemu znane z uzusu znaczenie ‘motyl, którego gąsienica przed przepoczwarczeniem się tworzy oprzęd, wykorzystywany do produkcji przędzy jedwabnej’, a reetymologizowany toponim ma wykładnię semantyczną ‘miejscowość, w której hodowano jedwabniki’, por.:

*hodowla **jedwabników***

(Liniewicz 2005: [26]; 1 osoba)

*Pochodzę z Jedwabnego, nazwa tej miejscowości pochodzi od **jedwabników**, było tam dużo zakładów z jedwabiem*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

od hodowanych na terenie jedwabników

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Była tam kiedyś jedwabiu, chodowano [tak!] jedwabniki i to one produkowały prawdziwy jedwab.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Etymologia ta nawiązuje do krótkiego okresu hodowli jedwabników w okolicach Jedwabnego w latach 70. XX w. Wykładnia semantyczna ‘miejscowość, w której hodowano jedwabniki’ każe uznać toponim *Jedwabne* za nazwę kulturową, a funkcję formantu słowotwórczego przypisać paradygmatowi przymiotnikowemu, dezintegracji tematu o segment *-ik* i towarzyszącej jej oboczności *ń : n*. Natomiast na podstawie stosunku wtórnej podstawy nominacyjnej tego toponimu (*jedwabnik* ‘motyl’) do jego pierwotnej podstawy nominacyjnej (*jedwab* ‘roślina’) analizowana etymologia ludowa należy do pseudoetymologii wywodzących reetymologizowany toponim od wyrazu z tego samego gniazda słowotwórczego, którego elementem jest również jej rzeczywisty wyraz podstawowy; oba wyrazy reprezentują rodzinę słowotwórczą wyrazu *jedwab*.

Druga etymologia potoczna, według której podstawą motywacyjną toponimu *Jedwabne* jest rzeczownik *jedwabnik*, nadaje temu apelatywowi nieznanie słownikom znaczenie ‘drzewo, z którego produkuje się jedwab’, por.:

Nazwa miejscowości pochodzi od jedwabników, które rosły przy dworku w Jedwabnem.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Przypisanie apelatywowi *jedwabnik* znaczenia ‘drzewo’ wynika zapewne z wiedzy o liściach morwy jako pożywieniu gąsienic jedwabników oraz o cennym drzewostanie parku znajdującego się przed byłym dworem Rembielińskich. Wykładnia semantyczna ‘miejscowość, w której rosły drzewa jedwabniki’ kazałaby widzieć w toponimie *Jedwabne* nazwę topograficzną. Powyższa etymologia asocjacyjna należy do tych etymologii nienaukowych, które wywodzą reetymologizowany toponim od wyrazu (*jedwabnik* ‘drzewo’) spokrewnionego z jego faktyczną podstawą motywacyjną (*jedwab* ‘roślina’), obie podstawy reprezentują bowiem gniazdo rzeczownika *jedwab*.

Według kolejnej etymologii skojarzeniowej toponim *Jedwabne* pochodzi od rzekomej nazwy własnej jedwabieńskiej fabryki o brzmieniu *Jedwabnik*, por.:

powstała fabryka o nazwie Jedwabnik

(Liniewicz 2005: [26]; 4 osoby)

Wtórna wykładnia semantyczna ‘miejscowość, w której znajdowała się fabryka o nazwie Jedwabnik’ stanowi podstawę do włączenia toponimu *Jedwabne* do grupy nazw

kulturowych. Porównanie wtórnej podstawy nominacyjnej tego toponimu (*Jedwabnik* ‘nazwa własna fabryki’) i jego pierwotnej podstawy nominacyjnej (*jedwab* ‘roślina’) każe natomiast zaliczyć analizowaną etymologię asocjacyjną do tej podgrupy pseudoetymologii, które wywodzą etymologizowany toponim od słowa należącego do tego samego gniazda słowotwórczego, którego elementem jest także jego pierwotna podstawa nominacyjna (tu: gniazda rzeczownika *jedwab*).

Ostatnia ze znalezionych etymologii potocznych toponimu *Jedwabne* odwołuje się do założycieli miasteczka, por.:

*Od imienia chorążego jana [tak!] **Jedwabińskiego**, który był właścicielem ziemi wiejskiej*
(Liniewicz 2005: [26]; 2 osoby)

*założone przez **Jedwabińskich***
(Liniewicz 2005: [26]; 1 osoba)

*Miasto kiedyś należało do rodziny **Jedwabińskich** i stąd pewnie jego nazwa.*
(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Zanim miasto otrzymało prawa miejskie było wsią, która należała do rodu **Jedwabińskich**. I prawdopodobnie dlatego to nazwa *Jedwabne*.*
(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Założycielem wsi był podsędek wiski Jan Bylica ze Ślubowa w ziemi zakroczymskiej. Wieś *Jedwabne* należała do rodziny **Jedwabińskich** i stąd wzięła się nazwa *Jedwabne**
(odpowiedź na ankietę, Technikum Mechaniczne w Łomży)

Powyższa etymologia nienaukowa wykorzystuje i przekształca dla własnych potrzeb wiedzę naukową o przeszłości *Jedwabnego*. *Jedwabne* rzeczywiście było do połowy XVII w. własnością *Jedwabińskich*, ale imię Jan, które pojawia się w jednej z wersji tej etymologii, nosił ich protoplasta, Jan Bylica, który nabył w 1437 r. wieś *Jedwabne*, założoną w latach 1410–1425 (Dobroński 1989: 19), a w 1490 r. i 1497 r. pisał się Jan z *Jedwabnego* (Brodzicki 1994: 186). Na podstawie wykładni semantycznej ‘miejsowość założona przez Jana *Jedwabińskiego* lub przez *Jedwabińskich*’ trzeba by zaliczyć ten toponim do nazw dzierżawczych. Funkcję formantu słowotwórczego pełniłyby w tym wypadku dezintegracja tematu fleksyjnego wyrazy podstawowego o cząstkę *-ski* i paradygmat przymiotnikowy rodzaju nijakiego (podczas gdy podstawowe nazwisko *Jedwabiński* odmienia się według paradygmatu przymiotnikowego męskiego), a funkcję współformantu – alternacja *i* : \emptyset oraz *ń* : *n*. Natomiast ze względu na stosunek wtórnej podstawy nominacyjnej (antroponimu *Jedwabiński*) do pierwotnej podstawy nominacyjnej (apelatywu *jedwab* ‘roślina’) analizowana etymologia potoczna reprezentuje podtyp etymologii nienaukowych wywodzących reetymologizowany toponim od słowa spokrewnionego z faktyczną podstawą

motywacyjną, ale ustalających odwrotny kierunek motywacji (*Jedwabiński* → *Jedwabne*) niż badania onomastów (*Jedwabne* → *Jedwabiński*).

Jeziorko³², gm. Piątница

Toponim *Jeziorko* jest nazwą dwuznaczną (Zierhoffer 1957: 201, Halicka 1978: 34, 2001: 186, NMP IV 2001: 186). Może to być nazwa topograficzna, gdyż „obok wsi leży małe resztkowe jeziorko” (Zierhoffer 1957: 201), lub też nazwa dzierżawcza od nazwy osobowej *Jeziorko*, ze względu na zapis z 1577 r.: *Parochia Dobrzytałowska – Jeziorko, filii ol. gn. Jacobi Jeziorko... Gn. Jacobus Jeziorkowski* (Halicka 1978: 34). Zdaniem historyka Cz. Brodzickiego „wieś wzięła nazwę od pobliskiego małego zbiornika wodnego zachowanego do dziś” (Brodzicki 1994: 186).

W świetle etymologii potocznej toponim ten powstał od apelatywu *jeziorko*, por.:

Kiedyś było bardzo dużo stawów.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Nazwa tej miejscowości pochodzi o tego, że kiedyś było tam dużo zbiorników wodnych.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Było tam kiedyś dużo zbiorników wodnych

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Jeziorko nazywa się tak, bo pewien rycerz założył wioskę i nazwał ją Jeziorko, ze względu na dużą liczbę oczek i zbiorników wodnych. Teraz jest w niej 8 stawów.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Tam przed wojną były dwa **jeziorka** i wieś nazywała się Jeziorki. Teraz jedno jeziorko zarosło.*

(informacja od Tadeusza Górskiego)

Na podstawie wykładni semantycznej ‘miejscowość, w której było dużo jezierek’ należy zaliczyć analizowany toponim – podobnie jak w wypadku jednej z jego etymologii naukowych – do nazw topograficznych. Z porównania wtórnej podstawy motywacyjnej tego toponimu (*jeziorko*) i jego pierwotnej podstawy motywacyjnej (*jeziorko*) wynika natomiast, że analizowana etymologia ludowa należy do pseudoetymologii wywodzących reetymologizowany toponim od tego samego wyrazu co etymologia naukowa, lecz nieco inaczej opisujących jego motywację (różnica dotyczy tu liczby zbiorników wodnych, których nazwa dała początek toponimowi *Jeziorko*).

³² Podstawą opracowania etymologii potocznej toponimu *Jeziorko* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2016a.

Kaimy, gm. Jedwabne

K. Zierhoffer zalicza toponim „*Kajmy* lub może *Kaimy*” do nazw dwuznacznych, traktując go albo jako nazwę rodową od imienia *Kaim*, albo jako nazwę kulturową pochodzenia pruskiego, powiązaną z wyrazem *caymis* ‘wieś’ (Zierhoffer 1957: 203). Również U. Bijak wyprowadza nazwę miejscową *Kajmy*: „od n. os. *Kaim* SSNO II 517, w l. mn., lub od prus. *caymis* ‘wieś’” (NMP IV 2009: 252). Byłaby to zatem nazwa rodowa lub kulturowa prymarna o formie liczby mnogiej. Jeśli chodzi o antroponim *Kaim*, który może tkwić w podstawie toponimu *Kaimy*, to jego genezę następująco objaśnia Kazimierz Rymut przy okazji opisu pochodzenia toponimu *Kaim*, odnoszącego się do części krakowskiego Bieżanowa: „od n. os. *Kaim*, *Kain* SSNO II 517 lub od ap. *kaim*, *kain* ‘bratobójca’, też ‘Żyd’ SW II 2020” (NMP IV 2001: 249).

Natomiast według etymologii potocznej:

Kaimy to od kainy, bo tam kiedyś kogoś oszukali czy zamordowali. Moja babcia tak przed wojną opowiadała.

(informacja od Tadeusza Górskiego)

Gdyby przyjąć to objaśnienie, toponim *Kaimy* miałby charakter odprzezwickowy i stanowiłby nazwę prymarną motywowaną rzeczownikiem pospolitym *kain* ‘bratobójca’, może też szerzej ‘morderca, przestępca’. Opisana etymologia skojarzeniowa należy do tych etymologii nienaukowych, które powołują na wtórną podstawę motywacyjną wyraz pozostający w bliskiej więzi genetycznej z faktyczną podstawą motywacyjną reetymologizowanego toponimu (w świetle jednej z etymologii naukowych tego toponimu): rzeczownik *kain* ‘bratobójca’ powstał w wyniku apelatywizacji biblijnego antroponimu *Kain*, odnoszącego się do pierworodnego syna Adama i Ewy, zabójcy Abla. Wtórna wykładnia semantyczna ‘miejscowość zamieszкана przez kainów, czyli bratobójców lub – szerzej – przestępców’ może stanowić podstawę do zaliczenia tego toponimu do – nietypowych na tle reprezentantów tej kategorii w świetle etymologii naukowej – nazw etnicznych.

Kajetanowo, gm. Jedwabne

Publikacja *Nazwy miejscowe Polski* nie rejestruje hasła *Kaj(e)tanowo* jako nazwy wsi leżącej w gminie Jedwabne (NMP IV 2001). Natomiast nazwę *Kajetanowo* odnoszącą się do miejscowości w dawnym województwie wrocławskim Aleksandra Galasińska wywodzi „od n. os. *Kajetan*” (NMP IV 2001: 25). Jest to nazwa dzierżawcza, utworzona sufiksem *-owo*. Od imienia *Kajetan* musi pochodzić też nazwa *Kajetanowo* odnosząca się do wsi w powiecie łomżyńskim.

Według etymologii potocznej nazwa wsi *Kaj(e)tanowo* położonej w pobliżu Jedwabnego ma następującą genezę:

*Miejscowość ta kiedyś należała do szlachcica o imieniu **Kajetan**, od którego utworzono nazwę wsi*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Wykładnia semantyczna ‘miejscowość należąca do szlachcica Kajetana’ każe zaliczyć ten toponim do nazw dzierżawczych, a pod względem formalnym jest on derywatem utworzonym sufiksem *-owo*. Podana etymologia synchroniczna różni się od etymologii naukowej tylko dodatkową informacją, że właściciel wsi o imieniu *Kajetan* był szlachcicem. Pseudoetymologia ta należy oczywiście do tej podgrupy etymologii nienaukowych, które wyprowadzają reetymologizowany toponim od tego samego wyrazu, od którego wywodzi go etymologia naukowa, ale nadają temu toponimowi nieco inną wykładnię semantyczną.

Karwowo(-Wszebory), gm. Jedwabne

Jak pisze U. Bijak, „w 1435 książę Włodzisław I sprzedaje *Wszeborowi* z Karwowa (w ziemi płockiej) 30 włók nad rz. Kubrą w ziemi wiskiej. Powstała tu ws *Karwowo-Wszebory* [...]. Dziedzice Karwowa w ziemi płockiej zasiedlili już w 1. poł. XV w. powiat radziłowski, zakładając szereg wsi o nazwach zestawionych z pierwszym członem wspólnym: *Karwowo-Byczki*, *Karwowo-Korpysze*, *Karwowo-Kubrzane*, *Karwowo-Pawelki*, *Karwowo-Stryjaszki*, *Karwowo-Wszebory* i *Karwowo-Zabłocie*” (NMP IV 2001: 367). W świetle badań historyków osadnictwa człon pierwszy nazwy *Karwowo-Wszebory* został „ponowiony z n. wsi *Karwowo* w ziemi płockiej” (NMP IV 2001: 365). Z kolei zdaniem K. Zierhoffer’a i I. Halickiej toponim *Karwowo* jest nazwą dzierżawczą utworzoną od antroponimu *Karw* (Zierhoffer 1957: 207–208, Halicka 1976: 77).

W przekonaniu mieszkańców Karwowa nazwa wsi motywowana jest nazwiskiem *Karwowski*, por.:

*Karwowo – nazwa wzięła się od nazwiska mieszkańców **Karwowskich**.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Karwowo od nazwiska jakiegoś szlachcica **Karwowskiego***

(odpowiedź na ankietę, Technikum Mechaniczne w Łomży)

*Karwowo pochodzi od jej założyciela **Karwowskiego**. Kiedyś zamiast *Karwowa-Wszebory*, było *Karwowo-Polki*, nie wiem, dlaczego *Wszebory* i *Polki*. Podobno **Karwowski** miał żonę, która nazywała się albo *Polkowska* albo *Wszeborowska*, nie pamiętam dokładnie.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Toponim *Karwowo*, o wykładni semantycznej ‘miejsowość założona przez Karwowskiego’, byłby nazwą dzierżawczą, utworzoną od nazwiska *Karwowski* formantem paradygmatyczno-dezintegralnym: zmianą paradygmatu z przymiotnikowego na rzeczownikowy rodzaju nijakiego z towarzyszącym jej ucięciem tematu fleksyjnego podstawy słowotwórczej o segment *-ski*. Opisana pseudoetymologia reprezentuje ten podtyp etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa motywacyjna (tu: nazwisko *Karwowski*) jest spokrewniona z rzeczywistą podstawą motywacyjną (tu: toponimem *Karwowo*), obie bowiem zawierają rdzeń *karw-* ‘krow-’. Faktycznie jednak kierunek pochodności jest odmienny od proponowanego przez tę reinterpretację: to nazwisko *Karwowski* pochodzi od nazwy miejscowości *Karwowo*.

(Karwowo-)Wszebory, gm. Jedwabne

Z dziejów osadnictwa w ziemi wiskiej wiadomo, że „książę Janusz I w Łomży 26 czerwca 1426 r. potwierdził sprzedaż 36 włók będących w posiadaniu Wszebora, jego dzieciom” (Brodzicki 1994: 190), a „w 1435 książę Włodzisław I sprzedaje *Wszeborowi z Karwowa* (w ziemi płockiej) 30 włók nad rz. Kubrą w ziemi wiskiej. Powstała tu wś *Karwowo-Wszebory*” (NMP IV 2001: 367). Toponim *Wszebory* jest zatem nazwą rodową, utworzoną od antroponimu *Wszebor* (Zierhoffer 1957: 383, Halicka 1976: 187). *Wszebor* to stare imię dwuczłonowe, zawierające rdzeń *wsz-* ‘wszystek’ i rdzeń *bor-* ‘walczyć’, znany też z imion typu *Borzysław* i *Czycibor*.

Natomiast etymologowie amatorzy sądzą, że nazwa miejscowa *Wszebory* pochodzi od nazwiska *Wszeborowski*. Obecność tego nazwiska w podstawie motywacyjnej drugiego członu nazwy wsi objaśniana jest dwojako, por.:

Nazwa pochodzi od Wszeborowskiego, który zakładał okoliczne wsie takie jak Stryjaki, Pawełki, Kubrzany, Biczki.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Kiedyś zamiast Karwowa-Wszebory, było Karwowo-Polki, nie wiem, dlaczego Wszebory i Polki. Podobno Karwowski miał żonę, która nazywała się albo Polkowska albo Wszeborowska, nie pamiętam dokładnie.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Porównanie z nazwiskiem *Wszeborowski* pozwala widzieć w toponimie *Wszebory* derywat utworzony pluralizującym rzeczownikowym formantem paradygmatycznym z towarzyszącym mu ucięciem tematu fleksyjnego wyrazu podstawowego o segment *-owski*. Wykładnia semantyczna ‘wieś założona przez Wszeborowskiego’ lub ‘wieś nazwana od

(panieńskiego?) nazwiska żony Karwowskiego, Wszeborowskiej’ kazałaby zaliczyć ten toponim – po uwzględnieniu jego pluralnej formy – do nazw rodowych. Opisana pseudoetymologia reprezentuje tę klasę etymologii nienaukowych, które obierają na wtórny wyraz podstawowy (tu: nazwisko *Wszeborowski*) słowo spokrewnione z faktycznym wyrazem podstawowym (tu: antroponimem *Wszebor*), obie podstawy: wtórna i pierwotna zawierają bowiem te same rdzenie: *wsz-* ‘wszystek’ i *bor-* ‘walczyć’. Trzeba też podkreślić, że w rzeczywistości kierunek motywacji był odwrotny: to nazwisko *Wszeborowski* pochodzi od nazwy miejscowej *Wszebory*.

Kąty, gm. Jedwabne

Nazwa miejscowa *Kąty* – jak pisze E. Borysiak – pochodzi od apelatywu *kąt*, który w staropolszczyźnie nazywał ‘oddaloną, ustronną część ... posiadłości ziemskiej, zwykle w kształcie klina lub półkola’. „Według SG III 943 kąty były osadami zakładanymi wśród lasów «celem użytkowania takowych przez wyrabianie potażu, szkła, smoły», odpowiadały więc budom, majdanom, hutom, kuźnicom, tu również w znaczeniu: «pole w rogu między ścianami lasu na granicy wioski, także peryferie wsi»” (NMP IV 2001: 400). Również zdaniem H. Sędziak (2009: 125) jest to nazwa topograficzna od rzeczownika *kąt* ‘miejsce ustronne, oddalone’, oznaczająca położenie wsi na uboczu.

Natomiast etymologia potoczna upatruje podstawy nominacyjnej nazwy miejscowej *Kąty* w rzeczownikowym komponencie wyrażenia *puste kąty* ‘miejsce niezamieszkane’, a wtórnej wykładni semantycznej tego toponimu nadaje brzmienie ‘miejscowość, w której nowi mieszkańcy zastali tylko puste kąty, ponieważ jej poprzedni mieszkańcy zmarli, może na cholere’, por.:

Kąty – nazwa mogła się wziąć [tak!] z tego, że zapanowała tu choroba cholera która zdziesiątkował miejscowo [tak!] ludność. Gdy przybyli tu nowi osadnicy zobaczyli tylko puste kąty.

(odpowiedź na ankietę, Technikum Mechaniczne w Łomży)

Podobno była tam choroba: większość ludności wymarło [tak!] i znajdowało się dużo pustych kątów. Chyba dlatego tak została nazwana.

(odpowiedź na ankietę, Technikum Mechaniczne w Łomży)

Podana etymologia ludowa należy do tych etymologii nienaukowych, które wywodzą reetymologizowany toponim od tego samego wyrazu (tu: *kąty*) co etymologia naukowa, ale nadają im inną wykładnię semantyczną. W świetle tej pseudoetymologii nazwa miejscowa *Kąty* jest pod względem semantycznym nazwą pamiątkową, a pod względem formalnym – nazwą prymarną.

Inna etymologia potoczna wiąże ten toponim z rzeczownikiem *zakątek* ‘miejsce położone w oddaleniu od miejsc uznawanych za centralne dla danego obszaru i dzięki temu ciche i spokojne’ (www.wsjp.pl), por.:

Uważam, że ta miejscowość ma dużo zakątków, wzięła od tego nazwę

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

Wtórna wykładnia semantyczna ‘miejscowość, gdzie są liczne zakątki’ pozwala zaliczyć ten toponim do nazw topograficznych, a pod względem formalnym byłby to derywat paradygmatyczno-dezintegralny (funkcję formantu pełniłby tu paradygmat rzeczownikowy pluralny oraz ucięcie nagłosowego segmentu *za-* i wygłosowego segmentu *-ek*). Opisana etymologia skojarzeniowa należy do tych etymologii nienaukowych, według których reetymologizowany toponim pochodzi od wyrazu (tu: rzeczownika *zakątek*) spokrewnionego z faktycznym wyrazem podstawowym (tu: rzeczownikiem *kąt*), bowiem oba te słowa reprezentują gniazdo słowotwórcze wyrazu *kąt*.

Kisielnica, gm. Piątница

Zdaniem większości badaczy toponim *Kisielnica* stanowi nazwę dzierżawczą utworzoną sufiksem *-nica* od antroponimu *Kisiel*, będącego również nazwą herbu (Zierhoffer 1957: 211, Halicka 1976: 79), przy czym nazwa osobowa łączona jest z wyrazem pospolitym *kisiel* ‘rodzaj gęstego żuru z zakwaszonej mąki owsianej’ (Zierhoffer 1957: 211). I. Halicka dopuszcza również, że *Kisielnica* może być nazwą topograficzną (Halicka 1976: 79).

Natomiast etymologia potoczna rolę wtórnego wyrazu podstawowego dla tej nazwy miejscowej przydziela nazwisku *Kisielnicki*, por.:

*Nazwa Kisielnica pochodzi od rodziny **Kisielnickich**. To była bardzo zasłużona rodzina, a z jedną z panien Kisielnickich ożenił się Wojciech Kossak.*

(informacja od Tadeusza Górskiego)

W świetle wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscowość będąca w posiadaniu Kisielnickich’ *Kisielnica* byłaby – podobnie jak w świetle pierwotnej wykładni semantycznej – nazwą dzierżawczą. Pod względem formalnym trzeba by w niej widzieć derywat słowotwórczy utworzony paradygmatycznym formantem rzeczownikowym rodzaju żeńskiego z towarzyszącym mu ucięciem tematu fleksyjnego podstawowego nazwiska o segment *-ki*. Przedstawiona etymologia skojarzeniowa reprezentuje ten podtyp etymologii nienaukowych, które na wtórną podstawę motywacyjną (tu: nazwisko *Kisielnicki*) obierają wyraz spokrewniony z faktyczną podstawą motywacyjną (tu: antroponimem *Kisiel*), ale

proponowany kierunek pochodności jest w rzeczywistości odwrotny: to nazwisko *Kisielnicki* powstało od nazwy miejscowej *Kisielnica*.

Kobylin³³, gm. Piątnica

Kobylin to nazwa dzierżawcza utworzona sufiksem *-in* od antroponimu *Kobyła* (Halicka 1976: 82, NMP V 2003: 18), a nazwa osobowa *Kobyła* należy do nazw przezwiskowych (Halicka 1976: 201).

Zdaniem młodych mieszkańców wsi nazwa ta pochodzi:

albo od imienia założyciela albo od koni który był [tak!] prawdopodobnie tu hodowane
(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Jedna z potocznych hipotez na temat pochodzenia tego toponimu jest zatem zgodna z etymologią naukową, druga natomiast należy do etymologii asocjacyjnych.

Wykładnia semantyczna ‘miejscowość, w której hodowano kobyły’ pozwala zaliczyć toponim *Kobylin* do nazw kulturowych, utrwalających szczegóły dawnej gospodarki rolnohodowlanej. Ze względu na stosunek wtórnej podstawy nominacyjnej (apelatywu *kobyła*) do pierwotnej podstawy nominacyjnej (antroponimu *Kobyła*) analizowana etymologia ludowa reprezentuje podtyp pseudoetymologii wywodzących reetymologizowany toponim od innego znaczenia wyrazu polisemicznego niż czyni to etymologia ludowa, przy czym w świetle etymologii ludowej jest to wyraz pospolity, a w świetle etymologii naukowej – nazwa własna (osobowa). Pierwotna (*Kobyła*) i wtórna (*kobyła*) podstawa motywacyjna toponimu *Kobylin* pozostają zatem względem siebie – z powodu różnic w użyciu wielkiej i małej litery na początku wyrazu – w stosunku homofonii.

Kokoszki, gm. Wizna

K. Zierhoffer i I. Halicka interpretują toponim *Kokoszki* jako nazwę rodową utworzoną od nazwy osobowej *Kokoszka* (Zierhoffer 1957: 215, Halicka 1976: 84). U. Bijak następująco opisuje dzieje nazwy tej wsi: „Dawniej *Dąbrowa*, od nazwy lasu [...] Później *Kokoszki* od n. os. *Kokoszka*, w formie l. mnogiej; por. *Jakobus Kokoszka* 1452 HMil 173” (NMP V 2003: 45).

Natomiast mieszkańcy wsi najczęściej wywodzą toponim *Kokoszki* od apelatywu *kokoszka* ‘młoda kura’, por.:

Myślę, że nazwa Kokoszki pochodzi od nazwy młodych kur – „kokoszek”.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

³³ Podstawą opracowania etymologii potocznej toponimu *Kobylin* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2016a.

Z wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscość, w której hodowano kokoszki’ wynikałoby, że nazwa miejscowa *Kokoszki* należy do nazw kulturowych utrwalających pewne szczegóły dawnej gospodarki rolnej. Pod względem formalnym byłaby to natomiast nazwa prymarna funkcjonująca w postaci liczby mnogiej. Analizowana etymologia potoczna reprezentuje ten podtyp etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa motywacyjna (tu: apelatyw *kokoszka*) jest powiązana genetycznie z faktyczną podstawą motywacyjną (tu: antroponimem *Kokoszka*). Antroponim *Kokoszka* powstał w efekcie onimizacji apelatywu *kokoszka*, w rzeczywistości zatem wtórna podstawa nominacyjna (*kokoszka*) jest pośrednią podstawą nominacyjną toponimu *Kokoszki* (apelatyw *kokoszka* → antroponim *Kokoszka* → toponim *Kokoszki*). Słowa *kokoszka* (apelatyw) i *Kokoszka* (antroponim) pozostają ze sobą w relacji homofonii, różnią się bowiem pisownią (od dużej lub od małej litery).

Według innej etymologii potocznej nazwa wsi *Kokoszki* pochodzi od nazwiska *Kokoszko*, por.:

Od kogoś wysoko postawionego, kto panował na tych terenach i miał na nazwisko Kokoszko.

(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)

Podana pseudoetymologia należy do tych etymologii nienaukowych, które wywodzą reetymologizowany toponim od słowa (tu: antroponimu *Kokoszko*) spokrewnionego z faktycznym wyrazem podstawowym (tu: antroponimem *Kokoszka*); oba nazwiska różnią się tylko formą mianownika. Ponadto mieszkańcy wsi „znają” więcej szczegółów z życia nosiciela nazwiska, które tkwi w postawie nazwy miejscowej *Kokoszki*, niż onomaści. Pod względem semantycznym reetymologizowany toponim jest nazwą rodową, a pod względem formalnym – prymarną.

Konarzyce, gm. Łomża

Toponim *Konarzyce* stanowi nazwę patronimiczną utworzoną sufiksem *-yce* od nazwy osobowej *Konarz* (Zierhoffer 1957: 217, Halicka 1976: 85, NMP V 2003: 98).

Mieszkańcy wsi proponują zupełnie inne objaśnienie genezy tej nazwy, por.:

Ponieważ kiedyś Konarzyce były porośnięte lasami i jak je wycieli [tak] to były Konarzyce. Konary drzew raczej.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Ze względu na wykładnię semantyczną ‘miejscość, w której po wycięciu lasu pozostały tylko konary’ toponim *Konarzyce* należy w świetle etymologii synchronicznej do nazw kulturowych, utrwalających początki osadnictwa w postaci wyrębu lasów. Analiza formalna każe zaliczyć tę nazwę miejscową do derywatów utworzonych od rzeczownika

konar sufiksem *-ice//-yce* z towarzyszącą mu alternacją *r : rz*. Przedstawiona pseudoetymologia reprezentuje tę podklasę etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa motywacyjna (tu: apelatyw *konar*) i pierwotna podstawa motywacyjna (tu: apelatyw *konarz*) nie są spokrewnione, ta pierwsza bowiem należy do rodziny słowotwórczej rzeczownika *konar*, ta druga zaś – do rodziny słowotwórczej rzeczownika *koń*.

Koniecki(-Wądołowo)³⁴, gm. Jedwabne

Pierwszy człon toponimu *Koniecki-Wądołowo* to zdaniem onomastów nazwa rodowa utworzona od nazwy osobowej *Konieczk // Konieck // Konieczek // Koniecek* (Zierhoffer 1957: 217, Halicka 1976: 85; Halicka 1978: 74, NMP V 2003: 101, Sędziak 2009: 129). Pochodzenie antroponimu *Konieczek* dla K. Zierhoffera jest niejasne (Zierhoffer 1957: 217), natomiast H. Sędziak wywodzi go od antroponimu *Koniec*, motywowanego apelatywem *koniec* (Sędziak 2009: 129). Według badań historyków założycielem wsi był Maciej Konieczko z Grądów herbu Brudne Misy, któremu ziemię nadał tu w 1471 r. książę Kazimierz III (Brodzicki 1994: 193). Maciej Konieczko otrzymał 20 włók lasu zwanego *Wądoły* (NMP V 2003: 101). Wyrazem motywującym toponim *Koniecki* jest zatem w świetle tych danych antroponim *Konieczko*.

Etymologia potoczna objaśnia natomiast tę nazwę miejscową jako utworzoną od wyrazu *Koniec*, por.:

*Koniec. Dawniej Koniecki Wądołowo. Od nazwy **Koniec**.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Lapidarny sposób opisu pochodzenia nazwy wsi nie pozwala na rekonstrukcję wykładni semantycznej tego toponimu i ustalenie jego typu nazewniczego w świetle etymologii potocznej. Natomiast porównawszy wtórną podstawę nominacyjną (tu: słowo *koniec*) z pierwotną podstawą nominacyjną (tu: nazwiskiem *Konieczko*), możemy włączyć analizowaną etymologię potoczną do pseudoetymologii, które zaliczają reetymologizowany toponim do tego samego gniazda słowotwórczego, do którego należy on również w świetle etymologii naukowej, przy czym wtórna podstawa słowotwórcza tego toponimu jest jego pośrednią rzeczywistą podstawą słowotwórczą (*Koniec* → *Konieczko* → *Koniecki*).

(Koniecki-)Wądołowo³⁵, gm. Jedwabne

³⁴ Podstawą opracowania etymologii potocznej toponimu *Koniecki(-Wądołowo)* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2015a.

³⁵ Podstawą opracowania etymologii potocznej toponimu *(Koniecki-)Wądołowo* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2015a.

Człon drugi dawnej nazwy *Koniecki-Wądołowo* jest przez onomastów opisywany jako nazwa topograficzna od apelatywu *wądoł* (Zierhoffer 1957: 375, Halicka 1976: 85, Halicka 1978: 74, Sędziak 2009: 129) lub jako nazwa dzierżawcza od nazwy osobowej *Wądoł* (Sędziak 2009: 129). Według badań historyków wieś powstała w wyniku nadania w 1471 r. przez księcia Kazimierza III Maciejowi Konieczce 20 włók pozostałych lasów Żanklewo zwanych Wądoły (Brodzicki 1994: 193, NMP V 2003: 101), w świetle tych danych toponim *Wądołowo* pochodzi więc bezpośrednio od terenowej nazwy własnej *Wądoły*. Został on od niej utworzony sufiksem *-owo* (NMP V 2003: 101).

Według etymologii potocznej geneza nazwy *Wądołowo* jest natomiast następująca:

Wądołowo od dużej ilości rodzin z nazwiskiem Wądołowscy.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Wykładnia semantyczna ‘miejscowość, w której mieszka wiele rodzin o nazwisku Wądołowski’ kazałaby widzieć w toponimie *Wądołowo* nazwę dzierżawczą utworzoną paradygmatycznym formantem rzeczownikowym rodzaju nijakiego z towarzyszącą mu dezintegracją tematu nazwiska *Wądołowski* o przyrostek *-ski*.

Porównawszy wtórną podstawę motywacyjną tego toponimu (nazwiskiem *Wądołowski*) z jego pierwotną podstawą nominacyjną (toponimem *Wądoły*), zaliczymy tę pseudoetymologię do tej podgrupy etymologii nienaukowych, które rolę podstawy motywacyjnej danego toponimu przypisują wyrazowi powiązanemu genetycznie z jego rzeczywistą podstawą motywacyjną, ale inaczej ustalają kierunek motywacji: *Wądołowski* → *Wądołowo* zamiast *wądoł* → *Wądoły* → *Wądołowo* → *Wądołowski*.

Konopki Młode, gm. Śniadowo

I. Halicka zalicza ten toponim do nazw rodowych pochodzących od antroponimu *Konopka* (Halicka 1976: 87), który stanowi również nazwę herbową (Zierhoffer 1957: 218). Urszula Wójcik dodaje, że toponim *Konopki* pochodzi „od n. os. *Konopka*, w formie l. mnogiej. Do n. os. por. *konopia* ‘konopie’ Sstp III 331, *konopka* ‘zawilec gajowy, wietrznica biała’ SW II 445” (NMP V 2003: 108, s.v. Konopki ciech.).

Natomiast mieszkańcy wsi Konopki znają następujące objaśnienie genezy jej nazwy:

Nie wiem [wyraz nieczytelny] ale myślę [tak!] że człon „Konopki” pochodzi od konopi a „Młode” że powstały później niż Stare

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Wykładnia semantyczna ‘miejscowość, w której uprawiano konopie’ świadczyłaby o przynależności toponimu *Konopki* do nazw kulturowych upamiętniających szczegóły dawnej

gospodarki rolnej. Pod względem formalnym byłby to natomiast derywat utworzony od rzeczownika *konopie* formantem sufiksальnym *-ki* z towarzyszącą mu obocznością *p' : p*. Podana etymologia skojarzeniowa reprezentuje ten podtyp etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa motywacyjna (tu: apelatyw *konopie*) i pierwotna podstawa motywacyjna (tu: antroponim *Konopka*) są powiązane genetycznie; obie zawierają rdzeń *konop'*, a antroponim *Konopka* może być współcześnie interpretowany jako utworzony przyrostkiem *-ka* właśnie od apelatywu *konopie* (w perspektywie diachronicznej antroponim *Konopka* powstał w wyniku onimizacji stpol. apelatywu *konopka*, będącego zdrobnieniem od stpol. rzeczownika *konopia* ‘konopie’).

Korytki, gm. Jedwabne

K. Zierhoffer zalicza pierwotną nazwę tej wsi, *Korytowo*, utworzoną od antroponimu *Koryto*, do nazw dzierżawczych i potwierdza jej „przejście do nazw rodowych” o formie *Korytki* (Zierhoffer 1957: 219). I. Halicka opisuje nazwę podjedwabińskiej wsi *Korytki* jako nazwę rodową od antroponimu *Korytko* (Halicka 1976: 88). Jak jednak podaje U. Bijak, wieś *Korytki* „została założona przez szlachtę herbu Mora z *Korytowa//Korytkowa* w ziemi wyszogrodzkiej przed 1425 r. N. ponowiona, wtórnie przybrała formę rodową” (NMP V 2003: 148). Natomiast nazwa *Korytkowo* odnosząca się do wsi w ziemi wyszogrodzkiej pochodzi – zdaniem Zofii Zierhoffer – od n. os. *Korytko* (NMP V 2003: 149).

Mieszkańcy tej miejscowości wyprowadzają toponim *Korytki* od apelatywu *koryto* ‘łożysko rzeki’, por.:

Korytki – koryto rzeki

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Z wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscowość leżąca nad korytem rzeki’ wynika, że w świetle etymologii skojarzeniowej *Korytki* stanowią nazwę topograficzną, motywowaną ukształtowaniem terenu. Od strony formalnej byłby to natomiast derywat słowotwórczy od rzeczownika *koryto* utworzony pluralnym sufiksem *-ki*. Analizowana etymologia asocjacyjna należy do tych etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa motywacyjna (tu: apelatyw *koryto*) i faktyczna podstawa motywacyjna (tu: toponim *Korytkowo*) są ze sobą powiązane genetycznie: nazwa miejscowa *Korytkowo* pochodzi od antroponimu *Korytko*, motywowanego apelatywem *korytko* ‘małe koryto’, derywatem słowotwórczym od rzeczownika *koryto* ‘podłużne naczynie, zwykle drewniane, służące do karmienia i pojenia zwierząt domowych lub do przechowywania, przenoszenia materiałów sypkich albo płynnych’ (SJPD), stanowiącego podstawę metaforyzacyjną dla apelatywu *koryto*

‘wyżłobienie w ziemi, utworzone przez bieg wody rzecznej, łożysko (rzeki, potoku, strumienia)’ (SJPD).

Kotówek, gm. Jedwabne

Toponim *Kotówek* stanowi nazwę zdrobniałą „w odniesieniu do położonych w bliskim sąsiedztwie n. m. *Kotowo-Plac* i *Kotowo Stare*” (Halicka 1976: 91). Genezę nazwy bliżej przedstawia U. Bijak: „W XVI w. *Kotowo Małe* od n. sąsiedniej wsi *Kotowo*, z członem odróżniającym od przym. *mały*. Wtórnie *Kotówko/Kotówek* – uniwerbizacja z pomocą suf. *-ko, -ek*” (NMP V 3003: 210–211). Nazwa miejscowa *Kotowo*, od której derywowano nazwę *Kotówek*, została utworzona sufiksem *-owo* od antroponimu *Kot*, motywowanego apelatywem *kot*, i należy do nazw dzierżawczych (Zierhoffer 1957: 225, Halicka 1976: 91, NMP V 2003: 210, Sędziak 2009: 132).

Natomiast etymologia nienaukowa o charakterze pseudoerudycyjnym jako wyraz podstawowy dla tego toponimu wskazuje przymiotnik *kotus*, pochodzący jakoby z języka jaćwieskiego, por.:

Nazwa miejscowości wywodzi od jaćwieskiego słowa: kotus, tzn. bezwartościowy, marny. W pobliżu znajduje się częściowo zniszczone grodzisko i ślady po dymarkach. Na okolicznych łąkach jest mnóstwo rudy darniowej.

(<https://pl.wikipedia.org/wiki/Kotówek>,
mapa.livecity.pl/miasto/Kotówek,0398215
<https://www.wikiwand.com/pl/Kotówek>)

Na podstawie wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscowość położona na terenie bezwartościowym, marnym’ toponim *Kotówek* wypada zaliczyć do nazw topograficznych, motywowanych zapewne złą jakością tutejszej gleby, ewentualnie do nazw kulturowych uwzględniających stan zniszczenia obiektów mieszkalnych, w pobliżu których założono tę miejscowość. Pod względem strukturalnym byłyby to natomiast derywat hybrydalny od obcej podstawy *kotus* uformowany sufiksem *-ówek*, z ucięciem tematycznej części *-us*. Przytoczona pseudoetymologia należy do tych etymologii nienaukowych, które wywodzą reetymologizowany toponim od wyrazu (tu: rzekomego jaćwieskiego słowa *kotus*) niespokrewnionego z faktycznym wyrazem podstawowym (tu: toponimem *Kotowo*).

Koziki, gm. Śniadowo

I. Halicka opisuje ten toponim jako nazwę rodową od antroponimu *Kozik* (1976: 93). Również zdaniem U. Bijak nazwa miejscowa *Koziki* pochodzi „od n. os. *Kozik* SSNO III 121, w formie l. mnogiej” (NMP V 2003: 242). H. Sędziak, analizując pochodzenie nazw wsi

Koziki w powiatach zambrowskim i kolneńskim, podaje, że nazwa osobowa *Kozik* motywowana jest apelatywem *koza* (Sędziak 2009: 133).

Dla toponimu *Koziki* odnoszącego się do wsi w powiecie łomżyńskim znalazłam dwie etymologie potoczne. Według jednej z nich analizowana nazwa miejscowa powstała

*od nazwiska **Kozikowski***

(informacja od Tadeusza Górskiego)

Na podstawie wykładni semantycznej ‘wieś należąca do Kozikowskiego lub założona przez Kozikowskiego’ i uwzględnivszy jego pluralną formę toponim ten trzeba by zaliczyć do nazw rodowych, a pod względem formalnym byłby to derywat paradygmatyczno-dezintegralny, utworzony od nazwiska *Kozikowski* rzeczownikowym pluralizującym formantem paradygmatycznym, któremu towarzyszy ucięcie tematu fleksyjnego wyrazu podstawowego o segment *-owski* i alternacja *k : k'*. Opisana etymologia skojarzeniowa należy do tych pseudoetymologii, które na wtórny wyraz podstawowy (tu: nazwisko *Kozikowski*) obierają słowo spokrewnione z rzeczynistą podstawą nazewniczą (tu: antroponimem *Kozik*), ponieważ oba wyrazy stanowią element rodziny słowotwórczej rzeczownika *koza*. Warto też dodać, że choć naiwni etymologowie słusznie dostrzegają ścisły związek genetyczny nazwy wsi i nazwiska, faktyczny kierunek pochodności jest odwrotny od proponowanego: to nazwisko *Kozikowski* pochodzi od nazwy miejscowej *Koziki*.

Druga etymologia asocjacyjna nazwy wsi *Koziki* wywodzi ten toponim od apelatywu *kozik* ‘tani składany nożyk o ostrzu spiczasto zakończonym, zwykle w oprawie drewnianej’ (SJPD), por.:

*Grajewiaków nazywano Scyzorykami, bo używali scyzoryków w bójkach na zabawach, to może analogicznie powstała nazwa Koziki. **Kozik** to rodzaj scyzoryka. Używali go m.in. pasterze wycinający batogi na bicze służące do poganiania koni.*

(informacja od Tadeusza Górskiego)

Wykładnia semantyczna ‘miejscowość, której mieszkańcy używali kozików, prawdopodobnie podczas bójek’ może być podstawą zaliczenia toponimu *Koziki* do nazw etnicznych, a pod względem formalnym stanowiłby on nazwę prymarną o postaci pluralnej. Przedstawiona etymologia skojarzeniowa należy do tych etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa motywacyjna (tu: apelatyw *kozik* ‘rodzaj nożyka’) i pierwotna podstawa motywacyjna (tu: antroponim *Kozik*) mogą być ze sobą spokrewnione, jako słowa należące do gniazda słowotwórczego słowa *koza* ‘rodzaj zwierzęcia domowego’. Rzeczownik *kozik* nie ma wprawdzie pewnej etymologii, ale wśród objaśnień jego genezy znajduje się m.in. taka, podana przez Andrzeja Bańkowskiego, że jest on związany z wyrazem *koza* ‘skóra kozy’, stanowi bowiem derywat od wyrażenia *kożny nożyk* ‘nożyk do koży’; rzeczownik *kozik*

w wiekach XVI–XVIII miał znaczenie węższe od współczesnego, tj. ‘spiczasty nożyk do obdzierania skóry (z zabitych zwierząt)’, dopiero w późniejszym okresie zaczął się odnosić do lichego nożyka chłopskiego (Bańkowski I 2000: 806). Wątpliwości, że *kozik* należy do rodziny wyrazu *koza*, nie ma Krystyna Długosz-Kurczabowa, której zdaniem „*kozik* można interpretować zarówno jako pochodny od rzeczownika *koza*, jak też przymiotnika *kozi (nóż)*” (Długosz-Kurczabowa 2003: 244).

Kramkowo³⁶, gm. Wizna

Toponim *Kramkowo* to według etymologii naukowej nazwa dzierżawcza od nazwy osobowej *Kramek* (Halicka 1976: 95, NMP V 2003: 276), a antroponim *Kramek* należy zdaniem I. Halickiej do nazw przezwiskowych (Halicka 1976: 201), co potwierdza U. Bijak, uzupełniając: „do n. os. por. ap. *kram* ‘sklepek, budka z towarami, stragan’” (NMP V 2003: 276).

W świetle jedynej znanej mi etymologii potocznej nazwy tej wsi utworzono ją

od kramików – czyli sklepików

(Liniewicz 2005: [28]; 1 osoba)

Ze względu na stosunek podstawy motywacyjnej nazwy *Kramkowo* w świetle jej etymologii ludowej do jej podstawy motywacyjnej w świetle etymologii naukowej pseudoetymologia ta reprezentuje typ etymologii nienaukowych wywodzących etymologizowany toponim od wyrazu należącego do tej samej rodziny słowotwórczej, której element stanowi też jego rzeczywista podstawa motywacyjna. Chodzi mianowicie o ten podtyp takich pseudoetymologii, w którym wtórna podstawa motywacyjna jest wyrazem pospolitym powiązany genetycznie z pierwotną podstawą motywacyjną o charakterze nazwy własnej, ale wyrazy te należą do dwu odrębnych łańcuchów derywacyjnych (*kram* → *kramik*; *kram* → *Kram* → *Kramek* → *Kramkowo* lub *kram* → *kramek* → *Kramek* → *Kramkowo*). Pod względem strukturalnym *Kramkowo* byłoby – tak jak w wypadku etymologii naukowej – derywatem słowotwórczym utworzonym od motywującego je rzeczownika sufiksem *-owo*, ale – w odróżnieniu od etymologii naukowej – sufiksowi temu towarzyszyłby zanik śródgłosowego *-i-*. Natomiast wtórna wykładnia semantyczna ‘miejsce, w której były kramiki’ może być podstawą do zaliczenia tego toponimu do nazw kulturowych.

Krzewo, gm. Piątnica

³⁶ Podstawą opracowania etymologii potocznej toponimu *Kramkowo* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2012a.

Toponim *Krzewo*, dawniej *Krzewiec*, przez I. Halicką opisany został jako nazwa dzierżawcza od nazwy osobowej *Kierz*; pierwotny *Krzewiec* należał do nazw zdrobniałych z sufiksem *-ec*, a później nastąpiło przejście do innej grupy znaczeniowej (Halicka 1976: 99). H. Sędziak w nazwie wsi *Krzewo* (*-Plebanksi, Stare, Nowe*) w pow. białostockim widzi nazwę dzierżawczą przeniesioną z nazwy osobowej *Krzewo* h. Ślepowron (Sędziak 2009: 136). Zdaniem U. Bijak nazwa *Krzewo* pochodzi od apelatywu *krzew*, por. stp. *krzewie* ‘krzaki, zarośla’; została ona utworzona sufiksem *-ec*, a wtórnie zaszła asymilacja do typu na *-ewo* (NMP V 2003: 399). *Krzewo* stanowi też główny komponent toponimu *Nowe Krzewo*.

Według mieszkańców wsi wyrazem podstawowym dla toponimu *Krzewo* jest rzeczownik *krzew*, por.:

Moim zdaniem nazwa Nowe-Krzewo wzięła się od krzewów których było tam pełno i oznacza że ta miejscowość jest przyjazna i pełna zieleni

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

Przytoczona etymologia skojarzeniowa należy do tych etymologii naukowych, które wywodzą reetymologizowany toponim od wyrazu (tu: rzeczownika *krzew*) spokrewnionego z faktyczną podstawą motywacyjną (tu: rzeczownikiem *kierz* lub *krzewie*), ponieważ oba wyrazy podstawowe: pierwotny i wtórny należą do gniazda słowotwórczego słowa *kierz*. Na podstawie wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscowość położona wśród krzewów i dzięki temu przyjazna oraz pełna zieleni’ trzeba zaliczyć ten toponim do nazw topograficznych, a pod względem formalnym byłaby to formacja paradygmatyczna, utworzona w wyniku wewnątrzkatégorialnej zmiany paradygmatu rzeczownikowego z męskiego na nijaki.

Kubra³⁷, gm. Przytuły

Kubra, położona nad rzeczką Kubrą, była wsią książęcą, stopniową zasiedlaną przez kmieci, jedną z największych wsi książęcych w ziemi wiskiej (Brodzicki 1994: 199). Nazwa miejscowa *Kubra* to nazwa topograficzna od nazwy rzeki *Kubra* (Zierhoffer 1957: 233, Halicka 1978: 42, NMP V 2003: 443). Nazwa rzeki jest pochodzenia bałtyckiego.

Obecnie są tu trzy wsie, o nazwach: *Kubra Stara*, *Kubra Nowa* i *Kubra-Przebudówka*. Wsie *Kubra Stara* i *Kubra Nowa* wyodrębniły się na początku XX wieku (Dygan 2004: 20–21), natomiast *Kubra Przebudówka* – po I wojnie światowej.

Zdaniem osób ankietowanych w ramach projektu edukacyjnego pn. „Każde miejsce opowiada swoją historię (...)” nazwa *Stara Kubra* pochodzi

od nazwiska dziedzica Kuberskiego

³⁷ Podstawą opracowania etymologii potocznej toponimu *Kubra* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2013a.

(Liniewicz 2005: [26]; 1 osoba)

Również nazwa *Nowa Kubra* miała powstać

*od nazwiska właściciela **Kuberskiego**. Pod koniec XIX w. dwór został sprzedany i od nowych właścicieli Kubra została nazwana Nową Kubrą*

(Liniewicz 2005: [26]; 3 osoby)

Podobnie sądzą wywodzący się z Kubry uczniowie szkoły w Przytułach, por.:

*Pochodzi od nazwiska właściciela ziemskiego (**Kuberski**)*

(odpowiedź na ankietę, Szkoła Podstawowa im. Jana Pawła II w Przytułach)

*Nazwa wzięła się od rodu **Kuberskich***

(odpowiedź na ankietę, gimnazjum w Przytułach)

*Nazwa mojej miejscowości pochodzi od rodu **Kuberskich** (założycieli)*

(odpowiedź na ankietę, gimnazjum w Przytułach)

*Od nazwiska **Kuberski***

(odpowiedź na ankietę, gimnazjum w Przytułach)

Etymologia ludowa nazwy miejscowej *Kubra* należy do etymologii nienaukowych wywodzących reetymologizowany toponim od słowa (tu: nazwiska *Kuberski*) spokrewnionego z wyrazem podstawowym dla tego toponimu w świetle jego etymologii naukowej (tu: hydronimu *Kubra*) i reprezentuje tę podgrupę etymologii ludowych, które ustalają odwrotny kierunek motywacji niż badania onomastów, ponieważ w rzeczywistości to nazwisko *Kuberski* pochodzi od toponimu *Kubra*; ród Kuberskich zapoczątkował Stanisław z Rogożyna, obdarowany ziemią w Kubrze (Bagiński 2010: 298).

Pod względem strukturalnym nazwa *Kubra* byłaby zatem w świetle etymologii potocznej – inaczej niż w wypadku etymologii naukowej – nazwą sekundarną, utworzoną od podstawowego nazwiska *Kuberski* formatem paradygmatyczno-dezintegralnym, tj. poprzez ucięcie segmentu morfologicznego *-ski* i przeniesienie nowego wyrazu do paradygmatu rzeczownikowego żeńskiego, z towarzyszącą tym zabiegom alternacją *e : ø*. Wykładnia semantyczna etymologii ludowej: ‘miejscowość Kuberskiego’ kazałaby zaliczyć tę nazwę – inaczej niż w wypadku wykładni semantycznej etymologii historycznej: ‘miejscowość nad rzeczką Kubrą’ – do nazw dzierżawczych.

(Kubra-)Przebudówka³⁸, gm. Przytuły

Interesujący przykład stosunku etymologii ludowej do etymologii naukowej stanowi drugi człon nazwy *Kubra-Przebudówka*. I. Halicka pisze o nim następująco: „*Przebudówka* – nazwa oznaczająca wytwór rąk ludzkich, przypuszczalnie ‘wieś przebudowana’” (Halicka

³⁸ Podstawą opracowania etymologii potocznej toponimu *(Kubra-)Przebudówka* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2013a.

1978: 95). Natomiast U. Bijak podaje, że toponim *Kubra-Przebudówka* powstał: „od n. sąsiedniej wsi Kubra i od ap. *przebudówka* ‘przebudowanie’ SW V 27” (NMP V 2003: 443). Przypuszczenie to potwierdza miejscowa tradycja, wieś ta bowiem powstała po I wojnie światowej i pod koniec XX wieku żyli jeszcze ludzie pamiętający jej początki. Tak opowiadała o tym informatorka z sąsiednich Wag:

Bo tam las strasny, gdzie ta Przebudówka podobno. Takie starodrzewy. I Niemcy to wyrzneli w pień ten las i wywieźli. Cała Przebudówka. Tak mówili. A potem kolonia była i ten las podzielili. Kto chciał więcej pola brać, to brał te karpy, te jelowce, i więcej dostał i wycyścił i ma pole. I przez to Przebudówka sie nazywa.

Ludzie ze wsi, to te ze wsi, z Kubry, z Chrzanowa, nieli tam ten las, to pod jech granico. Mówili, ze jech, a ja tam wiem, moj Boze, jek ja panientam, dzieciak mały byłam, to ja wiem? Chyba jech, kiedy jem do kapitału dołączyli i potem gdzie chto niał, to więcej dostawał. Jek poborna, cysta zienia, to mniej klasowali, mniej dostał hektarów, a jek takiech jelowcow wziół, to więcej hektarów dostał. Tylko musiał wycyścić z takiech pniow, to cyścili.

(opowiadanie Marianny Górskiej, 6 kwietnia 1998)

Objaśnieniu nazwy *Przebudówka* towarzyszy zatem nie podanie etymologiczne, lecz opowieść wspomnieniowa, historyczna narracja etymologiczna, utrwalająca najważniejsze dla okolicznych mieszkańców realia związane z powstaniem wsi.

Częściową znajomość – niedługiej przecież – historii tej miejscowości przez przedstawicieli młodszego pokolenia potwierdzają odpowiedzi uczniów na pytanie, jak powstała nazwa ich rodzinnej miejscowości, por.

Moja miejscowość powstała tak, że państwo rozdawało działki i ludzie się przebudowali, gdyż ludzie kiedyś mieszkali w Kubrze i tak powstała Kubra Przebudówka

(odpowiedź na ankietę, gimnazjum w Przytułach)

Nazwa pochodzi od przebudowy. Mieszkańcy Kubry Starej i Kubry Nowej oraz Chrzanowa przenieśli się z tych wsi (niektórzy) w roku 1933 na odległe od tych wsi miejsce i od tego powstała nazwa Kubra (od dwóch miejscowości) Przebudówka (od przebudowy mieszkańców)

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Jednak jeden z gimnazjalistów z Kubry-Przebudówki łączy już nazwę swojej wsi z realiami typowo współczesnymi, mianowicie z przeprowadzkami do miasta i wyludnianiem się wsi, por.:

Nazwa Kubra Przebudówka powstała od tego, że ludzie którzy kiedyś mieszkali na tej wsi przeprowadzili się do miasta

(odpowiedź na ankietę, gimnazjum w Przytułach)

W świetle nowej etymologii potocznej toponim *Przebudówka* zachowuje zatem charakter nazwy kulturowej, a także motywację strukturalną, następuje tu natomiast stopniowa zmiana jego wykładni semantycznej przy zachowaniu historycznego wyrazu

podstawowego *przebudować się*: z wykładni ‘wieś, do której jej mieszkańcy przebudowali się z pobliskich wsi’ na wykładnię ‘wieś, z której mieszkańcy przebudowują się do miasta’.

Kubrzany, gm. Jedwabne

Kubrzany to nazwa etniczna utworzona sufiksem *-any* z obocznością *r : rz* od nazwy rzecznej *Kubra* (Halicka 1976: 100). Hydronim ma pochodzenie bałtyckie.

Natomiast według etymologii asocjacyjnej podstawą motywacyjną tego toponimu ma być rzeczownik pospolity *brzana* ‘ryba słodkowodna z rodziny karpowatych’ (SJPD), por.:

Nazwa Kubrzany może pochodzić od nazwy brzana, bo we wsi płynie strumień, w którym być może łowiono kiedyś brzany.

(informacja od Tadeusza Górskiego)

W świetle wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscość nad strumieniem, w którym występowały brzany’ toponim *Kubrzany* należy do nazw topograficznych, a pod względem formalnym byłaby to nazwa prymarna pochodząca od apelatywu *brzany*, do którego dodano w nagłosie zagadkowy segment *ku-*. Przytoczona etymologia skojarzeniowa reprezentuje ten podtyp etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa motywacyjna (tu: apelatyw *brzana*) i faktyczna podstawa motywacyjna (tu: hydronim *Kubra*) nie są ze sobą powiązane genetycznie.

Kucze Wielkie, gm. Jedwabne

U. Bijak podaje za Cz. Brodzickim: „W 1417 r. książę Janusz I nadał Jakuszowi i Bartłomiejowi zwanemu *Kucz* z Brodowa (w ziemi zakroczymskiej) 20 włók o n. *Przestrzel(e)c* nad rz. Kamionką. W 1435 r. książę Władysław IV nadał Kuczom z Brodowa 40 włók w miejscu zwanym *Trziane* – powstały tu *Kucze-Trziane* (*Trzianka*). W tym samym roku książę nadał przywilej po sprzedaniu 20 włók dla Małgorzaty i jej krewnych – powstały *Kucze-Przestrzelce* (*Przestrzele*). [...] Od XVIII w. *Kucze Wielkie* (*Duże*) i *Kucze Małe*. Okresowo wsie uległy podziałowi i n. uzyskały dodatkowe człony odróżniające: *Szlacheckie*, *Włościańskie*, mówiące o stosunkach własnościowych” (NMP V 2003: 450). *Kucze* to zatem nazwa rodowa od nazwy osobowej *Kucz* (Zierhoffer 1957: 234, Halicka 1976: 100, NMP V 2003: 450, Sędziak 2009: 136) albo *Kucza* (herbu Łada) (Sędziak 2009: 136). Antroponim *Kucz* bywa interpretowany jako derywat albo od stpol. i gwar. czasownika *kuczeć* ‘siedzieć w kucki, siedzieć skuliwszy się’, ewentualnie od pol. gwar. czasownika *kuczyć* ‘przykrzyć sobie’ (Zierhoffer 1957: 234), albo od imienia *Konrad* (Sędziak 2009: 136).

Nazwa miejscowa *Kucze* ma również trzy etymologie potoczne. Według jednej z nich toponim ten powstał od gwarowego apelatywu *kuca* ‘wnęka w piecu’, por.:

Kuca to była taka wnęka w piecu, takie murki w starych domach były na wysokość jak pół pieca i w nich były te kuce. W zimie trzymali tam kury, żeby nie zmarzły i się niosły, a w lecie to był magazyn różnych niepotrzebnych rzeczy, mówili na przykład: „Wrzuć onucy do kucy”. Prawdopodobnie w Kuczach dużo tych kuc było.

(informacja od Tadeusza Górskiego)

W świetle tej etymologii skojarzeniowej toponim *Kucze* jest według klasyfikacji semantycznej nazwą kulturową utrwalającą szczegóły dawnej architektury. Pod względem formalnym byłaby to nazwa prymarna o postaci pluralnej. Opisywana pseudoetymologia należy do tych etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa motywacyjna (tu: apelatyw *kuca*) nie jest spokrewniona z pierwotną podstawą motywacyjną (tu: antroponimem *Kucz*).

Inna etymologia asocjacyjna wywodzi toponim *Kucze* od gwarowego apelatywu *kuca*, stanowiącego formację augmentatywną od gwarowego rzeczownika *kucka* ‘wiązka skoszonej gryki, koniczyny, seradeli itp., ustawiona na polu, aby ułatwić suszenie i zwózkę’ lub ‘gromadka obornika wywiezionego na pole, ukształtowana w ten sposób dla ułatwienia jego roztrząsania’, por.:

Kuca to duża kucka. Grykę kuckowali i były kucki. To od tego Kucze.

(informacja od Sławomiry Mariak z Łomży)

Kucę nazywali też gromadki nawozu, czyli obornika na polu albo gromadki koniczyny czy seradeli ustawione po skoszeniu. Widocznie w Kuczach dużo koniczyny uprawiali i stąd Kuce, a potem poprawili na Kucze.

(informacja od Tadeusza Górskiego)

Gdyby przyjąć to objaśnienie, nazwa miejscowa *Kucze* byłaby nazwą kulturową upamiętniającą szczegóły gospodarki rolnej. Pod względem formalnym stanowiłaby natomiast nazwę prymarną funkcjonującą w formie liczby mnogiej. Prezentowana etymologia asocjacyjna należy do tego podtypu etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa nominacyjna (tu: apelatyw *kuca*) nie jest powiązana genetycznie z pierwotną podstawą nominacyjną (tu: antroponimem *Kucz*).

Kolejna pseudoetymologia wyprowadza nazwę miejscową *Kucze* od nazwiska *Kuczewski*, por.:

*I po trzecie, jest nazwisko **Kuczewski**. Mieliśmy kuzynów Kuczewskich w Glinkach. To może Kucze od tego nazwiska.*

(informacja od Tadeusza Górskiego)

W świetle tej etymologii potocznej toponim *Kucze* byłby derywatem paradygmatyczno-dezintegralnym, utworzonym od nazwiska *Kuczewski* pluralizującym rzeczownikowym formantem paradygmatycznym z ucięciem podstawy słowotwórczej o

segment foniczny *-ewski*. Pod względem semantycznym nazwa miejscowa *Kucze* stanowiłaby – tak jak w świetle etymologii naukowej – nazwę rodową, z tą różnicą, że utworzoną nie od imienia *Kucz*, lecz od nazwiska *Kuczewski*. Opisywana pseudoetymologia należy do tych etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa motywacyjna (tu: nazwisko *Kuczewski*) jest spokrewniona z pierwotną podstawą motywacyjną (tu: imieniem *Kucz*), ponieważ obie stanowią element rodziny słowotwórczej antroponimu *Kucz*. Ponadto reprezentuje ona ten podtyp pseudoetymologii, w których postulowany przez reinterpreterów kierunek pochodności (tu: nazwa wsi *Kucze* od nazwiska *Kuczewski*) jest odwrotny niż w rzeczywistości (tu: nazwisko *Kuczewski* od toponimu *Kucze*).

Kupiski, gm. Łomża

U. Bijak uznała nazwę *Kupiski* za dwuznaczną, pochodzącą „od ap. *kupisko* ‘miejsce pełne kupek ziemi, lekko wzgórkowate’ SW II 636 lub może od n. os. *Kupisek* RymSEN I 492, w l. mnogiej” (NMP V 2003: 483).

Ankietowani młodzi mieszkańcy Nowych Kupisk nie znali pochodzenia głównego członu nazwy swej rodzinnej miejscowości, ale objaśniali genezę jej członu określającego, zresztą zgodnie z etymologią naukową, por.:

Nie wiem dokładnie, skąd pochodzi ta nazwa. Ale być może skoro powstała w pobliżu Starych Kupisk, to jej nazwa jest związana z tamtą miejscowością.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Nazwa nic mi nie mówi, oprócz tego, że jest to nowsza część miejscowości Stare Kupiski.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Natomiast mieszkańcy Starych Kupisk podali aż sześć etymologii potocznych członu *Kupiski*, ponadto genezy tej nazwy dotyczy podanie etymologiczne zamieszczone w Internecie. Pod względem semantycznym owe siedem etymologii nienaukowych układa się w trzy grupy objaśnień, wywodzących nazwę miejscową bądź od skupisk//kupek piasku, bądź od skupisk ludzi, bądź od kupców lub kupowania.

Jedna z etymologii synchronicznych motywuje toponim *Kupiski* skupiskami piasku znajdującymi się do dziś na terenie wsi i wywodzi ją od rzeczownika *skupisko*, por.:

Stare Kupiski – nazwa pochodzi od skupisk piasku, które znajdują się przy kościele (tzw. „Anielskie wzgórze”)

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Nazwa miejscowa *Kupiski* byłaby w świetle tej etymologii skojarzeniowej nazwą topograficzną utrwalającą szczegóły ukształtowania terenu, a pod względem formalnym stanowiłaby nazwę prymarną występującą w formie liczby mnogiej, różniącą się od rzeczownika pospolitego *skupiska* brakiem nagłosowego *s-* i postacią fleksyjną mianownika

(z końcówką *-i*, typową dla nieosobowych rzeczowników rodzaju męskiego i rzeczowników rodzaju żeńskiego, zamiast końcówki *-a*, charakterystycznej dla rzeczowników rodzaju nijakiego). Opisana etymologia asocjacyjna należy do tych etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa motywacyjna (tu: rzeczownik *skupisko*) jest spokrewniona z pierwotną postawą nominacyjną (tu: nieużywanym dziś rzeczownikiem *kupisko*), obie reprezentują bowiem rodzinę słowotwórczą rzeczownika *kupa* ‘gromada’ (*kupisko* jako derywat od czasownika *kupić się* ‘gromadzić się w kupę’, pochodzącego od rzeczownika *kupa*, a *skupisko* – jako formacja od czasownika *skupi(a)ć się*, motywowanego właśnie czasownikiem *kupić się*).

Podobną motywację semantyczną, odmienną jednak pod względem formalnym, proponuje dla toponimu *Kupiski* etymologia ludowa zawarta w podaniu etymologicznym dotyczącym wzniesienia zwanego *Górą Anielską*, por.:

Pomiędzy Starymi i Nowymi Kupiskami znajduje się tak zwana Góra Anielska, wzniosłe wzgórze, o którym krąży mnóstwo podań między ludem wzmianka o Anielskiej Górze w słowniku Historyczno-Geograficznym Królestwa Polskiego. Dziś z tej góry pozostało wzniesienie, gdyż tony żwiru wywieziono do różnych budowli. Jednak tradycja ustna, przekazywane z pokolenia na pokolenie opowieści o tajemnicach góry są nadal żywe wśród najstarszych mieszkańców Kupisk.

Legenda głosi, że na Anielskiej Górze stał przed wiekami kościół, który zapadł się pod ziemię. A w południe było słyhać, że góra gra i śpiewa anielskimi chórami.

Tradycje ustne o legendach Góry Anielskiej potwierdził również wybitny etnograf – Adam Chętnik. Uważał, że przed wiekami na wzniesieniu stała pogańska świątynia w której mieszkańcy Kupisk oddawali cześć pogańskim bożkom. Jest prawdopodobne, że św. Brunon z Kwerfurtu, który udał się na misje w nasze strony, zburzył świątynię pogańską i założył nową chrześcijańską. Św. Brunon i jego towarzysze byli zakonnikami noszącymi białe szaty. Być może zostali uznani przez mieszkańców za aniołów, zwiastunów nowej religii chrześcijańskiej. Najprawdopodobniej stąd nazwa – Anielska Góra.

*Według Tabeli Miast, Wsi i Osad Królestwa Polskiego (W-wa 1827) nazwa Kupiski pochodzi od wyrazu – **kupki piasku**, wzniesienia. Nasza miejscowość położona jest wśród wzniesień, z których najwyższa była Anielska Góra. Taka samą teorię znajdziemy również w Źródłach Dziejowych. Polska XVI (wyd. W-wa 1883) oraz według Lustracji Województwa Mazowieckiego 1565r (W-wa 1967-1971).*

(<http://www.anielskiewzgorze.com.pl/anielska-gora/>)

Twórcy podania widzą w toponimie *Kupiski* efekt kontaminacji składników wyrażenia *kupki piasku*, więc pod względem formalnym zaliczałby się on do nazw komponowanych, a na podstawie wykładni semantycznej ‘kupki piasku’ trzeba by go włączyć do nazw topograficznych. Natomiast opisywana pseudoetymologia należy do tych etymologii nienaukowych, w których jeden z wyrazów wchodzących w skład wtórnej podstawy nominacyjnej (tu: rzeczownik *kupka*) jest spokrewniony z pierwotną podstawą nominacyjną (tu: rzeczownikiem *kupisko*), reprezentują one bowiem gniazdo słowotwórcze rzeczownika *kupa* ‘gromada’.

Według innego objaśnienia wieś Kupiski zawdzięcza swą nazwę skupisku ludzi ją zamieszkujących, por.:

Od skupiska ludzi. „Stare” dodano, by odróżnić tę miejscowość od pobliskich Nowych.
(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)

Stare, bo początkowo wieś Kupiski podzielono na dwie osobne, Kupiski – duże skupisko ludzi

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

mała wieś koło Łomży, nazwa pochodzi od skupisk ludności, która tam kiedyś mieszkała
(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

W świetle tej etymologii skojarzeniowej toponim *Kupiski* ‘miejscowość zamieszkała przez skupiska ludzi’ należałby do nazw kulturowych, a pod względem formalnym byłby nazwą prymarną zmienioną w stosunku do rzeczownika *skupiska* zarówno fonetycznie (poprzez brak nagłosowego *s-*), jak i fleksyjnie (poprzez przynależność końcówkowego *-i* do paradygmatu rzeczownikowego żeńskiego lub nieosobowego rodzaju męskiego, podczas gdy *-a* jest końcówką charakterystyczną dla odmiany rzeczowników rodzaju nijakiego).

Dwie kolejne etymologie potoczne toponimu *Kupiski* wiążą tę nazwę z kupowaniem. Według jednej z nich wieś była w przeszłości miejscem targów, por.:

Nazwa pochodzi od targów, które się tam odbywały
(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Na podstawie tego objaśnienia można sądzić, że podstawą dla nazwy miejscowej *Kupiski* mógł być czasownik *kupować*, nazywający jedną z dwu podstawowych czynności odbywających się podczas targów. Gdyby przyjąć taką interpretację, to toponim ten miałby wykładnię semantyczną ‘miejsce kupowania i sprzedawania’ i byłby nazwą kulturową, a pod względem formalnym stanowiłby derywat utworzony od czasownika *kupować* formantem sufiksalnym *-iski* z towarzyszącą mu obocznością *p : p'*. Etymologia asocjacyjna wywodząca nazwę własną *Kupiski* od słowa *kupować* zalicza się do tych etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa motywacyjna (tu: czasownik *kupować*) może być spokrewniona z pierwotną podstawą motywacyjną, jeśli uznamy, że jest nią nie – jak poprzednio przyjmowałam – apelatyw *kupisko*, lecz antroponim *Kupisek* (por. NMP V 2003: 483).

Podobne skojarzenia legły u podstaw wywodzenia toponimu *Kupiski* od rzeczownika *kupno*, por.:

Stare kupno?
(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)

Również ta etymologia synchroniczna reprezentuje podtyp etymologii nienaukowych, które wywodzą reetymologizowaną nazwę miejscową od słowa (tu: rzeczownika *kupno*) spokrewnionego z faktycznym wyrazem podstawowym (tu: antroponimem *Kupisek*). Wtórna

wykładnia onomastyczna ‘(stare) miejsce kupna’ każe zaliczać ten toponim do nazw kulturowych, a pod względem formalnym byłaby to formacja słowotwórcza utworzona od rzeczownika *kupno* sufiksem *-isko* z towarzyszącym mu ucięciem segmentu *-n-* i obocznością *p : p’*.

Genezę nazwy miejscowej *Kupiski* etymologia potoczna łączy również z kupcami, por.:

Wydaje mi się, że od kupców.

(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)

Stare Kupiski – jest to nazwa pochodząca od „kupców”. Ze względu na dwie miejscowości „Kupiski” podzielono je na Kupiski Nowe i Kupiski Stare (To mój domysł, nie mam wiedzy na ten temat)

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Na podstawie wykładni onomastycznej ‘miejscowość, w której przebywali (na stałe lub czasowo) kupcy’ zaliczylibyśmy toponim *Kupiski* do nazw kulturowych, a pod względem formalnym byłby to derywat utworzony od rzeczownika *kupiec* sufiksem *-iski* z towarzyszącą mu dezintegracją podstawy słowotwórczej o segment *-ec*. Opisana etymologia skojarzeniowa należy do tych etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa motywacyjna (tu: apelatyw *kupiec*) może być spokrewniona z faktyczną podstawą motywacyjną ustaloną dla tego toponimu przez jedną z etymologii naukowych (tu: antroponimem *Kupisek*).

Jeszcze inna pseudoetymologia wiąże powstanie nazwy miejscowej (*Stare*) *Kupiski* z nazwiskiem *Kupis*, por.:

Na podstawie legendy założycielem był Kupis i od jego nazwiska pochodzi nazwa miejscowa Kupiski.

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

Wtórna wykładnia semantyczna ‘miejscowość założona przez Kupisa’ każe uznać reetymologizowany toponim za nazwę rodową, a pod względem formalnym byłaby to formacja słowotwórcza utworzona od podstawowego antroponimu sufiksem *-ki*. Przytoczona etymologia asocjacyjna należy do tych etymologii nienaukowych, w świetle których poddane reinterpretacji nazwy miejscowe pochodzą od wyrazu (tu: antroponimu *Kupis*) spokrewnionego z faktyczną podstawą motywacyjną (tu: antroponimem *Kupisek*).

Kupnina, gm. Nowogród

U. Bijak wyprowadza toponim *Kupnina* od apelatywu *kupnina* ‘to, co nabyte, kupione’ (NMP V 2003: 483). Jest to zatem nazwa kulturowa prymarna.

Z kupowaniem wiąże nazwę tej wsi również miejscowa etymologia potoczna, por.:

Od kupna. Kupił ziemię pewien kupiec i zaczął ją zasiedlać.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Wtórna wykładnia semantyczna ‘miejscość powstała na ziemi kupionej przez pewnego kupca’ każe widzieć w tym toponimie – tak jak w wypadku etymologii naukowej – nazwę kulturową. Stosunek tej wykładni do pierwotnej wykładni semantycznej jest jednak niejasny, zależy bowiem od znaczenia, w jakim zastosowano w tym objaśnieniu rzeczownik *kupiec*, który należy do wyrazów wieloznacznych. Jeśli młody reinterretator użył go w znaczeniu ‘osoba, która coś kupuje’ (wsjp.pl), wtórne znaczenie onomastyczne byłoby równe pierwotnemu, jeśli jednak słowo to wystąpiło w znaczeniu ‘osoba, która zajmuje się handlem, prowadząc własną firmę handlową lub sklep’ (wsjp.pl), wtórna wykładnia semantyczna byłaby dokładniejsza od pierwotnej o informację na temat zawodu osoby, która nabyła ziemię. Natomiast porównanie reetymologizowanego toponimu ze słowem wskazanym jako jego wyraz podstawowy, rzeczownikiem *kupno*, pozwala opisać nazwę miejscową *Kupnina* jako derywat słowotwórczy z sufiksem *-ina* i obocznością *n :ń*. Przedstawiona etymologia potoczna reprezentuje ten podtyp etymologii nienaukowych, które na podstawie motywacyjną dla reinterretowanej nazwy miejscowej wybierają wyraz spokrewniony z jej faktycznym wyrazem podstawowym; w tym wypadku obie podstawy nominacyjne: pierwotna (*kupnina*) i wtórna (*kupno*) należą do rodziny słowotwórczej czasownika *kupić*.

Kurki zob. (Łuby-)Kurki

Kuzie, gm. Zbójna

U. Bijak wyprowadza toponim *Kuzie* od nazwiska *Kuzia*, powiązanego bądź z rzeczownikiem *kuza* ‘stara krowa’, bądź z przekleństwem *kuzia*, bądź z wyrazem *koza* (NMP V 2003: 508). Jest to zatem nazwa rodowa.

Natomiast według etymologii ludowej

*nazwa miejscowości pochodzi od pewnego człowieka, kowala, który założył tam **kuźnię***

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*miejscowość powstała wokół **kuźni***

(odpowiedź na ankietę, Technikum Mechaniczne w Łomży)

Toponim ten został zatem zreinterretowany jako nazwa kulturowa, utworzona od rzeczownika *kuźnia*, użytego w formie liczby mnogiej (*kuźnie*), za pomocą ujemnego formantu alternacyjnego w postaci ucięcia segmentu fonetycznego *-nia*.

Porównanie etymologii ludowej tej nazwy miejscowej z jej etymologią naukową prowadzi do wniosku, że należy ona do tej podgrupy pseudoetymologii, które wywodzą reetymologizowany toponim od podstawy w ogóle niespokrewnionej z pierwotną podstawą motywacyjną.

Las zob. (Przytuły)-Las

Lutostań, gm. Łomża

Nazwa miejscowa *Lutostań* stanowi nazwę dzierżawczą utworzoną od nazwy osobowej *Lutostan* sufiksem *-jǫ* (Zierhoffer 1957: 243, Halicka 1976: 105, NMP VI 2005: 246, Sędziak 2009: 139). Z kolei antroponim *Lutostan* jest imieniem złożonym z dwu członów: członu *lut-*, występującego m.in. w imionach *Lutomir* i *Lutosław*, por. słow. **lutъ* ‘srogi, okrutny, dziki’, i członu *stan* ‘pomieszczenie służące za mieszkanie’ (Sędziak 2009: 139).

Natomiast w świetle etymologii potocznej nazwa wsi *Lutostań* jest motywowana nazwiskiem *Lutostański*, por.:

Nazwa ta pochodzi od rodziny, która ją założyła

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Mała wieś obok Łomży. Założyli ją **Lutostańscy** w około XVI wieku. Z tamąd [tak!] pochodzą*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Gdyby przyjąć intuicję naiwnych etymologów, toponim ten stanowiłby nazwę rodową i byłby derywatem paradygmatyczno-dezintegralnym, utworzonym od nazwiska *Lutostański* za pomocą pluralizującego rzeczownikowego formantu paradygmatycznego z towarzyszącym mu ucięciem segmentu fonetycznego *-ski*.

Natomiast porównanie etymologii nienaukowej tego toponimu z jego etymologią naukową każe zaliczyć ją do tej podgrupy pseudoetymologii, które wyprowadzają reetymologizowaną nazwę miejscową od podstawy spokrewnionej z pierwotną podstawą motywacyjną, przy czym rzeczywisty kierunek motywacji jest odwrotny od postulowanego przez potocznych reinterpreterów: to nazwisko *Lutostański* pochodzi od nazwy miejscowej *Lutostań*, nie nazwa miejscowa od nazwiska.

Łomża³⁹, pow. łomżyński

Pochodzenie i struktura toponimu *Łomża* nie są przez onomastów w pełni wyjaśnione. Najczęściej segment *łom-* bywa identyfikowany ze słowiańskim rdzeniem *łom-*, występującym w czasowniku *łomić* i jego derywatach, choć różnie interpretuje się jego znaczenie. Na przykład Zygmunt Gloger wiązał tę nazwę miejscową z łomami leśnymi, argumentując, że:

³⁹ Niektóre etymologie potoczne toponimu *Łomża* zostały opisane w artykule: Rogowska-Cybulska 2012d.

Ludzie mieszkający w lasach i żyjący z myślistwa, pasterstwa i rybołówstwa nie mieli potrzeby budowania zamków, bo przyrodzoną i najbezpieczniejszą ich warownią były zawalone łomami starych drzew gąszcze leśne.

(Gloger 1905: 89)

Jednak w innym miejscu autor *Encyklopedii staropolskiej* uznał powstawanie łomów za przejaw gospodarki żarowej:

Pierwotne gospodarstwo ogniowe, polegające na wypalaniu coraz nowego kawałka lasu celem pozyskania na czas jakiś nowiny pod pług, przypominają nazwy: żary, żarki, pogorzałki, przegorzały, pogorzel, praga, łomy (Łomża).

(Gloger 1989: 262)

Józef Staszewski w *Słowniku geograficznym* łączył zawarty w tym toponimie rdzeń *łom-* z karczunkiem:

Łomża, łom (od wyrazu łamać) u Słowian powszechne w znaczeniu „karczunku”, przyr. -ża jak w n. „Chomiąza” i jak w nowej polszczyźnie „łupież”.

(Staszewski 1948: 182)

Z kolei zdaniem K. Zierhoffera, zapisanym w *Nazwach miejscowych północnego Mazowsza*:

Nazwa ta jest urobiona za pomocą przyrostka -ża (< *-*bgja*) od tego samego rdzenia, co stpol. *łomić* ‘łamać’. Oznaczała ona przypuszczalnie ‘miejsce, gdzie był jakiś łom’, tzn. jakieś pokruszone bloki kamienne względnie połamane przez wiatr drzewa. Jest to zatem nazwa topograficzna.

(Zierhoffer 1957: 247)

Opinię tę powtarza K. Rymut w *Nazwach miast Polski* (Rymut 1987: 140), a historyk osadnictwa J. Wiśniewski wysuwa interesujące przypuszczenie co do pierwotnego odniesienia nazwy terenowej *Łomża*:

Gród Łomża niewątpliwie swą nazwę otrzymał od nazwy terenu, być może pradawnego lasu, stanowiącego przedłużenie Czerwonego Boru, gdyż od tej samej nazwy niezależnie pochodzi nazwa rzeki Łomżycy (dziś Łomżyczki), przepływającej w odległości kilku kilometrów od grodu [...].

(Wiśniewski 1989: 27)

Według Franciszka Sławskiego, również przypisującego toponimowi *Łomża* słowiańskie korzenie, pozostaje on

w niewątpliwym związku z nazwami osobowymi *Łomża*, *Łomza*, *Łomżyca* (zaświadczonymi od początku XV w., SSNO III 332) i z nazwami wodnymi *Łomża*, *Łomżonka*, *Łomżyn* [...]. Koniec końców do **lomiti*, **lomati*, **lomъ*, p. *łomić*, *łomać*, *łom*. Bezpośrednią podstawą mogłoby być ekspresywne psł. dial. **lomъzati*, **lomъžq* ‘łaskotać, stukać, z łaskotem zamykać wrota, drzwi’ [...], *łomzitiъsja* ‘łaskotać, stukać, dobijać się do drzwi’ [...], brus. dial. *łomzanіць* ‘uderzyć’ [...].

(Sławski V 1997: 184)

W związku z tym według M. Malec

Łomża miałyby określać miejsce, na którym było jakieś złomowisko lub miejsce związane z łaskotaniem, stukaniem.

(Malec 2003, 150)

U. Bijak w *Nazwach miejscowych Polski* hipotezę tę opatrzyła komentarzem:

Możliwe, że pierwotnie była to n. wodna.

(NMP VI 2005: 359)

S. Rospond w *Słowniku etymologicznym miast i gmin PRL* nie wyklucza słowiańskiego pochodzenia nazwy *Łomża*, ale przedstawia również hipotezę o jej genezie bałtyckiej lub hybrydalnej, słowiańsko-bałtyckiej:

Błędne było przypuszczenie A. Brücknera, że *Łomża* jest tłumaczeniem niem. *Bruch* = ‘bagnó’! Analiza językowa oddziela bez trudu podstawę *łom*, mającą wielorakie znaczenia: ‘odłam, bryła, miejsce wyrąbane, jaskinia, odłamki drewna, chrust, przełom, wyłom’ itp. W języku ros. *lom* oznacza ‘błoto, moczary’, w łż. ‘zarośla bagniste, naniesione wodą drzewo’. Prawdopodobne jest też znaczenie *łomu* jako karczunku leśnego. [...] W ten sposób powstawały nierzadkie n. top.: *Łomno, Łomna, Łomnica, Łomnik, Łomy, Łomia* (dawny powiat mławski). Jednak w tej postaci przyrostkowej *łom-za* jest to n. m. odosobniona, gdyż *Łomżyca* jest derywatem od *Łomży*. Może hybrydalna, tj. podstawa pol. *łom*, ale przyr. bałt. *-ža?* [...] Nie jest wykluczone na tym terenie pochodzenie obce, bałtyckie, tym bardziej że również lit. *łoma* = ‘obniżone miejsce polne lub łąkowe’, łot. *lama* = ‘obniżenie terenu, nizinne podmokłe miejsce’. Por. lit. *Loma* n. rz. Por. na granicy prusko-mazurskiej 419 r. *Lama-sila*, puszcza od *lama* + *sylo* = ‘puszcza’. Nierzadkie są różne stprus. n. m: 1419 r. *Lame-garben* (prus. *garbis* = ‘góra’), 1419 r. *Lameynen*, 1423 *Lamaynen* itp.

(Rospond 1984: 205–206)

H. Sędziak, omawiając nazwy najstarszych grodów i osad w dorzeczu Narwi, referuje stanowiska K. Zierhoffera, J. Wiśniewskiego i S. Rosponda (2004: 95). Odosobniona jest natomiast opinia Zbigniewa Babika:

Wydaje się, że nazwę zaliczyć musimy do warstwy najstarszej. W gnieździe nie da się wykluczyć, wobec nieprzejrzystości nazwy miejscowej, pierwotności nazwy wodnej o brzmieniu **Łomza*, później zmienionej w **Łomzica* (> *Łomżyca*) dla odróżnienia od ojkonimu. [...] Pochodzenie części rdzennej niejasne; dopuszczalne zarówno stare **Olm-* (nb. typowy rdzeń „staroeuropejski” [...]), który w słowiańszczyźnie niestety musiałby fonetycznie zlać się z rodzimym **łom-*), jak i **Lom-*. Wobec izolacji nazwy i szczególnego zagęszczenia substratu w dorzeczu Narwi teza o starej metryce nazwy *Łomży* nie wzbudzi chyba szczególnych emocji.

(Babik 2001: 163)

Etymologia naukowa wywodząca toponim *Łomża* od rdzenia *łom-*, w szczególności od rzeczownika *łom* ‘połamane drzewa’ lub ‘bloki kamienne’, znana jest również wielu mieszkańcom miasta, por.:

Od łomu – ponieważ na tych terenach było rozsypane dużo kamienia kruszcowego.

(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)

Od łomu, miejsca gdzie pokruszone były skały

(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)

Nazwa Łomża wg prof. Karola Zierhoffa [tak!] oznaczała miejsce, w którym przypuszczalnie trzymano łom lub połamane przez wiatr drzewa bądź pokruszone bloki kamienne.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Nazwa pochodzi od pokruszonych bloków kamiennych, łomów. Do słowa łom dodano przyrostek -ża.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Nazwa Łomża powstała od przypuszczalnego miejsca, gdzie był łom, jakieś pokruszone bloki kamienne bądź połamane przez wiatr drzewa. Nazwa miasta jest topograficzna, urobiona za pomocą przyrostka „ża”.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Etymologia nazwy miasta nadal nie została potwierdzona. Najprawdopodobniej słowo Łomża pochodzi od określenia łom, do którego dodano przyrostek „ża”. Łomem nazywano zniszczone bloki skalne lub połamane przez wiatr drzewa.

(<http://www.europodlasie.pl/lomza>)

Pochodzę z Łomży. Miejsce gdzie leżały łomy starych drzew.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Ludzie mieszkający tu mieli potrzebę wybudowania osady ale miejsce było przywalone łomami drzew i od tych łomów powstała nazwa Łomża.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Do lasów i jego skarbów nawiązuje nazwa największego w okolicy miasta – Łomży (pochodzi prawdopodobnie od łomów drzewnych, powstałych przy wyrębie lasu, który był niegdyś głównym zajęciem okolicznej ludności).

(<https://turystyka.wp.pl/lomza-wycieczka-na-kurpiowszczyzne-6044400837046913a>)

Jeżeli chodzi o pochodzenie nazwy miasta, to wielu ludzi ma na to sprzeczne teorie. Niektórzy uważają, że znajdowały się tu po prostu charakterystyczne kamienie lub drzewa, które uprzednio zostały połamane w wyniku silnych wiatrów.

(http://www.rybnikpogodzinach.pl/Lomza_i_Gryfow.html)

pochodzi od „łomów”, czyli albo tworów na rzece Narwi, albo zwalonych drzew

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Nazwa Łomża pochodzi od kiedyśniejszych łomów, które były kiedyś na terenie obecnej Łomży.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Nazwa Łomża wzięła się od miejsca, gdzie był kiedyś łom, bloki kamienne czy drzewa

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

Łomża – ponieważ łomy skalne były na jej terenach

(odpowiedź na ankietę, Technikum Mechaniczne w Łomży)

Wg niektórych było to miejsce gdzie był jakiś łom (zwalone drzewo) jakieś pokruszone bloki kamienne

(odpowiedź na ankietę, Technikum Mechaniczne w Łomży)

Nazwa „łomy” w języku staropolskim oznaczało powalone wiatrolomy, czyli połamane drzewa. Jako, że tereny te były niegdyś bardzo zalesione dlatego też miejscami ludność najprawdopodobniej nazwała swoją miejscowość w ten sposób.

(odpowiedź na ankietę, Technikum Mechaniczne w Łomży)

Łomża oznacza miejsce gdzie leży łom, pokruszone bloki kamienne połamane drzewa wg prof. Zierhoffera

(odpowiedź na ankietę, Technikum Mechaniczne w Łomży)

Najczęściej jednak opinię o związku nazwy miasta z rzeczownikiem *łom* formułowano na tyle ogólnikowo, że nie da się ustalić, czy jest ona efektem wcześniejszej lektury źródeł dotyczących etymologii naukowej tego toponimu, czy rezultatem samodzielnych dociekań nad genezą tego toponimu, por.:

Wg mnie nazwa pochodzi od wyrazu „łom”

(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)

<i>Może od łomu</i>	(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)
<i>Od łomu?</i>	(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)
<i>Od wyrazu „łom”, który oznaczał w średniowieczu pewną rzecz, która była obecna na tych terenach</i>	(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)
<i>Od łomu i dodano -ża</i>	(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)
<i>Pochodzi od łomu, bo łom-ża</i>	(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)
<i>Łomża – zdania są podzielone, podobno pochodzi od słowa „łom” (miejsca, w którym się on znajdował, „ża” jest tylko przyrostkiem</i>	(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)
<i>Nazwa pochodzi chyba od łomu</i>	(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)
<i>Nazwa od łomu</i>	(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)
<i>Nazwa pochodzi od łomu</i>	(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)
<i>Od łomów.</i>	(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)
<i>Nie wiem, ale możliwe, że od łomu.</i>	(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)
<i>Nie wiem, ale bardzo możliwe, że było to coś związanego z łomem.</i>	(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)
<i>Łomża – od łomów</i>	(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)
<i>Nazwa wzięła się od łomu</i>	(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)
Jeszcze bardziej niejasny jest zapis słowa <i>łom</i> wielką literą, por.:	
<i>Nazwa pochodzi od słowa Łom.</i>	(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Ponadto toponim *Łomża* ma kilkadziesiąt etymologii potocznych. Trudno je dokładnie policzyć ze względu na problemy z odróżnieniem odrębnych pseudoetymologii od wariantów objaśnień pseudoetymologicznych. Gdyby liczyć tylko etymologie nienaukowe różniące się wtórną podstawą motywacyjną, uwzględniając również jej znacznie, ale nie uwzględniając różnic we wtórnych wykładniach semantycznych przy tych samych znaczeniach wyrazów motywujących, takich pseudoetymologii byłoby 37, ponieważ w świetle różnych źródeł nazwę *Łomża* wtórnice motywują następujące wyrazy i wyrażenia: *załom* ‘zakole rzeki’, *załom* ‘gruz kamienny’, *załom* ‘połamane drzewa’, *załom*//*Załom* ‘wzgórze’, *łom* ‘zakole rzeki’, *za łomem* ‘za zakolem rzeki’, *łom* ‘fala’, *łom* ‘łąka’, *łom* ‘wzgórze’, *łom* ‘przedmiot o załamanym kształcie’, *łom* ‘złom’, *łom* ‘złomowisko’, *łom* ‘pręt żelazny’, *za łom* ‘za broń’,

łom i *Żaneta*, *łom i żar*, *załamanie*, *łomot*, *łomianka* ‘rodzaj rośliny’, *złomowisko*, *łomowisko*, *kamieniółom*, wyrażenie *ułomne miasteczko jak żadne inne*, nazwisko *Łomża*, hydronim *Łomżyczka*, wyrażenie *za Łom* ‘za wzgórze o tej nazwie’, nazwa browaru *Łomża*, nazwa piwa *Łomża*, nazwa portalu internetowego *4lomza.pl*, lit. *lamza* ‘jeleń’, apelatyw „z języka Scytów/Litwinów” oznaczający ‘zielony grząski jar’, *loma zem* lub *zema* „z języków Bałtów”, perskie *lām + sā* ‘sash or belt’ + ‘low ground’, *komża*, *łom* ‘gruzy, ruiny’, *łom* ‘wawóz’.

Najdłuższą tradycję i największą popularność ma etymologia nienaukowa, która wywodzi nazwę miasta od rzeczownika *załom* ‘zakole rzeki’, choć wydaje się, że jej znajomość wśród młodych mieszkańców miasta maleje. Na przykład w ankiecie przeprowadzonej w 2011 r. wśród uczniów II Liceum Ogólnokształcącego im. Marii Konopnickiej w Łomży na temat pochodzenia nazw ich rodzinnych miejscowości spośród 57 osób mieszkających w Łomży ten właśnie wyraz uznało za podstawę jej nazwy aż 30 respondentów (4 osoby podały inne źródła nazwy, a 23 osoby zadeklarowały, że nie znają genezy nazwy *Łomża*). Jednak w 2018 r. spośród 49 uczniów I Liceum Ogólnokształcącego im. Tadeusza Kościuszki w Łomży, którzy udzielili odpowiedzi na pytanie o genezę toponimu *Łomża*, tylko 13 osób wiązało ją z *załodem*, a aż 30 ankietowanych rolę wyrazu podstawowego dla tej nazwy miejscowej przypisało apelatywowi *łom* (nadając mu jednak różne znaczenia, z których żadne nie powtórzyło się przynajmniej 13 razy⁴⁰).

Etymologia synchroniczna łącząca *Łomżę* z *załodem* funkcjonuje w kilku wersjach mniej lub bardziej precyzyjnie odtwarzających rzekome okoliczności powstania tego toponimu. Najczęściej pseudoetymologiczne objaśnienia tego typu mają charakter dość ogólnikowy i odwołują się do *załomów* Narwi, por.:

Jedna z legend głosi, że nazwa miasta pochodzi od jego lokalizacji w „za-łomie” Narwi.
(Brodziuk, Piechociński 1979)

*Łomża – n. pol. topogr. od położenia za **załodem** Narwi [między dwoma wielkimi załomami]. [J. Staszewski, od litewskiego słowa lamza -jeleń, błędnie].*
(Miller 2000)

*Łomża – od położenia za ‘**załodem**’ Narwi.*
(Kosiński 2017: 278)

*Od załomu, ponieważ Łomża leży w **załomie** rzeki*
(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)

*Od **załomu** rzeki, gdyż Łomża leży w dolinie rzeki*
(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)

*Nazwa Łomża wzięła się od **załomów**, które były tworzone przez rzekę Narew*

⁴⁰ Znaczenia przypisywane słowu *łom* przez uczniów to: ‘przedmiot’, ‘pewna rzecz’, ‘przyrząd służący do włamań’, ‘kamień kruszcowy’, ‘pokruszone skały’, ‘zakręt’; na ogół zresztą (w 23 ankietach) znaczenia nie podawano w ogóle. Ponadto 17 osób na temat pochodzenia nazwy swego miasta nie wypowiedziało się w ogóle.

(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)

*Nazwa Łomża pochodzi od **załomów** rzecznych, których tworzy Narew. Załom – Łomża. Jedna z teorii dot. nazwy Stara Łomża, gdyż gród Łomża był kiedyś właśnie blisko obecnej Starej Łomży.*

(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)

*Słyszałam, że pierwotnie nazywała się **załom** (od zakola, które tworzy płynąca przez Łomże Narew), potem zweryfikowano ją na Łomża, aż ostatecznie jest to Łomża*

(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)

Załomy rzeczne powstające na Narwi

(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)

*Prawdopodobnie od „**załomu**”, ale nie jestem pewna.*

(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)

Wydaje mi się, że nazwa pochodzi od zakoli na Narwi, specyficznie dawnej nazywanych

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Nazwa pochodzi od zakoli na Narwi

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Nazwa pochodzi od nazwy łuku, który Narew tworzy na terenie miasta.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Nazwa pochodzi od łuku, który zatacza rzeka Narew w miejscu położenia miasta.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Nie wiem, są legendy, powstała chyba od **załomu** rzecznego*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Pochodzi od słowa „**załom**”.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Nazwa pochodzi od **załomów** rzeki.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Rzeka ma wiele **załomów**, od czego pochodzi nazwa Łomża – **załom**.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Łomża; nazwa pochodzi od zakrętów na rzece nazywających się – **załom***

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Łomża – od zakola rzeki, które nazywają się – **załom***

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Pochodzi od **zakoli** rzecznych Narwi.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Łomża od **załomu** na rzece Narwi czyli zakrętów.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Według mnie nazwa Łomża pochodzi od słów, którymi opisywano ziemie łomżyńskie – „**załom**” – czyli od zakrętów rzeki.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Słowo Łomża pochodzi od słowa **załom**, które oznacza zakola, których na rzece Narew jest bardzo dużo.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Łomża – nazwa pochodzi od **załomów** na rzece Narew. Z góry Bona doskonale widać, jak rzeka wiję się i kręci. Od powstałych **załomów** wywodzi się właśnie Łomża.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Od słowa **załom**, bo leży w załomie rzeki*

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

*Nazwa pochodzi od „**załom**”, które po przekształceniu zmieniło się na nazwę Łomża.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Pochodzi od słowa „**załom**”, które zostało przekształcone w „łomza” i ostatecznie w „Łomża”*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*ja słyszałem, że od „**załom**”, że rzeka tak jakby się załamywała i od tego*

(Adacho 2012, <http://www.4lomza.pl/forum/read.php?f=2&i=306108&t=306108> [wpis z 22.09.2010; dostęp 5.09.2011])

*Nazwa naszego miasta wzięła się właśnie od **załomów** na Narwi, która jest kręta, z wieloma odnogami.*

Przypominam, że Narew ze względu na brak regulacji jest jedną z najdzikszych rzek w Europie.

(robson 35, <http://www.4lomza.pl/forum/read.php?f=2&i=306108&t=306108> [wpis z 22.09.2010; dostęp 5.09.2011])

*też słyszałam... w szkole o tym uczyli he he... jeszcze w podstawówce... – że od **załomu** rzeki :)))*

(kryśka, <http://www.4lomza.pl/forum/read.php?f=2&i=306108&t=306108> [wpis z 22.09.2010; dostęp 5.09.2011])

*Tak, to prawda. Od **załomów** na rzece Narew.*

(Ty.Przeciez.Wiesz, <http://www.4lomza.pl/forum/read.php?f=2&i=306108&t=306108> [wpis z 22.09.2010; dostęp 5.09.2011])

Nie tylko na Narwi, ale i na Łomżycze załomy, które dały podstawę nazwie miasta, lokalizuje w krótkim artykule poświęconym Łomży Bogumiła Wiśniewska:

*Nazwę Łomża językoznawcy wywodzą od słowa łom, czyli miejsca, gdzie znajdowały się pokruszone bloki skalne lub drzewa, które dawały schronienie. Inna teza mówi o **załomach** na rzece Narwi i Łomżycze.*

(<http://www.emonety.pl/page/187/miasto-lomza.html> [dostęp 5.09.2011])

Wyjątkowo wyrazowi *załom* nadawano też znaczenie „ładowe”, a nawet widziano w nim ładową nazwę własną (oronim):

*Czytając cały czas ZAŁOM, to wyjdzie ŁOMZA. **Żałom**, bo Łomża leży na wzniesieniu.*

(*fLoorek*, <http://www.4lomza.pl/forum/read.php?f=2&i=42496&t=42496> [wpis z 19.10.2005; dostęp 5.09.2011])

*Kiedyś była góra która nazywała się **Żałom**. Był to punkt orientacyjny dla myśliwych i chodziło się tam na polowania. Dlatego nazwa Łomża*

(odpowiedź na ankietę, Technikum Mechaniczne w Łomży)

*Pochodzę z Łomży. Nazwa Łomża wzięła się od pewnej górki o nazwie **Żałom** i stąd wzięła się nazwa Łomża.*

(odpowiedź na ankietę, Technikum Mechaniczne w Łomży)

Wielu mieszkańców Łomży wywodzących jej nazwę od rzeczownika *załom* ‘zakręt rzeki’ objaśnia też sposób, w jaki ten apelatyw przekształcił się w nazwę miejscową; wszyscy oni zauważają przestawienie sylab, a niektórzy wspominają również o odmazurzeniu z w ż, por.:

*Moje miasto Łomża nazwę wzięło od **załomów**, których kiedyś było dużo na tym terenie – wymawiając „ŁomZAŁOMza” wychodzi nam właśnie wspomniane słowo.*
(Grocal, <http://www.historycy.org/index.php?showtopic=8259&st=15> [wpis z 17.04.2006; dostęp 5.09.2011])

*Istnieje też inna wersja powstania nazwy miasta. Ponieważ płynąca przez nie rzeka Narew ma bardzo dużo **załomów** (zakrętów), ludzie, patrząc na nią, powtarzali załomzałomzałom i w ten sposób powstała nazwa Łomza, która później przekształciła się w Łomżę.*

(E. Kacperski, *Łomża, Polska.pl*, <http://lomza.polska.pl/miastodzisiaj/index,Lomza,id,310078.htm> [dostęp 5.09.2011])

Pochodzi od wyrazu „załom”, odnoszącego się do załomów Narwi, powtarzanego wielokrotnie, w wyniku czego powstał wyraz Łomza, a potem Łomża.

(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)

*Łomża od **załomów** na rzece Narew, załom > Łomża*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Za-łom-za-łom-za-łom. **Załom** – zakole rzeki Narew.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Słowo „załom” powtarzane kilka razy daje słowo „Łomża”, nazwa wywodzi się od załomu rzeki Narew

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Słowo „załom” powtarzane kilka razy tworzy słowo „Łomża”. Nazwa pochodzi od załamań rzeki Narew

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Gdy wypowiemy kilka razy słowo **załom** szybko, to powstanie nazwa Łomża.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Łomża leży nad rzeką Narew, która płynie załomami (zakolami). Mówi się „załom, załom, załom”, łączy się sylaby „łomza” i przez lata ukształtowała się nazwa „Łomża”

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Nazwa ta pochodzi od słowa **załom**. Ludzie mówili załom załom i tak powstała nazwa Łomża.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Łomża leży nad rzeką Narew. Narew płynie załomami, zakolami. Mówi się, że „załom, załom, załom, załom”. Po chwili łączą się sylaby... łom – za... i wychodzi Łomża. Przez lata ukształtowało się nazwa Łomża przez „ż”.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Jestem z Łomży, nazwa miejscowości pochodzi od dawnego załomu.

(odpowiedź na ankietę, Technikum Mechaniczne w Łomży)

Za zepsutą wersję etymologii potocznej wywodzącej toponim Łomża od rzeczownika *załom* trzeba uznać objaśnienie, w którym jako wyraz podstawowy dla tego toponimu podano apelatyw *zakola*, przekształcony później w *załomza* i *Lomza*, por.:

Nazwa pochodzi od zakoli rzeki Narew, „zakola” ludzie zaczęli wymawiać jako „załomza” a miejscowość, w której mieszkali nazwali Lomżą, z później Łomża.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Niektóre opisy przejścia rzeczownika *załom* w nazwę miejscową *Łomza* i później *Łomża* zawierają też detale dotyczące sytuacji, podczas których powtarzano ten apelatyw, co sprzyjało przestawieniu sylab. Według jednej z kilku wersji tej pseudoetymologii miało się to odbywać podczas pływania po Narwi kajakami, por.:

*Słyszałam legendę, że kiedyś bardzo dawno ludzie pływali kajakami po Narwi i były załomy i krzyczeli ciągle **załom!** załom! I stąd wzięła się nazwa ŁOMŻA.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Inny wariant tej etymologii skojarzeniowej przypisuje kilkakrotne wymawianie słowa *załom* obserwatorom liczącym zakola Narwi, prawdopodobnie z jakiegoś wzniesienia, por.:

*Przez Łomżę płynie rzeka Narew, która ma wiele zakrętów, kiedyś zwanych załomami. Patrzący na panoramę rzeki liczyli zakręty-załomy i mówili: **załom**, załom, załom, załomzałom... Te słowa zlewały się w jeden wyraz Łomza, który później został przekształcony w Łomża.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Najwięcej szczegółów na temat rzekomych okoliczności powstania nazwy *Łomża* uwzględnił opis, według którego słowa *za-łom-za-łom-za-łom* miały być wypowiedziane przez flisaków pływających grupami po Narwi, por.:

*Nazwa Łomża powstała od słów **załom-załom-załom**, które wykrzykiwali flisacy z pierwszej tratwy dla poinformowania towarzyszy płynących za nimi na kolejnych tratwach o zbliżających się załomach Narwi. Wielka liczba tych załomów w okolicach Łomży powodowała, że ostrzeżenie musiało być powtarzane wielokrotnie, w krótkich odstępach czasu, toteż sylaby *za-łom*, *za-łom* zlewały się ze sobą. Dawało to wrażenie, że wymawiane jest słowo *Łomza*, czyli pod „odmazurzeniu” *Łomża* – jak w znanej zabawie w powtarzanie słowa *sło-ma*, po pewnym czasie słyszanego jako *ma-sło*.*

(informacja od Tadeusza Górskiego)

Ale istnieje też opinia, że nazwa *Łomża* upamiętnia kilkakrotne wymówienie słowa *załom* przez jakąś postać historyczną, por.:

*Dla zainteresowanych nazwa wzięła się od położenia miasta, które jak wiadomo leży nad rzeką Narew i która to rzeka, płynąc w pobliżu miasta, tworzy wiele zakrętów (załamań). I kiedyś ktoś ważny (nie pamiętam kto, więc nie będę zmyślał), najprawdopodobniej patrząc na miasto z okolic góry [tak!] Królowej Bony, zauważył ten **ZAŁOM**, nad którym leży obecna Łomża, i z przestawienia tych słów – **ZAŁOM** – wzięła się obecna nazwa. Nie pamiętam, skąd to wiem, **ALE WIEM**. Bo jestem z Łomży!!! I wstyd mi za tych łomżyniaków, którzy tego nie wiedzą.*

(tomek24042004, <http://www.4lomza.pl/forum/read.php?f=2&i=42496&t=42496> [wpis z 19.10.2005; dostęp 5.09.2011])

Postać ta bywa czasem identyfikowana z królową Boną, por.:

*Królowa Bona powtarzała ciągle słowo „**ZAŁOM**”, patrząc na rzekę Narew i wyszło jej „**ŁOMŻA**”. Później jedynie dla lepszej wymowy zamieniono „z” na „ż” i wyszło „**ŁOMŻA**”.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Pseudoetymologia zawierająca motyw „kogoś ważnego”, wyposażona w załączek fabuły, stanowi zarys legendy etymologicznej należącej do podgrupy podań, które wiążą z

podstawowym zdarzeniem jakiegoś wypowiedziane w danym miejscu słowa, zajmujące główną pozycję w strukturze sekwencji fabularnej (Brzozowska 2009: 136).

Najbardziej popularnej etymologii ludowej nazwy *Łomża* można zatem przypisać następującą wykładnię semantyczną: ‘miejscowość nad Narwią, leżąca w pobliżu licznych jej załomów, nazwana tak w wyniku przestawienia sylab w słowie *za-łom* wymówionym przez jakąś postać historyczną (może przez królową Bonę) albo powtarzanych kilkakrotnie przez różnych obserwatorów patrzących na nie z brzegu (może z Góry Królowej Bony) lub przez płynących tymi załomami flisaków, ostrzegających przed nimi flisaków na następnych tratwach’.

Od innego znaczenia słowa *załom*, mianowicie niepotwierdzonego przez słowniki znaczenia ‘gruz kamienny’ (przysługującego jednak rzeczownikowi *łom*, uważanemu za faktyczny wyraz podstawowy tej nazwy), wywodzi toponim *Łomża* legenda etymologiczna łącząca powstanie nazwy miasta z genezą jego herbu. Podanie to nadaje toponimowi *Łomża* wtórną wykładnię semantyczną ‘miejscowość założona w miejscu, gdzie jeleni, na którego polował książę Janusz Mazowiecki, utknął w załomie, czyli wśród gruzów’, por.:

*Od słowa **załom**. Słynna legenda o księciu Januszu Mazowieckim oraz jeleniu w lesie oraz gruzach. Jeleń uratował księcia, który utknął w załomie. Do legendy nawiązuje również herb miasta – jeleni skaczący nad kamieniami.*

(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)

***Zalom**. Legenda o księciu Mazowieckim oraz jeleniu (do legendy nawiązuje również herb miasta – skaczący jeleni)*

(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)

Jeszcze inny sens, mianowicie ‘połamane drzewa’, przypisuje rzeczownikowi *załom*, tkwiącemu rzekomo w postawie nazwy *Łomża*, następujące objaśnienie pseudoetymologiczne, por.:

***Zalom** drzew – „łom-” – „za-” „-łom”*

(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)

Wersja ta stanowi prawdopodobnie kontaminację etymologii potocznej, według której toponim *Łomża* powstał od rzeczownika *załom* ‘zakole rzeki’, oraz etymologii naukowej, według której nazwa miasta pochodzi od rzeczownika *łom* ‘wywroczone drzewa’.

Porównanie etymologii potocznych toponimu *Łomża* wiążących go z apelatywem *załom* i jego etymologii naukowej ze względu na wyrazy uznane za podstawowe dla reetymologizowanej nazwy pozwala zaliczyć tę pseudoetymologię do stosunkowo licznej grupy etymologii nienaukowych wyprowadzających reetymologizowany toponim od słowa (tu: rzeczownika *załom*) spokrewnionego z wyrazem podstawowym dla tej nazwy w świetle przynajmniej jednej z etymologii naukowej (tu: rzeczownikiem *łom*): rzeczownik *załom*

zawiera rdzeń *lom-*, który występuje w nazwie *Łomża* również według większości etymologii naukowych.

Wyjątkowy charakter ma natomiast na tle etymologii potocznych innych polskich toponimów objaśnienie struktury nazwy *Łomża*. Wyjątkowość ta wynika już z samego podjęcia próby wytłumaczenia, w jaki sposób z wyrazu *za-lom* wyłonił się wyraz *Łom-ża*, zazwyczaj bowiem pseudoetymologowie nie interesują się budową reetymologizowanej nazwy miejscowej, zadawalając się ustaleniem zawartego w niej rdzenia, rzadziej jej wyrazu podstawowego (Michow 2008: 155–156). Niemal niespotykany jest również zaproponowany przez tę etymologię asocjacyjną opis przekształcenia apelatywu *załom* w toponim *Łomża* poprzez przestawienie kolejności sylab, co miałyby być efektem zmiany granic wyrazu *załom* podczas jego wielokrotnego wymawiania. Takiego formantu, choć ma on pewne cechy wspólne z formantami prozodycznymi i alteracyjnymi, nie wyróżnia ani słowotwórstwo onomastyczne, ani apelatywne, a i wśród „formantów” dających się wyodrębnić w świetle etymologii ludowych innych polskich toponimów występuje on wyjątkowo⁴¹.

Natomiast zastosowanie klasyfikacji semantycznej pozwala na zaliczenie toponimu *Łomża* bądź do grupy nazw topograficznych – gdy wykładnia semantyczna etymologii ludowej kładzie nacisk na topograficzną semantykę wyrazu *załom*, bądź do grupy nazw kulturowych – gdy uwaga reinterpretatorów z semantyki tego rzeczownika przesuwają się na sytuację, w której rzeczownik ten był wypowiedziany, czyli na powtarzające się okoliczności pracy flisaków, bądź wreszcie do grupy nazw pamiątkowych – dla wersji zakładającej jednostkowość aktu kilkakrotnego wymówienia słowa *załom* (np. przez królową Bonę). Uznanie nazwy miejscowej za wieloznaczną nie jest natomiast wyjątkiem ani w wypadku etymologii ludowych, ani naukowych.

Oprócz przedstawionych wyżej najlepiej znanych i mających pewną tradycję etymologii potocznych nazwy *Łomża* wiążących ją z rzeczownikiem *załom* pojawiają się również różne inne – mniej lub bardziej efemeryczne – propozycje reinterpretacji etymologicznej tego toponimu, często autorskie. Największą i najbardziej urozmaiconą grupę tworzą wśród nich etymologie nienaukowe wywodzące toponim *Łomża* od wyrazu *łom*, któremu przypisuje się różne znaczenia, zarówno notowane przez słowniki, jak i w nich niepotwierdzone.

⁴¹ W zgromadzonym przeze mnie zbiorze około tysiąca etymologii nienaukowych dotyczących miejscowości z całej Polski w taki sposób powstał rzekomo tylko toponim *Kuśnie* (pow. sieradzki). „Legenda głosi, że nazwa wsi Kuśnie bierze swój początek od zawołań i prośb miejscowej ludności o to, aby tułające się po świecie żywych duchy, nie kuśły (nie kuś-nie kuś)” (<http://pl.wikipedia.org/wiki/Ku%C5%9Bnie>). W rzeczywistości nazwa miejscowa *Kuśnie* została utworzona od nazwy osobowej *Kuśny*, motywowanej czasownikiem *kusić* ‘poddawać próbie, doświadczać, wabić, nęcić, wystawiać na pokusę’ (NMP V 2003: 606).

Stosunkowo często etymologia skojarzeniowa nadaje rzeczownikowi *łom*, od którego wywodzi się nazwę miejscową *Łomża*, nieznane słownikom współczesnej polszczyzny znaczenie ‘załom rzeki’, por.:

Od wyrazu „łom”, nazywającego załomy rzeczne powstające na Narwi
(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)

Łom to po staropolski (tak!) zakręt. Łomża leży przy zakręcie Narwi i dlatego tak ją nazwali.
(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)

Nazwa miasta Łomża pochodzi od bardzo krętej rzeki Narew, w dawnych czasach na zakręty mówiono **łomy**, stąd nazwa Łomża
(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Rzeka Narew tworzy **łom**
(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

Prawdopodobnie od rzeki Narew, która tworzy **łom**
(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

Łom – zakola na rzece + przyrostek „-ża”
(odpowiedź na ankietę, Technikum Mechaniczne w Łomży)

Również ta pseudoetymologia powstała zapewne w efekcie skontaminowania etymologii potocznej wywodzącej toponim *Łomża* od rzeczownika *załom* ‘zakole rzeki’ oraz etymologii naukowej, według której wyrazem podstawowym dla tego toponimu jest rzeczownik *łom* ‘wywrócone drzewa’, ‘blok skalny’ lub ‘gruzy, rumowisko’. Wykładnia semantyczna ‘miejscowość leżąca nad łomem rzeki’ pozwala włączyć toponim *Łomża* do nazw topograficznych, a pod względem formalnym byłby on – tak jak w wypadku etymologii naukowej – derywatem utworzonym sufiksem *-ża*. Opisywana etymologia asocjacyjna należy do tych etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa nominacyjna (tu: *łom* ‘załom rzeki’) jest formalnie równa pierwotnej podstawie nominacyjnej (tu: *łom* ‘bryła, odłam skały, blok, cios skalny, kamienny’, ‘opadłe suche gałęzie drzew w lesie, chrust lub suche łodygi roślin’ lub ‘gruzy, rumowisko’), pozostaje z nią jednak w relacji polisemii.

Rzeczownik *łom* ‘załom rzeki’ bywa także wymieniany jako główny składnik podstawy motywacyjnej nazwy *Łomża* o postaci wyrażenia przyimkowego *za łomem*, por.:

Zlepek słów: za łomem rzeki NAREW
(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Za łomem rzeki Narew
(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Łomża – od nazwy rzeki „za łomem”
(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Wykładnia semantyczna ‘miejscowość leżąca za łomem Narwi’ jest precyzyjniejsza od wykładni ‘miejscowość leżąca nad łomem Narwi’, ale również na jej podstawie toponim ten zaliczymy do nazw topograficznych. Natomiast struktura formalna nazwy własnej *Łomża*

nie jest w świetle tej pseudoetymologii jednoznaczna, można jednak przypuszczać, że jej autorom chodziło o uwypuklenia związku fonetycznego i genetycznego między przyimkiem *za* a sylabą *-za* występującą w nazwie *Łomża*, sugerują zatem, że nazwa ta powstała w wyniku przestawienia zgłosek w niekońcówkowym segmencie wyrażenia *za łom(em)*. Podana etymologia skojarzeniowa należy do tych pseudoetymologii, w których jeden ze składników wtórnej podstawy nominacyjnej (tu: *łom* ‘załom rzeki’) jest formalnie równy pierwotnej podstawie nominacyjnej (tu: *łom* ‘odłam skały’, ‘opadłe suche gałęzie drzew w lesie, chrust’ lub ‘gruzy, rumowisko’), ale ma inne znaczenie; obie podstawy są wobec siebie polisemiczne.

Kolejnym „wodnym” i niepotwierdzonym przez źródła leksykograficzne znaczeniem wyrazu *łom*, od którego zdaniem mieszkańców pochodzi nazwa miasta, jest ‘fala’, por.:

Od słowa „łomy” co oznacza fale na rzece (chyba)

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

Przytoczona pseudoetymologia należy do tych etymologii nienaukowych, które wywodzą reetymologizowany toponim od innego znaczenia wyrazu polisemicznego niż etymologia naukowa, natomiast reinterretowaną nazwę na podstawie wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscość, która leży nad rzeką niosącą łomy, czyli fale’ trzeba by zaliczyć do nazw topograficznych, a pod względem formalnym – do formacji słowotwórczych utworzonych sufiksem *-za*.

Wyrazowi *łom*, uznanemu za podstawowy dla toponimu *Łomża*, przypisuje się też nigdzie niepoświadczone znaczenie ‘łąka’, por.

Nazwa ta wzięła się od słowa łom, które znaczyło łąka, bo w mieście i wokół jest sporo łąk.

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

Inne nieznanne słownikom topograficzne znaczenie słowa *łom*, od którego mieszkańcy wyprowadzają toponim *Łomża*, to ‘wzgórze’, por.:

pochodzi od łomu – wzgórza

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

Wzięła się od łomów – pagórków i zieleni, które nazwała królowa Bona

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

Łomża oznacza miasto położone na wzgórzu, a wzięła się od plemienia zamieszkującego ten teren

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

Niektórzy mieszkańcy Łomży przypuszczają z kolei, że nazwa ich miasta pochodzi od rzeczownika *łom* w niepotwierdzonym w źródłach leksykograficznych znaczeniu ‘przedmiot o załamany kształcie’, por.:

Nazwa pochodzi od zakola Narwi, która przypomina łom. Nasze miasto leży na końcu tego „łoma”.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Nazwa pochodzi od zakola Narwi, które przypomina **łom**. A Łomża leży nad wzgórzem łoma i dlatego jest nazwa Łomża.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Również te etymologie skojarzeniowe reprezentują grupę etymologii nienaukowych wywodzących reetymologizowane nazwy miejscowe od innego znaczenia słowa wieloznacznego (tu: 'łaka', 'wzgórze', 'coś załamane') niż etymologia naukowa (tu: 'wywrócone drzewa', 'blok skalny', 'rumowisko'). Na podstawie wtórnych wykładni semantycznych 'miejscowość, w której i wokół której jest dużo łomów, czyli łak' lub 'miejscowość leżąca na łomie, czyli na wzgórzu' można zaliczyć reinterpretowany toponim do nazw topograficznych, a na podstawie wtórnej wykładni semantycznej 'miasto nad rzeką, która w jego pobliżu przybiera kształt łomu' – do nazw topograficznych o charakterze metaforycznym. Pod względem formalnym należałyby on do derywatów sufiksalnych (utworzonych sufiksem *-ża*).

W kolejnej etymologii asocjacyjnej przywołany w niej jako wtórny wyraz podstawowy rzeczownik *łom* pojawia się w niekreślonym bliżej znaczeniu związanym z rzemieślniczym charakterem miasta, które można próbować odtworzyć jako 'pozostałość po produkcji rzemieślniczej', zatem jest to zapewne notowane przez słowniki znaczenie 'pokruszone lub odłupane kawałki czego, np. metalu, jakiejś masy; złom' (SJPD), por.:

*Miasto to w przeszłości było miejscem głównie rzemieślniczym. Znajdowało się tam dużo **łomu**. Od którego powstała nazwa „Łomża”.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Rzeczownikowi *łom*, który ma tkwić we wtórnej postawie motywacyjnej toponimu *Łomża*, nadaje się też niekiedy znaczenie 'złomowisko' (a *złomowisko* jest definiowane jako 'miejsce składowania złomu'), por.:

Łom – złomowisko

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Wykładnie semantyczne 'miejscowość, w której znajdowało się dużo łomu będącego pozostałością po produkcji rzemieślniczej' oraz 'miejscowość, w której znajdował się łom, czyli złomowisko' pozwalają włączyć toponim *Łomża* do nazw kulturowych. Pod względem formalnym byłaby to formacja słowotwórcza utworzona sufiksem *-ża*. Również opisane etymologie skojarzeniowe należą do tych etymologii nienaukowych, które wtórną podstawą motywacyjną czynią wyraz tożsamy formalnie z pierwotną podstawą nominacyjną (tu: *łom* 'odłam skalny', 'opadłe suche gałęzie drzew w lesie' lub 'rumowisko'), lecz o innym znaczeniu (tu: *łom* 'pozostałość po produkcji rzemieślniczej', 'złomowisko').

Wielu mieszkańców miasta sądzi również, że słowo *łom* stanowiące wyraz podstawowy toponimu *Łomża* występuje w jego wtórnej wykładni semantycznej w powszechnie znanym znaczeniu ‘pręt żelazny służący do łamania czego, kruszenia, podważania itp.’ (SJPD), por.:

Nazwa pochodzi od „łomu” – narzędzia do podważania najrozmaitszych obiektów.
(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Wystąpienie tego znaczenia w wykładni semantycznej toponimu *Łomża* motywowane jest przez łomżan na pięć sposobów. Po pierwsze, łom kojarzy się im ze swoim najczęstszym, nielegalnym zastosowaniem, a w konsekwencji *Łomża* bywa opisywana jako miasto włamywaczy, złodziei i bandytów, por.:

Było dużo złodziei [tak!] i dużo łomów, dlatego Łomża.
(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Od łomu, służącego do włamań
(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)

Łom, bo było włamanie
(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)

W dawnych czasach rozbijali łomami zamki bandyci, kradnąc skarby państwa polskiego..
(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

Wywodzenie toponimu *Łomża* od rzeczownika *łom* ‘żelazny pręt...’ bywa też tłumaczone produkowaniem tu tych narzędzi, por.:

Moim zdaniem nazwa powstała, ponieważ może znajdował się jakiś zakład w którym wyrabiano łomy
(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Nazwa wywodzi się od przedmiotu „łom”, gdyż w tym mieście znalazł się zakład produkujący łomy sławny na cały kraj
(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

Łomża – w średniowieczu produkowano łomy w tym miejscu i były łatwe do zdobycia
(odpowiedź na ankietę, Technikum Mechaniczne w Łomży)

Nazwa powstała od tego, że kiedyś produkowano łomy. W dzisiejszych czasach jest dosyć popularna, ponieważ jest produkowane piwo „Łomża”
(odpowiedź na ankietę, Technikum Mechaniczne w Łomży)

Łomami miano także rozbijać gruzy, przy czym przekonanie to prawdopodobnie wynika z przeświadczenia, że *Łomża* otrzymała nazwę dopiero po odbudowie ze zniszczeń wojennych; wtórnej wykładni semantycznej tego toponimu można zatem nadać treść: ‘miejsowość wzniesiona na gruzach, które rozbijano łomami’, por.:

rozbijanie łomami gruzów
(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

Niektórzy twórcy wykładni pseudoetymologicznych toponimu *Łomża* widzą też w łomie, który ponoć dał nazwę miastu, narzędzie kowalskie, por.:

Od łomu, gdyż było dużo kowali pracujących na tym terenie.
(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

Zdaniem innych pseudoetymologów rzeczownik *łom*, od którego pochodzi nazwa *Łomża*, nazywa ‘dawną broń’, por.:

Łomża wzięła się od ludzi mieszkający [tak!] w lasach żyjących z myślistwa, rybołówstwa. Budowali oni również zamki w których się chronili były tam warownie w których trzymali łomy prawdopodobnie od tego wzięła się nazwa Łomża.

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

Nie jest natomiast jasne, jakie konkretnie znaczenie instrumentalne przypisuje rzeczownikowi *łom* osoba łącząca ten wyraz z czasownikiem (*łomić?*, *łamać?*) nazywającym jakieś czynności wykonywane przez dawnych łomżan. Możliwe jednak, że też chodzi tu o znaczenie ‘pręt żelazny...’, por.:

W nazwie jest wyraz „łom”, który pochodzi od czynności, którymi zajmowali się ludzie mieszkający na terenie miasta.

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

Wtórne wykładnie semantyczne ‘miejscowość, w której często używano łomów’, ‘miejscowość, w której produkowano łomy’, ‘miejscowość wzniesiona na gruzach, które rozbijano łomami’, ‘miejscowość, w której było dużo kowali posługujących się łomami’, ‘warowna miejscowość, w której przechowywano łomy służące do walki’ każe zaliczyć toponim *Łomża* do nazw kulturowych, a pod względem formalnym byłby on – tak jak w świetle etymologii naukowej – derywatem utworzonym od rzeczownika *łom* za pomocą rzadkiego formantu przyrostkowego *-ża*. Opisana etymologia asocjacyjna należy do tych etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa motywacyjna (tu: *łom* ‘narzędzie’) i pierwotna podstawa nominacyjna (tu: *łom* ‘blok skalny’, ‘opadłe suche gałęzie drzew w lesie’ lub ‘rumowisko’) reprezentują różne znaczenia wyrazu polisemicznego.

Rzeczownik *łom* ‘pręt żelazny używany do różnych celów’ pełni funkcję współpodstawy nominacyjnej nazwy miejscowej *Łomża* również w trzech autorskich reinterpretacjach etymologicznych o charakterze dowcipów słowotwórczych opartych na mechanizmie żartobliwej dekompozycji wyrazu (Buttler 2001: 126–139). Zdaniem Danuty Buttler źródłem komizmu jest w takim wypadku „podział wyrazu sprzeczny z tradycją i praktyką językową, który stanowi element dziwaczności, zaskakuje odbiorcę, i sensowność semantyczna wyodrębnianych członów, która narzuca owemu zabiegowi strukturalnemu, tak wyraźnie gwałcącemu normę, pozory naturalności” (Butler 2001: 137).

Jedna z tych humorystycznych etymologii skojarzeniowych wywodzi nazwę miasta od wyrażenia przyimkowego *za łom*, por.:

Ale z Was nieuki!! To w szkołach tego nie uczą? Otóż dawno temu, kiedy nasze prastare skupisko plemion słowiańskich napadli barbarzyńcy, jeden z naszych przywódców krzyknął: „do broni... za łom!”. Potem dla dodania otuchy kilkakrotnie powtórzyli pozostali wojowie: „za łom, za łom, za łom, za łom”. No i się ostało...

(Peter, <http://www.4lomza.pl/forum/read.php?f=2&i=42496&t=42496> [wpis z 19.10.2005; dostęp 5.09.2011])

Wydaje się, że przedstawiona etymologia fantazyjna jest celowym pastiszem gatunkowym podania etymologicznego, który wzoruje się na konstrukcji stosunkowo licznej podgrupy podań etymologicznych wiążących z podstawowym zdarzeniem słowa, które zostały wypowiedziane w danym miejscu (por. Brzozowska 2009: 136). Pseudoetymologia ta wykorzystuje również – w żartobliwy sposób – typowy dla mitu początku motyw powstania miejscowości w pradawnych czasach i w wyniku wydarzenia o charakterze militarnym, konotującego patriotyzm, odwagę i tężyznę fizyczną, co poświadcza „szlachetne korzenie lokalnej społeczności” (Michow 2008: 158).

W świetle zaproponowanej reinterpretacji toponimu *Łomża* pochodzi od wyrażenia przyimkowego *za łom*, którego komponent rzeczownikowy (*łom* ‘rodzaj broni’) pozostaje w relacji polisemii wobec leksemu *łom* (‘blok skalny’, ‘opadłe suche gałęzie drzew w lesie’ lub ‘rumowisko’) uznawanego przez większość onomastów za faktyczną podstawę nominacyjną tej nazwy. „Formantem”, który posłużył do utworzenia nazwy *Łomża*, byłaby zmiana szyku jednosylabowych składników wyrażenia przyimkowego. Wykładnia semantyczna ‘miejsce, w którym słowiański przywódca porwał swych podwładnych do broni okrzykiem *za łom!*, który ochoczo powtórzyli pozostali wojowie’ kazałaby natomiast zaliczyć ten toponim do nazw pamiątkowych.

Za pastisz (raczej nieudany) podania etymologicznego należy też uznać uczniowski wywód nazwy *Łomża* od dwu wyrazów: apelatywu *łom* ‘narzędzie’, jakoby powstałego właśnie w Łomży (wcześniej Polacy mieli posługiwać się wyłącznie jego angielskim ekwiwalentem *crowbar*), oraz imienia *Żaneta*, noszonego rzekomo przez łomżyńskiego twórcę słowa *łom*, por.:

Miasto w którym wynaleźli nazwę na angielskie słowo – crowbar – łom. W Polsce posługiwali się angielską nazwą, więc pewien mężczyzna postanowił nazwać to urządzenie łomem. Jego żona miała na imię Żaneta, stąd połączenie łom i Ża od pierwszych liter imienia jego żony. Mieszkańcy miasta byli zachwyceni nazwą na to urządzenie i na cześć mężczyzny miasto nazwano Łomża.

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

W myśl tej autorskiej legendy etymologicznej toponim *Łomża* stanowiłby pod względem semantycznym nazwę pamiątkową, natomiast pod względem formalnym byłby on komponowaną nazwą dezintegralną, ściślej: nietypowym zrostem rzeczownika *łom* i sylaby *za-*, stanowiącej pierwszą zgłoskę imienia *Żaneta*. Opisana pseudoetymologia należy do tych etymologii nienaukowych, w których jeden z komponentów reetymologizowanej nazwy miejscowej (tu: *łom*) jest równy faktycznej jej podstawie motywacyjnej, choć ma inne

znaczenie (tu: ‘narzędzie’), drugi zaś (tu: sylaba *za-* przejęta z imienia *Żaneta*) z rzeczywistością podstawą motywacyjną nie jest spokrewniony.

Inna humorystyczna etymologia asocjacyjna wywodzi nazwę miejscową *Łomża* od słów *łom* i *żar*, por.:

łom....ża łomem walili, aż leciał żar

(jasiu śmietana, <http://www.4lomza.pl/forum/read.php?f=2&i=306108&t=306108> [wpis z 22.09.2010, dostęp 5.09.2011])

W świetle żartobliwej wykładni semantycznej ‘miejsce, w którym jakaś grupa ludzi (mieszkańców?) waliła łomem tak mocno, aż leciał żar’ toponim *Łomża* jawi się jako nazwa kulturowa (jeśli opis ten zinterpretować jako aluzję do trwałej – może nawet wielopokoleniowej – skłonności mieszkańców do chuligańskich bójek) lub pamiątkowa (jeśli uznać, że intencją autora było upamiętnienie jednej bójki z zastosowaniem łomu). Pod względem strukturalnym wyraz *Łomża* stanowiłby natomiast złożenie dwu rzeczowników: *łom* i *żar*, przy czym byłoby to złożenie bezafiksalne paradygmatyczno-dezintegracyjne, a w roli „formantu” występowałyby: ucięcie końcowego *r* w podstawie *żar* oraz wewnątrzkatégorialna zmiana paradygmatu z rzeczownikowego męskiego (*żar*) na rzeczownikowy żeński (*Łomża*).

Według kolejnej hipotezy pseudoetymologicznej wyrazem podstawowym dla nazwy miasta jest rzeczownik *załamanie*, a jej wtórna wykładnia semantyczna ma postać ‘miejscowość położona w załamaniu rzeki Narwi’, por.:

Łomża – geneza nazwy miasta nie jest mi znana, a przynajmniej jej oficjalna wersja, istnieje teoria mówiąca o tym jakoby Łomża została nazwana od łamania a raczej załamania rzeki Narwi w którym jest ona położona, ale ta teoria wydaje mi się nieprawdopodobna

(odpowiedź na ankietę, Technikum Mechaniczne w Łomży)

Podana etymologia skojarzeniowa należy do tych etymologii nienaukowych, w których wtórny wyraz podstawowy (tu: *załamanie*) wchodzi w skład tej samej rodziny słowotwórczej co faktyczna podstawa nominacyjna (tu: *łom*). Pod względem semantycznym *Łomża* byłaby nazwą topograficzną, a pod względem formalnym – derywatem sufiksальnym z dezintegracją podstawy słowotwórczej (funkcję formantu pełniłyby przyrostek *-ża* oraz ucięcie podstawy o nagłosowy segment *za-* i wygłosowy segment *-anie*, a także oboczność *a* : *o*).

Innym mieszkańcom Łomży nazwa rodzinnego miasta kojarzy się z rzeczownikiem *łomot*, por.:

Moim zdaniem nazwa Łomża wzięła się od łomotu.

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

Ponieważ słowo *łomot* ma dwa znaczenia: ‘zwielokrotniony hałas’ lub ‘pobicie kogoś’, wtórna wykładnia semantyczna toponimu *Łomża* może przybrać postać ‘miejsowość, w której było słycać łomot’ lub ‘miejsowość, w której ktoś komuś sprawił łomot’. W świetle pierwszego objaśnienia pseudoetymologicznego byłaby to nazwa topograficzna, motywowana jakimiś naturalnymi hałasami, lub nazwa kulturowa, utworzona ze względu na jakies specyficzne dźwięki związane z działalnością człowieka⁴². Drugie objaśnienie pozwala zaliczyć tę nazwę do pamiątkowych. Pod względem formalnym trzeba by tę nazwę opisywać jako derywat utworzony sufiksem *-ża* z towarzyszącym mu ucięciem segmentu *-ot*. Podana etymologia skojarzeniowa należy do tych etymologii nienaukowych, które wyprowadzają reetymologizowany toponim od wyrazu (tu: apelatywu *łomot*) spokrewnionego z faktycznym wyrazem podstawowym (tu: apelatywem *łom*).

Jedno z objaśnień pseudoetymologicznych toponimu *Łomża* w roli jego podstawy nominacyjnej obsadza apelatyw *łomianka*, definiowany przez słowniki jako ‘roślina z rodziny komosowatych, in. chrząstkowiec’ (SJPD), por.:

Może od łomianki, łopianki.

(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)

Łomianki, związane z jeleniem i historią

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

Podana etymologia skojarzeniowa należy do tych etymologii nienaukowych, które reetymologizowanej nazwie miejscowej przypisują pochodzenie od wyrazu (tu: rzeczownika *łomianka*) spokrewnionego z jej faktyczną podstawą motywacyjną (tu: rzeczownikiem *łom*), a toponim *Łomża* trzeba by w świetle wtórnej wykładni semantycznej ‘miejsce, gdzie rosną łomianki’ zaliczyć do nazw topograficznych. Pod względem formalnym można go opisać jako derywat utworzony sufiksem *-ża* z towarzyszącym mu ucięciem segmentu *-anka* i obocznością *m' : m*.

Kolejna reinterpretacja etymologiczna wiąże nazwę miejscową *Łomża* z rzeczownikiem *złomowisko*, znanym we współczesnej polszczyźnie w znaczeniu ‘miejsce zbiórki złomu, wysypisko złomu; nagromadzony złom’, por.:

Złomowiska były na tym terenie.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Kiedyś były złomowiska na tym terenie.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

⁴² Zwraca uwagę podobieństwo etymologii potocznej łączącej *Łomżę* z *łomotem* do motywacji naukowej, według której „podstawą mogłoby być ekspresywne psł. dial. **łomъzati*, **łomъżq* ‘łaskotać, stukać, z łoskotem zamykać wrota, drzwi’ [...]” (Słowski V 1997: 184).

Na podstawie wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscość, w której znajdowało się złomowisko’ można włączyć toponim *Łomża* do nazw kulturowych. Ze względu na strukturę formalną byłby to natomiast derywat utworzony od rzeczownika *złomowisko* sufiksem *-ża* z towarzyszącymi mu ucięciami podstawy słotwórczej o segment nagłosowy *z-* i segment wygłosowy *-owisko*. Powyższa etymologia asocjacyjna należy do tych etymologii nienaukowych, które na wtórny wyraz podstawowy obierają słowo (tu: *złomowisko*) spokrewnione z rzeczywistą podstawą nominacyjną (tu: *łom*).

Wyjątkowo w funkcji wtórnej podstawy nominacyjnej wystąpił też nieznanymi współczesnej polszczyźnie rzeczownik *łomowisko*, por.:

*Ta nazwa pochodzi od **łomowiska** (łom-ża)*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Prawdopodobnie wybór na wtórny wyraz podstawowy słowa *łomowisko* zamiast notowanego przez słowniki rzeczownika *złomowisko* wynikał z chęci formalnego przybliżenia rzekomej podstawy nazewniczej do reetymologizowanej nazwy własnej. W świetle tego objaśnienia toponim *Łomża* byłby formacją słotwórczą utworzoną od rzeczownika *łomowisko* formantem sufiksальnym *-ża* z dezintegracją podstawy słotwórczej tylko o segment wygłosowy *-owisko*. Wykładnia semantyczna ‘miejsce, gdzie znajdowało się łomowisko’ pozwala zaliczyć objaśnianą nazwę miejscową do nazw topograficznych – jeśli zagadkowe łomowisko byłoby tworem naturalnym – lub kulturowych – jeśli powstałoby ono jako dzieło człowieka. Podana etymologia skojarzeniowa należy do tych pseudoetymologii, w których wtórna podstawa motywacyjna (tu: *łomowisko*) jest powiązana genetycznie z pierwotną podstawą motywacyjną (tu: *łom*).

Za wyraz podstawowy dla toponimu *Łomża* niektórzy mieszkańcy miasta uznają też rzeczownik złożony *kamieniołom*, por.:

*Nazwa Łomży wzięła się od **kamieniołomów**, które wcześniej znajdowały się na terenie miasta*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Od „Jelonka”, mostów, wód, **kamieniołomy***

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Od **kamieniołomu**, który był na tych terenach w średniowieczu.*

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

Wykładnia semantyczna ‘miejscość, w której znajdowały się kamieniołomy’ stanowi podstawę do zaliczenia toponimu *Łomża* do nazw kulturowych, charakteryzujących zajęcia ludności. Ze względu na strukturę formalną byłby to natomiast derywat od rzeczownika *kamieniołom* utworzony sufiksem *-ża* z nietypową dezintegracją podstawy słotwórczej o segment nagłosowy *kamienio-*. Omawiana pseudoetymologia należy do tych

etymologii nienaukowych, według których reetymologizowany toponim pochodzi od wyrazu (tu: *kamieniołom*) spokrewnionego z pierwotną podstawą nominacyjną (tu: *łom*), gdyż w obu tych wyrazach występuje rdzeń *łom-*.

Wobec toponimu *Łomża* zastosowano również strategię komiczną opartą na reinterpretacji leksemów jako skrótowców, stanowiącą specyficzny rodzaj żartobliwej dekompozycji wyrazu (taką strategię, ale w odniesieniu do tekstów kabaretowych, wyróżnił Szczerbowski 1994: 94–95). Otóż jeden z internautów (o nicku Profesor) opisał nazwę miejscową *Łomża* jako skrótowiec wyrażenia *ułomne miasteczko jak żadne inne*, por.:

Łomża to skrót od u(ŁO)mne (M)iasteczko jak (ŻA)dne inne.

(Profesor, <http://www.4lomza.pl/forum/read.php?f=2&i=306108&t=306108> [wpis z 22.09.2010, dostęp 5.09.2011])

Satyryczny wydźwięk tej dekompozycji akceptuje inny internauta (o nicku Dobromil):

„u(ŁO)mne (M)iasteczko jak (ŻA)dne inne.”

Ten napis powinien widnieć na słynnym łomżyńskim punkcie w samym centrum.

Mam na myśli ratusz:]

Pomysłowo.

(Dobromil, <http://www.4lomza.pl/forum/read.php?f=2&i=306108&t=306108> [wpis z 22.09.2010, dostęp 5.09.2011])

Łomża byłaby w świetle tej humorystycznej reinterpretacji skrótowcem mieszanym, grupowo-głoskowym (inaczej: sylabowo-głoskowym). Satyryczną wartość jego zabiegu podnoszą negatywne konotacje komponentów podstawy tej quasi-abrewiacji: przymiotnika wartościującego ujemnie na mocy definicji (*ułomny*), zdrobnienia podkreślającego niewielki rozmiar i małą ważność obiektu (*miasteczko*) oraz członu porównawczego o maksymalnym zakresie (*jak żadne inne*). Gdyby do wykładni semantycznej wyrazu *Łomża* zastosować klasyfikację semantyczną nazw miejscowych, trzeba by było uznać ten toponim za nazwę kulturową, oznaczającą (i zarazem wartościującą) formy osadnicze (por. Rzetelska-Feleszko 1998: 219). Opisana pseudoetymologia należy do tych etymologii nienaukowych, które wywodzą reetymologizowany toponim od grupy wielowyzowowej, której jeden komponent (tu: przymiotnik *ułomny*) jest spokrewniony z faktycznym wyrazem podstawowym (tu: rzeczownikiem *łom*).

Niektórzy pseudoetymologowie na podstawie motywacyjną toponimu *Łomża* proponują nazwę własną. Sporadycznie w funkcji tej występuje nazwisko *Łomża*, por.:

Zapewne pochodzi od nazwiska jakiegoś szlachcica który mieszkał na tych ziemiach (Łomża).

(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)

Łomża: nazwa może pochodzić od nazwiska Łomża jakiejś osoby ważnej (króla, księcia) na jego cześć

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

Od nazwiska założyciela osady nad rzeką Narew, aktualnie nazywanej Starą Łomżą

(odpowiedź na ankietę, Technikum Mechaniczne w Łomży)

Opisana etymologia potoczna reprezentuje ten podtyp etymologii nienaukowych, które wywodzą reetymologizowaną nazwę miejscową od wyrazu (tu: nazwiska *Łomża*) spokrewnionego z faktycznym wyrazem podstawowym (tu: apelatywem *łom*), ale w rzeczywistości kierunek pochodności jest odwrotny od proponowanego przez reinterpretatorów: to nazwisko *Łomża* powstało od toponimu *Łomża*. Pod względem semantycznym toponim *Łomża* należałby w świetle tej pseudoetymologii do nazw dzierżawczych, a pod względem formalnym – do nazw prymarnych.

Toponim *Łomża* bywa też wyprowadzany od hydronimu *Łomżyczka*, por.:

*Nazwa pochodzi od rzeki **Łomżyczki**, która płynie przez miasto.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Nazwa pochodzi od rzeki **Łomżyczka**.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Łomża – rzeka **Łomżyczka** płynie przez miasto*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Ze względu na położenie miasta nad rzeką **Łomżyczką***

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Moim zdaniem nazwa wzięła się od nazwy rzeki **Łomżyczki**.*

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

*Nazwa wzięła się od **Łomżyczki***

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

*Myślę, że Łomża wzięła się od nazwy rzeki **Łomżyczka***

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

*Jestem z Łomży. Myślę, że nazwa miasta powstała od małej rzeczki płynącej w Łomży. Nazwa jej to „**Łomżyczka**”.*

(odpowiedź na ankietę, Technikum Mechaniczne w Łomży)

Wykładnia semantyczna ‘miejscowość leżąca nad *Łomżyczką*’ pozwala zaliczyć toponim *Łomża* do nazw topograficznych, a wybór na wyraz podstawowy nazwy rzecznej *Łomżyczka* każe włączyć reetymologizowaną nazwę miejscową do derywatów alternacyjnych dezintegralnych i opisywać ją jako utworzoną za pomocą ucięcia od podstawy słowotwórczej segmentu *-yczk-*. Przytoczona pseudoetymologia reprezentuje ten podtyp etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa motywacyjna (tu: hydronim *Łomżyczka*) jest spokrewniona z pierwotną podstawą motywacyjną (tu: apelatywem *łom*), ale ustalony przez nie kierunek motywacji jest odwrotny od faktycznego (czyli: *Łomża* → *Łomżycza* → *Łomżyczka*).

Według innej etymologii potocznej nazwa miejscowa *Łomża* pochodzić ma od rzekomego oronimu (nazwy górskiej) *Łom*, a ściślej: od wyrażenia przyimkowego *za Łom*, por.

Łomża – nazwa wzięła się od górki „Łom” kiedyś mówiło się że idzie się za Łom i stąd nazwa Łomża.

(odpowiedź na ankietę, Technikum Mechaniczne w Łomży)

Wtórna wykładnia semantyczna ‘miejscość, która leżała po drodze za Łom’ każe widzieć w toponimie *Łomża* pod względem semantycznym nazwę topograficzną, a pod względem formalnym – wyraz utworzony w wyniku przestawienia kolejności sylab. Opisana pseudoetymologia należy do tych etymologii nienaukowych, w których jeden z komponentów podstawy słowotwórczej (tu: rzekomy oronim *Łom*) jest spokrewniony z faktyczną podstawą motywacyjną (tu: apelatywem *lom*).

Pewną popularnością cieszy się także wśród mieszkańców Łomży wywodzenie nazwy miasta od nazwy miejscowego browaru, czyli od chrematonimu *Łomża*, por.:

Od browaru Łomża

(Dziadek Włodek, <http://www.4lomza.pl/forum/read.php?f=2&i=306108&t=306108> [wpis z 29.10.2010; dostęp 5.09.2011])

„Najpierw był browar, potem Łomża...” Paulo Coelho

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Wg. [tak!] niektórych nazwa miasta pochodzi od browaru „Łomża” co jest jednak wątpliwe

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

browar Łomża

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

kojarzyć z browar Łomża, „źródło świadomego Łomżingu”, legenda o jeleniu, który wskoczył do herbu

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Od browaru który powstał i nazwa tego piwa to Browar Łomża. Wydaje mi się, że od tego się wzięła nazwa miejscowości Łomża.

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

Według niektórych innych osób nazwę miejscową *Łomża* utworzono od nazwy *Łomża* odnoszącej się do marki łomżyńskiego piwa, por.:

Łomża – nie wiem tego niestety, wiem kiedy powstała, lecz dlaczego tak się nazywa nie wiem. Może od piwa

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Łomża – nazwa pochodzi od łomu i od piwa.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Nazwa ta jest również nazwą Łomżyńskiego piwa. Piwo produkowane jest z ziemniaków. Ziemniaki te rosną na łomżyńskich polach uprawnych. Mieszkańcy naszego miasta kontynuują wieloletnią tradycję łomżingu.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Łomża – bo na tych terenach miała miejsce dystrybucja i produkcja piwa „Łomża”.

(odpowiedź na ankietę, Technikum Mechaniczne w Łomży)

Jedno z objaśnień genezy toponimu *Łomża* jako powstałej od marki piwa *Łomża* przybrało nawet formę podania etymologicznego, por.:

Pewnego dnia przybył pewien Japończyk do miasta. Skosztował miejscowego piwa i wykrzyknął: „Łomża!”. I stąd pochodzi ta nazwa.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Wydaje się, że zarówno ostatni przekaz, jak i niektóre inne przytoczone teksty łączące toponim *Łomża* z nazwą browaru lub piwa mają charakter żartobliwy. Mimo różnic formalnych (proste stwierdzenie „faktu” wobec stylizacji na podanie etymologiczne) w obu propozycjach pseudoetymologicznych źródłem komizmu jest kontrast między rzeczywistym kierunkiem motywacji w parze toponim – chrematonim a kierunkiem motywacji wskazanym przez reinterpretatorów tego toponimu. Siła tego żartu, mało przecież subtelnego, tkwi w jego oczywistej, prowokacyjnej wręcz nieprawdziwości, powszechnie bowiem wiadomo, że historia łomżyńskiego browaru jest zbyt krótka (produkcja piwa ruszyła tu w 1968 r. – por. https://pl.wikipedia.org/wiki/Browar_Łomża), by nadać nazwę miastu o 600-letniej przeszłości (Łomża uzyskała prawa miejskie w 1418 r.). Gdyby mimo wszystko chcieć opisać tę reinterpretację w kategoriach onomastycznych, toponim *Łomża* byłby w jej świetle nazwą kulturową lub pamiątkową utworzoną w procesie transonimizacji.

Na podobnym mechanizmie komicznym oparte jest tłumaczenie genezy toponimu *Łomża* jego pochodzeniem od nazwy portalu internetowego *4lomza.pl*, por.:

*miasto wzięło nazwę [tak!] od portalu internetowego **4lomza.pl** :) usunęła tylko 4 i pl :) bo uważali to za bezsensowne :)*

(KiLe.R, <https://www.4lomza.pl/forum/read.php?f=2&i=42530&t=42496>)

Również tu źródłem efektu humorystycznego jest kontrast między rzeczywistym kierunkiem motywacji, który ewidentnie narzuca się wszystkim użytkownikom języka polskiego (*4lomza.pl* od *Łomża*), a kierunkiem motywacji zaproponowanym przez twórcę tej pseudoetymologii (*Łomża* od *4lomza.pl*). Komizm ów ulega wzmocnieniu dzięki osobliwości „formantu słowotwórczego” w postaci usunięcia komponentów graficznych *4* i *.pl*, któremu towarzyszą „polonizujące” oboczności pisowniane *l : ł* i *z : ż*. Zastosowanie do tej interpretacji narzędzi analizy onomastycznej doprowadziłoby do wniosku, że toponim *Łomża* o wtórnej wykładni semantycznej ‘miasto, w którym działa portal internetowy *4lomza.pl*’ od strony semantycznej jest nazwą kulturową, a od strony formalnej – derywatem alternacyjnym dezintegralnym. Opisana pseudoetymologia należy do etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa nominacyjna (tu: *4lomza.pl*) jest spokrewniona z rzeczywistą podstawą nominacyjną (tu: apelatywem *łom*), ale proponuje ona odwrotny od faktycznego kierunek motywacji.

Pozostałe etymologie nienaukowe nazwy *Łomża*, do których dotarłam, można uznać za reinterpretacje pseudonaukowe, czyli takie niefachowe objaśnienia budowy i znaczenia wyrazu, które wykorzystują efekty badań różnych dyscyplin nauki, zwłaszcza historii i językoznawstwa (por. Rogowska-Cybulska w druku), ewentualnie reinterpretacje żartobliwie pseudonaukowe.

Dłuższą tradycję ma łączenie toponimu *Łomża* z litewskim rzeczownikiem *lamza* ‘jeleń’ i z wizerunkiem w herbie miasta „złotego jelenia w wyskoku nad czarnymi kamieniami” (https://pl.wikipedia.org/wiki/Herb_Łomży), por.:

Istnieje wywód z lit. lamza „jeleń”; faktycznie herbem miasta jest skaczący jeleń.
(Staszewski 1959: 173)

Pod względem formalnym byłaby to nazwa prymarna, a jeśli chodzi o znaczenie – zapewne topograficzna, o wtórnej wykładni semantycznej ‘miejsce, gdzie można spotkać jelenie’.

Kilka innych pseudonaukowych etymologii nazwy *Łomża* pojawiło się w dyskusji o pochodzeniu tego toponimu, prowadzonej we wrześniu 2010 r. na portalu www.4lomza.pl. Pierwszą przedstawił internauta o nicku hockiklocki:

*Z języka Scytów/Litwinów.
„Zielony grząski jar”*
(<http://www.4lomza.pl/forum/read.php?f=2&i=306108&t=306108> [wpis z 22.09.2010; dostęp 5.09.2011])

Typowe dla etymologii pseudonaukowych jest w tej propozycji sięganie do obcego źródłosłowu. Brak odesłania do brzmienia owego obcojęzycznego wyrazu podstawowego uniemożliwia jednak ustalenie źródła tej pseudoetymologii: czy stanowi ona zniekształcenie etymologii naukowej (por. lit. *loma* ‘obniżone miejsce polne lub łąkowe’, łot. *lama* ‘obniżenie terenu, nizinne podmokłe miejsce’ – Rospond 1984: 206), czy efekt jakichś samodzielnych poszukiwań słownikowych jej autora. W świetle klasyfikacji semantycznej byłaby to oczywiście nazwa topograficzna.

Kolejną pseudoetymologię *Łomży* opartą na rdzeniach obcojęzycznych zaproponował w tej dyskusji internauta o nicku uomrzan:

*Ciekawe...
jeśli z języków bałtów to może tak:
loma zem lub zema
a może z perskiego:
lām + sā’
sash or belt + low ground <http://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/philologic/getobject.pl?c.4:1:917.steingass>
(perski może być podobny do scytyjskiego lub sarmackiego)
Jakieś inne pomysły na składanki ?*
(<http://www.4lomza.pl/forum/read.php?f=2&i=306108&t=306108> [wpis z 29.10.2010; dostęp 5.09.2011])

Reinterpretacja ta ma zapewne charakter żartobliwy, może nawet satyryczny wobec wcześniejszej propozycji internaty hockiklocki, dowodząc zarazem, że w epoce Internetu nietrudno znaleźć takie pseudonaukowe źródłosłowy. Ale na zastrzeżenie internautki o nicku szczebiotka:

szukaj wiatru w polu, doszukujesz się w słowiańskiej nazwie miasta zagranicznych napływów?
(<http://www.4lomza.pl/forum/read.php?f=2&i=306108&t=306108> [wpis z 29.10.2010; dostęp 5.09.2011])

autor tej pseudoetymologii wykazuje gotowość bronięcia jej podstawowych założeń:

Łomża nazwą słowiańską? Skąd wiesz?

Przecież słowiańskie nie są np: Tatry, Kalisz, Raba, Sawa, Śrem, Noteć, Drwęca, Wierzyca, Opawa, Don, Dniepr, Dniestr, Tanew, Ścinawa, Dunaj, Wizna, bóg, wiara, raj...

(<http://www.4lomza.pl/forum/read.php?f=2&i=306108&t=306108> [wpis z 29.10.2010; dostęp 5.09.2011])

W świetle tej etymologii nienaukowej *Łomża* byłaby zatem pod względem strukturalnym nazwą obcą komponowaną, a z uwagi na proponowaną wykładnię znaczeniową ‘pas niskiego gruntu’ (por. ang. *sash* ‘szarfa’, *belt* ‘pas’) – topograficzną.

Żartobliwie pseudonaukowa jest zapewne również próba reinterpretacji etymologicznej toponimu *Łomża* jako pochodzącego z rzekomego języka podlaskiego. Na wyraz podstawowy proponuje ona rzeczownik *komża*, por.:

Od niepamiętnych czasów Łomża była najdalej wysuniętą na zachód częścią Podlasia. Nazwa „Łomża” jest spolonizowaną nazwą podlaską, w oryginale było „KOMŻA” na cześć chrztu Podlasia w 1387 r.

(jeremiwisniowiecki, *Ukryte znaczenia w literaturze podlaskiej*, http://forum.gazeta.pl/forum/w,11009,42982041,42982041,Ukryte_znaczenia_w_literaturze_podlaskiej.html, [data wpisu 3.06.2006, data dostępu 9.02.2018])

Podobny rodzaj dowcipu onomastycznego – można by go nazwać metajęzykowym – reprezentuje inny przekaz dotyczący utworzenia nazwy *Łomża* od jej paronimu *komża*, zamieszczony na portalu www.4lomza.pl przez internautę o nicku Romi. Opiera się on na pastiszu metod toponomastyki:

W XII w. miasto nazywało się KOMŻA – od misjonarzy, którzy w Starej Łomży zbudowali kościół. Potem jakiś skryba krzywo napisał „K”, następny przepisał to jako „Ł” i tak już zostało.

Na szczęście władzę w Polsce przejęła partia, która w tri miga może przywrócić naszemu pobożnemu miastu właściwą nazwę.

Przed wojną także Katowice nazywały się Katolice, ale komuniści zmienili literę, by w PRL-u nie było województwa katolickiego. PiS i LPR teraz to naprawią.

(Roni, <http://www.4lomza.pl/forum/read.php?f=2&i=42496&t=42496> [wpis z 20.10.2005, dostęp 5.09.2011])

Wersję, że słowo *Łomża* wywodzi się od apelatywu *komża*, powtarza na tym samym portalu internauta o nicku Dziadek Włodek:

Łomża to od słowa „komża” Jestem z Łomży, gdzie dużo komży.

(<http://www.4lomza.pl/forum/read.php?f=2&i=306108&t=306108> [wpis z 22.09.2010, dostęp 5.09.2011])

Uzasadnienie trafności wyboru wyrazu podstawowego dointerpretowuje Mateusz995:

Bo tu dużo księży.

(<http://www.4lomza.pl/forum/read.php?f=2&i=306108&t=306108> [wpis z 22.09.2010, dostęp 5.09.2011])

Na podstawie wtórnej wykładni semantycznej ‘miejsce, w której po chrzcie Podlasia w 1387 r. pojawili się księża, czyli osoby noszące komże’ nazwę miejscową *Łomża* należy zaliczyć do nazw pamiątkowych, a wykładnia pseudoetymologiczna ‘miasto, w którym było i jest wielu księży, czyli osób noszących komże’ każe włączyć ją do nazw kulturowych. Pod względem formalnym byłaby to nazwa prymarna ze zmianą *k : ł*. Obie

przytoczone pseudoetymologie uznające toponim *Łomża* za „zepsutą” formę apelatywu *komża* reprezentują ten podtyp etymologii nienaukowych, które wywodzą reetymologizowany toponim od słowa niespokrewnionego z faktycznym wyrazem podstawowym (tu: rzeczownikiem *łom*).

Osobnym problemem teoretycznym dotyczącym granic (szeroko rozumianej) etymologii potocznej są nieprofesjonalne objaśnienia etymologiczne nawiązujące do etymologii naukowej. Czy etymologią pseudonaukową nie jest na przykład zniekształcenie etymologii naukowej w poniższym przykładzie:

Nazwa Łomża pochodzi prawdopodobnie od łomów, którymi ludzie nazywali zawałone drzewa, podpory, które najbardziej strzegły ich zamku.

(<http://www.slonecznapolska.pl/miejscowosci/lomza---podlasie-454.htm> [dostęp 5.09.2011])

Wydaje się on niedokładnie zapamiętanym odtworzeniem tezy Zygmunta Glogera, zamieszczonej – za książką Donaty Godlewskiej o historii Łomży (2000: 35) – na wielu stronach internetowych:

Ludzie mieszkający w lasach i żyjący z myślistwa, pasterstwa i rybołówstwa nie mieli potrzeby budowania zamków, bo przyrodzoną i najbezpieczniejszą ich warownią były zawałone łomami starych drzew gęstsze lasy.

(<http://historialomzy.pl/powstanie-lomzy/> [dostęp 5.09.2018])

Rozszerzonej interpretacji genezy toponimu *Łomża* dokonano też prawdopodobnie w efekcie niezrozumienia objaśnień etymologicznych autorstwa K. Zierhoffera, także powielanych w Internecie, że nazwa miasta oznaczała „przypuszczalnie ‘miejsce, gdzie był jakiś łom’, tzn. jakieś pokruszone bloki kamienne względnie połamane przez wiatr drzewa” (Zierhoffer 1957: 247). Na przykład w urzędowej *Strategii promocji miasta Łomża* łom, rozumiany jako ‘blok skalny’, zidentyfikowano ze ‘skarpią (nad blokiem skalnym), na której leży miasto’, zapominając przy tym, że pierwotna Łomża leżała gdzie indziej, por.:

łom oznacza blok skalny

łom to także narzędzie służące do kruszenia, podważania i rozbijania

nazwa miasta charakteryzować może je jako leżące na skarpie, nad blokiem skalnym, odgródzone przez drzewa i skały – w pewnym sensie otoczone.

(Strategia Promocji Miasta Łomża, Nysa 2016,

<http://www.lomza.pl/bip/zalaczniki/art/170210115634.pdf>)

Natomiast niektórzy młodzi łomżanie nazwę rodzinnego miasta wiążą – zapewne również pod wpływem sformułowań użytych przez K. Zierhoffera – z wyrazem *łom* o znaczeniu ‘gruzy, ruiny’, por.:

Od łoma, bo powstała na gruzach.

(odpowiedź na ankietę, I LO W Łomży)

Moim zdaniem nazwa Łomża wywodzi się od słowa „łom” mogło być związane z gruzami, które po wojnie były wywożone po za [tak!] miasto lub ogólnie po ciężkim stanie, w jakim było miasto po wojnie

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

U źródeł błędu leży prawdopodobnie zrozumienie przez niektórych czytelników tekstu Zierhoffera wyrażenia *pokruszone bloki kamienne* jako ‘gruzy, ruiny’ – zapewne w wyniku przypisania rzeczownikowi *blok* sensu ‘wielopiętrowy budynek mieszkalny o formie zbliżonej do prostopadłościanu’ (www.wsjp.pl). Nie zmieniając wyrazu podstawowego reetymologizowanego toponimu, młodzi odbiorcy zastąpili zatem jego pierwotną wykładnię semantyczną innym objaśnieniem, czego konsekwencją było przeniesienie nazwy *Łomża* z grupy nazw topograficznych do kulturowych.

Innym sposobem wykorzystania przez laika etymologii naukowej jest zaproponowanie w nawiązaniu do niej własnej wersji hipotezy etymologicznej, jak w wypadku internauty o nicku Kefas, który postuluje przyjęcie innego – ale jego zdaniem udokumentowanego – znaczenia wyrazu *łom*:

Są dwie oficjalne wersje przypuszczalnego pochodzenia i ani jednej pewnej:

– *od załomów rzeki (j.w.)*

– *od łomów drzew, które pierwotnie służyły za schronienie (j.w.).*

Ostatnio czytałem facecje Karola Żery (XVI czy XVII w.) i w kilku z nich użył on sformułowania „łom” w odniesieniu do wąwozów, a w okolic[y] starej lokalizacji miasta jest ich mnóstwo i uważam, że powinno się pójść tym tropem w poszukiwaniu źródła nazwy naszego miasta.

(<http://www.4lomza.pl/forum/read.php?f=2&i=42496&t=42496> [wpis z 20.10.2005, dostęp 5.09.2011])

Ze względu na wtórną wykładnię semantyczną ‘miejscowość położona w okolicy, gdzie jest dużo łomów, czyli wąwozów’ należy włączyć reetymologizowany toponim do nazw topograficznych, a pod względem formalnym byłby on derywatem sufiksalnym utworzonym przyrostkiem *-ża*. Przytoczona etymologia pseudonaukowa reprezentuje ten podtyp etymologii nienaukowych, które wywodzą daną nazwę miejscową od tego samego wyrazu co etymologia naukowa (tu: *łom*), ale nadają mu inne znaczenie (tu: ‘wąwóz’, podczas gdy zdaniem onomastów podstawa motywacyjna miała sens ‘pokruszone bloki kamienne’ lub ‘wiatrołom’).

(Łuby-)Kurki, gm. Miastkowo

Zdaniem U. Bijak toponim *Łuby* pochodzi od „od n. os. *Łuba*, w l. mnogiej. W XVI w. *Łuby-Kurki*, *Łuby antiqua*; człony drugie od n. os. *Kurek*, *Kurk* SSNO III 204, w l. mnogiej, i od łac. *antiquus* ‘stary’” (NMP VI 2005: 389). Człon *Kurki* jest zatem – podobnie jak człon *Łuby* – nazwą rodową. Podstawowy dla niego antroponim *Kurek* pochodzi z kolei od antroponimu *Kur*, „por. też rzecz. *kur* ‘kogut’ oraz *kurek* ‘kogutek’ lub ‘przedmiot z metalu, drewna’ itp. (np. kurek na kościele, u strzelby, u beczki)” (Halicka 1976: 102).

Natomiast w świetle etymologii potocznej toponim *Łuby-Kurki* ma

Związek z kurami. Prawdopodobnie hodowli szlachcica Grochowskiego, oraz nazwiskiem Łuba.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Na podstawie wykładni semantycznej ‘miejscość, w której hodowano kury’ nazwa miejscowa *Kurki* stanowiłaby nazwę kulturową, a pod względem formalnym byłaby derywatem utworzonym od apelatywu *kura* pluralnym formantem sufiksalnym *-ki*. Opisywana etymologia asocjacyjna należy do tych etymologii nienaukowych, które w roli wtórnej podstawy motywacyjnej (tu: apelatyw *kura*) obsadzają wyraz spokrewniony z pierwotną podstawą motywacyjną (tu: antroponim *Kurek* lub *Kurk*).

Makowskie⁴³, gm. Jedwabne

Pierwotnie, tj. od. XV w., Makowskie zwane były *Makowo Bure* lub *Kamianka Makowe* (Brodzicki 1994: 204). Formy *Makowo* i *Makowe*, spotykane w źródłach do XVII wieku, to nazwy dzierżawcze utworzone przyrostkami *-owo* i *-owe* od nazwy osobowej *Mak* (Zierhoffer 1957: 251, Halicka 1976: 111, NMP VI 2005: 457, Sędziak 2009: 143). Toponim *Makowskie*, pojawiający się od XVII w. obok nazwy *Makowo*, jest nazwą rodową od nazwy osobowej *Makowski*, utworzonej od nazwy miejscowej *Makowo* (Sędziak 2009: 143). „Por. *Makowscy* herbu Jelita z tej wsi” (NMP VI 2005: 457).

Podobnie tłumaczy genezę toponimu *Makowskie* jedna z jego etymologii potocznych, por.:

*Makowskie zamieszkiwało wielu mieszkańców, którzy mieli na nazwisko **Makowski***

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Na podstawie wykładni semantycznej ‘miejscość, w której wielu mieszkańców nosi nazwisko Makowski’ i uwzględniając pluralną postać toponimu *Makowskie* należałoby uznać go – podobnie jak czyni to etymologia naukowa – za nazwę rodową. Stosunek wtórnej podstawy nominacyjnej tego toponimu (antroponim *Makowski*) do jego pierwotnej podstawy nominacyjnej (antroponimu *Makowski*) przemawia natomiast za włączeniem jego etymologii ludowej do pseudoetymologii wywodzących reetymologizowany toponim od tego samego wyrazu, od którego wyprowadza go również etymologia naukowa, ale obie etymologie nieco inaczej objaśniają pierwotną semantykę nazwy miejscowej: według etymologii potocznej o nadaniu takiej nazwy zdecydowała duża liczba mieszkańców noszących nazwisko

⁴³ Podstawą opracowania etymologii potocznej toponimu *Makowskie* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2015a.

Makowski, według etymologii naukowej – fakt, że wieś jest zamieszkała przez potomków *Makowskiego*.

Druga potoczna etymologia toponimu *Makowskie* wiąże go z apelatywem *mak* ‘roślina o dużych, zwykle czerwonych kwiatach’, por.:

Nazwa mojej miejscowości kojarzy mi się z nazwą kwiatów (maki). Podejrzewam, że to właśnie od nich ona pochodzi. Jednak nie znam dokładnej legendy na ten temat.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Wykładnia semantyczna ‘miejscowość, w której rosły maki’ pozwala włączyć toponim *Makowskie* do nazw topograficznych utrwalających miejscową szatę roślinną, przy czym funkcję formantu pełniłby sufix *-owskie* z towarzyszącą mu zmianą paradygmatu fleksyjnego z rzeczownikowego na przymiotnikowy. Na podstawie stosunku wtórnej podstawy motywacyjnej tego toponimu (apelatywu *mak*) do pierwotnej podstawy nominacyjnej (antroponimu *Makowski*) należy natomiast uznać jego etymologię potoczną za reprezentującą podgrupę pseudoetymologii, w świetle których reetymologizowany toponim pochodzi od wyrazu pozostającego w związku genetycznym z jego rzeczywistą podstawą nominacyjną, przy czym wyraz będący wtórną podstawą nominacyjną w rzeczywistości inicjuje łańcuch motywacyjny, którego przedostatni element stanowi faktyczna podstawa motywacyjna (apelatyw *mak* → antroponim *Mak* → toponim *Makowo//Makowe* → antroponim *Makowski* → toponim *Makowskie*).

Marchwiny, nazwa fikcyjna

Toponim *Marchwiny*, odnoszący się rzekomo do wsi położonej w pobliżu Łomży, ma charakter fikcyjny⁴⁴. Choć wieś *Marchwiny* ani wieś o podobnej nazwie w rzeczywistości nie jest przez źródła notowana (nie tylko w ziemi łomżyńskiej, ale w ogóle w Polsce), etymologię ludową tego toponimu przedstawia podanie pt. *O górze zamkowej*, zawarte m.in. w książce Donaty Godlewskiej poświęconej najstarszej historii Łomży (Godlewska 2000: 200–201).

Objaśnienie tej etymologii stanowi fragment podania o złej królowej (Bonie?), która wyгнаła ze swego podłomżyńskiego zamku jedyne go syna, przywiązawszy go do dzikiego konia, ponieważ młodzieniec wbrew jej woli ożenił się z ubogą sierotą, por.:

Koń przepłynąwszy Narew tułał się długo z młodym księciem, aż go zaniósł do jednej wsi wśród lasu leżącej. Ludzie schwyciwszy konia zdjęli z niego panicza poranionego, a opatrzyszy, głodnego marchwią, jako najlepszym jadłem, jakie mieli, nakarmili.

⁴⁴ Nazwy *Marchwiny* nie notują ani NMP VI 2005: 506, ani WUNM, ani SGKP.

Książę, przyszedłszy do siebie, zebrał ludzi z tej i z pobliskich wsi, uzbrojonych, jako mogli, i szedł z nimi zdobywać zamek ojcowski. Zdobył go i zburzył, a po ucieczce matki sam panem zostawszy przyzwał ku sobie mieszkańców onej wioski, co go od śmierci wybawili.

– *Co to była za potrawa, którąście mnie posilili? – spytał jako pan taki oczywiście nie wiedząc nic o tak prostej strawie.*

– *Marchew – odpowiedzieli chłopci.*

– *Odtąd wieś ta cała do was należy, nazywać się ma Marchwiny, wy zaś wszyscy szlachta Marchwińskimi – zawyrokował książę. Wieś ta ma dotąd istnieć za Narwią, jako osada drobnej szlachty tegoż nazwiska.*

(Godlewska 2000: 200; Przedruk z: Niewińska 1995: 36)

Na podstawie wykładni semantycznej ‘wieś, w której uraczono głodnego księcia marchwią’ należy zaliczyć toponim *Marchwiny* do nazw kulturowych pamiątkowych, utworzonych od nazwy obiektu istotnego dla przebiegu legendarnego zdarzenia (Brzozowska 2009: 136). Byłby to derywat od apelatywu *marchew* z pluralnym sufiksem *-iny* i towarzyszącymi mu obocznościami *w : w'* oraz *e : Ø*.

Gdyby nazwa miejscowa *Marchwiny* rzeczywiście istniała, byłaby albo nazwą topograficzną motywowaną rzeczownikiem apelatywnym *marchew* odniesionym do rośliny dziko rosnącej (o wykładni semantycznej ‘miejscowość, w której rosła dzika marchew’), albo nazwą kulturową utworzoną od tego samego rzeczownika nazywającego roślinę uprawną (o wykładni semantycznej ‘miejscowość, w której uprawiano marchew’), albo nazwą dzierżawczą powstałą od nazwy osobowej *Marchew* (o wykładni semantycznej ‘miejscowość, którą założył nosiciel antroponimu *Marchew*').

Etymologie naukowa i nienaukowa toponimu *Marchwiny* miałyby zatem tę samą lub zbliżoną motywację formalną, różniłyby się natomiast wykładnią semantyczną. Przedstawiona etymologia fantazyjna należy do tego typu etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa semantyczna (tu: apelatyw *marchew*) jest tożsama formalnie z faktyczną podstawą semantyczną (tu: apelatywem *marchew* ‘dzika marchew’, apelatywem *marchew* ‘marchew uprawna’ lub antroponimem *Marchew*), ale są one wobec siebie polisemiczne.

Marki zob. **Sierzputy-Marki**

Mątwica, gm. Nowogród

Podnowogrodzka wieś Mątwica pojawia się w źródłach w 1460 r. (Brodzicki 1999: 94). I. Halicka, umieszczająca ten toponim wśród nazw topograficznych, pisze: „W związku z nazwą por. rzecz. *męt, męty, zamęt, odmęt, mątew*, czas. *męcić* i *mącić* oraz przym. *mętny*. Charakter znaczeniowy n. m. *Mątwica*, mimo jej niewątpliwego związku z podanymi wyżej

wyrazami, jest dla mnie niejasny” (Halicka 1978: 50). Natomiast według *Nazw miejscowych Polski* toponim *Mątwica* pochodzi „od ap. **mątwą*, z suf. *-ica*. Do n. por. *mącić*, *mętny*. Zapewne pierwotnie była to n. wodna” (NMP VII 2007: 13).

Nazwa miejscowa *Mątwica* ma też trzy etymologie potoczne. Według pierwszej z nich toponim ten pochodzi:

prawdopodobnie od strumyka o nazwie Mątwą

Na podstawie wykładni semantycznej ‘miejscowość nad strumykiem o nazwie *Mątwą*’ nazwę wsi należy zaliczyć do nazw topograficznych motywowanych hydronimem, a pod względem formalnym stanowiłaby ona derywat słowotwórczy utworzony od nazwy własnej *Mątwą* sufiksem *-ica* z towarzyszącą mu obocznością *w : w’*. Przedstawiona etymologia skojarzeniowa reprezentuje ten podtyp etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa motywacyjna (tu: hydronim *Mątwą*) i faktyczna podstawa motywacyjna (tu: apelatyw **mątwą*) są ze sobą powiązane genetycznie; być może hydronim *Mątwą* powstał w wyniku onimizacji rzeczownika pospolitego o tym samym brzmieniu.

Druga z etymologii asocjacyjnych tego toponimu na jego podstawę motywacyjną wybiera rzeczownik pospolity *mątwy* o niepotwierdzonym przez słowniki znaczeniu ‘tereny podmokłe, glina’, por.:

Pochodzi od terenu, na którym znajduje się miejscowość. Mątwy, czyli tereny podmokłe, glina.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Wtórna wykładnia semantyczna ‘miejscowość położona na mątwach, czyli na terenach podmokłych i gliniastych’ stanowi podstawę do włączenia nazwy miejscowej *Mątwica* do nazw topograficznych oddających charakterystykę terenu, a ze względu na strukturę formalną byłby to derywat słowotwórczy utworzony od apelatywu **mątwy* sufiksem *-ica* z towarzyszącą mu obocznością *w : w’*. Podana etymologia asocjacyjna należy do tych etymologii nienaukowych, które na wtórną podstawę motywacyjną (tu: apelatyw **mątwy*) obierają wyraz spokrewniony z faktyczną podstawą motywacyjną (tu: apelatywem **mątwą*).

Trzecia z etymologii synchronicznych nazwy miejscowej *Mątwica* wyprowadza ją bezpośrednio od przymiotnika *mętny*, por.:

W tej wsi było dużo gliny i dlatego nawet wybudowano w niej cegielnię. I płynął tam taki niewielki strumyk, ale od tej gliny woda w nim była mętna. I dlatego miejscowość tę nazwano Mątwica, chociaż jeśli to od mętny, to chyba powinno być Mętlica.

(informacja od Tadeusza Górskiego)

Wtórna wykładnia semantyczna ‘miejscowość, przez którą przepływa strumień o mętnej wodzie’ każe uznać toponim *Mątwica* za nazwę topograficzną, a pod względem formalnym byłby to derywat słowotwórczy utworzony od przymiotnika *mętny* sufiksem *-wica*

z towarzyszącymi mu obocznościami: jakościową $\epsilon : a$ oraz ilościową $n : \emptyset$. Opisana pseudoetymologia zalicza się do tych etymologii nienaukowych, które rolę wtórnego wyrazu podstawowego (tu: przymiotnik *mętny*) przydzielają słowu powiązanemu genetycznie z faktycznym wyrazem podstawowym (tu: rzeczownikiem **mątwą*).

Mężenin, gm. Śniadowo

Nazwa miejscowa *Mężenin* pierwotnie miała formę *Mężenino*, ponadto funkcjonowały nazwy zestawione *Mężenino-Zębory*, *Mężenino Stare*, *Mężenino-Skuzłki* (NMP VII 2007: 31). Człon toponimiczny *Mężenin(o)* jest derywatem utworzonym sufiksem *-in(o)* od nazwy osobowej *Mężyna* (Zierhoffer 1957: 256, Halicka 1978: 114, NMP VII 2007: 31, s.v. *Mężenino-Kłoski*), a „n. os. **Mężyna* jest urobiona od rzecz. *mąż*” (Zierhoffer 1957: 256). Ponadto w nazwie *Mężenin* wystąpiło obniżenie artykulacji samogłoski *y* do *e*, typowe dla pozycji przed spółgłoską nosową *ń* (NMP VII 2007: 31).

Natomiast w świetle etymologii potocznej nazwa wsi *Mężenin* pochodzi:

od nazwiska Mężęński

(informacja od Tadeusza Górskiego)

Na podstawie tego objaśnienia można sformułować dla toponimu *Mężenin* wykładnię semantyczną ‘miejscowość założona lub zamieszкана przez Mężęńskiego’, pod względem znaczeniowym byłaby to zatem nazwa dzierżawcza. Jeśli chodzi o strukturę tego toponimu, stanowiłby on formację słowotwórczą utworzoną od nazwiska *Mężęński* sufiksem *-in* z towarzyszącym mu ucięciem od tematu fleksyjnego wyrazu podstawowego cząstki *-ski* i obocznością $n : ń$. Zaproponowana pseudoetymologia należy do tego podtypu etymologii nienaukowych, które wyprowadzają reetymologizowany toponim od słowa (tu: nazwiska *Mężęński*) spokrewnionego z faktycznym wyrazem podstawowym (tu: antroponimem *Mężyna*), przy czym faktycznie kierunek motywacji jest odwrotny od proponowanego: to nazwisko *Mężęński* pochodzi od nazwy miejscowej *Mężenin*.

Miastkowo, gm. Miastkowo

K. Zierhoffer sądzi, że jest to nazwa dzierżawcza od nazwy osobowej **Miastko*, derywowanej od apelatywu *miasto* (Zierhoffer 1957: 257). Tego samego zdania jest I. Halicka (1976: 114). Natomiast dla S. Rosponda geneza tej nazwy miejscowej nie jest jednoznaczna, ale ostatecznie zalicza on *Miastkowo* do nazw kulturowych: „Czy jest to rzeczywiście n. dzierż. od nie notowanego w źródłach nazwiska *Miastko* jako derywatu od *Miasto*, czyli od wyrazu *miasto*? Nie byłaby to typowa n. dzierż.! Czy nie prościej połączyć to określenie z

apelatywem *miasto* w znaczeniu stpol. ‘miejsce zasiedlone’? Przecież jest tylko pol. *Miasto* = ‘urbs’, natomiast liczne derywaty i paralele słowiańskie informują, że ps. *město* = ‘locus’; *umieścić* = ‘ulożować’, *natychmiast* (= ‘na tym miejscu’ itp.). Jest to więc n. kult.” (Rospond 1984: 218). Podobną etymologię podaje K. Rymut (1987: 145). Także U. Bijak wywodzi toponim *Miastkowo* „od ap. *miastko* ‘małe miejsce, małe miasto, też miejscowość’ Sstp IV 195–6, z suf. *-owo*, okresowo *-ów*’ (NMP VII 2007: 35).

Dla toponimu *Miastkowo* znalazłam dwie etymologie potoczne. Jedna z nich jest semantycznie bliska objaśnieniom U. Bijak i K. Rymuta, ale różni się od nich formalnie, por.:

Myślę, że nazwa związana jest z tym, iż jest to mała miejscowość.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Wykładnia semantyczna ‘mała miejscowość’ pozwala zaliczyć ten toponim do nazw kulturowych, podobnie jak czyni to etymologia naukowa. Gdyby przyjąć, że wyrazem podstawowym dla nazwy miejscowej *Miastkowo* jest rzeczywiście rzeczownik *miejscowość*, toponim ten byłby derywatem utworzonym sufiksem *-ko* z dezintegracją tematu podstawowego o segment foniczny *-owość* oraz alternacjami *e : a*, *j : Ø* i *c : t*. Opisywana etymologia skojarzeniowa należy do tych etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa motywacyjna (tu: rzeczownik *miejscowość*) jest spokrewniona z faktyczną podstawą motywacyjną (tu: rzeczownikiem *miastko*), obie bowiem należą do rodziny słowotwórczej rzeczownika *miasto*.

Według innej etymologii potocznej toponim *Miastkowo* motywowany jest nazwiskiem *Miastkowski*, por.:

*Nazwa pochodzi od dziedzica, właściciela tych ziem **Miastkowskiego***

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Wieś Miastkowo wspomniana jest w dokumentach z 1413 r. jako gniazdo **Miastkowskich** – stąd pochodzi jego nazwa.*

(www.miastkowo.pl/index.php?dzial=podstrona&id=9,
www.infopodlaskie.pl/miejscowosci-podlasia/zachodnie.../129-gmina-miastkowo.html,
www.zielonewrota.pl/index.php?art=3747&k=83&lv=2&p=70&w=174)

*Wieś Miastkowo wspomniana jest również w dokumentach z 1413 r. jako siedziba **Miastkowskich** – stąd pochodzi jego nazwa.*

(www.lgd-sasiedzi.pl/index.php/o-stowarzyszeniu/polozenie/gmina-miastkowo)

W świetle przytoczonego objaśnienia nazwa miejscowa *Miastkowo* należy do nazw dzierżawczych i stanowi derywat utworzony od nazwiska *Miastkowski* rzeczownikowym formantem paradygmatycznym rodzaju nijakiego z dezintegracją tematu fleksyjnego wyrazu podstawowego o segment *-ski*. Przedstawiona etymologia synchroniczna reprezentuje ten podtyp etymologii nienaukowych, według których wtórna podstawa nominacyjna (tu:

nazwisko *Miastkowski*) jest powiązana genetycznie z wyrazem, od którego reetymologizowany toponim rzeczywiście powstał (tu: z apelatywem *miastko*), ponieważ obie podstawy: pierwotna i wtórna należą do rodziny słowotwórczej rzeczownika *miasto*. Trzeba też dodać, że faktyczny kierunek motywacji jest odwrotny od opisywanego przez tę pseudoetymologię: to nazwisko *Miastkowski* pochodzi od toponimu *Miastkowo*.

Mieczki⁴⁵, gm. Przytuły

Mieczki nad Kubrą, znane też jako *Mieczyki* (Zierhoffer 1956: 257, Halicka 1976: 115), noszące również nazwy komponowane *Mieczki Czarne* lub *Mieczki Szczepanowskie* (Brodzicki 1994: 206), powstały około 1420 r., gdy książę Janusz I dał tu Michałowi i Mieczkowi z Petrykozów (Petryków) koło Płocka 10 włók ziemi (Brodzicki 1994: 206, NMP VII 2007: 58). Od imienia drugiego z braci powstała nazwa wsi. Toponim *Mieczki* (*Mieczyki*) jest zatem nazwą rodową od nazwy osobowej *Mieczek//Mieczk*, derywowanej od imienia dwuczłonowego *Mieczsław//Miec(s)ław//Miecisław* (Zierhoffer 1957: 257, Halicka 1976: 115, NMP VII 2007: 58).

Etymologia ludowa wiąże natomiast ten toponim z nazwiskiem *Mieczkowski*, por.:

*Osiedlili się dwaj bracia Szczepan i Pik **Mieczkowsy**. Od nazwiska Mieczkowski powstały Mieczki*

(odpowiedź na ankietę, gimnazjum w Przytułach)

*Dawno temu było dwóch braci. Nazywali się Szczepan i Pasek **Mieczkowsy**. Od ich nazwiska powstała nazwa Mieczki*

(odpowiedź na ankietę, gimnazjum w Przytułach)

*W naszej wsi zasiedliło się dwóch braci, Szczepan i Pasek **Mieczkowsy** i podzielili wieś na dwie części, jedną część nazywali Szczepany, a drugą Paski i tak od nazwiska braci powstała nazwa Mieczki*

(odpowiedź na ankietę, gimnazjum w Przytułach)

*Dawniej żył tam szlachcic o nazwisku **Mieczkowski** i nadał taką nazwę tej miejscowości, w której osiedliło się co raz więcej osób*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Etymologia potoczna toponimu *Mieczki*, podobnie jak w wypadku wielu innych nazw wsi motywowanych prymarnie przez nazwy osobowe, które już wyszły z użycia, wywodzi ten toponim od innej nazwy osobowej, mianowicie od nazwiska, które w rzeczywistości powstało od nazwy wsi. Etymologia ludowa odwraca zatem historyczny kierunek motywacji między nazwiskiem a nazwą wsi.

Według etymologii potocznej toponim ten został utworzony od podstawowego nazwiska *Mieczkowski* pluralizującym rzeczownikowym formantem paradygmatycznym z

⁴⁵ Podstawą opracowania etymologii potocznej toponimu *Mieczki* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2013a.

towarzyszącym mu ucięciem sufiksu *-owski*. Wykładnia semantyczna ‘miejscowość należąca do Mieczkowskiego’ pozwala natomiast zaliczyć nazwę *Mieczki* do nazw rodowych, do których należy ona także według etymologii naukowej.

Ciekawym szczegółem w etymologii ludowej toponimu *Mieczki* jest połączenie objaśnienia nazwy wsi z objaśnieniem nazw jej części: *Szczepany* i *Paski*, poprzez przypisanie domniemanym założycielom wsi nazwiska Mieczkowski oraz imion Szczepan i Pasek.

Milewo, gm. Łomża

U. Bijak podaje, że „nazwa *Milewo* na określenie tej wsi [jest] ponowiona” (NMP VII 2007: 123). Natomiast nazwa *Milewo* odnosząca się do wsi w Ciechanowskim, którą ponowiono pod Łomżą, została utworzona sufiksem *-ewo* od antroponimu *Mil* (NMP VII 2007: 122), który pochodzi od **Mil* + *jb*, przy czym człon *Mil* został zaczerpnięty z imion dwuczłonowych typu *Milobrat*, *Milogost* lub *Bogumił*, *Drogomił* (Zierhoffer 1957: 260, Halicka 1976: 116). Jedynie H. Sędziak ustala dla podstawowego antroponimu postać *Mila* (Sędziak 2009: 146).

Z kolei etymologia potoczna wyrazem podstawowym dla toponimu *Milewo* czyni nazwisko *Milewski*, por.:

Nazwa ta może pochodzić od nazwiska osoby, która założyła wieś (Milewski)

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Wtórna wykładnia semantyczna ‘miejscowość założona przez Milewskiego’ każe widzieć w tym toponimie nazwę dzierżawczą, a pod względem formalnym byłby to derywat utworzony paradygmatycznym formantem rzeczownikowym rodzaju nijakiego z towarzyszącym mu ucięciem tematu fleksyjnego nazwiska o segment *-ski*. Przedstawiona etymologia skojarzeniowa należy do tych etymologii nienaukowych, które na podstawie motywacyjną obierają wyraz (tu: nazwisko *Milewski*) spokrewniony z faktyczną podstawą motywacyjną (tu: antroponimem *Mil* lub *Mila*), ale proponowany przez nie kierunek pochodności jest odwrotny niż w rzeczywistości: to nazwisko *Milewski* powstało od nazwy wsi *Milewo*.

Modzele-Skudosze, gm. Łomża

Pierwszy człon nazwy *Modzele-Skudosze*, toponim *Modzele*, jest nazwą ponowioną z nazwy wsi Modzele w ziemi ciechanowskiej, ponieważ „w 1402 r. książę Janusz I nadał w lesie *Sokolatka* 20 włók Mikołajowi z Modzeli w ziemi ciechanowskiej oraz 10 włók Ściborowi. Powstały tu wsie *Modzele Stare*, *Modzele-Skudosze* i *Modzele-Wypychy*” (NMP

VII 2009: 209). Natomiast nazwa *Modzele* w odniesieniu do wsi w ziemi ciechanowskiej jest rodową utworzoną od nazwy osobowej *Modzel* (NMP VII 2007: 208). Taką motywację większość onomastów przypisuje też nazwie *Modzele* odnoszącej się do wsi Modzele-Skudosze (Zierhoffer 1957: 268, Halicka 1976: 121, Sędziak 2009: 148). Antroponim *Modzel* motywowany jest rzeczownikiem pospolitym *modzel* ‘zgrubienie i stwardnienie naskórka na ręce, nagniotek, odcisk’ (Zierhoffer 1957: 268). Drugi człon tej nazwy, *Skudosze*, to nazwa rodowa, powstała od antroponimu *Skudosz* (Sędziak 2009: 148), a według U. Bijak „antroponim zapewne od ap. *szkud*, *skud* ‘dawna jednostka monetarna’, *skudzić* ‘marudzić’, por. też nazw. *Skud*, *Skuda*” (NMP VII 2007: 209).

Mieszkańcy wsi Modzele Stare powtarzają natomiast opowieść genealogiczną, obejmującą również genezę wsi Modzele-Skudosze i jej nazwy, według której człon *Modzele* motywowany jest nazwiskiem *Modzelewski*, a człon *Skudosze* – nazwą osobową *Skudosz* utworzoną od czasownika *szkodować* ‘żałować’, por.:

*Pewien szlachcic nazwiskiem **Modzelewski** miał 3 synów. Swoją ziemię podzielił między nich. Najchciwszy z nich swoją część nazwał Modzele Skudosze, gdyż **szkodował** każdemu wszystkiego. Najmłodszy dostał ziemię najbardziej oddaloną od domu i nazwał ją Modzele Wypychy, gdyż jego ziemia była wypchnięta, a najstarszy swoją własność nazwał Stare Modzele, ze względu na swój wiek.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Według tej etymologii potocznej człon *Modzele* stanowiłby zatem nazwę rodową utworzoną od nazwiska *Modzelewski* rzeczownikowym pluralizującym formantem paradygmatycznym z towarzyszącym mu ucięciem tematu fleksyjnego nazwiska o segment *-ewski*. Przytoczona pseudoetymologia należy do tych etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa motywacyjna (tu: nazwisko *Modzelewski*) i rzeczywista podstawa motywacyjna (tu: antroponim *Modzel*) są ze sobą spokrewnione, ale faktyczny kierunek pochodności jest odwrotny: to nazwisko *Modzelewski* pochodzi od nazwy wsi *Modzele*. Natomiast drugi człon, toponim *Skudosze*, w świetle tej opowieści został utworzony od regionalnego czasownika *szkodować* ‘żałować, być chciwym’ pluralnym sufiksem *-osze* i byłby najbliższy nazwom etnicznym. Opisana etymologia skojarzeniowa reprezentuje ten podtyp etymologii nienaukowych, w których pierwotna podstawa motywacyjna (tu: antroponim *Skudosz*) i wtórna podstawa motywacyjna (tu: czasownik *szkodować*) nie są ze sobą spokrewnione, pierwsza bowiem należy do gniazda słowotwórczego zawierającego rdzeń *szkud-//skud-* ‘dawna jednostka monetarna’ bądź *skudzi-* ‘marudzić’, druga natomiast jest elementem gniazda słowotwórczego czasownika *szkodować*.

(Modzele-)Wypychy, gm. Łomża

Drugi człon nazwy komponowanej *Modzele-Wypychy* jest dwuznaczny. Stanowi on bądź nazwę rodową powstałą od nazwy osobowej *Wypych* (Zierhoffer 1957: 384, Sędziak 2009: 148, NMP VII 2007: 209), bądź nazwę kulturową pochodzącą „od zbiorowego przezwiska *wypychy* ‘ludzie mieszkający daleko od środka wsi’” (NMP VII 2007: 209).

Człon *Modzele* mieszkańcy Modzeli-Wypych, podobnie jak mieszkańcy Modzeli-Skudoszy, wywodzą od nazwiska *Modzelewski*, por.:

Od nazwiska założyciela Modzelewski

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

Natomiast człon *Wypychy* według opowieści genealogicznej znanej mieszkańcom wsi Modzele Stare, dotyczącej jednak również genezy nazwy wsi Modzele-Wypychy, ma motywację apelatywną czasownikiem *wypchnąć*, por.:

*Pewien szlachcic nazwiskiem Modzelewski miał 3 synów. Swoją ziemię podzielili między nich. Najchciwszy z nich swoją część nazwał Modzele Skudosze, gdyż szkodował każdemu wszystkiego. Najmłodszy dostał ziemię najbardziej oddaloną od domu i nazwał ją Modzele Wypychy, gdyż jego ziemia była **wypchnięta**, a najstarszy swoją własność nazwał Stare Modzele, ze względu na swój wiek.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Etymologia potoczna toponimu *Wypychy* zgadza się zatem co do podstawowej cechy motywującej tę nazwę miejscową z jedną z jej etymologii naukowych, mianowicie z tą, która wyprowadza nazwę miejscową od dawnego rzeczownika pospolitego *wypychy* ‘ludzie mieszkający daleko od środka wsi’. Wyrazem podstawowym dla apelatywu *wypychy* jest właśnie czasownik *wypychać*, *wypchnąć* ‘siłą usunąć kogo lub co skąd, przesunąć gdzie’ (SJPD). Etymologia skojarzeniowa jest jednak precyzyjniejsza od etymologii naukowej o szczegóły dotyczące okoliczności *wypchnięcia* części mieszkańców wsi Modzele z centrum wsi: w jej świetle ze wsi usunięty został najmłodszy syn szlachcica Modzelewskiego.

Morgowniki, gm. Nowogród

E. Borysiak wywodzi toponim *Morgowniki* „od ap. *morgownik* ‘zagrodnik obowiązany do robocizny; najemnik do koszenia zboża, płatny od morga’ SW II 1043, w l. mnogiej” (NMP VII 243). Jest to zatem nazwa służebna.

Również w świetle etymologii potocznej nazwa wsi pozostaje w formalnym związku z rzeczownikiem *mórg*, podstawowym dla apelatywu *morgownik*, ale jej motywacja semantyczna jest niejasna, por.:

*Wiąże się to podobno z łowami na tych terenach w dawnych czasach. Ważni ludzie w państwie, książęta, szlachta i arystokracja przyjeżdżała na polowania do lasów. Pochodzi ta nazwa od **morg**.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Apelatyw *mórg*, dziś używany raczej w żeńskiej postaci *morga*, ma w języku polskim znaczenie ‘miara powierzchni gruntu, morga’, a w liczbie mnogiej mówiono tak ‘o ziemi (gruncie) gospodarstwa wiejskiego’ (SJPD), co nie kojarzy się z łowami, z którymi wiąże tę nazwę przytoczone objaśnienie. Może młody informator inaczej rozumie znaczenie tego słowa? Na podstawie przywołanego tekstu nie można zatem sformułować dla nazwy miejscowej *Morgowniki* wtórnej wykładni semantycznej. Pod względem formalnym toponim ten byłby natomiast derywatem utworzonym od apelatywu *mórg*, wymawianego w tutejszej gwarze *morg*, sufiksem *-owniki*.

Przedstawiona etymologia potoczna należy do tych etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa motywacyjna (tu: rzeczownik *mórg*) i faktyczna podstawa motywacyjna (tu: rzeczownik *morgownik*) są ze sobą spokrewnione, obie bowiem stanowią element rodziny słowotwórczej rzeczownika *mórg*.

Mroczi⁴⁶, gm. Przytuły

Wieś Mroczi, zwana też *Mroczi Kamiennystok*, leżąca między rzekami Kubrą i Słuczą, powstała około 1420 r., kiedy Mikołaj z Bębnowa otrzymał tu od księcia Janusza I 10 włók ziemi (Brodzicki 1994: 208–209). Po 1424 r. wieś należała do Mrocza Kiełczowicza, syna wójta z Przytuł (NMP VII: 273). Według etymologii naukowej nazwa *Mroczi* to nazwa rodowa (Zierhoffer 1957: 270, Halicka 1976: 123), utworzona od nazwy osobowej *Mroczek* (NMP VII 2007: 273), będącej skróconą formą nazwy osobowej *Mrocześław* (Sędziak 2009: 149).

Etymologia potoczna ustala jednak inną podstawę nominacyjną, por.:

*Nazwa mojej miejscowości pochodzi od nazwiska jej założyciela – pana **Mroczkowskiego***
(odpowiedź na ankietę, gimnazjum w Przytułach)

Reinterpretacja ta reprezentuje grupę etymologii ludowych wywodzących etymologizowany toponim od słowa należącego do tej samej rodziny słowotwórczej, której elementem jest też wyraz podstawowy dla tego toponimu w świetle jego etymologii naukowej, a w jej obrębie – podgrupę etymologii ludowych ustalających odwrotny kierunek motywacji niż badania onomastyczne, w rzeczywistości bowiem to nazwisko *Mroczkowski* pochodzi od nazwy miejscowej *Mroczi*. Jak pisze Cz. Brodzicki, „stąd wywodzą się Mroczkowscy herby Kościeszka” (Brodzicki 1994: 209).

Według etymologii ludowej nazwa wsi stanowi derywat paradygmatyczno-dezintegralny, została bowiem utworzona od podstawowego nazwiska *Mroczkowski*

⁴⁶ Podstawą opracowania etymologii potocznej toponimu *Mroczi* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2013a.

pluralizującym formantem paradygmatycznym z towarzyszącym mu ucięciem sufiksu *-owski* i obocznością *k : k'*. Na podstawie wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscowość założona przez Mroczkowskiego’ należałoby ją zaliczyć do nazw rodowych, do których należy również w świetle etymologii naukowej.

Nielawice⁴⁷, gm. Wizna

Zdaniem K. Zierhofferera i I. Halickiej *Nielawice* to nazwa niejasna (Zierhoffer 1957: 277, Halicka 1976: 127). U. Bijak, również uważając *Nielawice* za nazwę niejasną, formułuje jednak na temat jej pochodzenia trzy hipotezy: „Może od n. os. **Nielawa* (: Ława RymSEN II 35, z negacją), z suf. *-ice*, lub od ap. *ława* ‘kładka przez wodę’, z suf. *-ice* i przeczeniem. Niewykluczona też forma **Nielowice*, od *nie łowić*, z hiperpoprawnym *a*” (NMP VII 2007: 410).

Z objaśnieniem tej nazwy nie mają natomiast problemów mieszkańcy wsi, którzy formułują na ten temat dwie hipotezy. Pierwsza z nich jest zgodna z jedną z hipotetycznych etymologii naukowych, mianowicie tą, która wiąże ten toponim z *niełowieniem* ryb w tutejszej strudze. W świetle tej koncepcji *Nielawice* stanowią pod względem strukturalnym nazwę sekundarną, utworzoną od zaprzeczonego czasownika *nie łowić* przyrostkiem *-ice*, z towarzyszącą mu alternacją tematyczną *o : a*. Wykładnia semantyczna ‘miejscowość nad strumieniem, w którym nie łowi się ryb’ pozwala zaliczyć tę nazwę miejscową do nazw topograficznych. Por.:

W Nielawicach płynie strumyk, w którym nie było ryb, ludzie próbowali coś złowić jednak nigdy im to nie wychodziło. Dlatego nazwali to [tak!] miejscowość nie-ławice, czyli: NIELAWICE

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Natomiast w świetle etymologii potocznej toponim *Nielawice* pochodzi od nazwiska *Nielawicki*, por.:

Mieszkam w Nielawicach. Nazwa ta pochodzi od nazwiska mężczyzny, który osiedlił się na tych terenach, był bardzo pomocny innym ludziom i na jego cześć nazwano jego nazwiskiem naszą wioskę. Był to pan Nielawicki.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Na podstawie wykładni semantycznej ‘miejscowość, którą nazwano na cześć Nielawickiego, pomagającego okolicznym mieszkańcom’ toponim *Nielawice* należałoby zaliczyć do nazw pamiątkowych, a pod względem strukturalnym byłby to derywat od nazwiska *Nielawicki* o formancie paradygmatycznym rzeczownikowym liczby mnogiej z towarzyszącym mu ucięciem tematu fleksyjnego podstawowego nazwiska o segment *-ki*.

⁴⁷ Podstawą opracowania etymologii potocznej toponimu *Nielawice* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2012a.

Opisana etymologia synchroniczna reprezentuje ten podtyp etymologii nienaukowych, które wywodzą reetymologizowany toponim od wyrazu (tu: nazwiska *Nielawicki*) spokrewnionego z faktyczną podstawą nominacyjną (tu: antroponimem *Nielawa*, zaprzeczonym apelatywem *ława* lub czasownikiem *nie łowić*), ale proponowany przez nie kierunek motywacji jest odwrotny od ustalonego przez onomastów: to nazwisko *Nielawicki* pochodzi od toponimu *Nielawice*.

Niewodowo, gm. Piątnica

Toponim *Niewodowo* stanowi nazwę dzierżawczą utworzoną sufiksem *-owo* od nazwy osobowej *Niewod* lub *Niewoda* (Zierhoffer 1957: 279, Halicka 1976: 128, NMP VII 2007: 447, Sędziak 2009: 151). K. Zierhoffer łączy antroponim *Niewod* z rzeczownikiem *niewód* ‘sieć rybacka’ (Zierhoffer 1957: 279), a H. Sędziak – z czasownikiem *nie wodzić* (Sędziak 2009: 151).

Natomiast według źródłosłowu potocznego nazwa ta pochodzi bezpośrednio od rzeczownika pospolitego *niewód* ‘długa sieć rybacka, złożona z podłużnych skrzydeł bocznych i z matni’ (SJPD), por.:

Niewodowo pochodzi od niewodu. Miejscowość ta leży w pobliżu Narwi, więc tam często używali niewodu. Niewód ciągnęli, płynąc na dwóch łodziach.

(informacja od Tadeusza Górskiego)

W świetle wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscowość, w której używano niewodu’ toponim *Niewodowo* trzeba zaliczyć do nazw kulturowych pochodzących od zajęć ludności, a pod względem formalnym byłby to derywat słowotwórczy utworzony od rzeczownika *niewód* sufiksem *-owo* z towarzyszącą mu obocznością *ó : o*. Opisana pseudoetymologia reprezentuje tę podklasę etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa motywacyjna (tu: apelatyw *niewód*) i faktyczna podstawa motywacyjna (tu: antroponim *Niewod* lub *Niewoda*) należą prawdopodobnie do tego samego gniazda słowotwórczego, zainicjowanego czasownikiem *wieść//wodzić*. Rzeczownik *niewód* ma niepewną genezę, ale bywa wyprowadzany m.in. od zaprzeczonego rzeczownika **vodь* ‘to, co się wie, prowadzi, przeciąga’, utworzonego od czasownika **vesti* ‘wieść, prowadzić’, choć przeczą temu względy znaczeniowe, por.: „W takim razie wyraz z przeczeniem musiałby pierwotnie oznaczać dużą sieć zastawną, umiejscowioną w wodzie (np. przymocowaną przy przegrodzie, jazie w rzece), w przeciwstawieniu do innych sieci, ciągnionych przez ludzi lub przez łodzie rybackie (jednakże u Słowian **nevodь* oznacza sieć ciągnioną)” (Boryś 2005: 364).

Nowe Krzewo zob. **Krzewo**

Nowe Kupiski zob. **Kupiski**

Nowogrodzkie zob. **(Grądy) Nowogrodzkie**

Nowogród

Iwona Nobis podaje, że nazwa miejscowa *Nowogród* pochodzi „od wyrażenia *nowy gród*, w formie złożenia z interfiksem *-o-*” (NMP VII 2007: 524). Jest to niewątpliwie nazwa kulturowa (Zierhoffer 1957: 281). Cz. Brodzicki w książce *Ziemia łomżyńska do 1529 r. o początkach Nowogrodu* pisze następująco: „Ogromny obszar ziemi wiskiej, nierozgraniczony od ziemi warszawskiej i ciechanowskiej, będący w okresie XIII i pierwszej połowy XIV wieku terenem pustoszonego przez najazdy litewskie wymagał usytuowania nowego grodu pomiędzy zamkiem w Wiźnie a Pułtuskiem czy Ciechanowem. Pierwotny gród znajdował się na łasze-wysepcie na Narwi u ujścia Pisy, którego istnienie datowane jest na IX–XII wiek. Po jego zniszczeniu, czy to w wyniku najazdu, czy też zalania podniesionymi wodami Narwi, gród ten został przeniesiony na wysoki lewy brzeg Narwi. Tutaj posadowiony gród w XII wieku posiadał najpierw drewniany zamek[,] a następnie zamek murowany, wzniesiony pod koniec XIII wieku. Zapis z połowy XIV wieku dla tego grodu potwierdził jego wcześniejsze istnienie[,] a sama nazwa mogła powstać poprzez odniesienie do poprzedniego grodu na łasze cyplowej oblanej wodami Narwi [...]. Nazwa tego grodu mogła też powstać jako nowego w tym wyniszczonym z osadnictwa przez najazdy litewsko-jaćwieskie wielkim terenie Mazowsza” (Brodzicki 1999: 96–97). J. Wiśniewski przeciwstawia natomiast wiek Nowogrodu wiekowi grodu w Łomży, por.: „Funkcje grodu łomżyńskiego, ale chyba nie od razu, przejął nowy gród naprzeciw ujścia Pissy do Narwi, nazwany dlatego też Nowym Grodem” (Wiśniewski 1989: 30). W świetle wypowiedzi obu znawców dziejów ziemi łomżyńskiej toponim *Nowogród* miał więc wykładnię semantyczną ‘nowy gród na terenie północno-wschodniego Mazowsza’, ‘gród nowy w stosunku do Łomży’ lub ‘nowy gród wzniesiony w pobliżu miejsca, na którym istniał stary gród, zniszczony w wyniku najazdów litewskich lub zalany przy wysokim stanie wód Narwi’.

Młodzi mieszkańcy Nowogrodu, objaśniając genezę jego nazwy, ograniczają się zazwyczaj do podania, że w chwili powstania miejscowość ta była nowym grodem, por.:

od nowego grodu

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Nazwa: Nowogród – Nowy Gród

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Utworzono gród i nazwano go Nowym Grodem > Nowogród.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Nowogród pochodzi od „Nowego grodu” czyli został tak nazwany podczas zakładania miasta

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Nowogród – nowy gród

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Nowy gród założony w ok. XV w. Miasteczko które otrzymało prawa miejskie od Ziemowita

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Najprawdopodobniej kiedyś (średniowiecze) znajdował się tam gród. Został on nowo założony. Czyli Nowy – Gród > Nowogród.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Pochodzę z Łomży. Nowogród – nowy i nowopowstały gród, miejscowość.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Był to gród, nowy gród, później został przeniesiony na drugą część rzeki. Z wiekiem nazwa zmieniła się z Nowego Grodu na Nowogród.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

W dolinie rzeki Narew był gród lub mała osada. Na wiosnę, gdy zaczynały się roztopy, ludzi tam mieszkających zalewała woda. Postanowili przenieść się w inne miejsce, na wzgórze po drugiej stronie rzeki. Miejsce to nazwano nowym grodem, czyli Nowogrodem.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Niektóre uczniowskie objaśnienia dotyczące początków Nowogrodu są nawet dość bogate w szczegóły, por.:

W IX w. w widłach Pisy i Narwi powstał gródek obronny leżący na drugiej stronie rzeki od dzisiejszego Nowogrodu gdy został zniszczony a powstał drugi został nazwany Nowogrodem

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Dawno temu pomiędzy rzeką Pisą a Narwią stworzono gród. Gród ten został zniszczony, po czym [tak!] po drugiej stronie Narwi stworzono nowy gród i stąd właśnie stworzyła się nazwa Nowogród. W herbie miasta widnieje otwarta brama zapraszająca przejezdnych do Nowogrodu.

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

U brzegu Narwi i Pisy powstał pierwszy gród około XII wieku. W XIII wieku zbudowano nowy gród od czego, jest nazwa Nowogród, który zbudowano po drugiej stronie rzeki na wzgórzu, gdzie teraz znajduje się skansen, którego założycielem jest Adam Chętnik

(odpowiedź na ankietę, Technikum Mechaniczne w Łomży)

Zdarzają się też jednak tłumaczenia zawierające tylko motywację członu -gród, w ogóle pomijające problem znaczenia członu nowy, por.:

Jest to miasteczko powstałe w średniowieczu. Na skarpie znajdował się wtedy gród, podobno również zamek. Dlatego nazywa się Nowogród.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Ale w potocznej świadomości funkcjonują także pewne zniekształcone fragmenty wiedzy przejętej z etymologii naukowej, które można uznać za przejaw potocznego

etymologizowania. Na przykład zdaniem niektórych mieszkańców nazwa *Nowy Gród* odnosiła się już do grodu z IX wieku, nie zaś dopiero do kolejnego grodu powstałego u ujścia Pisy do Narwi, por.:

Nazwa pochodzi od nowego grodu, który został założony na wzgórzu w IX wieku
(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Inni ankietowani błędnie podają przyczyny przeniesienia grodu, mianowicie tłumaczą to pożarem lub brakiem miejsca w pierwotnej lokalizacji, por.:

Pierwotnie gród był założony na rozwidleniu Pisy i Narwi. Rozrósł się do dużych rozmiarów – do grodu z zamkiem. W wyniku pożaru zniszczeniu uległo większość grodu. Nowy wybudowano po jednej stronie Narwi. Początko[wo] nazywany Nowym Grodem, później Nowogrodem, gdy w XIV w. uzyskał prawa miejskie
(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Nazwa może pochodzić od tego iż kiedyś znajdował się na innej stronie rzeki i spalił się i ludzie osiedlili się po drugiej stronie rzeki.
(odpowiedź na ankietę, Technikum Mechaniczne w Łomży)

Dawno, dawno temu po prawej stronie rzeki Narwi od strony Morgownik był zamek królewski, ale niestety było tam bardzo mało miejsca i założono nowy gród po drugiej stronie rzeki na skarpie, w miejscu tego nowego grodu powstało miasteczko o nazwie Nowogród.
(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Złożenie *Nowogród* jest przejrzyste strukturalnie, więc wszystkie nienaukowe etymologie tego toponimu są poprawne formalnie, a od etymologii naukowej różnią się jedynie pewnymi szczegółami faktograficznymi.

Nowy Cydzyn zob. Cydzyn

Obrytki⁴⁸, gm. Przytuły

Hipotezy dotyczące genezy toponimu *Obrytki* zmieniały się wraz z pogłębianiem się badań nad historią wsi. Zdaniem K. Zierhoffera jest to nazwa dwuznaczna: rodowa utworzona od nazwy osobowej **Obrytko* względnie **Obrytek* bądź **Obrytka* albo topograficzna, ewentualnie kulturowa oznaczająca ‘miejsce obryte’ (Zierhoffer 1957: 283). I. Halicka jednoznacznie zalicza ten toponim do nazw kulturowych o znaczeniu ‘miejsce obryte, okopane’ (Halicka 1978: 93). H. Sędziak podziela opinię K. Zierhoffera, ale redukuje liczbę możliwych interpretacji; według niej jest to „n. rod. od n. os. **Obrytek* a. **Obrytka* lub n. kult. oznaczająca miejsce ‘obryte’” (Sędziak 2009: 153). U. Bijak wywodzi natomiast ten toponim od określenia pierwszego właściciela wsi: „Od n. włók Stanisław nazywany był *Obrytka* i od tego przydomka powstała n. w formie pluralnej *Obrytki*” (NMP VIII 2009: 25). Onomastka nawiązuje w ten sposób do badań historyka Cz. Brodzickiego, z których wynika,

⁴⁸ Podstawą opracowania etymologii potocznej toponimu *Obrytki* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2013a.

że wieś Obrytki powstała w latach 1417–1422 w wyniku nadania Stanisławowi z Roman w ziemi ciechanowskiej 40 włók zwanych *Obryte* (Brodzicki 1994: 213). Nazwa włók *Obryte* powstała od imiesłowu *obryty* i ma motywację kulturową, natomiast nazwa wsi *Obrytki* została utworzona od motywowanego nazwą włók antroponimu *Obrytka*, toteż należy do nazw rodowych. Ale historyczka Elżbieta Kowalczyk zastrzega: „Nie mogę jednak wykluczyć, że może to być nazwa pseudorodowa (upodobnienie do nazwy rodowej), powstała pod wpływem trendu nazewniczego, wyrażającego się w tworzeniu na tym obszarze nazw pluralnych. Wówczas oznaczałaby nie tyle Obrytków potomków Stanisława, co właścicieli-mieszkańców wsi” (Kowalczyk 2014: 155).

Do ustaleń historyków nawiązuje jedna z etymologii nienaukowych tego toponimu, por.:

Pewien szlachcic miał na własność jako swoje ziemie pewną wieś, którą nazwał „Obryte”. Nazwa z wiekiem zaczęła się zmieniać i została nazwa „Obrytki”

(odpowiedź na ankietę, gimnazjum w Przytułach)

W uczniowskim objaśnieniu dotyczącym genezy nazwy wsi wyraźnie pobrzmiewa echo lektury tekstu naukowego autorstwa Cz. Brodzickiego, został on jednak poddany pewnej gatunkowej modyfikacji zmierzającej do nadania mu cech podaniowych. Przytoczona wyżej etymologia potoczna nazwy *Obrytki* jest zatem ze względu na swą genezę specyficzną etymologią quasi-naukową: jej źródłem jest konkretna etymologia naukowa, uległa ona jednak przetworzeniu pod wpływem wymogów gatunku podania etymologicznego.

Pod względem strukturalnym tłumaczenie to różni się jednak od etymologii naukowej, przypisuje bowiem nazwie *Obrytki* charakter morfologicznie wtórny, traktując ją jako przekształcenie nazwy *Obryte*, podczas gdy etymologia naukowa widzi w tym toponimie nazwę prymarną o formie liczby mnogiej od nazwy osobowej *Obrytka*, motywowanej toponimem *Obryte*.

Istnieje też inna etymologia potoczna, wywodząca nazwę miejscową *Obrytki* od nazwiska *Obrycki*, por.:

Nazwa miejscowości Obrytki prawdopodobnie została utworzona od nazwiska pana Obryckiego, który jako pierwszy osiadł się na tych terenach.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Na podstawie wykładni semantycznej ‘miejscowość założona przez Obryckiego’ toponim ten należy zaliczyć do nazw rodowych. Pod względem formalnym można go opisać jako derywat paradygmacyjny, utworzony od nazwiska *Obrycki* rzeczownikowym pluralizującym formantem paradygmacyjnym z towarzyszącą mu obocznością jakościową *c* : *t* w nietypowej pozycji, tj. w śródgłosie. Opisana pseudoetymologia reprezentuje ten podtyp

etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa motywacyjna (tu: antroponim *Obrycki*) i pierwotna podstawa motywacyjna (tu: antroponim *Obrytka*) są ze sobą spokrewnione, należą bowiem do rodziny słowotwórczej inicjowanej czasownikiem *ryć*.

Okopne zob. (Pieńki) **Okopne**

Olki zob. **Bronaki-Olki**

Olszewo, gm. Śniadowo

Toponim *Olszewo* jest w świetle etymologii naukowej nazwą dwuznaczną. K. Zierhoffer i E. Borysiak zaliczają go do nazw topograficznych (Zierhoffer 1957: 284, NMP VIII 2009: 98). Zdaniem I. Halickiej stanowi on nazwę topograficzną lub dzierżawczą od nazwy osobowej *Olsza* (Halicka 1976: 131). Również według H. Sędziak jest to nazwa topograficzna od apelatywu *olcha* lub *olsza* albo dzierżawczą od nazwy osobowej *Olsza* (herbu Kościeszka) (Sędziak 2009: 153).

Etymologia potoczna objaśnia nazwę wsi *Olszewo* jako pochodzącą:

od nazwiska Olszewski

(informacja od Tadeusza Górskiego)

Etymologia skojarzeniowa nazwy miejscowej *Olszewo* należy zatem do tej podgrupy pseudoetymologii, które wywodzą reetymologizowany toponim od wyrazu wchodzącego w skład tej samej rodziny słowotwórczej, której jest on elementem również według etymologii naukowej (w tym wypadku chodzi o gniazdo słowotwórcze apelatywu *olcha*). Pseudoetymologia ta reprezentuje ponadto tę podklasę etymologii potocznych, w świetle których kierunek motywacji jest odwrotny niż w rzeczywistości (*Olszewo* od *Olszewski* zamiast *Olszewski* od *Olszewo*). Od strony formalnej nazwa *Olszewo* miałaby być formacją paradygmatyczno-dezintegralną utworzoną w wyniku zmiany deklinacji przymiotnikowej na rzeczownikową nijaką i towarzyszącego jej ucięcia sufiksu *-ski*. Według klasyfikacji semantycznej toponim *Olszewo* zalicza się do nazw dzierżawczych.

Orlikowo, gm. Jedwabne

Zdaniem większości badaczy nazwa miejscowa *Orlikowo* jest nazwą dzierżawczą od antroponimu *Orlik* (Zierhoffer 1957: 286, Halicka 1976: 132). Jak podaje H. Sędziak, pochodzi ona „od n. os. *Orlik* (h. Abdank)”, utworzonej od antroponimu *Orzeł*, motywowanego nazwą pospolitą *orzeł* (Sędziak 2009: 155). Natomiast U. Bijak o przeszłości

wsi i genezie jej nazwy pisze następująco: „Wieś powstała na gruntach położonych nad rz. *Orlikowo* (dopł. Kubry, dziś Przytulanka) i należałoby wywodzić jej nazwę od n. w., por. pierwszy zapis. Hydronim od ap. *orlik* (: *orzeł*), z suf. *-owo*. Niewykluczone, że n. w. mogła pochodzić od jakiejś wcześniejszej, niepoświadczonej n. terenowej” (NMP VIII 2009: 1422).

Od hydronimu *Orlikowo* wywodzą ten toponim także niektórzy mieszkańcy wsi, por.:
Nazwa pochodzi od strumienia o nazwie Orlikowo.

(odpowiedź na ankietę, Technikum Mechaniczne w Łomży)

Natomiast według etymologii asocjacyjnej wyrazem podstawowym dla nazwy miejscowej *Orlikowo* jest rzeczownik pospolity *orlik* ‘orzeł’, por.:

Orlikowo – prawdopodobnie nazwa ta wzięła się od orlika (orla), który często przybywał do Orlikowa i od tego wzięła się ta nazwa.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Etymologia skojarzeniowa wyprowadza zatem nazwę *Orlikowo* od wyrazu należącego do tej samej rodziny słowotwórczej co jej rzeczywisty wyraz podstawowy, przy czym oba wyrazy podstawowe: wtórny (*orlik*) i – w świetle większości hipotez naukowych – podstawowy (*Orlik*) są homofonami: *Orlik* stanowi nazwę własną, a *orlik* to wyraz pospolity. Z tego powodu toponim *Orlikowo* nie różni się w świetle etymologii potocznej i niektórych naukowych budową: w obu wypadkach został utworzony od wyrazu podstawowego sufiksem *-owo*. Natomiast ze względu na wykładnię semantyczną ‘miejscowość, w której często bywał orlik’ *Orlikowo* należy do nazw topograficznych charakteryzujących świat zwierzęcy, podczas gdy onomastyka zalicza go do nazw dzierżawczych.

Osowiec, gm. Zbójna

U. Bijak wyprowadza toponim *Osowiec* od przymiotnika *osowy*, powstałego od rzeczownika *osa* ‘osika, *Populus tremula*’, lub od nazwy osobowej *Osowy* (NMP VIII 2009: 189). Jest to zatem nazwa topograficzna lub dzierżawcza utworzona przyrostkiem *-ec*.

Według etymologii nienaukowej miejscowość ta zawdzięcza swą nazwę temu, że

Kiedyś w tej wsi było dużo os.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Pseudoetymolodzy widzą zatem w tym toponimie nazwę topograficzną utworzoną od rzeczownika *osa* przyrostkiem *-owiec*. W świetle wykładni semantycznej ‘miejscowość, w której było dużo os’ toponim ten charakteryzuje świat zwierzęcy, podczas gdy ta z hipotez naukowych, która również opisuje tę nazwę jako topograficzną, uznaje ją za odnoszącą się do świata roślinnego.

Na podstawie porównania etymologii potocznej toponimu *Osowiec* z jego etymologią naukową zaliczymy tę pierwszą do tej podgrupy etymologii nienaukowych, w świetle których reetymologizowany toponim pochodzi od wyrazu należącego do innego gniazda słowotwórczego niż jego rzeczywista podstawa motywacyjna.

Pawelki⁴⁹, gm. Jedwabne

Toponim *Pawelki* został utworzony od imienia *Pawełek*, będącego zdrobnieniem od chrześcijańskiego imienia *Paweł* (Zierhoffer 1957: 291, Halicka 1976: 134, NMP VIII 2009: 340).

Natomiast etymologia ludowa na wyraz podstawowy toponimu *Pawelki* wybiera podstawową formę tego imienia, *Paweł*, por.:

Mieszkam w Pawelkach. Nazwa pochodzi od pierwszego mieszkańca – Pawła, który miał 8 dzieci. Wśród nich był między innymi Jan i Katarzyna. Osiedlili się oni wokół ojca i powstała niewielka osada, która z czasem się rozrosła. Mój dom pochodzi od rodziny Jana.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Ze względu na pluralną postać nazwy i wykładnię semantyczną ‘miejsce, w której mieszkają potomkowie Pawła’ należy ten toponim zaliczyć – podobnie jak w wypadku etymologii naukowej – do nazw rodowych. Natomiast porównanie wtórnej podstawy nominacyjnej tej nazwy (*Paweł*) do jej pierwotnej podstawy nominacyjnej (*Pawełek*) każe włączyć analizowaną etymologię ludową do pseudoetymologii, według których reetymologizowany toponim pochodzi od wyrazu spokrewnionego z jego prawdziwą podstawą nominacyjną, przy czym w rzeczywistości stanowi on pośrednią podstawę nominacyjną tego toponimu (*Paweł* → *Pawełek* → *Pawelki*).

Piątnica⁵⁰, gm. Piątnica

Nazwę *Piątnica* noszą dwie wsie tej gminy: Piątnica, do 1999 r. zwana oficjalnie *Piątnicą Poduchowną*, będąca stolicą gminy, i leżąca obok Piątnica Włociańska. Toponim *Piątnica* przez onomastów bywa interpretowany jako nazwa kulturowa. Zdaniem K. Zierhoffera „jest to częsta nazwa polna pochodząca od ilości zagonów” (Zierhoffer 1957: 294). S. Rospond uważa, że „termin kult. *piątnica* (podobnie jak *dziesiątnica*) oznaczał pole z odpowiednią ilością zagonów domierzonych” (Rospond 1984: 287). Również U. Bijak sądzi,

⁴⁹ Podstawą opracowania etymologii potocznej toponimu *Pawelki* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2015a.

⁵⁰ Podstawą opracowania etymologii potocznych toponimów *Piątnica* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2016a.

że jest to „pierwotnie zapewne n. ter., nawiązująca do liczby zagonów, od liczebnika *piąty*, z suf. *-nica*” (NMP VIII 2009: 409). I. Halicka referuje za S. Rospondem, że jest to „nazwa kult. związana z gospodarką rolną” (Halicka 1978: 94). Natomiast zdaniem historyka Cz. Brodzickiego „nazwa może wskazywać na targ piątkowy, chociaż zwykle w średniowieczu osadę targową działającą w tym dniu tygodnia nazywano *Piątek*” (Brodzicki 1994: 216), ale ze względów formalnych hipoteza ta nie przekonuje. Powtarza ją jednak Mieczysław Bagiński w popularnonaukowej książce pt. *Skąd nasz ród czyli historia wokół nas*, por.:

Piątnica – od piątkowych targów.

(Bagiński 2010: 300)

Jest też znana niektórym mieszkańcom osady, por.:

Piątnica – nazwa tej miejscowości pochodzi prawdopodobnie od piątkowych targów
(odpowiedź na ankietę, Technikum Mechaniczne w Łomży)

Dla toponimu *Piątnica* znalazłam trzy etymologie nienaukowe, przy czym jedna z nich znana jest powszechnie, pozostałe zaś mają niewiele poświadczeń. Mieszkańcy wsi i okolic są niemal całkowicie zgodni w rekonstruowaniu pierwotnego znaczenia tego toponimu jako miejscowości posiadającej pięć mostów, ich objaśnienia różnią się tylko ukształtowaniem stylistycznym, por.:

*Nazwa wsi Piątnica według miejscowej tradycji ustnej związana jest z Narwią i jej starorzeczami oraz **pięcioma** mostami, jakie miały w dawnych wiekach łączyć Piątnicę ze światem.*

(R. Sz. 2010)

nazwa Piątnica pochodzi od 5 mostów na rzece Narwi, które łączyły ją z Łomżą.

(<http://www.mylomza.pl/home/region/item/14149-podwy%C5%BCszony-stan-wody-w-rzece-narew-wizna-pi%C4%85tnica-%C5%82om%C5%BCa.html>)

*Nazwa miejscowości pochodzi od **pięciu** mostów nad Narwią*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Nazwa „Piątnica” pochodzi od **pięciu** mostów znajdujących się na rzece Narew.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Nazwa wzięła [tak!] się od 5 mostów, które powstać na Narwi

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Nazwa pochodzi od 5 mostów, które miały powstać na Narwi

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Według legendy od **pięciu** mostów położonych na rzece Narew. Drugą teorią jest pątnice która przechodziła przez wieś*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Prawdopodobnie kiedyś tę miejscowość łączyło z Łomżą 5 mostów nad rzeką Narwią, stąd przyrostek [tak!] „piąt”.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Nazwa pochodzi od **pięciu** mostów na Narwi [tak!]*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

5 mostów na Narwi

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Od 5 mostów

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Pięć mostów było tu.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Pięć mostów łączących wieś z Łomżą.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Miejscowość, z której pochodzę: Piątnica Poduchowna. Pięć mostów łączących wieś z Łomżą

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Myślę, że w przeszłości na tym terenie było pięć mostów.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Bo kiedyś było 5 mostów; w herbie był most

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Najpopularniejsza potoczna wykładnia semantyczna ‘miejscowość, w pobliżu której na Narwi znajdowało się pięć mostów’ każe zaliczyć *Piātnicę* do nazw kulturowych, podobnie jak wykładnia semantyczna etymologii naukowej tego toponimu: ‘miejscowość, w której pole miało pięć domierzonych zagonów’. Ze względu na stosunek podstawy motywacyjnej nazwy *Piātnica* według jej etymologii ludowej (liczebnika *pięć*) do jej podstawy motywacyjnej według etymologii naukowej (też liczebnika *pięć*) pseudoetymologia ta reprezentuje ten typ reinterpretacji etymologicznych, które wywodzą etymologizowany toponim od tego samego wyrazu co przynajmniej jedna z jego etymologii naukowych, z tym że etymologia ludowa przypisuje analizowanemu toponimowi inną wykładnię semantyczną.

Druga znana okolicznym mieszkańcom pseudomotywacja nazwy *Piātnica* ma postać: ‘miejscowość, przez którą przechodziły pātnice lub z której pochodziła pātnica’, por.:

Według legendy od pięciu mostów położonych na rzece Narew. Drugą teorią jest pātnice która przechodziła przez wieś.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Piātnica to pierwotnie Pātnica, od pātnik, bo właścicielka chodziła na pielgrzymki, była pātnicą.

(informacja od Tadeusza Górskiego)

Toponim *Piātnica* bywa zatem kojarzony ze swoimi paronimem, rzeczownikiem *pātnica* daw. ‘kobieta pielgrzymująca, wędrująca’ (SJPD). Również w świetle tej wykładni

semantycznej *Piątnica* byłaby nazwą kulturową. Pseudoetymologia ta należy tej podgrupy etymologii nienaukowych, która obejmuje toponimy wyprowadzane wtórnie od podstaw niespokrewnionych słowotwórczo z ich rzeczywistymi podstawami, rzeczownik *pątnik* pochodzi bowiem od zaginionego rzeczownika *pąć* ‘droga, wędrowka do miejsc świętych; pielgrzymka’ (w SJPD opatrzonego kwalifikatorem *daw. gw.*). Natomiast pod względem formalnym *Piątnica* byłaby nazwą prymarną motywowaną rzeczownikiem *pątnica* ‘kobieta pielgrzymująca’ z nagłosową alternacją *p : p*’.

Trzecia etymologia nienaukowa łączy toponim *Piątnica* z nazwą dnia tygodnia, rzeczownikiem *piątek*, i ma zapewne charakter żartobliwy, por.:

Piątnica – od Piątku – najlepsze imprezy

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Wtórna wykładnia ‘miejscość, w której w piątek odbywają się imprezy’ nawiązuje do pierwotnych wykładni semantycznych nazw miejscowych typu *Piątek* ‘miejscość, w której w piątki odbywały się targi’ i pozwala zaliczyć toponim *Piątnica* do nazw kulturowych. W świetle tej wykładni pseudoetymologia toponimu *Piątnica* należy do tej podgrupy etymologii potocznych, które wywodzą nazwy miejscowości od wyrazu z tej samej rodziny słowotwórczej (tu: od rzeczownika *piątek*) co rzeczywisty wyraz podstawowy (tu: liczebnik *pięć*); wyraz podstawowy dla tej nazwy w świetle etymologii skojarzeniowej jest derywatem słowotwórczym drugiego stopnia od wyrazu naprawdę będącego podstawą onomastyczną nazwy *Piątnica* (*pięć* → *piąty* → *piątek*). Pod względem formalnym toponim *Piątnica*, gdyby pochodził od rzeczownika *piątek*, musiałby zostać utworzony sufiksem *-nica* z odrzuceniem części wyrazu podstawowego: przyrostka *-ek*; taki sposób derywacji bywa spotykany w polskich nazwach miejscowych.

(Piątnica) Poduchowna

I. Halicka podaje, że „człon drugi nazwy – *Poduchowna, Włociańska* określa, do kogo wieś należała, ma więc charakter dzierz.” (Halicka 1978: 94). Przymiotnik *włociańska* utworzono od rzeczownika *włocianin* ‘chłop’, a przymiotnik *poduchowna* pochodzi od wyrażenia przyimkowego *po duchownych* i wskazuje na duchowieństwo jako dawnych właścicieli wsi, do czasów powstania styczniewego znaczna część wsi była bowiem własnością parafii.

Mieszkańcy Piątnicy Poduchownej i Piątnicy Włociańskiej genezę członów określających rzeczownik *Piątnica* tłumaczą najczęściej tak samo jak onomaści. Drugi

komponent nazwy *Piątnica Włościańska* młodzi mieszkańcy tej wsi uzasadniają zatem pochodzeniem od rzeczownika *włościanin*:

Nazwa pochodzi od pięciu mostów, które zostały zbudowane nad rzeką Narwią. Zamieszkiwali ją włościanie, stąd nazwa – Piątnica Włościańska.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Natomiast na temat drugiego członu toponimu *Piątnica Poduchowna* ankietowani uczniowie piszą m.in.:

Nazwa pochodzi od 5 mostów na Narwi, a Poduchowna bo kiedyś zamieszkiwali ją osoby Duchowne. Piątnica założona przez Jana z Zaborowa i Głuska (tyle pamiętam;)

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Poduchowna, bo należała kiedyś do duchownych. A dlaczego Piątnica to nie wiem

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Niektóre objaśnienia poczynione przez mieszkańców różnią się jednak nieznacznie od efektów badań naukowych, przypisują bowiem posiadanie wsi zakonowi, a nie – jak podają historycy – parafii, por.:

Miejscowość została założona przez zakon i nazwa pochodzi od duchownych przebywających na tym terenie

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

Zdarza się też, że piątniczanie proponują zupełnie inne wytłumaczenie genezy przymiotnika *Poduchowna*, mianowicie łączą go z rzeczownikiem *poduszka*, por.:

*Nazwa pochodzi od zakładu produkcji **poduszek***

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

Proponowana etymologia asocjacyjna należy do tych etymologii nienaukowych, które wywodzą reetymologizowany toponim od słowa (tu: rzeczownika *poduszka*) spokrewnionego z faktycznym wyrazem podstawowym (tu: rzeczownikiem *duchowny*), chociaż pokrewieństwo to jest dość odległe, sięga bowiem praindoeuropejszczyzny; obie podstawy należą do rodziny słowotwórczej czasowników *tchnąć//dychać* (Boryś 2005: 131, 454). Pod względem semantycznym toponim *Piątnica* należałby przy tej interpretacji do nazw kulturowych. Pod względem formalnym byłaby to natomiast formacja słowotwórcza utworzona sufiksem *-owna* z towarzyszącym mu ucięciem segmentu *-k-* i obocznością *sz : ch*.

Pieńki (Okopne), gm. Przytuły

W ciągu wieków wieś nosiła nazwy *Pieńki*, *Pieńki-Gręska*, *Pieńki-Grodzisko* oraz *Pieńki-Bylino* (NMP VIII 2009: 432). Według onomastów toponim *Pieńki* stanowi nazwę rodową od nazwy osobowej *Pieniek* (Halicka 1976: 136, NMP VIII 2009: 432) lub *Pieńka* (h. Okuń) (Halicka 1976: 136, Sędziak 2009: 157), pochodzącej od antroponimu *Pień*,

motywowanego przez apelatyw *pień*. Natomiast Cz. Brodzicki, historyk ziemi wiskiej, wynotowuje ze źródeł antroponim *Pieńko*, por.: „w 1453 r. w aktach wiskich pierwszy raz odnotowani byli szlachcice Pieńkowie herbu Okunie. W 1454 r. odnotowano Macieja, Świętosława i Stanisława z Pieniek. W 1455 r. wystąpił w aktach Stanisław Pieńko. W 1461 r. nazwa Pieńki występuje w opisie granic dóbr sąsiednich” (Brodzicki 1994: 219).

Pierwszy człon nazwy *Pieńki Okopne* ma dwie etymologie nienaukowe. Według pierwszej z nich nazwa tej wsi powstała od apelatywu *pieniek* ‘niewielka część pnia ściętego drzewa, niezbyt wielki pień; pniak, klocek’ (SJPD) ze względu na znaczną liczbę pni pozostałych po wycięciu lasu, który przed wiekami miał rosnąć w tym miejscu, por.:

*Opowiadano, że tam rósł przed wiekami gęsty las, prawie puszcza, którą wycięto i pozostały po niej tylko **pieńki**. I od tych pieńków pochodzi nazwa wsi.*

(informacja od Wandy Rogowskiej)

*Tam chyba lasy rosły i ścięli te lasy, i zostały tylko **pieńki**. I stąd Pieńki.*

(informacja od Tadeusza Górskiego)

Według tej etymologii skojarzeniowej toponim *Pieńki* pochodzi bezpośrednio od apelatywu *pieńki*, pseudoetymologia ta nie różni się zatem od etymologii naukowej wskazaniem gniazda słowotwórczego, do którego należy reetymologizowany toponim: jest to w świetle obu etymologii, wtórnej i pierwotnej, gniazdo rzeczownika *pień*. Pod względem semantycznym toponim *Pieńki* ze względu na wtórną wykładnię semantyczną ‘miejscość, w której po wycięciu lasu pozostały tylko pieńki’ należałoby zaliczyć do nazw kulturowych, a pod względem formalnym byłaby to nazwa prymarna o formie liczby mnogiej.

Druga etymologia potoczna na wtórny wyraz podstawowy również obiera rzeczownik *pieniek*, ale jako komponent zwrotu frazeologicznego *mieć z kim na pieńku* ‘mieć do kogo pretensję, żal, być powaśnionym z kim’ (SJPD), por.:

*Tam chyba lasy rosły i ścięli te lasy, i zostały tylko pieńki. I stąd Pieńki. Ale moja babcia, babcia Teofila z Pieńk, opowiadała, że kiedyś tu mieszkało dwóch sąsiadów, jeden nazwiskiem Modzelewski, a drugi nie pamiętam. Ci sąsiedzi się ze sobą ciągle klócili, mieli ze sobą na **pieńku**. I dlatego wieś nazwano Pieńki.*

(informacja od Tadeusza Górskiego)

W świetle tej etymologii asocjacyjnej toponim *Pieńki* również pochodzi od apelatywu *pieniek*, jest nazwą prymarną o postaci liczby mnogiej i ze względu na wtórną wykładnię semantyczną ‘miejscość, w której dwaj sąsiedzi mieli ze sobą na pieńku’ należy do nazw pamiątkowych. Także opisywana pseudoetymologia reprezentuje ten podtyp etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa motywacyjna (tu: apelatyw *pieniek*) i pierwotna

podstawa motywacyjna (tu: antroponim *Pieniek*, *Pieńko* lub *Pieńka*) są ze sobą genetycznie powiązane.

(Pieńki) Okopne⁵¹, gm. Przytuły

Czas założenia wsi nie jest dokładnie znany, ale zapewne powstała ona około połowy XV w. (Brodzicki 1994: 219). Na terenie Pieńk znajdują się jednak pozostałości wcześniejszego osadnictwa – w postaci wczesnośredniowiecznego grodziska datowanego na XII wiek (Brodzicki 1994: 25). Jego pierścieniowaty wał o wymiarach 73 metry w najszerszym i 68 metrów w najwyższym miejscu zbudowany był z drzewa, piasku oraz gliny i obłożony z obu stron głazami polodowcowymi. W środku wału znajduje się podwyższenie, stanowiące zapewne ślad po wieży obronnej. Archeologowie odkryli też zarysy czterech półziemianek wyposażonych w kamienne paleniska. Po przeciwnej stronie drogi położone jest cmentarzysko z grobami w obudowach kamiennych. Gród w Pieńkach był jednym z grodów obronnych wzniesionych na rubieżach państwa piastowskiego, prawdopodobnie funkcjonował jako gródek pomocniczy grodu kasztelańskiego w Wiźnie.

Według etymologii naukowej *Okopne* to nazwa kulturowa (Halicka 1976: 136). Przymiotnik *Okopne* jest derywatem od rzeczownika *okop(y)*, którym ludność okoliczna nazywa pozostałości wczesnośredniowiecznego grodziska, w związku z czym etymologia ludowa zazębia się tu z naukową. O motywacji nazwy (*Pieńki*) *Okopne* rzeczownikiem *Okopy* następująco mówiła Marianna Górka z sąsiadujących z Pieńkami Wag:

*Oni [okopy] strasne wpierv byli, tera w zienie wleźli, to mniejsze sie porobili. Ja nie wiem, jak ja panientam, to nazywali Pieńki. Ale to byli jedne Pieńki tutaj, a tam jedne. Tu nazywali to Pieńki Okopne, bo **Okopy** byli, a tam do Łomży jak sie jedzie koło Kownat – Pieńki Borowe, bo to w lesie tak, przy lesie byli. W Pieńkach... I zaceli nazywać, jekie Pieńki.*

(opowiadanie Marianny Górskiej, 1 kwietnia 1997)

Ludowa wizja przeszłości ujawnia się już w nazwaniu pozostałości po grodzisku *okopem* i przypisywaniu im funkcji obronnej, jaką pełniły okopy, czyli głównie funkcji chronienia załogi broniącej dostępu do danego terenu oraz dogodnego miejsca do atakowania kamieniami lub bronią palną napierających napastników. W wyobraźni okolicznych mieszkańców pieńkowski okop odgrywał więc nieco inną rolę niż średniowieczne grody, które dysponowały też strażnicami.

⁵¹ Podstawą opracowania etymologii potocznej toponimu (*Pieńki*) *Okopne* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2013a.

Mieszkańcy sądzą również, że okop w Pieńkach ma znacznie krótszą przeszłość niż potwierdzają to badania naukowe. Jedna z wersji łączy jego powstanie z wojnami szwedzkimi. Wspominała o tym m.in. Marianna Górską z Wag:

*A bo na Pieńkach to sie nie Śwedy bili, co te **Okopy** byli?*

(opowiadanie Marianny Górskiej, 29 marca 1997)

Użyła ona również nieznaną już chyba młodszemu pokoleniu nazwy własnej tego obiektu: *Śwedzki Okop*.

Według innej, młodszej wersji podania etymologicznego okop ten usypali Rosjanie. Przekonanie to ma zapewne źródło w wiedzy o wybudowaniu przez nich pod koniec XIX wieku twierdzy w Osowcu i fortów w Piątnicy. Tak o Pieńkach Okopnych opowiadał Jan Konopka z Wag:

*A Pieńki to Okopne sie nazywali, bo **okop** tu stojał. W papierach. Okopy, bo to dawniejsze wojny jesce, to o... Ruskie byli w Polsce, napadli. I oni, rozunies, to capkami ten okop poznosili, sypali w gore. Wojsko, po dawniejsej wojnie jesce, kiedyśnej, co to byli wojny. I w Polsce tutaj Ruskie byli. Bo to taka twierdza była tu ło, okop. Tera to on jus mniejsy je, a wpierv to był duzy ten okop, wysoki. A tera wies, to walnej zieni zapadło, tam krowy chodzili. I oni tam tu z tej strony tak jekoś sie okopali, ze jus tamuj go nie puścili. Teraz to samolot idzie i..., a kiedyś jak nie zdobył tej twierdzy, to dalej nie set. To Ruskie usypali, Ruskie. Bo tu Ruskie byli w Polsce. Tutaj zajęli kiedyś, bo zabory byli, toć kiedyś Polska była sto lat pod zaborem. No, to z tamtech czasow dawniejsech. Tera kto by taki okop usypał, bo do czego się on nadaje? Przed wojno co on daje? A dawniej, przedtem zrucali kanienie na niego, tego, jak zdobył, to niał. Tam w dole siedzieli sobie i... Tam moze więc było gdzie ogrodzone, tego to juz nie wiem, bo tu nie było, tylko to... Jak zapaniętałem, byłem mały, to jest i jest ten okop.*

(opowiadanie Jana Konopki, 1 lutego 1996)

Wiedza znana z lokalnych przekazów ustnych wchodzi obecnie w interakcje z wynikami badań archeologicznych, prowadzonych w Pieńkach w latach 70. XX wieku. Informacje z obu przekazów – ludowego i naukowego – nakładają się, jak w rozmowie Marianny Górskiej (MG) z dwoma jej synami (TG i KG):

KG: *Okopne, bo te **Okopy** tu byli. Tu jakaś wojna była.*

MG: *Śwedy, śwedzka...*

KG: *Tak. Ludzie tam...*

TG: *Tam odnaleźli jeszcze starsze jakieś obwarowania i przemianowali Grodzisko. Bo Okopne, to mówili, że to te Okopy to sprzed...*

MG: *Śwedy byli cy jekie, tam nie wiem...*

KG: *Tam rozunies, ja nie wiem, tam jesce nie wiem, cy teraz ni ma na przykład, ale tam jest olsynka i tam jakiś cmentarz był. Tam stoi koło... poniedzy tam Gieńkiem, a teraz ten Chrostowiak, a Modzeleskiem Felkiem, w tamtech niejscach było, na tej gorce.*

TG: *To tam byli... okopy, a w okopach to siedzieli żołnierze. A tu obok chowali.*

KG: *Tak, obok chowali.*

TG: *Byli Okopne, bo uważali, że to okopy to są z czasów wojen szwedzkich. A jak zaczęli kopać, to tam gdzieś wykopali jeszcze starsze, jeszcze może z czasów Jaćwingów, i nazwali Grodzisko.*

(rozmowa Marianny Górskiej z synami, grudzień 2002)

Etymologia ludowa drugiego członu nazwy *Pieńki Okopne* jest zatem ze względu na słowo wskazane jako wyraz go motywujący równa jego etymologii naukowej, obie etymologie różnią się jednak stosunkiem do poprawności tego określenia. Etymologia ludowa ma wykładnię semantyczną ‘miejsce, w którym znajduje się okop, wzniesiony podczas wojen ze Szwedami lub przez Rosjan podczas zaborów’, etymologia naukowa – ‘miejsce, w którym znajduje się wczesnośredniowieczne grodzisko, (niewłaściwie) zwane przez mieszkańców Okopem’. Pod względem strukturalnym i ze względu na reprezentowany typ semantyczny (kulturowy) etymologia ludowa nie różni się od naukowej.

Pniewo, gm. Łomża

Zdaniem K. Zierhoffera i I. Halickiej *Pniewo* stanowi nazwę dzierżawczą pochodzącą od nazwy osobowej **Pień* (Zierhoffer 1957: 299, Halicka 1976: 138). Natomiast U. Bijak opisuje ją jako nazwę dwuznaczną, mianowicie kulturową lub dzierżawczą: „Nazwa od ap. *pień* lub od n. os. *Pień* (od podstawy *pien-*, por. *pień* ‘zdrewniała łodyga drzewa’, *pienić się* ‘wytwarzać pianę’, przen. ‘złościć się, gniewać, procesować się’) RymSEN II 233, z suf. *-ewo*” (NMP VIII 2009: 556).

Wyraz *pień* ‘część drzewa pozostała w ziemi z korzeniami po ścięciu jego części nadziemnej; karpa’ (SJPD) motywuje nazwę miejscową *Pniewo* także zdaniem mieszkańców wsi, por.:

Pniewo – od pnia drzew

(odpowiedź na ankietę, Technikum Mechaniczne w Łomży)

Apelatyw *pień* zawiera również potoczna wykładnia semantyczna tego toponimu, por.:

*Pniewo to nazwa powstała od **pn**i gdyż było tam dużo drwali ludzi potężnych ciężko pracujących. Późniejszym z czasem powstał dwór, szkoła.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Na podstawie wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscowość, w której były pnie wycięte przez licznych tu drwali’ toponim ten trzeba by zaliczyć do nazw kulturowych, do których należy on również w świetle jednej z etymologii naukowych. Przedstawiona pseudoetymologia reprezentuje ten podtyp etymologii nienaukowych, które na wyraz podstawowy reetymologizowanego toponimu obierają to samo słowo, które stanowi jego podstawę nominacyjną także według jednej z etymologii naukowych (tu: *pień*), a od etymologii naukowej różnią się tylko wykładnią semantyczną (w tym wypadku wtórna wykładnia semantyczna zawiera dodatkowo wzmiankę o mieszkających tu wielu drwalach, o których etymologia naukowa nie wspomina).

Podgórze, gm. Łomża

Nazwa miejscowa *Podgórze* należy do nazw topograficznych (Zierhoffer 1957: 301). Została utworzona od wyrażenia przyimkowego *pod górą* dawnym sufiksem *-*bje*, a z perspektywy synchronicznej można ją opisać jako derywat paradygmatyczny wykorzystujący w funkcji formantu deklinację rzeczownikową nijaką, przy czym zmianie sposobu odmiany towarzyszy oboczność *r* : *rz*. Pod względem semantycznym jest to „nazwa określająca położenie wsi w okolicy” (Halicka 1978: 59).

W podobny sposób tłumaczą genezę nazwy *Podgórze* mieszkańcy wsi, ich objaśnienia różnią się jednak między sobą nie tylko stopniem dokładności, ale również pewnymi szczegółami topograficznymi, por.:

Nazwa pochodzi od położenia geograficznego

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Ponieważ jest blisko pewnego wzniesienia

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Nazwa pochodzi od góry, która znajduje się przed tą miejscowością

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

pod – górą / Podgórze mieści się pod Łomżą która (w stosunku do Podgórza) mieści się na górze, stąd nazwa Podgórze

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Na podstawie przytoczonych opisów można zaproponować dla toponimu *Podgórze* dwie wykładnie semantyczne, pierwotną: ‘miejscowość leżąca pod górą, czyli wzniesieniem znajdującym się w pobliżu tej miejscowości’ oraz wtórną: ‘miejscowość leżąca pod Łomżą, która w stosunku do tej miejscowości znajduje się na górze’. Etymologia potoczna różni się od naukowej tylko nieznacznie, mianowicie zmianą punktu odniesienia w opisie położenia wsi: z fizjograficznego (‘pod górą’) na administracyjny (‘pod Łomżą’).

Poduchowna zob. (Piątnica) Poduchowna

Poniat, gm. Piątnica

Toponim *Poniat* – jak pisze U. Bijak – pochodzi „od n. os. *Poniat* SSNO IV 320 (: **poniecić*, por. *niecić* ‘rozpalać, zapalać’, *naniecieć*, *podniecić*, psł. **ponětiti*, też wschsłow. *poniat*’ ‘zrozumieć’ RymSEN II 227) (NMP IX 2013: 149). Jest to zatem nazwa dzierżawcza prymarna, równa podstawowemu antroponimowi.

Również według etymologii potocznej nazwę miejscową *Poniat* motywuje antroponim, ale jest nim nazwisko *Poniatowski*, por.:

*Legęda [tak!] głosi, że przejeżdżał nim król **Poniatowski** i spodobało mu się to miejsce. Nadął więc mu nazwę od swojego nazwiska*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Wtórna wykładnia semantyczna ‘miejscość, przez którą przejeżdżał król Poniatowski’ każe widzieć w toponimie *Poniat* nazwę pamiątkową, utworzoną od podstawowego nazwiska paradygmatycznym formantem rzeczownikowym rodzaju męskiego z towarzyszącym mu ucięciem tematu fleksyjnego tego nazwiska o segment *-owski*. Opisana pseudoetymologia należy do tych etymologii nienaukowych, które wyprowadzają reetymologizowaną nazwę miejscową od wyrazu (tu: nazwiska *Poniatowski*) spokrewnionego z jego faktycznym wyrazem podstawowym (tu: antroponimem *Poniat*). W odróżnieniu od większości etymologii asocjacyjnych wiążących nazwę wsi z nazwiskiem odmiejscowym ta pseudoetymologia nie odwraca rzeczywistego kierunku motywacji, ponieważ nazwisko króla Poniatowskiego prawdopodobnie pochodzi od toponimu *Poniatowa* (https://pl.wikipedia.org/wiki/Poniatowscy_herbu_Cio%C5%82ek).

Popiołki, gm. Zbójna

Zdaniem U. Bijak toponim *Popiołki* został utworzony od wyrazu pospolitego *popiołek*, będącego zdrobnieniem rzeczownika *popiół* ‘szary proszek pozostający po spaleniu czegoś’, przy czym nazwa ta prawdopodobnie związana jest z produkcją potażu (NMP IX 2013: 162), czyli bezbarwnej substancji krystalicznej używanej m.in. do produkcji szkła.

Etymologia potoczna tej nazwy, podana przez jednego z młodych mieszkańców wsi, wyprowadza ją bezpośrednio od rzeczownika niezdrobniałego *popiół*, ponadto inaczej motywuje jego wybór na podstawie nominacyjną, por.:

*Prawdopodobnie był las, który w pewnej chwili zaczął się palić. Ludzie nie byli w stanie ugasić tego pożaru i las spłonął doszczętnie. Było dużo **popiołu** po nim. Ze względu na tą okoliczność na dawnym terenie lasu powstała miejscowość Popiołki, a pierwsze domy mieszkalne budowały osoby, które brały udział w gaszeniu pożaru tego lasu.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Zarówno w świetle wykładni onomastycznej (miejscość, w której produkowano z popiołu potaż), jak i nieonomastycznej (‘miejscość, w której po pożarze lasu pozostało dużo popiołu’) toponim *Popiołki* stanowi nazwa kulturową. Z porównania etymologii ludowej nazwy *Popiołki* z jej etymologią naukową wynika, że pseudoetymologia ta należy do tej podgrupy etymologii nienaukowych, które wyprowadzają reetymologizowany toponim od słowa spokrewnionego słowotwórczo z wyrazem, od którego ten toponim naprawdę pochodzi.

Poredy, gm. Zbójna

Wieś Poredy pierwotnie nosiła nazwę *Zaręba*; toponim ten był motywowany przez apelatyw *zaręba* ‘miejsce po wyciętych zaroślach’, por. też *poręba*. Toponim *Poredy* jest natomiast nazwą rodową i pochodzi od nazwiska *Poreda*, łączonego z gniazdem wyrazów *porada*, *poradzić* lub z czasownikiem *poredać* ‘podeptać, zdeptać, potratować’, notowanym przez SW IV 700 (NMP IX 2013: 179).

Zbliżone objaśnienie genezy nazwy *Poredy* funkcjonuje w świadomości językowej mieszkańców wsi, por.:

*Moja miejscowość jest bardzo mała. Z jej nazwą nie wiąże się żadna legenda, lecz sądzę, iż pochodzi ona od nazwiska **Poredów**, zapewne bardzo popularnego w dawnych czasach w tymże miejscu, bądź osoby, która założyła tą [tak!] wieś bądź dziedzica. Najstarsi ludzie mieszkający tam nie wiedzą tego, nie zagłębiają się w historię swojej małej Ojczyzny.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Charakter etymologii potocznej nadaje temu objaśnieniu uznanie nosiciela nazwiska *Poreda* za dziedzica, bowiem tylko tym szczegółem przytoczona opowieść etymologiczna różni się od etymologii naukowej. Etymologia synchroniczna toponimu *Poredy* należy zatem do tej podgrupy pseudoetymologii, które wywodzą etymologizowany toponim od tego samego wyrazu co etymologia naukowa, ale nadają mu inną – a w tym wypadku tylko nieco inną – wykładnię semantyczną.

Przebudówka zob. (Kubra-)Przebudówka

Przytuły⁵², gm. Przytuły

Wieś ta powstała przed 1422 r. jako *Kielczewo*. Pierwotną nazwę zawdzięcza swemu pierwszemu wójtowi, Kielczowi herbu Kościeszka z Jaćwiężyna w powiecie przasnyskim (Brodzicki 1994: 221). Toponim *Przytuły* to natomiast nazwa rodowa od nazwy osobowej *Przytuła* (Zierhoffer 1957 312, Halicka 1976: 143, NMP IX 2013: 369). Jak pisze S. Rospond, „w tych stronach przezwisko *Przytuł* było popularne. [...] Stpol. *przytuł* (por. *przytulek*) oznaczał przyciśnienie do siebie, umiłowanie (przytulenie)” (Rospond 1984: 367).

Toponim *Przytuły* ma także dwie różne etymologie potoczne.

Jedną z nich, obudowaną podaniem etymologicznym (Brzozowska 2009: 139), podaje w swym niepublikowanym wspomnieniowym opowiadaniu pt. *Dzieciństwo i pasionka* Antoni Górski. Tekst stylizowany jest na gwarę łomżyńską:

⁵² Podstawą opracowania etymologii potocznych toponimu *Przytuły* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2013a.

*Ociec gadał, że kiedyś leżące w lasach Przytuły nazywano Przytulanką. Tamoj była podobno obszerna żydowska knajpa. Któryś z dziedziców okolicznych trzymał w niej swoją lewą żonkę, dziewczkę. Jak wyjeżdżał, to stangret pytał: „Dokiela?”, a dziedzic odpowiadał: „Do **Przytulanki**”. Oba dobrze się znali i wiedzieli, co to znaczy, tyloj dziedzicowa chyba nie... A może i ona miała swojego Przytulaka, ciort to wie, baby nie rozgryziesz.*

(opowiadanie Antoniego Górskiego, maszynopis)

W opowieści tej zwraca uwagę wywodzenie etymologizowanego toponimu od wyrazu pospolitego nienotowanego w tym znaczeniu w słownikach języka polskiego⁵³, wykreowanego specjalnie na potrzeby tej pseudoetymologii. Rzeczownik *przytulanka* ‘kobieta przytulana, taka, która daje się przytulać’ ma jednak przejrzystą strukturę słotwórczą, stanowi bowiem eufemizujący derywat słotwórczy analogiczny wobec formacji uzualnej *kochanka*. Autorzy etymologii ludowej toponimu *Przytuły* powołali do życia neologiczną formację *przytulanka*, nawiązując do właściwego kulturze ludowej (i staropolskiej) seksualnego aspektu przytulania. Neologizm tekstowy *przytulanka* stanowi przy tym homonim słotwórczy wobec znanego lokalnie rzeczownika odtoponimicznego *przytulanka* ‘mieszkanka Przytuł’, podobnie jak przywołany w cytowanym tekście derywat *przytulak* ‘kochanek’ (neologizm tekstowy) i ‘mieszkaniec Przytuł’ (lokalny derywat uzualny).

Ze względu na stosunek podstawy motywacyjnej nazwy *Przytuły* w świetle jej etymologii ludowej (apelatywu *przytulanka*) do jej podstawy motywacyjnej w świetle etymologii naukowej (antroponimu *Przytuła* lub *Przytuł*) pseudoetymologia ta reprezentuje typ reinterpretacji etymologicznych wywodzących reetymologizowany toponim od wyrazu należącego do tej samej rodziny słotwórczej, do której należy jego rzeczywista podstawa motywacyjna, a w obrębie tego typu – ten jego podtyp, w którym wtórna podstawa motywacyjna jest wyrazem pospolitym powiązany genetycznie z pierwotną podstawą motywacyjną o charakterze proprialnym, ale nie pełni funkcji jej podstawy motywacyjnej ani bezpośrednio, ani pośrednio (wyrazy te należą do dwu odrębnych łańcuchów derywacyjnych: *przytulać* → *przytulanka*; *przytulać* → *Przytuł*//*Przytuła* → *Przytuły*).

Pod względem strukturalnym w świetle etymologii ludowej nazwa *Przytuły* byłaby morfologiczno-fonetycznym przekształceniem (ucięcie segmentu morfologicznego *-ank-* i

⁵³ Rzeczownik *przytulanka* w znaczeniach ‘zabawka, zwykle wykonana z pluszu bądź ze szmatek, zwierzę; dawana dziecku do zaśnięcia’ oraz pot. ‘erotyczne przytulanie się; też: nastrojowa, erotyczna piosenka, muzyka’ notuje dopiero SWJP (s. 914), USJP (t. 3, s. 825) potwierdza znaczenia: ‘miękką zabawką dziecięcą, zwykle pluszowe zwierzątko’ i ‘erotyczne przytulanie się np. w tańcu’, natomiast ISJP (t. 2, s. 385) – tylko znaczenie ‘miękką zabawką, do której dziecko może się przytulić’.

pluralizacja) pierwotnej nazwy *Przytulanka*, w której należałoby widzieć nazwę prymarną, powstałą w wyniku przeniesienia na miejscowość nazwy jej mieszkanki.

Wykładnia semantyczna ‘miejscowość, w której mieszkała przytulanka jakiegoś dziedzica’ nie mogłaby natomiast być podstawą do zaliczenia tego toponimu do nazw rodowych, gdyż ludowa anegdota nie wspomina o potomkach owej przytulanki, kładąc nacisk na swoistą mowę ezopową kierowaną przez dziedzica do zaufanego stangreta. Etymologia ludowa *Przytuł* należy zatem raczej do grupy pseudoetymologii wywodzących poddawane reinterpretacji toponimy od słów wypowiedzianych przez osobę ważną dla danej społeczności (Rogowska-Cybulska 2012c). Nazwę *Przytuły* trzeba by w świetle jej etymologii ludowej zaliczyć do toponimów kulturowych, do których w świetle etymologii naukowych należą nazwy karczem sugerujące rodzaj oferowanych rozrywek. O ile jednak większość podań etymologicznych tego typu wiąże z opowiadaniem zdarzeniem „dość przypadkowe powiedzenia, które padły w danym miejscu (miejscowości), a które w strukturze całej sekwencji fabularnej zajmują pozycję dominującą” (Brzozowska 2009: 136), o tyle w podaniu przytułskim zajmujące w podaniowej fabule pozycję dominującą słowa, które miały – po pewnych przekształceniach – zastygnąć w nazwę miejscową, padają (wielokrotnie) w innym, bliżej nieznanym miejscu: w jakiejś nieodległej miejscowości, w której mieszkał dziedzic i z której do swej przytulanki wyruszał. Modelowe podania etymologiczne zawierające motyw słów utrwalonych w nazwach miejscowości można by zatem nazwać lokatywnymi, a opowieści przytułskie należałoby przypisać charakter adlatywny.

Inną etymologię ludową nazwy *Przytuły* podali w ankiecie na temat pochodzenia nazwy ich rodzinnej wsi uczniowie przytułskiego gimnazjum. Ich zdaniem:

*Przytuły założył książę Janusz I. Nazwa Przytuły powstała od rzeczki **Przytulanki***

(odpowiedź na ankietę, gimnazjum w Przytułach)

*Moja wieś została założona przez księcia Janusza I i na początku nazywała się Kielczewo i wraz z upływem czasu jej nazwa przekształciła się w Przytuły. Nazwa miejscowości wywodzi się od rzeki **Przytulanki***

(odpowiedź na ankietę, gimnazjum w Przytułach)

Pod względem strukturalnym nazwa *Przytuły* byłaby nazwą sekundarną, utworzoną od podstawowego rzeczownika *Przytulanka* pluralizującym formantem paradygmatycznym z towarzyszącym mu ucięciem tematycznego segmentu *-anka*. Natomiast wykładnia semantyczna etymologii ludowej: ‘miejscowość nad Przytulanką’ kazałaby zaliczyć tę nazwę – inaczej niż w wypadku wykładni semantycznej etymologii historycznej: ‘miejscowość należąca do Przytuły’ – do nazw topograficznych. W rzeczywistości kierunek motywacji jest odwrotny: to nazwa *Przytulanka*, pod którą rzeczka *Kubra* występuje w źródłach już 1481 r.

(Brodzicki 1994: 221), została utworzona sufiksem *-anka*, typowym dla odtoponimicznych nazw małych cieków wodnych, od nazwy miejscowej *Przytuły*.

(Przytuły-)Las⁵⁴, gm. Przytuły

I. Halicka o drugim członie nazwy *Przytuły-Las* pisze następująco: „*Las* n. top., określająca położenie tej wsi Przytuły względem dwu pozostałych” (Halicka 1976: 143); owe dwie pozostałe wsie to Przytuły i Przytuły-Kolonia.

Położeniem w lesie tłumaczą drugi człon nazwy wsi również jej młodzi mieszkańcy, por.:

Wieś w lesie

(Liniewicz 2005: [26]; 1 osoba)

W lokalnej społeczności genezę tej wsi, zwanej potocznie *Kurpiami* (od pochodzenia osadników, którzy w niej zamieszkali), obejmuje też starsza narracja wspomnieniowa, por.:

Tu był do óternastego roku to był strasny las, starodrzew strasny. To tutaj supskie i tutaj, co te Jelowce, co tera ludzie nieskajo, to taki pas zaraz w tamte strone do siosy tamtej jedwabieńskiej. To był podobno strasny las, starodrzew. I Niemcy przystali, jek była wojna, i wyrzneli ten las. I zabrali tam [tj. do Niemiec]. I potem to, polski rząd jek nastal, bo tam [tj. na Kurpiach] strasne piascysko, to... jek to niech ko... a tutaj była zienia lepsa, w Lesie, tak jak trzeba zienia, tak jek u nas, ale dobra zienia. I kto chciał, przechodził. Ja nie wiem, cy tam co płacili, cy za tamte nieniali, to tego nie wiem. Ktore chcieli, to tu było jech walnech tech Kurpiow, moze koło dwudziestu, oni przešli tutaj na ten Las. Ale to supski gościeniec, tam do supskiego gościenca. A na te strone to później w kolonii, kolonia była, to tego, jek kolonia była z tej strony, to przechodzili, jak sie budowali, Przebudowka przechodziła, tam z Chrzanowa, z Kubry, to przechodzili jek ta kolonia, na te strone tutaj. To tera tam za nasem polem. [...] Jek pošli, to pobrali tylko pnie i jelowiec. I trzeba było to karcować, wydzierać wszystko, sykować na zienie. Tak tam było. Musi tak jem dali te pole, tego nie wiem.

(opowiadanie Marianny Górskiej z Wag, 21 sierpnia 2001)

W świetle lokalnej tradycji wykładnią semantyczną nazwy *Las* jest zatem nie ‘miejscowość w lesie, otoczona lasem’, lecz ‘miejscowość, która powstała w miejscu po wykarczowanym lesie’, przy czym fakt, że las ten wykarczowali rabunkowo podczas pierwszej wojny światowej Niemcy, zbliża tę nazwę – mimo niewątpliwie topograficznego charakteru jej podstawy nominacyjnej – do nazw kulturowych.

Ludowa wykładnia semantyczna drugiego członu nazwy *Przytuły-Las* dokładniej i – mimo pewnych luk – prawdziwiej objaśnia jego genezę niż etymologia naukowa formułowana przez onomastów wyłącznie na podstawie przejrzystej struktury tej nazwy.

⁵⁴ Podstawą opracowania etymologii potocznej toponimu *(Przytuły-)Las* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2013a.

Rakowo(-Boginie)⁵⁵, gm. Piątnica

Toponim *Rakowo* jest nazwą dzierżawczą utworzoną sufiksem *-owo* od nazwy osobowej *Rak* (Zierhoffer 1957: 315, Halicka 1976: 145, X 2015: 93), a antroponim *Rak* należy do nazw przezwiskowych (Halicka 1976: 202).

Według etymologii ludowej wyrazem podstawowym dla tej nazwy miejscowej jest natomiast apelatyw *rak*, por.:

Nazwa tej miejscowości pochodzi prawdopodobnie od dużej ilości raków, które były w rzece Narew, przepływającej przez tą [tak!] wieś.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Nazwa Rakowo wywodzi się stąd, że w rzece Narew, która płynie przez wieś występują raki, które oczyszczają wodę.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Na podstawie wykładni semantycznej ‘miejsce, gdzie było dużo raków’ toponim *Rakowo* należałoby zaliczyć do nazw topograficznych.

Natomiast porównawszy wtórną podstawę nominacyjną (apelatyw *rak*) i pierwotną podstawę nominacyjną (antroponim *Rak*), trzeba włączyć analizowaną etymologię ludową do pseudoetymologii wywodzących reetymologizowany toponim od innego znaczenia wyrazu polisemicznego niż czyni to etymologia ludowa, przy czym w świetle etymologii potocznej jest to wyraz pospolity, a według onomastów – nazwa własna (osobowa).

(Rakowo-)Boginie⁵⁶, gm. Piątnica

Drugi składnik nazwy wsi *Rakowo-Boginie* jest nazwą rodową utworzoną od nazwy osobowej **Boginia* (Zierhoffer 1957: 115, Halicka 1976: 22) lub *Bogiń* (NMP X 2015: 93). Tkwiący w podstawie tego toponimu antroponim **Boginia* K. Zierhoffer wywodzi od imion dwuczłonowych typu *Boguchwał*, *Bogumił* itp., dodając, że jest to struktura tego samego typu co *Parchynia* (Zierhoffer 1957: 115), natomiast I. Halicka zalicza go do nazw niejasnych (Halicka 1976: 209).

W świetle etymologii ludowej pochodzenie nazwy *Boginie* jest następujące:

Mieszkam w miejscowości Rakowo-Boginie. Najstarszy mieszkaniec wsi zna legendę, która głosi, że miejscowość tę założyła piękna i bogata bogini o imieniu Bogumiła, dlatego Boginie.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

⁵⁵ Podstawą opracowania etymologii potocznej toponimu *Rakowo(-Boginie)* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2016a.

⁵⁶ Podstawą opracowania etymologii potocznej toponimu *Rakowo(-Boginie)* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2016a.

Etymologia potoczna traktuje zatem toponim *Boginie* jako derywat dwumotywacyjny, motywowany wyrazem pospolitym *bogini* i nazwą własną *Bogumiła*. Wykładnia semantyczna ‘miejscowość założona przez boginię Bogumiłę’ oraz pluralna forma nazwy miejscowej pozwalają włączyć ją do nazw rodowych. Pod względem formalnym byłaby to nazwa prymarna o formie liczby mnogiej. Z kolei na podstawie stosunku wtórnych podstaw nominacyjnych tego toponimu (apelatywu *bogini* i antroponimu *Bogumiła*) do jego pierwotnej podstawy nominacyjnej (antroponimu **Boginia*) powyższa etymologia skojarzeniowa reprezentuje ten podtyp pseudoetymologii, które wywodzą reetymologizowany toponim od wyrazu z tego samego gniazda słowotwórczego, do którego należy jego rzeczywista podstawa słowotwórcza, przy czym jedna z wtórnych podstaw (*bogini*) jest bliższa rzeczywistej podstawie nominacyjnej formalnie, a druga (*Bogumiła*) – znaczeniowo (jako antroponim).

Ratowo, gm. Śniadowo

Nazwa wsi *Ratowo* jest nazwą dzierżawczą utworzoną sufiksem *-owo* od antroponimu *Rat* (NMP X 2015: 115), formy pochodnej od imienia dwuczłonowego *Racibor*, z pierwszym członem **ratъ* ‘wojna, walka’ i drugim członem **borъ* ‘wojna, walka’ (Sędziak 2009: 162).

Natomiast według etymologii potocznej toponim *Ratowo* pochodzi

*od nazwiska **Ratowscy***

(informacja od Tadeusza Górskiego)

*Nazwa [Stare Ratowo] pochodzi od nazwiska założyciela mojej miejscowości: **Ratowskiego**.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Nazwa miejscowa *Ratowo* jest zatem w świetle etymologii skojarzeniowej nazwą dzierżawczą o wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscowość założona przez Ratowskiego’, utworzoną od nazwiska *Ratowski* formantem paradygmatyczno-dezintegralnym, czyli w wyniku zmiany deklinacji przymiotnikowej na rzeczownikową nijaką z towarzyszącą jej dezintegracją tematu fleksyjnego podstawy słowotwórczej o segment *-ski*. Opisywana etymologia synchroniczna należy do tych etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa motywacyjna (tu: nazwisko *Ratowski*) i pierwotna podstawa motywacyjna (tu: imię *Rat*) są ze sobą powiązane genetycznie: obie zawierają rdzeń *rat-* ‘walczyć’. W rzeczywistości kierunek pochodności jest jednak odwrotny od przedstawionego w tej pseudoetymologii: to nazwisko *Ratowski* pochodzi od nazwy wsi *Ratowo*.

Rutkowskie, gm. Wizna

K. Zierhoffer identyfikuje nazwę miejscową *Rutkowskie* z nazwą miejscową *Rutki*, którą zalicza do nazw topograficznych (Zierhoffer 1957: 324). I. Halicka streszcza dzieje nazwy *Rutkowskie* następująco: „pierwotnie *Rutki* – n. top., dziś *Rutkowskie* n. dzierz” (Halicka 1976: 150). Zdaniem H. Sędziak toponim *Rutkowskie* stanowi nazwę rodową motywowaną nazwiskiem *Rutkowski*, pochodzącym od nazwy *Rutkowo*, którą ta wieś pierwotnie nosiła, a toponim *Rutkowo* utworzono sufiksem *-owo* od nazwy topograficznej *Rutki*, powstałej od apelatywu *ruda* daw. ‘podmokła łąka, bagnisko, błoto’ lub ‘torf, bagnisko, mokra łąka’ (Sędziak 2009: 164–165). Jeszcze dokładniej genezę nazwy przedstawia w *Nazwach miejscowych Polski* U. Bijak: „Dawniej *Rutki*, od n. m. *Rutkowo*, dziś *Rutki* (1) (skąd pochodzili odbiorcy nadania), z dostosowaniem do nazw rodowych. [...] od XVIII w. *Rutkowskie* od (odmiejscowego) nazw. *Rutkowski*, w l. mn.” (NMP XII 2015: 85). Natomiast nazwa wsi *Rutki* w ziemi ciechanowskiej, przeniesiona do ziemi wiskiej, pierwotnie brzmiała *Rudkowo* i pochodziła „zapewne od n. os. *Rudek* SSNO IV 511 lub od ap. *rudka* ‘błoto, mokradło’ SW V 764, z suf. *-owo*, wtórnie w l. mn. Postać *Rutkowo*, *Rutki* powstała w wyniku ubezdźwięcznienia” (NMP XII 2015: 81).

Nośnikiem etymologii nienaukowej toponimu *Rutkowskie* jest autorskie podanie etymologiczne pióra Elżbiety Zalewskiej pt. *O królu Brzoście, jego trzech córkach i czarowniku Batalionie* (Zalewska 2003: 51–56), które dotyczy również genezy toponimów *Brzostowo* (gm. Jedwabne), *Burzyn* (gm. Jedwabne), *Radziłów* oraz *Grajewo*. Według tej legendy, wykreowanej na potrzeby promocji Biebrzańskiego Parku Narodowego, określonej jako „kraina znana z wybornych miodów i pysznego mleka” (Zalewska 2003: 55), nazwa *Rutkowskie* pochodzi od rzeczownika *ruta* ‘roślina o podługnych liściach i żółtych, pachnących kwiatach’ (SJP). Podanie to głosi, że roślina zwana *rutą* powstała w wyniku przemienienia przez czarownika Bataliona w ten piękny kwiatek Ruty, jednej z trzech córek tytułowego Brzosta, króla Bagien Biebrzańskich. Nie pomogła ona biednemu rybakowi, toteż następczynią dobrego króla Brzosta została królowna Esmeralda, a młodsze królowny Ruta i Burzunia

pojawiły się co roku w postaci przepięknych kwiatów napelniając kolorami i zapachem tutejsze pola i ogrody. Dziś pamięć o królu Brzeście i jego gospodarnej córce Esmeraldzie została jedynie w nazwie Brzostowo. Przelatujące tędy ptaki też śpiewają:

*Zielona ruta zakwitła w lesie,
Leciutki wietrzyk zapach jej niesie
Rankiem pośród traw i pól,
A polewa ją deszcz z chmur*

(Zalewska 2003: 55–56)

Natomiast pamięć o królownie Rucie przechowuje rzekomo toponim *Rutkowskie*, por.:

*Na miejscu największego zbiorowiska kwiatów **ruty** powstała wieś pod nazwą Rutkowskie*
(Zalewska 2003: 56)

W świetle opisanej etymologii fantazyjnej toponim *Rutkowskie* stanowi pod względem semantycznym, mimo obecności motywów fantastycznych i czarodziejskich, nazwę topograficzną, a ze względu na strukturę formalną byłby to derywat utworzony od rzeczownika *ruta* sufiksem *-kowskie*, któremu towarzyszy zmiana paradygmatu z rzeczownikowego na przymiotnikowy niemęskoosobowy. Przedstawiona etymologia nienaukowa należy do tych pseudoetymologii, w których wtórna podstawa motywacyjna (tu: *ruta* ‘roślina’) i pierwotna podstawa motywacyjna (tu: *ruda* ‘mokra łąka’) nie są ze sobą spokrewnione.

Sambory⁵⁷, gm. Wizna

Toponim *Sambory* to według etymologii naukowej nazwa rodowa od imienia *Sambor* (Zierhoffer 1957: 329, Halicka 1976: 152, NMP XIII 2016: 35), a imię *Sambor* należy do nazw osobowych dwuczłonowych (Halicka 1976: 208). Jak dowodzi J. Rudnicki w artykule poświęconym nazwie miasta *Sambor*, zostało ono utworzone od zaimka *sam* oraz rzeczownika **bor* ‘walka’ i oznacza ‘walczącego samodzielnie, bez pomocy drugih’ (Rudnicki 1935: 107–110). Historyk Cz. Brodzicki identyfikuje założyciela tej miejscowości jako „Więclawa zwanego Samborem”, który „musiał w tym miejscu posiadać bindugę lub być urzędnikiem książęcym mieszkającym w Wiźnie, skąd się pisał, a tutaj był pobierającym opłaty za spław drzewa. [...] Sambor był określany zawsze jako mieszkaniec Wizny – może to być potwierdzenie jego urzędniczej funkcji w Samborach, bo kiedy Sambory miały 10 włók (według opłat dziesięciny), to w 1438 r. szlachcic Jan Samborowicz z Wizny posiadał w Samborach tylko 3 włóki” (Brodzicki 1994: 230–231).

Toponim *Sambory* ma co najmniej dwie etymologie potoczne. Jedna z nich wywodzi nazwę wsi od wyrażenia *same bory*, por.:

Tam były same bory i stąd Sambory

(informacja od Tadeusza Górskiego)

Wtórna wykładnia semantyczna ‘miejscowość powstała w okolicy, gdzie były same bory’, nawiązująca do stereotypu dawnej Polski jako krainy bezludnej, porośniętej lasami, pozwala zaliczyć toponim *Sambory* do nazw topograficznych, a wskazanie jako wtórnych podstaw motywacyjnych składników wyrażenia *same bory* każe widzieć w tej nazwie zrost z redukcją śródgłosowego *-e-*. Opisana pseudoetymologia należy do tych etymologii

⁵⁷ Podstawą opracowania etymologii potocznych toponimu *Sambory* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2012a.

nienaukowych, w których jeden z komponentów wtórnej podstawy motywacyjnej reetymologizowanego toponimu (tu: zaimek *same*) jest spokrewniony z rzeczywistą podstawą motywacyjną (tu: imieniem *Sambor*), stanowią bowiem element rodziny słotwórczej zaimka *sam*.

Druga nienaukowa etymologia toponimu *Sambory* ma charakter pseudoerudycyjny, odwołuje się bowiem do średniowiecznej historii tej okolicy. Wprawdzie nazwa *Sambory* pojawia się dopiero na początku XV w. (*Sambory* 1439, NMP XIII 2016: 35), ale na terenie tej miejscowości, na wysokiej krawędzi doliny Biebrzy w pobliżu jej ujścia do Narwi, znajduje się wczesnośredniowieczne grodzisko, pozostałość grodu funkcjonującego tu od XI do XIII w. Stanowił on zapewne „dodatkowe zabezpieczenie pobliskiego grodu kasztelańskiego w Wiźnie, a jednocześnie zapewniał kontrolę szlaków wodnych, jakimi były Biebrza i Narew” (Wędzki 1975: 39). O grodzie tym i jego pozostałościach pisał już Zygmunt Gloger: „Na wyniosłym wzgórzu, najbliższym od ujścia Biebrzy, znajduje się piękny okop, tj. grodzisko, horodyszczce, będące niewątpliwie strażnicą dawnych Mazowszan przeciw napadom Jadźwingów, a może i innych na pół dzikich, rozbójniczych plemion, które od źródeł Narwi i Biebrzy, z puszczy nieprzebytych i błotnych kryjówek szlakiem wodnym w lecie i zimie napadać mogły. Zameczek ten na wsi Samborach położony, w czasach piastowskich był niewątpliwie przedmurzem potężnej na owe czasy warowni wizkiej, na której szczycie pług wyoruje nieraz rzymskie monety Cezarów” (Gloger 1892: 18). Na pytanie o nazwę, jaką nosił ten gród, Cz. Brodzicki odpowiada następująco: „Początkowo nazwa Wizna mogła też obejmować Sambory, w XV w. mogła to być część Wierciszewa” (Brodzicki 1994: 230).

Etymologia nienaukowa nazwy *Sambory*, podawana na różnych stronach internetowych poświęconych turystyce, nawiązuje właśnie do wczesnośredniowiecznego etapu dziejów wsi. W jej świetle toponim *Sambory* ma pochodzić bądź od staropolskiego rzeczownika *sambory* (?) ‘wieża obronna’, por.:

Pierwszych naukowych badań archeologicznych samborskiego grodziska w 1955 roku dokonali J. i A. Kamińscy. Na podstawie odnalezionych szczątków budowli i fragmentów ceramiki ustalono, że grodek w Samborach został zbudowany w okresie między XI a XIII wiekiem. Sama nazwa grodu Sambory, co ze staropolska znaczy wieża obronna, sugeruje, że funkcja tego grodu miała charakter fortyfikacyjny. Przeznaczeniem grodu m.in. było kontrolowanie ujścia Biebrzy do Narwi. W tym czasie bowiem Biebrza była drogą wodną z północy na południe, gdzie częsta płynęły łodzie wojowniczych Jaćwingów, Litwinów i innych wojowników.

(<http://www.wizna.pl/index.php?wiad=188>)

bądź od rzeczownika rodzaju żeńskiego *samborza* ‘wieża strażnicza’, por.:

*Przyjmując Narew jako arterię komunikacyjną i linię obrony wzmocnioną grodami, osadnictwo mazowieckie posuwało się ku północy między rzekami Biebrzą i Skrodą. W pobliżu przeprawy pod Wizną skupiały się osady bronione dodatkowym grodem w Samborach, w miejscu łączenia się Biebrzy z Narwią. Charakterystyczna nazwa (staropolska **samborza** – wieża strażnicza) tego grodu datuje go na wczesne średniowiecze przed końcem XIII w.*

(<http://www.jaswily.iap.pl/?id=706&location=f&msg=1>)

ewentualnie od rzeczownika rodzaju nijakiego *samborze* ‘obronny szaniec mostowy’, por.:

*Sambory, wzniesienie po strategicznie położonym u zbiegu rzek grodzisku z XI-XIII w., pilnującym szlaku handlowego z Mazowsza na Litwę (Biebrzą) i Ruś (Narwią). Świetnie wynaleziony przez przodków miejsce obserwacyjne prezentuje i dzisiaj niezrównany widok na ujściowe odcinki Biebrzy i Narwi oraz obydwie bagna: Ławki i Wizna. Wiosną tworzy się w tym miejscu wielokilometrowa tafla wodna, na której zatrzymują się na popas tysiączne stada przelotnych ptaków. Nazwa wsi pochodzi od obronnego szanieca mostowego, zwanego **samborzem**, broniącego w XVI w. mostu przez Narew.*

(<http://kajakix.republika.pl/biebrza.htm>)

O występowaniu tej hipotezy onomastycznej również w naukach historycznych wspomina Elżbieta Kowalczyk przy okazji podania właściwej genezy toponimu *Sambory*, por.:

Nazwa „Sambory”, wiązana niegdyś z typem umocnienia obronnego pochodzi w rzeczywistości od „Venceslao alias Szambor de Vysna”, który w 1428 r. dostał w Wierciszewie nadanie.

(Kowalczyk 1998: 129)

W *Słowniku staropolskim* znajdziemy rzeczownik rodzaju żeńskiego *samborza*, wariantywny wobec form *szamburza* i *szymborza*, o znaczeniu ‘wieża obronna nad bramą wjazdową’ (SSłp VIII 1977–198: 118). *Słownik języka polskiego* pod red. Witolda Doroszewskiego notuje natomiast rzeczownik rodzaju nijakiego *samborze* hist. ‘pięterka po bokach bramy i nad bramą (ogrodzenia lub obwarowania), przeznaczone na mieszkanie wartownika’.

Autorzy przytoczonych koncepcji pseudoetymologicznych dokonali zatem rekonstrukcji obrazu średniowiecznej Wizny jako ufortyfikowanego grodu z wieżą obronną, wykorzystując dane historycznojęzykowe i historyczne. Nawiązali też do hipotezy archeologicznej, że „istniejący pośrodku grodziska wał długości 25 m i szerokości 10 m może być pozostałością wybudowanej w tym miejscu wieży” (Brodzicki 1994: 24).

W wyniku porównania wyrazu podstawowego przyjętego dla tego toponimu przez etymologię potoczną (*sambory*, *samborza* lub *samborze*) z jego rzeczywistym wyrazem podstawowym (antroponimem *Sambor*) zaliczymy tę etymologię synchroniczną do grupy pseudoetymologii wyprowadzających reetymologizowane nazwy miejscowe od wyrazów spokrewnionych z ich rzeczywistymi podstawami motywacyjnymi. Pod względem strukturalnym byłaby to nazwa prymarna (gdyby przyjąć, że podstawą motywacyjną jest

apelatyw *samborza* lub *samborze*, jego onimizacji towarzyszyłaby też oboczność rz : r). Na podstawie wykładni semantycznej ‘miejsce, w którym znajdowało się samborze’ można włączyć ten toponim do nazw kulturowych pochodzących od nazw dzieł rąk ludzkich (typu *Mosty*).

Siemień, gm. Łomża

Według etymologii naukowej toponim *Siemień* stanowi nazwę dzierzawczą od nazwy osobowej *Sieman* (NMP XIII 2013: 161). Jeśli chodzi o imię *Sieman*, to „jest to forma zdrobniała n. os. utworzona za pomocą przyr. *-an* (< **-ěnъ*) od imion dwuczłonowych z pierwszym członem *Siemi-*, *Siemo-* (np. *Siemimysł*, *Siemirad*, *Siemomysł*, *Siemowit*)” (Halicka 1976: 154, por. też Zierhoffer 1957: 331, Sędziak 2009: 167). Nazwa miejscowa została utworzona od nazwy osobowej *Sieman* przyrostkiem *-*jъ*, a współcześnie różni się od wyrazu podstawowego alternacją *a : e* oraz *n : ŋ*. U. Bijak w *Nazwach miejscowych Polski* nie wyklucza też dla toponimu *Siemień* motywacji rzeczownikiem pospolitym: „por. jednak ap. gw. *siemień*” (NMP XIII: 161).

Drugie człony toponimów *Siemień Nadrzeczny* i *Siemień-Rowy* są objaśniane przez mieszkańców tych wsi topograficznie, zgodnie z etymologią naukową:

Siemień, nie mam pojęcia. Nadrzeczny to dlatego, że nad rzeką.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Położenie w pobliżu drugiej miejscowości o nazwie Siemień – dlatego 1 człon, i położenie topograficzne – w dole nad lasem – Rowy.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

[Siemień-Rowy] Leży blisko miejscowości Siemień, a także położenie w dole nad lasem – ze względu na położenie topograficzne

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Nośnikiem etymologii ludowej głównego członu obu nazw, toponimu *Siemień*, jest natomiast podanie ludowe pt. *Baśń o złej królowej i zaczarowanych skarbach* (Godlewska 2000: 201–202). Opowiada ono o złej królowej mieszkającej w warownym zamku nad brzegiem Narwi koło Starej Łomży⁵⁸, por.:

*Na przeciwległych wzgórzach, gdzie obecnie jest wieś Kalinowo, stał zamek brata złej królowej. Powodowana zazdrością, kazała przywiązać go do zaczarowanego, dzikiego konia. Odważny wieśniak z Siemienia uratował księcia, za co został sowiec wynagrodzony. Leczył księcia **siemieniem** i odtąd wieś nazywa się Siemień.*

(Godlewska 2000): 201)

Podanie to znane jest również niektórym młodym mieszkańcom Siemienia Nadrzecznego, por.:

⁵⁸ Legenda ze wsi Stara Łomża. Podania zebrane przez Donatę Godlewską w 1958 r.

Nadrzeczny dlatego, że nad rzeką Narwią. Natomiast Siemień dlatego, iż jakiś książę został ranny i leczył się u chłopca siemieniem lnianym. Od tej rośliny powstała nasza nazwa miejscowości.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Wtórna wykładnia semantyczna utrwalona w tym podaniu, czyli ‘miejscowość, której mieszkaniec leczył księcia siemieniem’, każe widzieć w toponimie *Siemień* nazwę pamiątkową, a formantem słowotwórczym, który posłużył do utworzenia wyrazu *Siemień*, byłby formant paradygmataczny przenoszący temat rozszerzony rzeczownika *siemię* (tj. segment *siemieni-*) z deklinacji rzeczownikowej nijakiej do deklinacji rzeczownikowej męskiej.

Podstawy nominacyjne proponowane przez obie etymologie toponimu *Siemień* – apelatyw *siemię* w etymologii nienaukowej i antroponim *Sieman* w etymologii naukowej – należą do różnych gniazd słowotwórczych: według etymologii nienaukowej nazwa ta reprezentuje gniazdo słowotwórcze z rdzeniem *siemi-* ‘nasienie’, a według etymologii naukowej – gniazdo słowotwórcze z rdzeniem *siemi-* ‘rodzina’.

Sierzputy-Marki, gm. Śniadowo, Łomża

W świetle etymologii naukowej główny człon tej nazwy, toponim *Sierzputy*, jest nazwą rodową utworzoną od antroponimu *Si(e)rzput* (Zierhoffer 1957: 333, Halicka 1976: 156, Sędziak 2009: 168), zdaniem Henryki Sędziak związanego z rzeczownikiem *sierzp* ‘sierp’, a według J. Wiśniewskiego mającego genezę pruską. W *Nazwach miejscowych Polski* U. Bijak referuje: „Antroponim zapewne pochodzenia obcego, bałtyckiego, por. lit. n. os. *Sirpūtis*, Lpvž III 723, ta od *sir[r z cyrkumflesem]pti* ‘dojrzewać; brzęczeć’ SESmocz 551, też stp. *sierp*, *sirzp* ‘sierp’ SEBor 547” (NMP XIII 189). Natomiast toponim *Marki* stanowi nazwę rodową powstałą od chrześcijańskiego imienia *Marek* (NMP XII 2016: 189).

Natomiast w świetle etymologii potocznej toponim *Sierzputy* ma pochodzić od słów *sierzp póty*, będących fragmentem zdania *zakładaj sierzp póty* ‘sięgaj sierpem do tego miejsca’, stanowiącego instrukcję żęcia zboża, por.:

W Sierzputach, kiedy mieli żąć sierpami zboże, mówili temu, który dopiero uczył się żąć: zakładaj sierzp póty, czyli żeby sierpem sięgał dokładnie do tego miejsca, które pokazywali. Zboża były wtedy niskie, więc pilnowali, żeby rżysko nie było za wysokie i żeby zostało więcej słomy, bo potrzebowali jej na paszę, do ślania zwierzętom i do krycia dachów.

(informacja od Tadeusza Górskiego)

Asocjacyjna etymologia toponimu *Sierzputy* o wykładni semantycznej ‘miejscowość, w której uczono żąć zboże słowami *zakładaj sierzp póty*’ pozwala interpretować tę nazwę jako kulturową, utrwalającą szczegóły uprawy zbóż. Od strony formalnej byłyby to natomiast

nazwa komponowana, a ściślej: zrost słów *sierzp póty*, niepowiązanych ze sobą strukturalnie, ale wchodzących w związki linearne w zdaniu *Zakładaj sierzp póty*. Przedstawiona etymologia fantazyjna należy do tych etymologii nienaukowych, w których jedna z wtórnych podstaw nominacyjnych (tu: apelatyw *sierzp* ‘sierp’) może być spokrewniona z faktyczną podstawą nominacyjną, ale tylko w świetle mniej przekonującej hipotezy onomastycznej, która wiąże imię *Sierzput* z apelatywem *sierzp*.

Jeśli chodzi o zestawienie *Sierzputy-Marki*, to etymologia potoczna objaśnia je jako pochodzące od imienia i nazwiska *Marek Sierzputowski*, por.:

Sierzputy Marki – nazwa tej miejscowości pochodzi od imienia i nazwiska (Marek Sierzputowski), który był bogaty i ziemie miejscowości należały do niego.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Etymologia skojarzeniowa trafnie wiąże toponim *Marki* z imieniem *Marek*, niewłaściwie jednak identyfikuje nosiciela tego imienia, nie był nim bowiem Marek Sierzputowski. Opisana pseudoetymologia należy do tych etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa motywacyjna (tu: nazwisko *Sierzputowski*) i faktyczna podstawa motywacyjna (tu: imię *Sierzput*) są ze sobą spokrewnione, obie bowiem stanowią element rodziny słowotwórczej antroponimu *Sierzput*. Rzeczywisty kierunek pochodności jest jednak odwrotny od zaproponowanego przez naiwnych reinterpretatorów: to nazwisko *Sierzputowski* pochodzi od nazwy wsi *Sierzputy*. Na podstawie przedstawionej pseudoetymologii nazwę miejscową *Sierzputy* można opisać jako utworzoną za pomocą rzeczownikowego pluralizującego formantu paradygmatycznego z towarzyszącą mu dezintegracją tematu fleksyjnego wyrazu podstawowego o segment *-owski*. W świetle obu wykładni semantycznych, naukowej: ‘miejscowość zamieszkała przez potomków Sierzputa’ i nienaukowej: ‘miejscowość zamieszkała przez potomków Sierzputowskiego’, toponim *Sierzputy* należy do nazw rodowych.

Sierzputy Młode, gm. Łomża

Człon *Sierzputy* stanowi nazwę rodową utworzoną od antroponimu *Sierzput* (Zierhoffer 1957: 333, Halicka 1976: 156, Sędziak 2009: 168), jak to już zostało opisane w haśle *Sierzputy-Marki*. Człon *Młode* odnosi się do czasu powstania tej miejscowości w stosunku do czasu powstania wsi *Sierzputy Stare*.

Natomiast etymologia potoczna genezę zestawienia *Sierzputy Młode* opisuje następująco:

Według tego co słyszałem, założył je niejaki Sierzputowski, był synem, dlatego Młode

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Człon nadrzędny, czyli *Sierzputy*, byłby w świetle tej pseudoetymologii nazwą rodową o wykładni semantycznej ‘miejscowość założona przez Sierzputowskiego’ i odnoszą się do niego wszystkie uwagi poczynione przy okazji opisu pierwszego członu zestawienia *Sierzputy-Marki*. Natomiast człon *Młode* ma według etymologii asocjacyjnej inną wykładnię semantyczną niż według etymologii naukowej; w świetle etymologii synchronicznej jest to ‘miejscowość założona przez młodego przedstawiciela rodu Sierzputowskich, tj. syna’, a w świetle etymologii naukowej – ‘miejscowość młodsza niż inne miejscowości o nazwie Sierzputy’. Zwraca ponadto uwagę, że etymologia potoczna objaśnia oba człony zestawienia *Sierzputy Młode* łącznie, podobnie jak w wypadku nazwy *Sierzputy-Marki*, nadając jej ostatecznie wykładnię semantyczną ‘miejscowość założona przez młodego Sierzputowskiego’.

Siestrzanki, gm. Jedwabne

Siestrzanki to nazwa rodowa utworzona od nazwy osobowej *Siestrzanek* (Zierhoffer 1957: 332, Halicka 1976: 156, NMP XIII 2016: 191). Antroponim ten stanowił przydomek Jana Siestrzanka z Karnic w ziemi sochaczewskiej, starosty wiskiego, któremu książę Konrad podarował tu w 1464 r. ziemię (Brodzicki 1994: 232). Pod względem formalnym *Siestrzanki* są nazwą prymarną.

W świetle etymologii potocznej nazwa miejscowa *Siestrzanki* motywowana jest gwarowym rzeczownikiem *siestranek* ‘siostrzeniec’, por.:

Nazwa wsi Siestrzanki pochodzi od rzeczownika siestranek. Tutejszy dziedzic nie miał potomków i dlatego przepisał swój majątek dzieciom siostry.

(informacja od Tadeusza Górskiego)

Przedstawiona etymologia asocjacyjna należy do tych etymologii nienaukowych, które wyprowadzają reetymologizowaną nazwę miejscową od wyrazu (tu: od apelatywu *siestranek*) spokrewnionego z faktycznym wyrazem podstawowym (tu: z nazwą własną *Siestrzanek*); antroponim *Siestrzanek* powstał prawdopodobnie w wyniku onimizacji rzeczownika pospolitego *siestranek*. Na podstawie wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscowość przejęta przez siestranków, czyli siostrzeńców’ można próbować zaliczyć ten toponim do – dość wprawdzie nietypowych – nazw etnicznych. Pod względem formalnym byłaby to – podobnie jak przy interpretacji naukowej – nazwa prymarna.

Skudosze zob. Modzele-Skudosze

Srebrowo⁵⁹, gm. Wizna

Toponim *Srebrowo*, dawniej *Śrzebrowo* i *Śrzebrów*, to nazwa dzierżawcza od nazwy osobowej **Śrzebro*” (Zierhoffer 1957: 361, Halicka 1976: 161), a nazwa osobowa *Śrzebro* należy do nazw przezwiskowych (Halicka 1976: 202).

Nazwa miejscowa *Srebrowo* ma dwie etymologie potoczne. Jedna z nich wiąże ten toponim bezpośrednio z rzeczownikiem pospolitym *srebro* ‘metal’, przy czym dokonano tu jego potrójnej kontekstualizacji (Brzozowska 2009: 139), gdyż zawierają go trzy różne wtórne wykładnie semantyczne nazwy *Srebrowo*. Po pierwsze, miałyby to być ‘miejscowość nabyta ze srebra’, por.:

legenda mówi że teren miejscowości kupiony był od kasztelanii za srebro

(Liniewicz 2005: [29]; 1 osoba)

Druga wykładnia pseudoetymologiczna przybrała postać ‘miejscowość, w której schowano srebro’, por.:

Od srebra, chyba schowano gdzieś srebro, w konarze drzewa, czy gdzieś

(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)

Trzeciej wtórnej wykładni semantycznej toponimu *Srebrowo* zawierającej słowo *srebro* nadano formę ‘miejscowość, w której wydobywano srebro’, por.:

Od srebra. Nazwano ją tak, ponieważ wydobywano tam srebro

(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)

Porównanie wyrazów motywujących toponim *Srebrowo* według przytoczonych etymologii skojarzeniowych i według etymologii naukowej pozwala zaliczyć omawiane objaśnienia do tej podgrupy pseudoetymologii wybierających na podstawie motywacyjną wyrazy powiązane etymologicznie z rzeczywistą podstawą motywacyjną reetymologizowanego toponimu, w których wyrazy te łączy swoista relacja polisemii i zarazem homofonii, polegająca na tym, że przy tożsamości brzmienia rzeczywista podstawa ma charakter proprialny (tu: *Srebro*), a wtórna podstawa – apelatywny (tu: *srebro*), co w pisowni wyraża się różnicami w użyciu dużej i małej litery. Pod względem strukturalnym obie etymologie – ludowa i naukowa – traktują nazwę *Srebrowo* jako sekundarną, utworzoną od podstawowego rzeczownika przyrostkiem *-owo*. W świetle wykładni semantycznych ‘miejscowość nabyta za srebro’ i ‘miejscowość, w której schowano srebro’ toponim ten stanowiłby nazwę pamiątkową, a w świetle wykładni semantycznej ‘miejscowość, w której wydobywano srebro’ – nazwę kulturową.

⁵⁹ Podstawą opracowania etymologii potocznych toponimu *Srebrowo* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2012a.

Według innego objaśnienia

Nazwa Srebrowo pochodzi od tego, że w odległej o 3 km wiosce Wizna dawno temu przy wypalaniu traw zauważono nad ziemią Srebrowa powstające srebrne łuny. Dlatego Srebrowo.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

W świetle tej pseudoetymologii wyrazem motywującym toponim *Srebrowo* byłby przymiotnik *srebrny* ‘koloru srebra’ (a więc przymiotnik symilatywny). Pod względem formalnym można opisać analizowaną nazwę miejscową jako derywat utworzony sufiksem *-owo* z towarzyszącą mu dezintegracją tematu fleksyjnego przymiotnika *srebrny* o sufiks *-n-*. Pseudoetymologia ta reprezentuje tę podgrupę etymologii nienaukowych, które wywodzą reetymologizowaną nazwę od wyrazu zawierającego ten sam rdzeń (*srebr-*) co wyraz wskazany dla niej jako podstawowy przez jej etymologię naukową, ale nienależącego do tego samego łańcucha derywacyjnego (w świetle etymologii naukowej: *srebro* → *Srebro* → *Srebrowo*; w świetle etymologii synchronicznej: *srebro* → *srebrny* → *Srebrowo*). Wykładnia semantyczna ‘miejscowość, nad którą wznoszą się srebrne łuny od wypalanych traw’ kazałaby zaliczyć toponim *Srebrowo* do nazw kulturowych informujących o realiach gospodarki rolnej.

Stare Kupiski zob. Kupiski

Stare Modzele, gm. Łomża

„Od XVI w. n. zestawiona *Modzele Antiqua*, *Modzele Stare* lub *Modzele-Stara Wieś*; człony odróżniające od przym. łac. *antiquus*, pol. *stary* i od wyrażenia *stara wieś*” (NMP VIII 2007: 209). Badania dowodzą, że toponim *Modzele* w odniesieniu do wsi Stare Modzele pod Łomżą jest nazwą ponowioną, nadaną przez pierwszych osadników ze względu na nazwę wsi Modzele pod Nasielskiem, wcześniej przez nich zamieszkiwanej: „w 1402 r. książę Janusz I nadał w lesie *Sokolatka* 20 włók Mikołajowi z Modzeli w ziemi ciechanowskiej oraz 10 włók Ściborowi. Powstały tu wsie *Modzele Stare*, *Modzele-Skudosze* i *Modzele-Wypychy*” (NMP VII 2009: 209). Nazwę *Modzele* przeniesiono na wieś zasiedlaną w Łomżyńskim zapewne tym chętniej, że pierwszy mieszkaniec nowej wsi, Mikołaj z Modzeli, nosił przydomek *Modzel* (Brodzicki 1999: 96). Natomiast toponim *Modzele* odnoszący się do wsi w ziemi ciechanowskiej jest nazwą rodową powstałą od antroponimu i nazwy herbowej *Modzel*, motywowanych rzeczownikiem apelatywnym *modzel* ‘nagniotek’ (NMP VII 2009: 209). Większość onomastów taką motywację niesłusznie przypisuje również drugiemu członowi nazwy podłomżyńskiej wsi *Stare Modzele* (Zierhoffer 1957: 268, Halicka 1976:

121, Sędziak 2009: 148). Natomiast zestawienie *Modzele Stare* pochodzące „od przym. *stary* oznacza wieś założoną najwcześniej” (Sędziak 2009: 148).

Wzmiankę, że miejscowość *Stare Modzele* została założona w 1402 r. przez Mikołaja Modzela na ziemi otrzymanej od księcia Janusza, znaleźć można również w internetowej Wikipedii (https://pl.wikipedia.org/wiki/Stare_Modzele). Zapewne z tego źródła informację tę zaczerpnął jeden z ankietowanych uczniów, będący mieszkańcem tej wsi, por.:

Zostały założone w 1402 roku przez Mikołaja Modzela na ziemi, którą otrzymał od księcia Janusza. Nazwa pochodzi od jego nazwiska.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Zniekształconą wersją przytoczonej etymologii naukowej jest etymologia potoczna wywodząca nazwę wsi również od nazwiska *Modzel*, ale przypisująca jego nosicielowi imię *Janusz*, por.:

Miejscowość tą założył bodajże Janusz Modzel, około 600 lat temu. Nazwa pochodzi więc od jego nazwiska.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Przedstawiona etymologia nienaukowa różni się od naukowej błędną identyfikacją założyciela wsi poprzez podanie jego niewłaściwego imienia. Pomyłka ta jest zapewne efektem zastąpienia imienia pierwszego właściciela wsi imieniem właściciela nadanej ziemi, księcia Janusza I.

Według innej etymologii potocznej, mającej cechy opowieści genealogicznej, założyciel Starych Modzeli nosił nazwisko *Modzelewski* i był najstarszym synem szlachcica *Modzelewskiego*, por.:

Pewien szlachcic nazwiskiem Modzelewski miał 3 synów. Swoją ziemię podzielił między nich. Najchciwszy z nich swoją część nazwał Modzele Skudosze, gdyż szkodował każdemu wszystkiego. Najmłodszy dostał ziemię najbardziej oddaloną od domu i nazwał ją Modzele Wypychy, gdyż jego ziemia była wypchnięta, a najstarszy swoją własność nazwał Stare Modzele, ze względu na swój wiek.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

W świetle tej pseudoetymologii *Modzele* to nazwa rodowa utworzona od nazwiska *Modzelewski* rzeczownikowym pluralizującym formantem paradygmatycznym z towarzyszącym mu ucięciem tematu fleksyjnego nazwiska o segment *-ewski*. Opisana etymologia potoczna należy do tych etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa motywacyjna (tu: nazwisko *Modzelewski*) i faktyczna podstawa motywacyjna (tu: antroponim *Modzel*) są ze sobą spokrewnione, ale rzeczywisty kierunek pochodności jest odwrotny: to nazwisko *Modzelewski* powstało od nazwy wsi *Modzele*. Natomiast człon określający *Stare* objaśniony został przez opowieść genealogiczną jako odnoszący się nie – jak w wypadku etymologii naukowej – do wieku wsi (‘najstarsza z miejscowości noszących nazwę

Modzele’), lecz do wieku założyciela (‘ta z miejscowości o nazwie Modzele, która została założona przez najstarszego syna’).

Stare Ratowo zob. **Ratowo**

Stary Cydzyn zob. **Cydzyn**

Sulki, gm. Miastkowo

Toponimu *Sulki* nie notują wykorzystane źródła onomastyczne. Jest to zapewne nazwa rodowa motywowana antroponimem *Sulek*, stanowiącym formację deminutywną od któregoś ze staropolskich imion dwuczłonowych typu *Sulislaw*, *Sulimir*, *Sulirad* itp. (Zierhoffer 1957: 352, Halicka 1976: 163), czyli z pierwszym członem *sul-* ‘obiecować’ lub ‘lepszy, możniejszy’.

Natomiast według mieszkańców tej wsi jej nazwa pochodzi od nazwiska *Sulkowski*, często występującego w tej okolicy, por.:

*Podobno do tego, iż w tym regionie mieszkało dużo rodzin o nazwisku **Sulkowscy***
(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Sposób reinterpretowania nazwy miejscowej *Sulki* pozwala opisywać ją jako nazwę rodową, będącą derywatem słowotwórczym utworzonym od nazwiska *Sulkowski* paradygmatycznym formantem rzeczownikowym liczby mnogiej z towarzyszącą mu dezintegracją tematu fleksyjnego wyrazu podstawowego o segment *-owski*. Przedstawiona pseudoetymologia należy do tych etymologii nienaukowych, które wywodzą reetymologizowany toponim od wyrazu spokrewnionego z faktycznym wyrazem podstawowym, ponieważ zarówno wtórna podstawa motywacyjna *Sulkowski*, jak i faktyczna podstawa motywacyjna *Sulek* stanowią element tej samej rodziny słowotwórczej, zawierającej rdzeń *sul-*. Rzeczywisty kierunek motywacji jest jednak odwrotny od opisanego w tej pseudoetymologii: to nazwiska *Sulkowski* pochodzi od nazwy miejscowej *Sulki*.

Supy⁶⁰, gm. Przytuły

Wieś Supy powstała w 1451 r. w wyniku nadania przez księcia Władysława I 3 włók z 10 morgami łąk nad strumieniem Gręską przy granicy z Przytułami Tomaszowi i Pawłowi zwanych Suppy z Wierzch Gręska (Brodzicki 1994: 235). Jej nazwa pochodzi zatem od antroponimu *Suppy* odnoszącego się do założycieli wsi. Również w świetle badań onomastycznych toponim „*Szupy*, dziś *Supy*” jest nazwą rodową od nazwy osobowej *Szupa* (Zierhoffer 1957: 357, Halicka 1976: 163, Sędziak 2009: 173), przy czym „zmiana *Szupy* >

⁶⁰ Podstawą opracowania etymologii potocznej toponimu *Supy* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2013a.

Supy zaszła wskutek zastosowania wymowy gwarowej, mazurzącej” (Halicka 1976: 163). K. Zierhoffer przyznaje: „pochodzenia i znaczenia n. os. *Szupa* nie umiem objaśnić” (Zierhoffer 1957: 357), natomiast zdaniem H. Sędziak jest ona motywowana apelatywem *szupa* ‘skorupa, łuska’ (Sędziak 2009: 25).

W świetle etymologii ludowej nazwa miejscowa *Supy* ma jednak inne pochodzenie, por.:

*Nazwa mojej miejscowości pochodzi od dawnego szlachcica, który nazywał się **Supiński** od tego nazwiska powstała prawdopodobnie moja wioska*

(odpowiedź na ankietę, gimnazjum w Przytułach)

*Nazwa ta pochodzi od założyciela tej miejscowości, który nazywał się **Supiński**.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Jak często się zdarza w wypadku pseudoetymologii nazw rodowych pochodzących od antroponimów dziś już nieużywanych, mieszkańcy również przypisują nazwie tej wsi rodowód odantroponimiczny, ale motywują ją nie historycznie pierwotną nazwą osobową, lecz nazwiskiem, które w rzeczywistości powstało od nazwy tej wsi. Etymologia ludowa zakłada zatem odwrotny kierunek motywacji między nazwiskiem *Supiński* a nazwą wsi *Supy* niż etymologia naukowa, z etymologią naukową łączy ją jednak i zauważenie związku między nazwą wsi oraz nazwiskiem, i wyprowadzanie nazwy wsi od antroponimu.

Pod względem strukturalnym nazwa *Supy* jest w świetle etymologii potocznej – inaczej niż według etymologii naukowej, która opisuje ją jako nazwę prymarną o formie liczby mnogiej – derywatem paradygmatyczno-dezintegralnym, utworzonym rzeczownikowym pluralizującym formantem paradygmatycznym z towarzyszącymi mu obocznościami: ilościową *-iński* : \emptyset i jakościową *p* : *p*. Wtórna wykładnia semantyczna ‘wieś założona przez Supińskiego’ – podobnie jak wykładnia historyczna: ‘wieś założona przez S(z)upę’ –każe zaliczać ten toponim w świetle obu etymologii do nazw rodowych.

Szablak, gm. Nowogród

Toponim *Szablak* nie jest notowany w wykorzystanych źródłach onomastycznych (Zierhoffer 1957, Halicka 1976, Halicka 1978, Sędziak 2009). Być może – jak nazwa miejscowa *Szabły* – pochodzi on ostatecznie od antroponimu *Szabel*, stanowiącego wariant biblijnego imienia *Szawel* z obocznością spółgłosek wargowych *w* : *b*; nazwa osobowa *Szablak* mogła powstać jako formacja patronimiczna od imienia *Szabel*, a toponim *Szablak* byłby nazwą dzierzawczą prymarną. Właśnie od nazwiska *Szablak* U. Bijak wywodzi drugi człon nazwy *Jednaczewo-Szablaki* (NMP IV 2001: 157).

Nazwa miejscowa *Szablak* ma co najmniej dwie etymologie potoczne, powiązane ze sobą obecnością odniesień do wyrobu w tej wsi szabel. Według jednej z tych etymologii skojarzeniowych toponim *Szablak* wywodzi się właśnie od apelatywu *szabla*, por.:

Nazwa pochodzi od tego, że kiedyś na tych terenach wytwarzano szable dla wojska

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Pewien człowiek, który wyrabiał szabel, przeprowadził się na nowy teren i był pierwszym mieszkańcem i założycielem Szablaku

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Wtórna wykładnia semantyczna ‘miejscowość, w której wytwarzano szable’ pozwala widzieć w tym toponimie nazwę kulturową, a pod względem formalnym – derywat od rzeczownika *szabla* utworzony sufiksem *-ak*.

Druga pseudoetymologia objaśnia nazwę miejscową *Szablak* jako pochodzącą od antroponimu *Szablak* i dopiero ta nazwa osobowa ma być motywowana rzeczownikiem *szabla*, por.:

Nazwa wsi Szablak pochodzi od osiedleńca kowala, który nazywał się Szablak. Wykonywał własnoręcznie szable dla wojska i inne rzeczy. W krótkim czasie przybyło 14 osadników którzy utrzymywali się z: rybołówstwa, karczowaniem lasu, sławem drzewa rzeką Narew (tak zwani oryle).

(Plan odnowy miejscowości Szablak na lata 2010–2017: 7)

W świetle tej pseudoetymologii nazwa miejscowa *Szablak* byłaby nazwą dzierżawczą prymarną równą antroponimowi *Szablak*.

Obie przytoczone etymologie potoczne należą do tych etymologii nienaukowych, które na wyraz podstawowy dla reetymologizowanego toponimu obierają słowo (tu: apelatyw *szabla* lub motywowane nim nazwisko *Szablak*) niespokrewnione z faktycznym wyrazem podstawowym (tu: może z antroponimem *Szabel*).

Szabły Młode, gm. Śniadowo

Szabły Młode, dawniej też *Szablówo*, to nazwa rodowa o formie liczby mnogiej (dawniej dzierżawcza z sufiksem *-owo*) od nazwy osobowej *Szabel*, względnie *Sabel* (Zierhoffer 1957: 353, Halicka 1976: 164). K. Zierhoffer i I. Halicka uznają antroponim *Szabel* lub *Sabel* za niejasny, a H. Sędziak widzi w nim oboczny wariant imienia *Szawel* (Sędziak 2009: 173), noszonego w Biblii przez św. Pawła. Natomiast „człony przym. n. zestaw. *Młode-Stare* określają stosunek chronologiczny między wsią macierzystą *Sz. Stare* i nowszą *Sz. Młode*” (Sędziak 2009: 173).

Toponim *Szabły Młode* ma również dwie etymologie potoczne. Zdaniem niektórych mieszkańców nazwa ich miejscowości pochodzi

od nazwiska *Szablowski*

(informacja od Tadeusza Górskiego)

a ściślej: od nazwiska *Szablowski*, które nosił syn założyciela wsi, por.:

Legenda głosi, że dawno temu żył szlachcic Szablowski, który miał dwóch synów. Przed swoją śmiercią podzielił swoją ziemię i mniejszą część oddał młodszemu synowi, a ten nazwał tę miejscowość Szabły Młode, a starszy nazwał swoją miejscowość Szabły Stare.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Gdyby przyjąć to objaśnienie, nazwa miejscowa *Szabły* byłaby nazwą rodową utworzoną od nazwiska *Szablowski* rzeczownikowym pluralnym formatem paradygmatycznym z towarzyszącym mu ucięciem tematu fleksyjnego tego nazwiska o segment *-owski*. Przedstawiona etymologia skojarzeniowa należy do tych etymologii nienaukowych, które wywodzą reetymologizowany toponim od wyrazu spokrewnionego z faktyczną podstawą nominacyjną, obie bowiem podstawy, prymarna (tu: imię *Szawel*) i wtórna (tu: nazwisko *Szablowski*), zawierają rdzeń *Szawel*. Faktycznie jednak kierunek pochodności jest odwrotny od postulowanego przez miejscowych reinterpretatorów: to nazwisko *Szablowski* powstało od nazwy wsi *Szabły//Szablowo*. Również człon *Młode* objaśniany jest przez mieszkańców wsi inaczej niż czynią to badacze; ci pierwsi nadają toponimowi *Szabły Młode* wykładnię semantyczną ‘miejscowość założona przez młodego Szablowskiego’, ci drudzy – ‘młodsza z dwu miejscowości noszących nazwę Szabły’.

Inna etymologia skojarzeniowa w roli wyrazu podstawowego dla nazwy miejscowej *Szabły Młode* obsadza natomiast antroponim *Szabala*, od którego jakoby powstało również nazwisko *Szablowski*, a młody nosiciel tego nazwiska, syn *Szabały//Szablowskiego*, miał dać początek wsi *Szabły Młode* i drugiemu komponentowi jej nazwy, por.:

Według legendy Szabły Młode i Stare Szabły były dawniej jedną osadą, jej właścicielem był niejaki Szabala, od którego początek swój wieździe ród Szablowskich h. Bończa. Szablowski później rozdzielił swój majątek ziemski, część nowszą przekazał młodszemu synowi, a starszą część starszemu synowi (stąd nazwy Szabły Młode i Szabły Stare).

(https://pl.wikipedia.org/wiki/Szab%C5%82y_M%C5%82ode,
www.gory-i-krajobrazy.pl/o_Szabły_Młode.asp,
www.encyklopedia.naukowy.pl/Szabły_Młode)

W świetle przytoczonego objaśnienia toponim *Szabły* należałoby zaklasyfikować do nazw rodowych, jako utworzoną od antroponimu *Szabala* nazwą prymarną o formie liczby mnogiej, ze śródgłosową obocznością ilościową $a : \emptyset$. Opisana reinterpretacja reprezentuje tę podklasę etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa motywacyjna (tu: antroponim *Szabala*) i faktyczna podstawa motywacyjna (tu: antroponim *Szawel*) prawdopodobnie nie są ze sobą spokrewnione, gdyż nazwisko *Szabala* nie należy zapewne do rodziny słowotwórczej zainicjowanej imieniem *Szawel*. Natomiast drugi człon nazwy *Szawły*

Młode, przymiotnik *Młode*, według twórców przytoczonej legendy motywowany jest – tak jak w wypadku poprzednio omówionej pseudoetymologii tej nazwy – młodym wiekiem założyciela wsi, w odróżnieniu od wieku założyciela wsi Szabły Stare.

Szczepankowo, gm. Śniadowo

Toponim *Szczepankowo* stanowi nazwę dzierżawczą utworzoną sufiksem *-owo* od antroponimu *Szczepanek*, zdrobnienia chrześcijańskiego imienia *Szczepan* (Zierhoffer 1957: 354, Halicka 1976: 165).

Mieszkańcy *Szczepankowa* podali trzy objaśnienia dotyczące genezy tej nazwy, podobne do siebie w tym, że rolę wyrazu podstawowego przypisują imieniu *Szczepan* w jego formie podstawowej, można zatem mówić o jego potrójnej kontekstualizacji (Brzozowska 2009: 139), por.:

Moja miejscowość nosi nazwę Szczepankowo. Prawdopodobnie pochodzi on od imienia jego założyciela, Szczepana.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Na terenie mojej miejscowości mieszkał kiedyś pewien kowal. Jednego dnia przejeżdżał tamtędy hrabia **Szczepan**. Po drodze zajechał do kowala, aby ten podkuł jego konia. Po tym wydarzeniu mieszkańcy nazwali miejscowość „Szczepankowo”.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*W miejscowości był klasztor benedyktynów, kiedyś przyjechał tam nie jaki [tak!] **Szczepan**, wybudował kościół i od jego imienia została utworzona nazwa *Szczepankowo*.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Etymologia potoczna nazwy miejscowej *Szczepankowo* różni się od naukowej wyborem na jej bezpośrednią podstawę nominacyjną formy imiennej *Szczepan*, która w rzeczywistości stanowi pośrednią podstawę nominacyjną tego toponimu, podczas gdy jego faktyczną podstawą bezpośrednią jest deminutywum *Szczepanek*. Wszystkie trzy etymologie potoczne reprezentują zatem ten podtyp etymologii nienaukowych, które wywodzą reetymologizowaną nazwę od wyrazu spokrewnionego z faktycznym wyrazem podstawowym: obie podstawy, pierwotna (*Szczepanek*) i wtórna (*Szczepan*), należą do rodziny słowotwórczej imienia *Szczepan*. Natomiast pod względem formalnym toponim *Szczepankowo* byłby w świetle opisanych etymologii asocjacyjnych derywatem słowotwórczym utworzonym od imienia *Szczepan* nieistniejącym w polszczyźnie sufiksem *-kowo*.

Jedna z przytoczonych etymologii synchronicznych nie zawiera bliższych informacji na temat założyciela wsi, co kazałoby zaliczyć ten toponim do nazw dzierżawczych. Natomiast dwie pozostałe pseudoetymologie są dokładniejsze od etymologii naukowej o

pewne wzmianki dotyczące związków Szczepana z wsią, która ponoć zawdzięcza mu nazwę. Według jednej z nich miał on być hrabią, któremu miejscowy kowal podkuł konia; w świetle tej opowieści toponim *Szczepankowo* byłby nazwą pamiątkową. Autorzy drugiej etymologii skojarzeniowej widzą w Szczepanie budowniczego tutejszego kościoła; również na podstawie tego objaśnienia analizowany toponim trzeba by włączyć do nazw pamiątkowych.

Szewkowo zob. (Górki-)Szewkowo

Szostaki⁶¹, gm. Jedwabne

Toponim *Szostaki* to zdaniem onomastów nazwa rodowa od nazwy osobowej *Szostak* albo *Szostek*, urobionej od liczebnika *sześć* lub *szósty* (Zierhoffer 1957: 356, Halicka 1976: 169, Sędziak 2009: 174). Badania historyków dowodzą, że wieś założyli Borzym i Szczepan z Muraw herbu Dąbrowa, zwani Szostakami, którzy 23 sierpnia 1428 r. otrzymali tu od księcia Janusza I 10 włók ziemi (Brodzicki 1994: 237).

Nieco inaczej objaśnia pochodzenie nazwy wsi etymologia ludowa, por.:

nazwa pochodzi od człowieka który miał 6 palców u jednej ręki

(Liniewicz 2005: [26]; 1 osoba)

Wtórna wykładnia semantyczna ‘miejscowość, w której mieszkał człowiek z sześcioma palcami u jednej ręki’ może stanowić podstawę do zaliczenia tego toponimu – inaczej niż w wypadu etymologii naukowej – do nazw pamiątkowych. Ze względu na stosunek wtórnej podstawy motywacyjnej tej nazwy (liczebnika *sześć*) do jej pierwotnej podstawy motywacyjnej (antroponimu *Szostak*) pseudoetymologia ta należy do podgrupy etymologii nienaukowych, w świetle których reetymologizowany toponim pochodzi od wyrazu pozostającego w związku genetycznym z jego faktycznym wyrazem podstawowym. Warto zauważyć, że stanowi on w rzeczywistości pierwsze ogniwo łańcucha motywacyjnego tej nazwy miejscowej: *sześć* → *szósty* → *Szostak* → *Szostaki*.

Śniadowo

K. Zierhoffer rekonstruuje pierwotne brzmienie nazwy miejscowej *Śniadowo* jako „*Smlodowo* względnie *Śmlodowo*” (Zierhoffer 1957: 339). Natomiast S. Rospond podaje, że „wg dok. pierwotnie brzmienie n. miejscowości miało formę SMŁODOWO (*Smlodowo* 1429 r.)” (Rospond 1984: 387). K. Rymut uzupełnia: „Jeszcze w 1800 r. użyto określenie *Sniadów* alias *Smlodów*” (Rymut 1987: 241). Toponim *Smlodowo*, *Śmlodowo* lub *Smlodowo* jest

⁶¹ Podstawą opracowania etymologii potocznej toponimu *Szostaki* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2015a.

powiązany genetycznie z rzeczownikiem *smlód* ‘roślina zębrzyca, *Lasepitium latifolium*’ (Zierhoffer 1957: 339, Halicka 1978: 70). Zdaniem badaczy może to być bądź nazwa topograficzna od fitonimu *smlód//smlód*, bądź dzierżawcza od nazwy osobowej *Smlód//Śmlód//Smlód* (Zierhoffer 1957: 339, Halicka 1978: 70, Rospond 1984: 387). Według K. Zierhoffera „zmiana *Smlodowo* > *Śniadowo* jest w szczegółach niejasna. Pewne jest tylko, że nastąpiła ona w wyniku adideacji do przym. *śmlady* będącego wariantem fonetycznym stpol. przym. *śmiady*, tj. dziś *śniady*” (Zierhoffer 1957: 339). S. Rospond powstanie formy *Śniadowo* tłumaczy następująco: „Zmiana *Smlodowo* w *Śniadowo* nastąpiła przez upodobnienie do wyrazu *śniady*, w staropolszczyźnie brzmiącego *śmiady*” (Rymut 1987: 241). Podobnie sądzi K. Rymut: „Ponieważ stp. *śmiady* brzmiał też *śmlady*, dlatego od XVIII w. przekształcono brzmienie na *Śniadowo*. Przym. *śniady* był wyrazistszy aniżeli wyraz *smlód*” (Rospond 1984: 387). Na ostateczne brzmienie toponimu *Śniadowo* wywarła zatem wpływ etymologia ludowa: do powstania postaci z nagłosem *śna-* doszło dzięki skojarzeniu rdzenia *smlod-* przejętego z rzeczownika *smlód* lub *Smlód* z rdzeniem *śmlad-//śmiad-* obecnym w przymiotniku *śmiady*.

Nazwa miasteczka *Smlodowo//Smolodowo//Śniadowo* ma aż sześć etymologii potocznych. Jedna z nich dotyczy pierwotniej postaci fonetycznej *Smlodowo*, pamiętanej jeszcze przez niektórych mieszkańców. Otóż wariant *Smlodowo* rzekomo wywodzi się od rzeczownika *smoła*, por.:

Śniadowo pierwotnie nazywano Smlodowem ze względu na produkcję smoły w tej miejscowości.

(odpowiedź na ankietę, II LO Łomży)

Pierwotna nazwa miejscowości brzmiała Smlodowo lub Smolodowo. Najprawdopodobniej nazwa ta pochodzi od rośliny zwanej smlodem. Według legendy nazwa może pochodzić od smoły pędzonej przez budników w okolicznych puszczech Czerwonego Boru. Nazwa ta utrzymała się do roku 1818.

(<http://www.sniadowo.powiatlomzynski.pl/index.php?wiad=2>)

Wykładnia semantyczna ‘miejscowość, w której lub w pobliżu której produkowano smołę’ każe zaliczyć ten toponim od strony znaczeniowej do nazw kulturowych upamiętniających zajęcia mieszkańców, a od strony formalnej – do derywatów słowotwórczych utworzonych od rzeczownika *smoła* nieznanym polszczyźnie sufiksem *-odowo* z towarzyszącą mu śródgłosową obocznością ilościową *o : Ø*. Opisywana etymologia skojarzeniowa należy do tych etymologii nienaukowych, które na wtórną podstawę motywacyjną (tu: apelatyw *smoła*) obierają wyraz niespokrewniony z rzeczywistą podstawą motywacyjną (tu: apelatywem *smlód* lub antroponimem *Smlód*).

Kolejna pseudoetymologia, odnotowana przez Aleksandra Połujańskiego w jego *Wędrówkach po guberni augustowskiej* (1859), odnosi się do wariantu brzmieniowego *Smołodowo*, który według sugestii autora jest powiązany z nazwiskiem *Smołodowski*, por.:

*Opuścim trakt warszawski z Łomży na zachód ku Ostrołęce załamany i udamy się ztąd w prostym kierunku na południe do najbliższego miasta Sniadowa. Niezbyt stare to miasto, ale stara pierwotna jego osada, bo sięga czasów Władysława Jagielly i początkowo zwaną była Smołodowo, gdy była własnością Piotra **Smołodowskiego**, który tu w r. 1405 zbudował z drzewa kościół w kształcie krzyża.*

(Połujański 1859: 93)

Wtórna wykładnia semantyczna ‘miejsce’ będąca własnością Piotra Smołodowskiego’ każe zaliczyć toponim *Smołodowo* do nazw dzierżawczych. Pod względem formalnym można go natomiast opisać jako formację słowotwórczą utworzoną od nazwiska *Smołodowski* paradygmatycznym formatem rzeczownikowym rodzaju nijakiego z towarzyszącą mu dezintegracją tematu słowotwórczego o cząstkę *-ski*. Opisana etymologia skojarzeniowa należy do tych etymologii nienaukowych, które wyprowadzają reetymologizowaną nazwę miejscową od słowa (tu: nazwiska *Smołodowski*) spokrewnionego z rzeczywistym wyrazem podstawowym (tu: apelatywem *smlód* lub antroponimem *Smlód*), ale faktyczny kierunek motywacji jest odwrotny niż postulowany przez naiwnych reinterpreterów: to nazwisko *Smołodowski* powstało od toponimu *Smołodowo*.

Cztery pozostałe znane mi etymologie synchroniczne nazwy tej miejscowości odnoszą się do postaci z nagłosowym *Śni-*. Według najszerzej rozpowszechnionej etymologii skojarzeniowej toponim ten pochodzi od rzeczownika *śniadanie*, por.:

Śniadowo – wcześniej Śniadaniowo.

(odpowiedź na ankietę, II LO Łomży)

*24 IV 1910 r. do Śniadowa udała się wycieczka licząca 17 osób, w tym kilku abidurientów szkoły handlowej. [...] Wyjaśniono uczestnikom, że nazwa Śniadowo pochodzi od **śniadań** na które zatrzymywali się tu przejeżdżający kupcy.*

(<http://historialomzy.pl/ptk-w-lomzy-do-1918r-czesc-ii/>)

*Nazwa tej miejscowości pochodzi podobno od pewnego wydarzenia jakie miało tam miejsce. Chodzi o to, że kiedyś jakiś król/władca idąc chyba na jakąś bitwę zatrzymał się i jadł tutaj **śniadanie**.*

(odpowiedź na ankietę, II LO Łomży)

*Wiem od księdza ze Śniadowa, że Śniadowo najpierw nazywało się Smołodowo, od smoły pędzonej przez smolarzy. Ale po otwarciu Kolei Petersbursko-Warszawskiej car jechał tędy pociągiem z Petersburga do Warszawy i na stacji w Śniadowie wysiadł, i zjadł **śniadanie** na łonie natury. I od tego czasu miejscowość zaczęto nazywać Śniadaniowem, co potem skrócono na Śniadowo.*

(informacja od Tadeusza Górskiego)

W klasyfikacji strukturalnej nazwa miejscowa *Śniadowo* znalazłaby się wśród derywatów słowotwórczych, jako wyraz utworzony sufiksem *-owo* przy udziale dezintegracji

podstawy o segment fonetyczny *-ani-*. Na podstawie wykładni semantycznej ‘miejscość, w której ktoś bardzo ważny – król lub car – zjadł kiedyś śniadanie’ toponim ten trzeba by włączyć do nazw pamiątkowych, natomiast wykładnia semantyczna ‘miejscość, w której jadali śniadania kupcy’ stanowi podstawę do zaliczenia go do nazw kulturowych niepamiątkowych. Etymologia skojarzeniowa wiążąca toponim *Śniadowo* z apelatywem *śniadanie* należy do tych pseudoetymologii, w których wtórna podstawa nominacyjna (tu: *śniadanie*) nie jest spokrewniona z rzeczywistą podstawą motywacyjną (tu: rzeczownikiem pospolitym *smlód* lub nazwą własną *Smlód*).

Kolejna etymologia asocjacyjna wyprowadza nazwę miejscową *Śniadowo* od czasownika *śniadać*, ale objaśnia ona znaczenie tego toponimu podobnie jak pseudoetymologia przytoczona wyżej, czyli jako ‘miejscość, w której śniadał car’, por.:

Moim zdaniem nazwa Śniadowo pochodzi od czasownika śniadać; tak kiedyś mówili zamiast jeść śniadanie. Słyszałem, że śniadanie zjadł w Śniadowie car, kiedy podróżował przez Śniadowo z Petersburga do Warszawy.

(informacja od Tadeusza Górskiego)

Opisana etymologia synchroniczna jest zapewne rezultatem poszukiwań dla toponimu *Śniadowo* jak najprostszej motywacji formalnej: w jej świetle reetymologizowana nazwa miejscowa stanowi formację słowotwórczą utworzoną od czasownika *śniadać* formantem sufiksalnym *-owo*, bez żadnych ucięć w podstawie słowotwórczej. Natomiast motywacja semantyczna dla tej pseudoetymologii została przejęta z wersji opisanej poprzednio; na jej podstawie nazwę miejscową *Śniadowo* trzeba by zaklasyfikować do nazw pamiątkowych. Również ta etymologia potoczna reprezentuje ten podtyp etymologii nienaukowych, w których wtórny wyraz podstawowy (tu: czasownik *śniadać*) i pierwotny wyraz podstawowy (tu: apelatyw *smlód* lub antroponim *Smlód*) nie są ze sobą spokrewnione.

Dwie kolejne etymologie skojarzeniowe łączą toponim *Śniadowo* z przymiotnikiem *śniady*, przy czym jedna czyni to bezpośrednio, druga zaś – pośrednio. W pierwszym wypadku użycie przymiotnika *śniady* we wtórnej wykładni semantycznej motywowane jest śniadością założyciela tej miejscowości, por.:

Pewien bractewny pochodzący ze Śniadowa mówił mi, że Śniadowo nazywa się tak dlatego, że jego założyciel był śniady.

(informacja od Tadeusza Górskiego)

Wykładnia pseudoetymologiczna ‘miejscość, której założyciel był śniady’ pozwala zaliczyć ten toponim do nazw etnicznych, choć o strukturze nietypowej dla tej klasy nazw, a pod względem formalnym byłby to derywat utworzony od przymiotnika *śniady* sufiksem *-owo*. Przedstawiona etymologia potoczna należy do tych etymologii nienaukowych, które wyprowadzają reetymologizowany toponim od wyrazu (tu: przymiotnika *śniady*)

niespokrewnionego z faktycznym wyrazem podstawowym (tu: rzeczownikiem pospolitym *smlód* lub antroponimem *Smlód*).

Inna etymologia synchroniczna rzekomą pośrednią podstawę motywacyjną toponimu *Śniadowo* – przymiotnik *śniady* – opisuje jako bazę słowotwórczą nazwiska *Śniadowski*, od którego miała powstać nazwa miejscowości, por.:

*Słyszałem też, że kiedy Smlodowo przejął nowy właściciel, to był on śniady i Towarzystwo Ziemskie nadało mu nazwisko **Śniadowski**. I od tego nazwiska ma pochodzić nazwa Śniadowo.*

(informacja od Tadeusza Górskiego)

Z wykładni semantycznej ‘miejscowość zakupiona przez Śniadowskiego, który był śniady’ wynikałoby, że toponim *Śniadowo* jest nazwą dzierżawczą. Pod względem formalnym trzeba by w nim widzieć formację słowotwórczą utworzoną paradygmatycznym formatem rzeczownikowym rodzaju nijakiego z towarzyszącą mu dezintegracją tematu słowotwórczego o cząstkę *-ski*. Etymologia synchroniczna wiążąca toponim *Śniadowo* z nazwiskiem *Śniadowski* należy do tych etymologii nienaukowych, które wywodzą reetymologizowaną nazwę miejscową od słowa (tu: nazwiska *Śniadowski*) spokrewnionego z rzeczywistym wyrazem podstawowym (tu: rzeczownikiem pospolitym *smlód* lub antroponimem *Smlód*), ale faktycznie kierunek motywacji jest odmienny od postulowanego przez naiwnych reinterpretatorów: to nazwisko *Śniadowski* powstało od toponimu *Śniadowo*.

Truszki, gm. Śniadowo

Nazwa wsi *Truszki*, dawniej też *Truski*, stanowi – w świetle badań onomastycznych – nazwę rodową motywowaną nazwą osobową *Trusk* lub *Truszko* (herbu Bończa) (Zierhoffer 1957: 368, Halicka 1976: 175–176, Sędziak 2009: 178), a antroponim *Trus(z)k(o)* pochodzi od apelatywu *trusk* ‘szelest’, utworzonego od czasownika *truskać* (Sędziak 2009: 178). K. Zierhoffer zestawia z nazwą osobową *Trusk* również znany gwarom mazowieckim powiatu ostrowskiego rzeczownik *trusk* ‘opadłe igły drzew szpilkowych’ (Zierhoffer 1957: 367). Według badań historyków pierwszym właścicielem wsi był Staszek zwany Truszk z Szablowa w ziemi łomżyńskiej (Brodzicki 1994: 240).

Większość mieszkańców wsi Truszki widzi jednak w tym toponimie nazwę powstałą:

*od nazwiska **Truszkowscy***

(informacja od Tadeusza Górskiego)

*Od nazwiska **Truszkowski**, który mógł być właścicielem wsi.*

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

W świetle przywołanej etymologii asocjacyjnej nazwa miejscowa *Truszki* ze względu na wtórną wykładnię semantyczną ‘miejscowość należąca do Truszkowskiego’ należy do

nazw dzierżawczych, a w klasyfikacji formalnej – do derywatów utworzonych rzeczownikowym pluralnym formantem paradygmatycznym z dezintegracją podstawy słowotwórczej o segment *-owski* i alternacją *k : k'*. Przedstawiona pseudoetymologia reprezentuje tę klasę etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa motywacyjna (tu: antroponim *Truszkowski*) i pierwotna podstawa motywacyjna (tu: antroponim *Truszk*) są ze sobą spokrewnione, obie bowiem zawierają rdzeń *trusk-*. W rzeczywistości jednak kierunek motywacji formalnej i semantycznej jest odwrotny od przyjętego przez mieszkańców: to nazwisko *Truszkowski* pochodzi od nazwy wsi *Truszki*.

Inna etymologia potoczna wiąże toponim *Truszki* z apelatywem *gruszka* ‘drzewo’, por.:

Truszki to miejsce mojego zamieszkania, nazwa wzięła się od drzewa gruszki, dlatego powstały Truszki

(odpowiedź na ankietę, Technikum Mechaniczne w Łomży)

Podana etymologia skojarzeniowa należy do tych etymologii nienaukowych, które wywodzą reetymologizowaną nazwę od wyrazu (tu: rzeczownika *gruszka*) niepowiązanego genetycznie z faktycznym wyrazem podstawowym (tu: antroponimem *Truszk*). Na podstawie wtórnej wykładni semantycznej ‘miejsce, w której rosną drzewa gruszki’ toponim ten trzeba by zaliczyć do nazw topograficznych, a pod względem formalnym byłaby to nazwa prymarna o formie liczby mnogiej, różniąca się od podstawy motywacyjnej fonemem nagłosowym.

Trzaski, gm. Przytuły

Nazwa miejscowa *Trzaski* stanowi nazwę rodową utworzoną od nazwy osobowej *Trzaska*, będącej także nazwą herbu (Zierhoffer 1957: 368–369, Halicka 1976: 470, Sędziak 2009: 179). Henryka Sędziak wywodzi antroponim *Trzaska* od apelatywu *trzaska* ‘drzazga’ (Sędziak 2009: 179).

Natomiast według potocznych reinterpretatorów nazwa wsi *Trzaski* została utworzona od czasownika *trzaskać/trzasnąć*, różnie jednak motywują oni jej pierwotne znaczenie. W świetle jednej z etymologii skojarzeniowych tego toponimu wybrany na wtórną podstawę motywacyjną czasownik *trzasnąć* ma znaczenie ‘uderzać gwałtownie, z siłą w co lub czym, powodując powstanie silnego odgłosu’ (SJPD) i odnosi się do piorunów, por.:

Trzaski to chyba dlatego, że tam pioruny często trzaskały. Tam musiała być ruda żelaza pod ziemią. U Borawskich z Trzask były dwie wysokie topole koło domu, to często w nie pioruny trzaskały. I w czasie wojny Borawski poskarżył się niemieckiemu komisarzowi, że chyba będzie musiał te topole ściąć. A ten komisarz poradził mu, żeby je zachował, bo jak je zetnie, to pioruny będą trzaskać w zabudowania. I jeszcze u sąsiadów Borawskich było jakieś drzewo, w które piorun trzasł.

(informacja od Tadeusza Górskiego)

Wykładnia semantyczna ‘miejsowość, w którą często trzaskały pioruny’ każe zaliczyć reetymologizowany toponim do nazw topograficznych od zjawisk atmosferycznych, a pod względem formalnym byłby to derywat utworzony formantem paradygmatycznym zmieniającym wzorzec odmiany z czasownikowego na rzeczownikowy pluralny z towarzyszącą mu słabo dostrzeganą obocznością $k : k'$. Opisana pseudoetymologia należy do etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa motywacyjna (tu: *trzaskać*) nie pozostaje w więzi genetycznej z pierwotną podstawą motywacyjną (tu: antroponimem *Trzaska*).

Inna etymologia asocjacyjna toponimu *Trzaski* nadaje czasownikowi *trzaskać* znaczenie ‘pękać, rozrywać się, łamać się, wydając charakterystyczny suchy odgłos (trzask); rozbijać, niszczyć’ (SJPD), odnosząc je do drzew i mrozu, por.:

Trzaski pochodzą od trzaskania. Koło Trzask, między Wagami i Trzaskami, jest taki lasek. I tam zimą często drzewa od mrozu trzaskały, jak był mróz trzaskający.

(informacja od Sławomiry Mariak)

Na podstawie wykładni semantycznej ‘miejsowość, w której drzewa trzaskały od mrozu’ nazwę wsi *Trzaski* należy włączyć – podobnie jak poprzednio – do nazw topograficznych charakteryzujących zjawiska atmosferyczne, a także – znów jak poprzednio – do formacji słowotwórczych powstałych od czasownika *trzaskać* za pomocą formantu paradygmatycznego zmieniającego wzorzec odmiany z czasownikowego na rzeczownikowy pluralny, czemu towarzyszy oboczność $k : k'$. Etymologia synchroniczna wywodząca nazwę miejscową *Trzaski* od czasownika *trzaskać* ‘pękać, łamać się’ również reprezentuje ten podtyp etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa motywacyjna (tu: *trzaskać*) nie jest spokrewniona z pierwotną podstawą motywacyjną (tu: antroponimem *Trzaska*).

Wagi(-Gnaty)⁶², gm. Przytuły

Wieś Wagi w gminie Przytuły powstała przed rokiem 1469, a jej założycielem był albo Wawrzyniec Waga herbu Prus, albo jego spadkobiercy (Wiśniewski 1974: 10). Wawrzyniec Waga należał prawdopodobnie do potomków Prusów lub Jaćwingów, którzy wcześniej zbiegli na południowo-zachodnie Mazowsze i wraz z innymi osadnikami z tego regionu kolonizowali w XIV i XV wieku wyludnione obszary północno-wschodniego Mazowsza (Wiśniewski 1962: 19). W ziemi wiskiej Wawrzyniec Waga osiedlił się najpóźniej

⁶² Podstawą opracowania etymologii potocznych toponimu *Wagi(-Gnaty)* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2013a.

w 1438 r., z tego bowiem roku pochodzą dokumenty poświadczające zawierane tu przez niego transakcje handlowe (Wiśniewski 1974: 10).

Nazwa *Wagi* jest nazwą rodową, utworzoną od starego imienia prusko-jaćwieskiego *Waga* (Zierhoffer 1957: 374, Halicka 19976: 180, Sędziak 2009: 181), powiązanego genetycznie z następującymi wyrazami: litewskim *vaga* ‘bruzda, koryto rzeki, zagon’, litewskim *vanga* ‘pole, rola’ oraz pruskim *vangus* ‘dąbrowa, las w części uprawiany rolniczo’; istniała też na dawnej Jaćwieży kraina o nazwie *Wange* i stamtąd – jak przypuszcza historyk J. Wiśniewski – mógł przybyć do ziemi wiskiej Wawrzyniec, protoplasta polskiej gałęzi rodu (Wiśniewski 1974: 9).

Również według najbardziej rozpowszechnionej etymologii potocznej nazwa tej wsi pochodzi od antroponimu *Waga*, ludowi reinterpreteratorzy inaczej jednak identyfikują jego nosiciela. Zdaniem osób ankietowanych w ramach projektu edukacyjnego pn. „Każde miejsce opowiada swoją historię (...)”:

*założycielem wsi był **Jakub Waga***

(Liniewicz 2005: [26]; 5 osób)

Tak samo objaśnił genezę nazwy wsi również jeden z pochodzących z Wag uczniów gimnazjum w Przytułach, por.:

*Nazwa mojej miejscowości pochodzi od jej założyciela **Jakuba Wagi***

(odpowiedź na ankietę, gimnazjum w Przytułach)

Zapewne podobnie sądził nieżyjący już mieszkaniec Wag, Jan Konopka, por.:

Musiał być ważny jakiś cy co, bo... I później tam znaleźli w tych papierach i jak szkołę budowali, to jest tu pod jego Wag... szkoła w Wagach, pod jego tem, nazwiskiem, w Wagach.

(opowiadanie Jana Konopki, 1 lutego 1996)

Z kolei w wypowiedzi uczennicy przytułskiego gimnazjum wątek dotyczący początków nazwy *Wagi* łączy się z szukaniem wytłumaczenia dla braku nazwiska *Waga* wśród nazwisk obecnych mieszkańców wsi⁶³, por.:

***Jakub Waga** miał sześć córek. Wszystkie wyszły za mąż. I tak powstała miejscowość *Wagi**

(odpowiedź na ankietę, gimnazjum w Przytułach)

Imię tego wybitnego XIX-wiecznego przyrodnika, autora „Flory polskiej” (Mowszowicz 1974), zostało spopularyzowane w okolicy dzięki temu, że na początku lat 60.

⁶³ Spadkobiercy Wawrzyńca Wagi byli również właścicielami wsi Górki-Szewkowo, toteż „Wagowie mieszkający w obu tych wsiach przyjęli nazwisko Waga-Górski, a nawet niektórzy z nich używali tylko nazwiska Górski” (Wiśniewski 1974: 11).

XX wieku nadano je miejscowej szkole, wzniesionej jako pomnik Tysiąclecia Państwa Polskiego.

Natomiast wywodzący się z Wag Antoni Górski we wspomnieniowym opowiadaniu pt. *Niezapomniane gawędy* o eponimach rodzinnej wsi pisze następująco:

*Moja wieś usadowiła się przy trakcie polskim, trakcie trudno przejeżdżalnym w czasie roztopów wiosennych czy jesiennych. Trakt ten dodatkowo łączył dwa najbliższe miasteczka leżące na trasie Łomża – Osowiec, ważnych ongiś twierdz. Jej nazwa Wagi-Gnaty nie pochodzi od ważenia, ale – jak wieść niesie – od **Wagów**, tak zasłużonych obywateli dla ziemi łomżyńskiej, których własnością była jakoby przed wiekami.*

(opowiadanie Antoniego Górskiego, maszynopis)

Wydaje się, że używając wyrażenia „zasłużeni obywatele dla ziemi łomżyńskiej”, Antoni Górski miał na myśli nie cały ród Wagów, lecz najbliższą rodzinę Jakuba Wagi (1800–1872), tj. jego stryja Teodora (1739–1801), pijara, profesora Collegium Nobilium, historyka, geografia i prawnika, autora wznawianego przez prawie sto lat podręcznika pt. *Historia królów i książąt polskich* (Babicz 1974); brata Antoniego (1799–1890), entomologa, historyka nauk biologicznych, organizatora prac naukowych, pioniera badań dialektologicznych w Łomżyńskim⁶⁴ (Kowalska 1974a); syna Władysława (1836–1865), powstańca styczniowego i poetę (Kowalska 1974b). Jakub Waga i jego bracia urodzili się jednak w Grabowie, do którego ich ojciec Bernard, brat Teodora, przeniósł się ze wsi Brzoski (Wiśniewski 1974: 14).

Przytoczone etymologie potoczne należą do grupy etymologii nienaukowych wywodzących reetymologizowany toponim od tego samego wyrazu co etymologia naukowa, lecz inaczej opisujących jego funkcję. Reprezentują tę podgrupę takich pseudoetymologii, które wyprowadzając toponim od antroponimu, inaczej identyfikują jego nosiciela/nosicieli, przy czym w wypadku *Wag* – co rzadkie – i etymologia naukowa, i etymologie ludowe wskazują na konkretną osobę lub konkretne osoby.

Struktura toponimu *Wagi* w świetle tej etymologii synchronicznej jest ze względu na formalną tożsamość obu podstaw nominacyjnych: wtórnej i faktycznej, taka sama jak w świetle etymologii naukowej: należy on do nazw prymarnych. Również wtórna wykładnia semantyczna ‘miejscowość będąca własnością Jakuba Wagi (i jego rodziny)’ pozwala widzieć w tym toponimie nazwę rodową, jak w wypadku konkluzji etymologii naukowej.

Nazwa miejscowa *Wagi* ma też inną, mniej rozpowszechnioną etymologię nienaukową. Mianowicie jeden z łomżyńskich księży wywodził ten toponim:

⁶⁴ Dzięki autorstwu *Abecadłowego spisu wyrazów ludowego języka w okolicach Łomży, Wizny i przyległych*, opublikowanego w 1860 r. w „Bibliotece Warszawskiej”.

od słowa z języka łacińskiego *vagus* – l.mn. *vagi* – włóczędzy, przybysze – bo przybyli z Prus.

(notatka Tadeusza Górskiego)

Pseudoetymologia ta ma charakter pseudonaukowy, jest bowiem wynikiem samodzielnych poszukiwań podstawy nominacyjnej o semantyce zgodnej z wiedzą historyczną popularyzowaną przez wydawnictwa regionalne. Ponadto odwołuje się ona do stereotypu łaciny jako języka powszechnie znanego w dawnej Polsce. Reinterpretacja ta należy do grupy etymologii potocznych wyprowadzających reetymologizowaną nazwę od podstawy (tu: łacińskiego rzeczownika *vagus*) niepowiązanej genetycznie z jej rzeczywistym wyrazem podstawowym (tu: antroponimem *Waga*). Pod względem semantycznym w świetle tej pseudoetymologii toponim *Wagi* trzeba by zaliczyć do nazw etnicznych, do tej ich podgrupy, którą tworzą toponimy motywowane nie nazwą własną podkreślającą odmienność etniczną, lecz pełniącym podobną funkcję wyrazem pospolitym.

(Wagi-)Gnaty⁶⁵, gm. Przytuły

Gnaty to dziś drugi, nieoficjalny człon nazwy *Wagi-Gnaty*, kiedyś *Gnaty* były jednak osobną wsią. Założyli je w 1468 r. Gnatowscy z Gręski na dwu włókach koło granicy wsi Supy. Wieś ta później połączyła się z Wagami (Brodzicki 1994: 241). Pozostałością odrębności wsi *Gnaty* jest powszechnie używany w Wagach mikrotoponim *pole na Gnatach* ‘obszar pól w pobliżu granicy Wag i Sup’, zbudowany według schematu składniowego zawierającego tylko nazwy wsi, np. *pole na Wagach*, *pole na Supach*.

Założenie tej miejscowości przez Gnatowskich sugeruje, że jest to nazwa przeniesiona z nazwy wsi, od której pochodzi ich nazwisko. Nazwę *Gnaty*, noszoną niegdyś przez Gnatowo w gminie Grabowo w powiecie kolneńskim, etymologia naukowa interpretuje natomiast jako „n. rodz. od n. os. *Gnat*” (Halicka 1976: 58, też NMP III, 1999: 186), a nazwę osobową *Gnat* zalicza do odapelatywnych (Halicka 1976: 208) i zestawia z apelatywem *gnat* ‘duża kość’ (Sędziak 2009: 110), choć Bogusław Kreja był zdania (opinię tę wyraził w rozmowie ze mną), że antroponim *Gnat* to forma imienia *Ignacy*.

Etymologia potoczna przy objaśnianiu genezy nazwy *Gnaty* odwołuje się natomiast bezpośrednio do apelatywu *gnat* ‘kość’. W świadomości mieszkańców Wag funkcjonują trzy różne wykładnie semantyczne tej nazwy, dokonano zatem jej potrójnej kontekstualizacji (Brzozowska 2009: 139).

⁶⁵ Podstawą opracowania etymologii potocznej toponimu (*Wagi-)Gnaty* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2013a.

Następującą wersję genezy tego toponimu przytoczył Antoni Górski we wspomnieniowym opowiadaniu pt. *Niezapomniane gawędy*:

Człon drugi wiąże się podobnie aż z wojną szwedzką, w czasie której w walce padło tyle wojska, że grzebane zbyt płytko zwłoki dawały o sobie znać wystającymi kośćciami. Ile w tej wieści prawdy, trudno sprawdzić, nawet przy mozolnym szukaniu. Stare, odległe dzieje, a ponadto każde powstanie, każda wojna światowa na dłużej lub krócej zahaczały o nieodległe nadbiebrzańskie bagna i błota i lasy, niosąc zniszczenie. Niejako przedpolem tego terenu była okolica, nie wieś. Dziś z nazwy jej pozostał tylko pierwszy człon, drugi dotyczy skrawka pastwisk i olszyny położonych w widłach dwóch dróg. –

(opowiadanie Antoniego Górskiego, maszynopis)

Nieco inaczej tłumaczył powstanie nazwy *Gnaty* Jan Konopka, mieszkaniec Wag:

*Wagi to kiedyś... to Wagi-Gnaty so w papierach dawniejszych. Nauczycielka nam w szkole to mówiła, że to jakiś tam grzesznik sie tu rozsypał, rozumiesz, zostali tylko **gnaty**. I nazwali Wagi-Gnaty, i nazywajo sie. W tech papierach dawniejsch. Ona mówiła, nauczycielka mnie tak ucyla, że to grzesznik taki. Cy tak człowiek, co sie rozsypał? I zostali te koście, i nazwali to Wagi-Gnaty.*

(opowiadanie Jana Konopki, 1 lutego 1996)

Mieszkańcy Wag łączą ponadto nazwę *Gnaty* z podaniem o kościele, który miał się kiedyś w Wagach znajdować, ale pewnej nocy został wykradziony przez dziedzica z Przytuł i przewieziony do jego wsi, gdzie do dziś parafia ma swą siedzibę. Obok wagowskiego kościoła, wzniesionego ponoć na tzw. Czarnej Górze, miał się znajdować cmentarz, położony na tzw. Białej Górze. Za pozostałość po tym cmentarzu uważane są kości (*gnaty*), wyorywane do niedawna na Białej Górze. Tak opowiadała o tym Marianna Góraska z Wag:

Jedne nazwali Biała, a druga gora Carna, ja tam wiem, czemu jech nazywali? Kiedyś gadali, że tu kościół był. A ja tam go panientam? Dość, że panientam, jak gadali. I na tej gorze musi być kościół, a na drugiej cmentarz. [...] Piach ludzie stamtąd później brali, z tej gorki [...] To koście wykopywali. Mowili: głowy, ręce jesce wykopywali. Mowili, że to cmentarz był. A jakiś dziedzic był w tem, w Przytułach [...] A ten kościółek był drzewiany. To on sie usadził ten dziedzic i kościół do siebie zeby przenieść. I podobno w nocy przewieźli, gadali. Bo ludzie bronili, nie chcieli dać kościoła. Bo tutaj taki punkt był bez kościoła. To w nocy podobno [...] niał służbow duzo [...]. Przyjechali, rozebrali i postawili na tej gorze w Przytułach. Takem słysała, że to tak było. Ale później koście to tutaj byli. I sama widziałam, jek ludzie wykopywali. Potem rzucali, a potem znow zakopywali. Mowili, że tam chyba może jakaś wojna była abo jekieś... jekieś takie nieraz, to tak jekby w rowie lezeli te kości. Tak słysałam od starsech ludzi, a ja tego nie widziałam.

(opowiadanie Marianny Górskiej, 8 września 2001)

Etymologia ludowa nazwy *Gnaty* została zatem rozwinięta w trzy odrębne opowieści etymologiczne o następujących wykładniach semantycznych: ‘miejsce, w którym widoczne były kości (*gnaty*) płytko pogrzebanych żołnierzy poległych podczas wojen szwedzkich’, ‘miejsce, w którym rozsypał się jakiś grzesznik i zostały po nim tylko *gnaty*’, ‘miejsce, w którym wykopywano kości (*gnaty*), będące pozostałością dawnego cmentarza parafialnego,

przeniesionego później wraz z kościołem do Przytuł’. W świetle tych wykładni pseudoetymologicznych reinterpretacja nazwy *Gnaty* należy do grupy etymologii nienaukowych wywodzących etymologizowany toponim od słowa o tej samej formie, lecz o innym znaczeniu niż etymologia naukowa, a w ramach tej grupy do jej najliczniejszej podgrupy, obejmującej etymologie nienaukowe, według których pochodzi on od apelatywu, podczas gdy etymologia naukowa za jego podstawę uważa równobrzmiący antroponim. Obie etymologie: potoczna i naukowa, interpretują strukturę toponimu *Gnaty* jako formę liczby mnogiej podstawowego rzeczownika (*gnat* lub *Gnat*), i zaliczają go do nazw prymarnych.

W świetle etymologii ludowej nazwa miejscowa *Gnaty* – będąca według etymologii naukowej nazwą rodową – ze względu na wykładnię semantyczną ‘miejsce, w którym znaleziono gnaty ludzi pochowanych na tutejszym cmentarzu przykościelnym’ powinna być uznana za nazwę kulturową, a ze względu na wykładnię semantyczną ‘miejsce, w którym znajdowały się gnaty osób poległych w wojnach polsko-szwedzkich lub jakiegoś grzesznika’ – raczej za nazwę pamiątkową.

Wądołowo zob. (Koniecki-)Wądołowo

Wierciszewo⁶⁶, gm. Wizna

Toponim *Wierciszewo*, dawniej *Wirciszewo*, to nazwa dzierżawcza od imienia **Wircisz*, pochodzącego od któregoś z imion dwuczłonowych typu *Wirciżyr*, z pierwszym członem przejętym z czasownika *wiercić*, dawniej *wircić* (Zierhoffer 1957: 378; też Halicka 1976: 182, 201, Sędziak 2009: 182).

Z kolei zdaniem mieszkańców nazwa tej wsi pochodzi

*od nazwiska **Wierciszewski***

(Liniewicz 2005: [29]; 2 osoby)

*Ponieważ był dziedzic i na jego cześć nazwali wieś, jego nazwisko brzmiało **Wierciszewski**.*

(odpowiedź na ankietę, Technikum Mechaniczne w Łomży)

Istnieje też bardziej rozbudowana wersja tej pseudoetymologii, przedstawiająca założyciela osady jako hrabiego i podająca wybrane okoliczności założenia wsi, por.:

*Dawno temu przez rzekę Biebrzę przepływali flisacy, wtedy na naszych terenach nie było jeszcze żadnych osad, pewnego dnia płynął tędy hrabia (?) **Wierciszewski**, któremu te tereny bardzo się spodobaly i postanowił założyć tam osadę, od jego nazwiska powstało *Wierciszewo*.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

⁶⁶ Podstawą opracowania etymologii potocznej toponimu *Wierciszewo* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2012a.

Wierciszewianie sądzą, że nazwa ich wsi jest motywowana przez nazwisko *Wierciszewski*, podczas gdy historycznie to nazwisko *Wierciszewski* powstało od nazwy *Wierciszewo*. Etymologie tego typu tworzą w obrębie grupy etymologii potocznych wywodzących reetymologizowany toponim od słowa należącego do tej samej rodziny słowotwórczej, do której należy też wyraz podstawowy dla tego toponimu w świetle przynajmniej jednej z jego etymologii naukowych, podgrupę pseudoetymologii ustalających odwrotny kierunek motywacji niż badania onomastów.

Pod względem strukturalnym toponim *Wierciszewo* byłby nazwą sekundarną, utworzoną od podstawowego nazwiska paradygmatycznym formantem rzeczownikowym rodzaju nijakiego z towarzyszącym zmianie fleksyjnej ucięciem tematycznego segmentu *-ski*. Również wykładnia semantyczna etymologii ludowej: ‘miejsowość założona przez Wierciszewskiego’ kazałaby zaliczyć tę nazwę – tak jak w wypadku wykładni semantycznej etymologii historycznej: ‘miejsowość założona przez Wierciszę’ – do nazw dzierżawczych. Nawet bardziej rozbudowany wariant tej pseudoetymologii, podający pewne szczegóły związane z założeniem wsi, nie zawiera informacji o wydarzeniu, które kazałoby włączyć ten toponim do nazw pamiątkowych.

Wilamowo, gm. Przytuły

Toponim *Wilamowo* stanowi nazwę dzierżawczą utworzoną sufiksem *-owo* od imienia *Wilam*, będącego wariantem fonetycznym imienia *Wilhelm* (Halicka 1956: 183).

Historię powstania Wilamowa i naukową genezę jego nazwy znają też niektórzy mieszkańcy wsi, por.:

Od imienia właściciela Wilama z Mamina, który w 1417 r. otrzymał od księcia Janusza I 30 włók ziemi.

(Liniewicz 2005: [27]; 4 osoby)

Natomiast według etymologii potocznej podstawą motywacyjną tej nazwy miejscowej jest nazwisko *Wilamowski*, por.:

*Nazwa pochodzi od założyciela miejscowości, który utworzył dwór w miejscowości, nadając nazwę od swego nazwiska (**Wilamowski**)*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Gdyby zastosować do tego objaśnienia klasyfikację onomastyczną, toponim *Wilamowo* byłby nazwą dzierżawczą, utworzoną od nazwiska *Wilamowski* paradygmatycznym formantem rzeczownikowym rodzaju nijakiego z towarzyszącą mu dezintegracją tematu fleksyjnego nazwiska o segment *-ski*. Opisana etymologia synchroniczna reprezentuje ten podtyp etymologii nienaukowych, które wyprowadzają reetymologizowany toponim od wyrazu powiązanego genetycznie z jego faktyczną podstawą nominacyjną, przy

czym obie podstawy: pierwotna (*Wilam*) i wtórna (*Wilamowski*), należą do rodziny imienia *Wilhelm*. Rzeczywisty kierunek pochodności jest jednak odwrotny niż kierunek zaproponowany przez potocznych reinterpretatorów: to nazwisko *Wilamowski* pochodzi od nazwy *Wilamowo*.

Witynie⁶⁷, gm. Jedwabne

Onomaści objaśniają toponim *Witynie* jako nazwę rodową od nazwy osobowej *Witynia*, będącej jednocześnie nazwą herbu, tę zaś wyprowadzają od imion z członem *Wito-* (Zierhoffer 1957: 380, Halicka 1976: 184, Sędziak 2009: 184). Z badań historyków wynika, że wieś powstała w 1422 r., gdy książę Janusz nadał Mikłaszowi z Pruszczyzna w ziemi wyszogrodzkiej 40 włók zwanych Witynie nad rzeczką Witynia (Brodzicki 1994: 249).

Zdaniem mieszkańców nazwa wsi została utworzona od nazwy rzecznej *Witynia*, por.:

Nazwa miejscowości pochodzi od nazwy strugi, która przepływa przez wieś. Ta struga to Witynia.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Na podstawie wykładni semantycznej ‘miejscowość leżąca nad Witynią’ toponim ten – inaczej niż w wypadku hipotez onomastycznych – trzeba by włączyć do nazw topograficznych przeniesionych. Z kolei ze względu na stosunek wtórnej podstawy nominacyjnej tej nazwy miejscowej (tu: hydronimu *Witynia*) do jego pierwotnej podstawy nominacyjnej (tu: antroponimu *Witynia*) analizowana etymologia potoczna należałaby do pseudoetymologii wywodzących reetymologizowany toponim od wyrazu o tej samej formie co jego faktyczny wyraz podstawowy, ale pełniący inną funkcję.

Wizna⁶⁸, gm. Wizna

Wizna, leżąca nad Narwią w pobliżu ujścia do niej Biebrzy, będąca dziś wsią gminną w powiecie łomżyńskim województwa podlaskiego, to niegdyś „ośrodek kasztelanii i centrum administracyjne ziemi wiskiej, wcześniej wymienione w tytularze książąt mazowieckich, miasto książęce, od 1526 r. królewskie, zdegradowane do roli osady wiejskiej po upadku Powstania Styczniowego, w pewnym okresie nawet nie siedziba władz gminnych” (Brodzicki 1994: 5). Już przed powstaniem miasta na wyniosłym brzegu skarpy nadnarwiańskiej znajdował się gród, a pierwsza wzmianka o Wiźnie jest jeszcze wcześniejsza, nazwa ta bowiem „zachowała się w rzekomym dokumencie Bolesława Śmiałego dla klasztoru benedyktynów w Mogilnie, opatrzonym datą 1065 r., w którym wspomina się o nadaniu

⁶⁷ Podstawą opracowania etymologii potocznej toponimu *Witynie* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2015a.

⁶⁸ Podstawą opracowania etymologii potocznych toponimu *Wizna* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2012a.

zakonnikom dochodów z przewozu w Wiźnie przez Narew” (Wędzki 1980: 509–510). Wizna weszła zatem na karty historii „jako miejsce przeprawowe przynoszące wymierne dochody mytnicze, zapewne jedne z najważniejszych na Mazowszu” (Brodzicki 1994: 19), przy czym „przeprawa mogła odbywać się różnymi sposobami – przewóz czółnem, przejazd brodem przez moszczone kamieniami koryto rzeki lub przejazd przez most” (Brodzicki 1994: 20).

Nazwa *Wizna* nie ma dotąd pewnej etymologii naukowej, zwłaszcza że nie przesądzono, co było pierwotnie jej desygnatem. Zdaniem Z. Babika „może była to późniejsza rzeka Wiźnica, może rozległe błota u zbiegu dwu rzek” (Babik 2001: 318). J. Staszewski podaje, że *Wizna* to „n. rzeczna występująca także często i na Rusi” (Staszewski 1959: 344).

K. Zierhoffer w *Nazwach miejscowych północnego Mazowsza* uznaje tę nazwę za niejasną (Zierhoffer 1957: 380). Na ogół przypisuje się jej pochodzenie niesłowiańskie, zwłaszcza bałtyckie. Najczęściej bywa zestawiana z pruskim rzeczownikiem *wizene* ‘trawa’, zamieszczonym przez Aleksandra Brücknera w jego *Słowniku etymologicznym języka polskiego* s.v. *wisz* ‘sitowie’ (Brückner 1974: 625). Taką hipotezę podają m.in.: I. Halicka w *Nazwach miejscowych środkowej i zachodniej Białostoczczyzny*, por.: „n. niejasna, być może top., por. prus. *wizene* ‘trawa’” (Halicka 1978: 77); K. Rymut w *Nazwach miast Polski*, por.: „pochodzenie nazwy nie jest jasne. Być może, iż utworzona została od staropruskiego *wizene* «trawa»” (Rymut 1987: 265); a także S. Rospond w *Słowniku etymologicznym miast i gmin PRL*, por.: „Identyczna n. m. *Wizna* leży w dawnym pow. słuckim (*Wizna* 1145 r.) i obie są prawdopodobnie pochodzenia bałt.; por. stprus. *wizene* = ‘trawa’. Spolszczenie jednak nastąpiło bardzo dawno” (Rospond 1984: 429). Z. Babik, zauważając, że „w niektórych publikacjach spotykamy zestawienie ze stprus. <*wizene*> ‘rozmaryn’”, sądzi jednak, że: „wyraz ten, obcy innym językom bałtyckim, o brzmieniu wysoce niepewnym, może być podejrzewany o zapożyczenie z niem. *Wiese(n)* ‘łąka’. Wykluczałoby to – ze względu na chronologię przekazów pisanych nazwy – możliwość łączenia z toponimem” (Babik 2001: 318).

Jan Safarewicz w *Słowniku starożytności słowiańskich*, również będący zdania, że to nazwa niejasna, prawdopodobnie staropruska, zestawia ją z litewskimi nazwami wodnymi i miejscowymi z rdzeniem *Vyž-*, a ponadto z nazwą wsi *Wisne* w dawnym powiecie braniewskim (Safarewicz 1980: 509). Według Z. Babika etymologię tę „można potraktować jako jedną z możliwych, jednak ze względu na możliwość dodania -(*)*na* dopiero na gruncie polskim i wynikający z niego nikły skład fonetyczny podstawy nie możemy wykluczyć i innych” (Babik 2001: 318).

Warto jeszcze przypomnieć hipotezę Jana Rozwadowskiego na temat pochodzenia nazwy rzecznej *Wiźnica*, dla której przyjął on pierwotne brzmienie *Wisznica*. W *Studiach nad nazwami wód słowiańskich* badacz ten postulował obecność w hydronimie *Wiźnica* tego samego rdzenia co w apelatynie *wiśnia* (ze względu na związek drzewa wiśni z lepką ciecżą), ale w postaci przejętej przez język litewski: *wyšne* lub *vyzna* (Rozwadowski 1948: 272).

Toponim *Wizna* ma aż pięć różnych etymologii potocznych, wywodzących go od czterech różnych wyrazów niepowiązanych ze sobą etymologicznie.

Pierwsza z tych pseudoetymologii, propagowana przez Zygmunta Glogera, rekonstruuje *Wiznę* jako *wyżynę* lub *wyżnię* ‘wyżynę’, o czym autor pisze ogólnie w hasle *Nazwy wsi i miast* zamieszczonym w jego *Encyklopedii staropolskiej*, por.:

Do piątej i ostatniej grupy nazw wiosek zaliczyć trzeba wszystkie, pochodzące od położenia topograficznego, od rzek, gór, lasów, drzew, błot, pól, kamieni, rodzaju ziemi, wreszcie wyników pracy ludzkiej. Mamy więc rozmaite: skały, góry, górki, podgórze, zagórze, chełmy (Wizna, pochodzi od wyżyny, na której leży to miasteczko).

(Gloger 1989: 262)

Szczegółowo Gloger prezentuje tę koncepcję w książce *Dolinami rzek*, opisującej jego podróż m.in. Biebrzą, por.:

Za doby Piastów, Mazowszanie tutejsi, granicząc z dziewiczymi puszciami Podlasia, w których tylko dziki zwierz miał swoje legowiska lub Jadźwing łupieżca podkradał się z północy, zabezpieczali swoją ziemię budowaniem warownych zamków, czyli „grodów”, po których dotąd pozostały potężne usypiska. Główne z nich, jakby stolica tych ziem, znajduje się przy miasteczku Wiźnie, na panującej nad Narwią „wyżynie” czyli „wyżni”, od której i nazwa tego grodu (Wizna) wzięła początek.

(Gloger 1903: 216)

Podobnie genezę nazwy *Wizna* reinterpretuje w książce *3 tysiące lat Państwa Polskiego* Tadeusz Miller, którego zdaniem wyrazem podstawowym dla tego toponimu jest niepoświadczony w słownikach rzeczownik *wyżna* ‘wyniosłość’, por.:

Wizna, Wyzna – n. pol. [mazurzenie]. Wyżna, wyniosłość położona nad Narwią. Gród.

(Miller 2000)

Ze względu na stosunek wtórnej podstawy motywacyjnej (tu: *wyżyna*, *wyżna* lub *wyżnia*) do rzeczywistej podstawy motywacyjnej (niezależnie od tego, czy było nią stpr. *wizene*, czy lit. *Vyž-*) pseudoetymologia ta należy do tej grupy etymologii nienaukowych, według których wtórna podstawa reetymologizowanego toponimu nie pozostaje w związku genetycznym z jego rzeczywistą podstawą motywacyjną, a w ramach tej grupy do tej ich podgrupy, którą tworzą pseudoetymologie objaśniające reetymologizowaną nazwę na gruncie innego języka niż etymologia naukowa. Podczas gdy onomaści wahają się, czy zaliczyć ten toponim do nazw prymarnych, czy do sekundarnych (z przyrostkiem *-na*), opisana etymologia potoczna przedstawia go jednoznacznie jako nazwę prymarną: *wyżynę* lub zniekształconą

fonetycznie *wyżnę* albo *wyźnię*. Natomiast wtórna wykładnia semantyczna ‘miejscoowość położona na *wyźni* lub *wyźni*, czyli *wyżynie*’ każe zaliczyć ten toponim do nazw topograficznych, tak samo jak w wypadku etymologii naukowej.

W świetle dwu kolejnych znanych mi etymologii ludowych nazwy *Wizna* jej podstawę motywacyjną stanowić ma rozkaznik *wyznaj*, odnoszący się bądź do win, bądź do wiary chrześcijańskiej. Pierwsza z tych koncepcji wydaje się lepiej rozpowszechniona wśród mieszkańców *Wizny*, gdyż – jak podaje raport Tomasza Liniewicza – na pytanie „Czy zna Pan/Pani pochodzenie nazwy swojej miejscowości?” (zadane w ramach projektu edukacyjnego pn. „Każde miejsce opowiada swoją historię – partnerstwo sektora samorządowego i pozarządowego na rzecz zrównoważonego rozwoju regionalnego”) taką wersję zna 11 osób, por.:

dawniej w Wiźnie był sąd w którym wyznawano winy, z tąd [tak!] pierwsza nazwa „Wyznaj”, później Wizna, było to również miejsce kaźni – szubienica

(Liniewicz 2005: [29]; 11 osób)

Podobnie opisywali genezę tego toponimu uczniowie II Liceum Ogólnokształcącego im. Marii Konopnickiej w Łomży, którzy pochodzą z *Wizny*, por.:

Wizna – pochodzi od słowa „Wyznaj”, które mówiono do winowajcy przed wykonaniem wyroku śmierci (prawdopodobnie śmierć na szubienicy)

(odpowiedź na ankietę, II LO W Łomży)

Nazwa pochodzi od słowa „wyznaj” związanego z wyznawaniem swoich grzechów przed śmiercią.

(odpowiedź na ankietę, II LO W Łomży)

Słyszałam dwie teorie:

Pierwszą opowiadała pani na historii w podstawówce. Brzmiała ona następująco: W średniowieczu wieszano ludzi za różne przestępstwa. Mieli oni szansę wyznać prawdę. Ich oprawcy mówili do nich „wyznaj”, aby powiedzieli prawdę. I tak jakoś od tego. [...]

(odpowiedź na ankietę, II LO W Łomży)

O wyprowadzaniu nazwy *Wizna* od aktu wyznania wiary chrześcijańskiej, który łączono z (niepotwierdzonym w źródłach) pobytem w tym miejscu św. Brunona z Kwerfurtu, wspomina natomiast Czesław Brodzicki w swojej monografii dziejów *Wizny* i ziemi wiskiej, por.:

*Warto w tym miejscu wrócić jeszcze do dwóch zapisów dotyczących początków *Wizny*. Prokurator (de) *Wizna* występuje na liście świadków w Płocku w czasach Bolesława Kędzierzawego, kończącej fałszyfikat mogileński z 1065 r. dla klasztoru w Mogilnie, na którym po raz pierwszy odnotowano przeprawę na rzece Narwi właśnie o takiej nazwie. Zapis wskazuje wyraźnie na rolę grodu wiskiego w połowie XII w. na ówczesnym Mazowszu. Drugi zapis wywodzi się z opisu wizyty dekanalnej z 1693 r., gdzie nazwę miejscowości *Wizna* łączono naiwnie ze słowem „wyznaj”, a to z kolei z pobytem w tym*

miejscu św. Brunona [ADP. Akta wizytacji dekanalnych nr 47, s. 245], co jest skądinąd prawdopodobne.

(Brodzicki 1994: 41)

Ze względu na stosunek rzekomej podstawy motywacyjnej reetymologizowanego toponimu (tu: rozkaźnika *wyznaj*) do jego rzeczywistej podstawy motywacyjnej (tu: stpr. *wizene* lub lit. *Vyž-*) obie przytoczone wyżej etymologie potoczne należą do pseudoetymologii, które rolę podstawy motywacyjnej przypisują wyrazowi niepowiązanemu etymologicznie z rzeczywistą podstawą motywacyjną danego toponimu, w dodatku pochodzącemu z innego języka (tu: polskiego) niż rzeczywista podstawa (tu: bałtycka). Natomiast na podstawie kryterium strukturalnego należałoby chyba reetymologizowany toponim zaliczyć do nazw prymarnych, powstałych jednak w dość niezwykły sposób: w wyniku urzeczownikowienia rozkaźnika; można by go zatem traktować również jako derywat paradygmatyczny. Wtórna wykładnia semantyczna ‘miejscość, w której sądy nakazywały skazańcowi: *wyznaj (winy)*’ pozwala na włączenie tego toponimu do nazw kulturowych, a wtórna wykładnia semantyczna ‘miejscość, w której św. Bruno z Kwerfurtu nakazywał poganom: *wyznaj (wiarę)*’ – do nazw pamiątkowych.

Czwarta znana mi etymologia ludowa nazwy *Wizna* uznaje ten toponim za fragment rzeczownika *ojcowizna*, por.:

Słyszałam dwie teorie: [...]

*2 historię opowiedział mi wujek, który stwierdził, że pochodzi ona od tego, że dawniej było tam dużo pól, które nazywano **ojcowizną**, bo były przekazywane z pokolenia w pokolenie. ~~Końcówkę~~ Została *Wizna*.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

W świetle tej pseudoetymologii analizowany toponim również – jak w wypadku poprzednio omawianych etymologii potocznych – pochodzi od wyrazu niezwiązanego etymologicznie z jego pierwotną podstawą motywacyjną i wywodzącego się z innego niż ta podstawa języka. Pod względem strukturalnym stanowiłby on rezultat derywacji alternacyjnej dezintegralnej (z ucięciem nagłosowego segmentu *ojco-*), a na podstawie wtórnej wykładni semantycznej ‘ojcowizna’ należałoby go zaliczyć do nazw kulturowych.

Z kolei według piątej etymologii skojarzeniowej, do której dotarłam, nazwa miejscowa *Wizna* pochodzi od (niepotwierzonego w źródłach) nazwiska *Giźnidski*, por.:

*nazwa pochodzi od nazwiska pierwszego założyciela – **Giźnidskiego**. W przeciągu wieków *Gizna* przemieniła się w *Wiznę*.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Gdyby przyjąć tę propozycję interpretacyjną genezy toponimu *Wizna*, byłby on nazwą dzierżawczą, utworzoną paradygmatycznym formantem rzeczownikowym rodzaju żeńskiego z towarzyszącą mu dezintegracją tematu fleksyjnego nazwiska o człon *-idski* i obocznościami:

nagłosową *g' : w'* oraz wygłosowymi *ź : z* i *ń : n*, przy czym oboczność w nagłosie miałyby wybitnie nietypowy charakter zarówno ze względu na pozycję w wyrazie, jak i rodzaj alternujących głosek. Prezentowana pseudoetymologia należy do tych etymologii nienaukowych, w których wtórna podstawa motywacyjna (tu: nazwisko *Giźnidski*) i faktyczna podstawa motywacyjna (stpr. *wizene* ‘trawa’ lub lit. *Vyž-*) nie są ze sobą spokrewnione.

Wszebory zob. (Karwowo-)Wszebory

Wszerecz, gm. Śniadowo

Toponim *Wszerecz* równy jest nazwie rzeczki *Wszerecz*, będącej prawym dopływem rzeki *Ruż*, która wpada do *Narwi* (Halicka 1978: 78, 104). Jest to zatem nazwa ponowiona, topograficzna. Z kolei hydronim *Wszerecz* stanowi prawdopodobnie nazwę komponowaną, zawierającą rdzenie *wsz-* i *rzek-//rzecz-*.

Mieszkańcy tej miejscowości sądzą natomiast, że już jej nazwa, a nie dopiero będąca jej podstawą nazwa rzeczna, ma charakter złożenia, por.:

Od wszystkich rzeczy

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Urodziłem się w Łomży. Mieszkam we Wszereczy – wszerecz rzecz.

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

W świetle przytoczonych objaśnień toponim *Wszerecz* pochodzi od zaimka wszechogarniającego *wszerech//wszystek* oraz rzeczownika *rzecz*, stanowi więc złożenie utworzone interfiksem *-e-*, ewentualnie z towarzyszącą mu dezintegracją tematu fleksyjnego zaimka *wszystek* o segment *-ystek*. Wtórna wykładnia semantyczna tego złożenia jest jednak niejasna. Opisana pseudoetymologia należy do tych etymologii nienaukowych, które w roli wyrazu podstawowego dla reetymologizowanego toponimu obsadzają wyrazy (tu: zaimek *wszerech//wszystek* i rzeczownik *rzecz*) spokrewnione z faktyczną podstawą nominacyjną (tu: hydronimem *Wszerecz*).

Wygoda, gm. Łomża

Toponimu *Wygoda* nie notują monografie onomastyczne rejestrujące nazwy powiatu łomżyńskiego (Zierhoffer 1957, Halicka 1978, Sędziak 2009). Zapewne jednak nazwa wsi – jak inne toponimy o tym brzmieniu – kontynuuje dawną nazwę karczmy.

Według jednego z objaśnień poczynionych przez mieszkańców nazwa miejscowa *Wygoda* pochodzi od rzeczownika *wygoda* ‘komfort’, a jej wtórna wykładnia semantyczna ma postać ‘miejscowość, która zapewnia mieszkańcom wygodę, czyli komfort’, por.:

Od wyrazu „wygoda” – stanu komfortu. Każdemu w tej miejscowości jest dobrze, dobrze im się żyje, wszystko jest pod dostatkiem.

(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)

Podana etymologia skojarzeniowa należy do tych etymologii nienaukowych, które wywodzą reetymologizowany toponim od tego samego wyrazu co etymologia naukowa, ale w innym znaczeniu: pierwotna podstawa motywacyjna jest nazwą własną, a wtórna – apelatywem. W świetle tej pseudoetymologii nazwa miejscowa *Wygoda* stanowi pod względem semantycznym nazwę kulturową, a pod względem formalnym – nazwę prymarną.

Inne tłumaczenie genezy tego toponimu wiąże go z przysłówkiem *wygodnie* i nadaje mu wtórną wykładnię semantyczną ‘miejscowość, której mieszkańcom mieszka się wygodnie, przede wszystkim ze względu na jej położenie’, por.:

*Moim zdaniem ta nazwa pochodzi od słowa **wygodnie**. Nazwano ją tak dlatego, że jest położona w całkiem dogodnym miejscu, między dwoma miastami. Jest bardzo malownicza i bardzo wygodnie w niej mieszkać.*

(odpowiedź na ankietę, I LO w Łomży)

Porównanie etymologii asocjacyjnej tego toponimu z jego etymologią naukową pozwala zaliczyć tę pierwszą do etymologii nienaukowych, według których wtórna podstawa motywacyjna reetymologizowanego toponimu (tu: przysłówek *wygodnie*) należy do tej samej rodziny słowotwórczej co faktyczna podstawa motywacyjna (tu: nazwa karczmy *Wygoda*). Na podstawie przytoczonej wykładni pseudoetymologicznej nazwę miejscową *Wygoda* można zaklasyfikować do nazw kulturowych, a pod względem formalnym stanowi ona formację słowotwórczą utworzoną formantem paradygmatyczno-dezintegralnym, polegającym na nadaniu temu toponimowi paradygmatu rzeczownikowego i ucięciu segmentu *-nie*.

Wypychy zob. (Modzele-)Wypychy

Zagroby, gm. Śniadowo

Toponim *Zagroby* stanowi nazwę rodową powstałą od nazwy osobowej *Zagroba*, będącej jednocześnie nazwą herbu (Zierhoffer 1957: 389, Halicka 1976: 191–192, Sędziak 2009: 189).

Podobnie objaśniają pochodzenie nazwy wsi jej mieszkańcy, por.:

*Nazwa pochodzi od właściciela ziemskiego – **Zagroby**.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Według przytoczonej etymologii potocznej nazwa miejscowa *Zagroby* jest zatem – tak jak w świetle etymologii naukowej – nazwą rodową prymarną o formie liczby mnogiej, utworzoną od antroponimu *Zagroba*. Opisana pseudoetymologia należy do tych etymologii

nienaukowych, które wywodzą reetymologizowany toponim od tego samego wyrazu co etymologia naukowa, ale różni się od etymologii naukowej informacjami na temat założyciela wsi, który został dodatkowo scharakteryzowany jako *właściciel ziemski* ‘właściciel dużego obszaru ziemi, przeznaczony na cele rolnicze’ (wsjp.pl).

Zalesie, gm. Śniadowo

Toponim *Zalesie* jest nazwą topograficzną utworzoną od wyrażenia przyimkowego *za lasem* dawnym sufiksem *-*bje* (Zierhoffer 1957: 390–391, Halicka 1978: 82), a z synchronicznego punktu widzenia formantem paradygmatycznym włączającym nowo powstały wyraz do paradygmatu rzeczownikowego rodzaju nijakiego, z towarzyszącymi mu alternacjami *a : e i s : ś*.

Również niektórzy mieszkańcy wsi wywodzą jej nazwę od wyrażenia przyimkowego *za lasem*, por.:

Zalesie bo za lasem

(odpowiedź na ankietę, Technikum Mechaniczne w Łomży)

Jednak zdaniem innych pseudoetymologów toponim ten pochodzi

od nazwiska Zaleski

(informacja od Tadeusza Górskiego)

Gdyby przyjąć tę interpretację, nazwa miejscowa *Zalesie* musiałaby być od strony semantycznej nazwą dzierżawczą, a od strony formalnej derywatem paradygmatycznym włączającym nowo powstały wyraz do paradygmatu rzeczownikowego rodzaju nijakiego z towarzyszącą mu dezintegracją tematu fleksyjnego podstawowego nazwiska o segment *-ki* i obocznością jakościową *s : ś*. Opisywana pseudoetymologia reprezentuje ten podtyp etymologii nienaukowych, które wyprowadzają reetymologizowany toponim od wyrazu (tu: nazwiska *Zaleski*) spokrewnionego z faktycznym wyrazem podstawowym (tu: wyrażeniem *za lasem*), ale w rzeczywistości kierunek pochodności jest odwrotny od przyjętego przez reinterpretatorów: to nazwisko *Zaleski* zostało utworzone od toponimu *Zalesie*.

Zanklewo⁶⁹, gm. Wizna

Nazwa *Zanklewo*, w przeszłości *Żanklewo* (Brodzicki 2000: 16) i *Zajęklewo* (Brodzicki 1994: 251), nie została uwzględniona w monografiach toponomastycznych (Zierhoffer 1957; Halicka 1976, 1978), mimo stosunkowo wczesnych zapisów źródłowych, mianowicie z 1471 r. w postaci *Zaienklewo* dla lasu i z 1473 r. w postaci *Zajenklewo* dla wsi (Brodzicki 1994: 251).

⁶⁹ Podstawą opracowania etymologii potocznych toponimów *Zanklewo* jest artykuł: Rogowska-Cybulska 2012a.

Toponim ten ma co najmniej dwie różne etymologie potoczne. Jedna z nich, zapewne nawiązująca do wczesnośredniowiecznych początków pobliskiej Wizny i Samborów, kreuje obraz zamierzchłej przeszłości plemiennej również dla Zanklewa, podając, że

*na tych terenach zamieszkiwały dwa plemiona **Zan** i **Klewo***

(Liniewicz 2005: [29]; 2 osoby)

U podłoża tej pseudoetymologii leży mechaniczny podział współczesnej formy nazwy wsi na granicy sylab na dwie części: *Zan* i *Klewo*, oraz przypisanie tym segmentom funkcji starych nazw etnicznych. Sztuczność tego podziału powoduje, że mimo braku dla tego toponimu etymologii naukowej można bez żadnej wątpliwości zaliczyć tę pseudoetymologię do etymologii nienaukowych wybierających na podstawie motywacyjną wyrazy niepowiązane genetycznie z rzeczywistą podstawą motywacyjną reetymologizowanego toponimu. Pod względem strukturalnym toponim *Zanklewo* stanowiłby nazwę komponowaną, ściślej: zrost. Natomiast na podstawie wykładni semantycznej ‘miejscowość leżąca na terenie zamieszkiwanym przez plemiona *Zan* i *Klewo*’ trzeba by go zaliczyć do nazw etnicznych.

Druga etymologia ludowa toponimu *Zanklewo* wywodzi go

*od imienia żyda **Zankiela***

(Liniewicz 2005: [29]; 2 osoby)

W świetle tej pseudoetymologii byłaby to nazwa sekundarna, utworzona od podstawowego antroponimu przyrostkiem *-ewo*, a na podstawie wykładni semantycznej ‘miejscowość żyda *Zankiela*’ trzeba by ją chyba włączyć do nazw dzierżawczych, do których zapewne należy również w rzeczywistości.

Zbójna, gm. Zbójna

Toponim *Zbójna* ma dwie etymologie naukowe. Zdaniem I. Halickiej jest to „n. kult. – nazwa mająca związek z działalnością człowieka, z jego kulturą społeczną” (Halicka 1978: 99), „nazwa przymiotnikowa pochodna” (Halicka 1978: 106), która została utworzona od rzeczownika *zbój(nik)*, ale autorka nie próbuje zrekonstruować istoty związku nazwy *Zbójna* z tym wyrazem pospolitym. Z kolei S. Rospond, pisząc o toponimach *Zbójna* i *Zbójno*, sądzi, że „nie należy wyprowadzać tychże n. kult. od *zbója*-rabusia czy rabunku, lecz stosownie do takich n. m. jako *Zboiska* czy wyrazu *boisko* = ‘klepisko w stodole’ trzeba połączyć z czasownikiem *bić*, *ubity* (po prostu ‘miejsce ubite, z uklepaną ziemią’, też wyrównaną, gdyż przygotowaną do osiedlenia)” (Rospond 1984: 451).

Toponim *Zbójna* ma również cztery różne etymologie potoczne.

Jedna z nich została utrwalona m.in. w *Legendzie o powstaniu Zbójnej*, zawartej w *Legendach i podaniach Kurpiów* (2008: 50–53)⁷⁰. W konkluzji tego tekstu czytamy:

*A miejsce, gdzie **zbójnicy** ukrywali swoje lupy, do dziś nosi nazwę Zbójnej.*

(Legendy i podania Kurpiów 2008: 53)

W świetle tej legendy wykładnia semantyczna etymologii potocznej nazwy miejscowej *Zbójna* ma zatem postać ‘miejsce, w którym zbójnicy ukryli skarb’.

Podobną, choć odmienną w szczegółach motywację nadania tej miejscowości nazwy *Zbójna* opisuje *Podanie o powstaniu wsi Zbójna*, zamieszczone w Internecie na portalu Interklasa, por.:

Dawno, dawno temu, w nieprzebranych gęstwinach puszczy, była cicha i spokojna miejscowość. Nie miała ona nazwy, lecz wszyscy się nad nią zastanawiali.

Pewnego słonecznego poranka przez wieś przejeżdżali kupcy. Nikt nie wiedział, że za miejscowością czają się zbójcy. Kupcy jechali więc nieświadomi niebezpieczeństwa, gdy nagle zza krzaków wyskoczyła banda zbójców. Okradli oni wszystkich, ponieważ nikt nie mógł sobie z nimi dać rady.

Zbójcy byli szczęśliwi, że są tak bogaci. Po sytej uczcie jeden z nich położył się i zasnął. Nagle obudził go jakiś błysk. Gdy otworzył oczy, zobaczył przed sobą postać z długą siwą brodą, ubraną w białe szaty. Postać przemówiła do niego:

„Musisz zaprzestać już kradzieży. Nawróć się i zostań chrześcijaninem. Jeśli tego nie zrobisz – spotka cię kara”.

Ta sama postać ukazywała się też reszcie rozbójników. Wszyscy w nią uwierzyli i zeszli ze złej drogi. Tylko jeden z nich, któremu postać ukazała się ostatnia, nie przestał rabować. Postać ukazywała mu się jeszcze kilka razy. Lecz to nie skutkowało. Za ostatnim razem postać powiedziała mu:

*„Nie posłuchałeś mnie. Ale ściągnąłeś klątwę nie tylko na siebie, ale też na swoje dzieci, które nigdy nie zazną szczęścia i będą zmuszone, tak jak ty, kraść i rabować. A żebyś ty nigdy o swojej niewierze nie zapomniał, z twojego imienia, **Zbójju**, miejsce to od dziś zwać się będzie Zbójną”.*

Tak oto powstała nazwa tejże wsi. Lecz nad Zbójną nie ciąży już klątwa, ponieważ potomkowie zbója już dawno wymarli. Zostali więc na tej ziemi tylko ludzie dobrzy i wierni panu Bogu.

(Legenda o powstaniu wsi Zbójna,

http://www.interklasa.pl/porta1/dokumenty/r115/_private/podania_ludowe.htm [data dostępu 15.11.2015])

W świetle tego podania toponim *Zbójna* ma zatem wykładnię semantyczną ‘miejsce, w której zbójcy okradli kupców, ale wszyscy, z wyjątkiem jednego, potem się nawrócili’.

Najbardziej popularna jest wśród mieszkańców *Zbójnej* wykładnia semantyczna ‘osada, w której lub w pobliżu której mieszkali zbójcy//zbójnicy’, w świetle której nazwę wsi utworzono od słowa *zbój* lub *zbójnik*, por.:

*[...] natomiast osoby starsze urodzone i wychowane na tym terenie twierdzą, iż nazwa **Zbójna** powstała od zbójów, którzy grasowali na górze Dębnickiej i napadali na ludzi jeżdżących do miasta na zakupy.*

⁷⁰ „Opowieść nadesłana na konkurs przez Stanisławę Suszyńską z Augustowa” (*Legendy i podania Kurpiów* 2008: 199).

(Halicka, Pędich, Rybaczuk 2010: 66)

*Niedaleko jest góra, na której kiedyś mieszkali **zbóje**, ale nie jestem pewna.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Bo w lesie mieszkali **zbóje** od nich wzięła się nazwa.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Nazwa pochodzi wg. [tak!] legendy od mieszkających na tym terenie **zbójników**.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Nieopodal tej miejscowości jest duża góra, na której było wielu **zbójników**.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Od **zbójników**, którzy zamieszkiwali te tereny*

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

*Nazwa została być może nadana od mieszkańców w niej kiedyś żyjących, oznacza prawdopodobnie (kiedyś) ziemię **zbójców***

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

Tę samą treść wyraża wykładnia ‘miejsce, gdzie była kryjówka//osada zbójcka’, na podstawie której toponim *Zbójna* należałoby wyprowadzać od przymiotnika *zbójcki*, por.:

*Zbójna – z tego, co słyszałam, nazwa ta wzięła się stąd, że kiedyś była, tu kryjówka **zbójcka***

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Zbójna – podobno kiedyś była tu kryjówka **zbójcka***

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

*Legenda głosi, iż nazwa ta wywodzi się od osady **zbójckiej**, znajdującej się na tamtejszych terenach.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Inna wtórna wykładnia semantyczna toponimu *Zbójna* to ‘osada założona przez przejeżdżających tamtędy *zbójników*’, por.:

*Nazwa ta została utworzona przez **zbójników**, którzy przejeżdżali przez tą miejscowość i ją utworzyli.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Kolejnej wykładni pseudoetymologicznej toponimu *Zbójna* nadano postać: ‘miejsowość, którą często okradali przejeżdżający tamtędy *zbóje*’, por.:

*Pochodzę z miejscowości *Zbójna*. Najprawdopodobniej nazwa ta pochodzi od dwóch ludzi, którzy było **zbójami**. Pewnego dnia przejeżdżali przez te okolice i obrabowali miejscowość, byli często i tak nazwano to miejsce.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Według innej – nieco przewrotnej w świetle stereotypów etnicznych – wersji podania etymologicznego przez wieś przejeżdżali nie *zbójnicy*, lecz Cyganie, a na miano *zbójników*

zasłużyli mieszkańcy wsi, którzy na tych Cyganów napadli; autorzy legendy włożyli w usta napadniętych oskarżycielski okrzyk *Zbójnicy!* i to od niego ma pochodzić nazwa *Zbójna*, por.:

*Przez wioskę przejeżdżali wozem cyganie [tak] i gdy byli w środku wioski, chłopci napadli na cygan [tak!] a ci wołali **zbójnicy**. Od tam tego [tak!] momentu nazwana została Zbójna.*

(odpowiedź na ankietę, III LO w Łomży)

Nazwa miejscowa *Zbójna* ma również fantazyjną wykładnię semantyczną ‘osada założona w miejscu, w którym pustelnica opatrzyła rannych zbójów’, por.:

Legenda o pustelniczce i zbójach

*Pustelnica żyła w tamtych okolicach i pewnego dnia napotkała się na rannych **zbójów**. Pomogła im, a później poprosiła okolicznych mieszkańców o założenie wsi z nazwą – Zbójna.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

W świetle powyższej etymologii skojarzeniowej toponim *Zbójna* został utworzony przyrostkiem *-na* od rzeczownika *zbój*, *zbójca* lub *zbójnik*, ewentualnie od przymiotnika *zbójcecki*, w trzech ostatnich wypadkach z dezintegracją tematu fleksyjnego wyrazu podstawowego o segment *-ca*, *-nik* lub *-ecki*. W świetle wtórnych wykładni semantycznych ‘miejsce, w którym zbójnicy ukryli skarb’, ‘miejscowość, w której zbójcy okradli kupców, ale wszyscy, z wyjątkiem jednego, potem się nawrócili’, ‘osada założona w miejscu, w którym pustelnica opatrzyła rannych zbójów’, ‘miejscowość, którą często okradali przejeżdżający tamtędy zbójce’, ‘osada, w której lub w pobliżu której mieszkali zbójce//zbójnicy’, ‘osada założona przez przejeżdżających tamtędy zbójników’, ‘osada, której mieszkańcy napadli na przejeżdżających tamtędy Cyganów, na co napadnięci zareagowali oskarżycielskim okrzykiem *Zbójnicy!*’ *Zbójna* byłaby nazwą kulturową o charakterze pamiątkowym.

Opisana etymologia ludowa toponimu *Zbójna* odwołuje się do tej samej podstawy nominacyjnej co jedna z jego etymologii naukowych: *zbój(nik)*, ale pierwotna wykładnia semantyczna ‘miejscowość, mająca jakieś związki ze zbój(nik)ami’ jest znacznie mniej precyzyjna niż przytoczone wykładnie pseudoetymologiczne. Gdyby natomiast przyjąć etymologię naukową wiążącą toponim *Zbójna* z czasownikiem *zbić* ‘udeptać’, etymologia ludowa tej nazwy należałaby do tej podgrupy etymologii nienaukowych, które wywodzą reetymologizowany toponim od wyrazu z tego samego gniazda słowotwórczego, które reprezentuje pierwotna podstawa nominacyjna (tu: gniazda czasownika *bić*).

Według innej etymologii potocznej toponim *Zbójna* miał powstać od rzekomego etnonimu *Zbój* i oznaczać ‘osadę zamieszkałą przez plemię Zbójów’, por.:

*Nazwa ta pochodzi od starożytnego plemienia **Zbójów** panujących na tych ziemiach od zarania dziejów, aż po wsze czasy.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Przytoczona tu etymologia potoczna nazwy miejscowej *Zbójna* jako nazwy etnicznej różni się od jej etymologii naukowych w tym samym stopniu co etymologia ludowa wyprowadzająca ten toponim od apelatywu *zbój*.

Miejscowi reinterpretatorzy wyprowadzają też nazwę miejscową *Zbójna* od nazwy rzecznej *Zbójna*, por.:

*Nazwa wsi Zbójna pochodzi od nazwy rzeki **Zbójnej**, nad którą powstała osada, a następnie wieś.*

(www.naszakultura.pl/plik.php?id=34,
www.naszakultura.pl › ... › Gminny Ośrodek Kultury w Zbójnej › O nas)

W świetle tej pseudoetymologii toponim *Zbójna* byłby nazwą topograficzną prymarną, równą hydronimowi. Opisana etymologia synchroniczna należy do tych etymologii nienaukowych, które na wyraz podstawowy dla reetymologizowanego toponimu obierają słowo spokrewnione z faktyczną podstawą nominacyjną.

Również następna etymologia potoczna proponuje na podstawę nominacyjną dla nazwy miejscowej *Zbójna* hydronim, ale o postaci *Zbójenka*, por.:

*Bo przez puszcze [tak!] płynęła [tak!] rzeka **Zbójenka**.*

(odpowiedź na ankietę, II LO w Łomży)

Gdyby przyjąć to objaśnienie, toponim *Zbójna* miałby charakter topograficzny relacyjny i musiałby być utworzony na drodze derywacji alternacyjnej, a formantem byłoby ucięcie tematu fleksyjnego nazwy *Zbójenka* o głoski *-e-* i *-k-*. Analizowana pseudoetymologia należy do podgrupy etymologii nienaukowych wywodzących reetymologizowany toponim od słowa stanowiącego element tej samej rodziny słowotwórczej, której komponentem jest też wyraz podstawowy dla tego toponimu w świetle jego etymologii naukowej, ale ustalających odwrotny kierunek motywacji niż badania onomastów.

BIBLIOGRAFIA

- Anusiewicz J., 1995, *Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki*, Warszawa.
- Apresjan J., 1993, *Językoznawstwo teoretyczne, modele formalne języka i leksykografia systemowa*, [w:] *O definicjach i definiowaniu*, pod red. J. Bartmińskiego i R. Tokarskiego, Lublin, s. 9–33.
- Babicz J., 1974, *Teodor Waga – historyk, geograf i prawnik 1739–1801*, [w:] *Rodzina Wagów w kulturze polskiej*, praca zbiorowa pod red. W. Grębeckiej, Warszawa, s. 17–38.
- Babik Z., *Najstarsza warstwa nazewnictwa na ziemiach polskich*, Kraków 2001.
- Bagiński M., 2010, *Skąd nasz ród czyli historia wokół nas*, Łomża.
- Bańkowski A., 2000, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. 1 (A–K), t. 2 (L–P), Warszawa.
- Baudouin de Courtenay J., *Charakterystyka psychologiczna języka polskiego*, [w:] tegoż, *O języku polskim*, Warszawa 1984, s. 139–227.
- Boryś W., 2005, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa.
- Brodzicki C., 1994, *Początki osadnictwa Wizny i ziemi wiskiej na tle wydarzeń historycznych w tym regionie Polski (do 1529 roku)*, Warszawa.
- Brodzicki C., 1999, *Ziemia łomżyńska do 1529 roku*, Warszawa.
- Brodzicki C., 2000, *Wizna w latach 1529–2000*, Warszawa.
- Brodziuk J., Piechociński Z., 1979, *Łomża a.b.c...* [folder], Białystok.
- Brückner A., 1974 (1927), *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa.
- Brzozowska M., 2009: *Etymologia a konotacja słowa. Studia semantyczne*, Lublin.
- Bubak J., 1967, *Etymologia ludowa kilkunastu nazw miejscowych na Podhalu i Orawie (z tekstem gwarowym)*, „Onomastica. Pismo poświęcone nazewnictwu geograficznemu i osobowemu”, Wrocław–Warszawa–Kraków, R. 12, s. 102–108.
- Buczyński M., 1997, *Pamiętkowe nazwy miejscowe w językach słowiańskich*, Lublin.
- Buttler D., 2001, *Polski dowcip językowy*, wyd. 3. z uzupełnieniami, Warszawa.
- Cienkowski W., 1966, *Reinterpretacja w faktach atrakcji paronimicznej czyli tzw. etymologii ludowej (teoria i metodologia)*, *Studia Linguistica Slavica Baltica*. Canuto-Olavo Falk Sexagenario a collegis Amicis Discipulis Oblata, Lund, s. 29–42.
- Cienkowski W., 1972, *Teoria etymologii ludowej*, Warszawa.
- Dąbrowska A., 1998, *Język polski*, Wrocław.
- Długosz-Kurczabowa K., 2003, *Nowy słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa.
- Dobroński A., 1989, *Związki Rajmunda Rembielińskiego z Łomżyńskiem*, [w:] *Rajmund Rembieliński. Jego czasy i jego współcześni*, pr. zbior. pod red. A. Barszczewskiej-Krupy, Warszawa, s. 19–31.
- Duda H., Koper M., 2009, *Co znaczą nazwy miejscowe? Etymologie i pseudoetymologie w „gawędach kresowych” Katarzyny Węglickiej*, [w:] *Świat ukryty w słowach, czyli o znaczeniu gramatycznym, leksykalnym i etymologicznym*, red. I. Generowicz, E. Kaczmarska, I.M. Doliński, Warszawa, s. s. 81–90.
- Dygan C., 2004, *Cmentarz parafialny w Przytułach. Studium historyczno-liturgiczne*, praca magisterska pisana na seminarium z liturgiki pod kierunkiem ks. dra Jana Sołowianiuka, Warszawa, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, maszynopis.
- EWJP – *Encyklopedia wiedzy o języku polskim*, pod red. S. Urbańczyka, Warszawa 1978.
- Gloger Z., 1892, *W dolinie Biebrzy*, „Wisła”, t. VI., z. 1, s. 1–18.
- Gloger Z., 1903, *Dolinami rzek. Opisy podróży wzdłuż Niemna, Wisły, Bugu i Biebrzy przez ...*, Warszawa.
- Gloger Z., 1905, *Królestwo Polskie*, Warszawa.
- Gloger Z., 1989, *Nazwy wsi i miast*, [w:] tegoż, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. III, wyd. 6., Warszawa, s. 258–263.

- Godlewska D., 2000, *Dzieje Łomży od czasów najdawniejszych do rozbiorów Rzeczypospolitej (XI w. – 1795 r.)*, wyd. 2. uzup., Łomża.
- Godlewska D., 2003, *Św. Brunon z Kwerfurtu (974–1009)*, „Ziemia Łomżyńska” 7, Łomża, s. 276–292.
- Gołąb Z., Heinz A., Polański K., 1970, *Słownik terminologii językoznawczej*, Warszawa.
- Guiraud P., 1976, *Semantyka*, Warszawa.
- Halicka I., 1976, *Nazwy miejscowe środkowej i zachodniej Białostoczczyzny dzierżawcze, patronimiczne i rodzinne*, Warszawa.
- Halicka I., 1978, *Nazwy miejscowe środkowej i zachodniej Białostoczczyzny topograficzne i kulturowe*, Warszawa.
- Halicka M., Pędich W., Rybaczuk M., 2010, *Metodologia badań*, [w:] *Przemoc wobec ludzi starych na przykładzie badań środowiskowych w województwie podlaskim*, praca zbiorowa pod red. M. Halickiej i J. Halickiego, Białystok, s. 45–67.
- ISJP – *Inny słownik języka polskiego*, red. M. Bańko, t. 1–2, Warszawa 2000.
- Jemielity W., 1990, *Diecezja łomżyńska*, Łomża.
- Kaleta Z., 1998, *Kierunki i metodologia badań. Terminologia*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, pod red. E. Rzetelskiej-Feleszko, Warszawa–Kraków, s. 45–81.
- Kamiński A., 1961, *Wizna na tle pogranicza polsko-rusko-jaćwieskiego*, „Rocznik Białostocki”, t. 1, s. 9–61.
- Kania S., Tokarski J., 1984, *Zarys leksykologii i leksykografii polskiej*, Warszawa.
- Karłowicz J., 1878, *Słownik ludowy*, „Dwutygodnik Naukowy”, t. I, Kraków.
- Kijowski J., 2008, *Pochodzenie Kurpiów*, Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa naukowego, R. 22, s. 93–101.
- Kopaliński W., 1988, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa.
- Kosiński T., 2017, *Rodowód Słowian*, Warszawa.
- Kostkiewiczowa T. [tk], *Etymologia ludowa*, [w:] *Słownik terminów literackich*, pod red. J. Sławińskiego, wyd. 2. poszerz. i popr., Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1988, s. 132.
- Kowalczyk E., 1998, *O wykorzystaniu badań archeologicznych w pracach historycznych*, „Kwartalnik Historyczny”, R. CV, s. 125–132.
- Kowalczyk E., 2014, *Nazwy miejscowe Polski. Historia — Pochodzenie — Zmiany*, [t.] VIII: *O–Pn*, red. K. Rymut, B. Czopek-Kopciuch, Wydawnictwo PANDIT, Kraków 2009 (2013), ss. 560, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. 62 Nr 1, s. 154–156.
- Kowalska K., 1974a, *Antoni Waga i jego związki z ziemią łomżyńska (1799–1890)*, [w:] *Rodzina Wagów w kulturze polskiej*, praca zbiorowa pod red. W. Grębeckiej, Warszawa, s. 97–110.
- Kowalska K., 1974b, *Władysław Waga – poeta i powstaniec (1836–1865)*, [w:] *Rodzina Wagów w kulturze polskiej*, praca zbiorowa pod red. W. Grębeckiej, Warszawa, s. 77–95.
- Kruszewski M., 1967, *O „analogii” i „etymologii ludowej”*, [w:] tegoż, *Wybór pism*, Wrocław, s. 3–12.
- Krzemiński A., 2018, *Życie Wandy (a czasem śmierć)*, „Polityka” nr 13 (3154), s. 60–62.
- Latawiec H. [Górniewicz H.], 2006, *Kociewie i jego „koci” toponimiczny mikrotyp*, [w:] *Z dziejów językoznawstwa polonistycznego w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Gdańsku i na Uniwersytecie Gdańskim (1947–2005)*, Gdańsk, s. 457–460.
- Legends i podania Kurpiów*, 2008, wybór i redakcja I. Choroszevska-Zyśk, M. Samsel, M. Grzyb, Ostrołęka.
- Liniewicz T., *Raport z badań projektu edukacyjnego pn. „Każde miejsce opowiada swoją historię – partnerstwo sektora samorządowego i pozarządowego na rzecz zrównoważonego rozwoju regionalnego”*, opracowanie przygotowane na zlecenie Stowarzyszenia na rzecz Ekorozwoju Agro-Gropu w ramach projektu edukacyjnego pn.

- „Każde miejsce opowiada swoją historię – partnerstwo sektora samorządowego i pozarządowego na rzecz zrównoważonego rozwoju regionalnego”, Białystok 2005.
- Lipiński D., 2016, *Warrońskie etymologie corpora immortalia jako źródło światopoglądu religijnego autora*, [w:] *Różne paradygmaty – różne spojrzenia na język*, red. S. Żurowski, Toruń, s. 94–118.
- Malec M., 2003, *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Polski*, Warszawa.
- Malinowski L., *Studia nad etymologią ludową*, „Prace Filologiczne”, cz. I, 1885, s. 134–158, 269–317; cz. II, 1888, s. 240–262, 452–456, cz. III, 1891, s. 741–786.
- Marczewska M., 2016, *Łysiec w świetle danych językowych (uwagi nie tylko etymologiczne)*, [w:] *Debaty świętokrzyskie*, vol. 2, red. K. Bracha, M. Marczewska, S. Cygan, s. 15–27.
- Michow E., 2008, *Legenda Kielc zamknięta w nazwie. Studium etymologiczne i kulturowe*, Kielce.
- Michow E., 2017, *O nadmiernej popularności modelu pamiątkowego w potocznych etymologiach nazw miejscowych*, „Poradnik Językowy”, z. 4, s. 37–50.
- Miller T., 2000, *3 tysiące lat Państwa Polskiego, jakiego nie znamy*, Bielsk Podlaski. <http://kronikihistoryczne.blogspot.com/2015/11/tadeusz-miller-3-tysiacze-lat-panstwa.html>
- Miodek J., 1992, *O języku do kamery*, Rzeszów.
- Miodek J., 2002, *Legenda i prawda o Kobylinie, Jutrosinie oraz Dubinie*, Forum Kobylińskie 1 (30), <http://spkobylin.w.interia.pl/nazwa.htm> [dostęp 12.07.2011].
- Mowszowicz J., 1974, *Jakub Waga jako botanik*, [w:] *Rodzina Wagów w kulturze polskiej*, praca zbiorowa pod red. W. Grębeckiej, Warszawa, s. 63–76.
- Niewińska W., 1995, *Legendy województw: białostockiego, łomżyńskiego, suwalskiego*, Białystok.
- NMP – *Nazwy miejscowe Polski. Historia – pochodzenie – zmiany*, pod red. K. Rymuta, od t. VIII pod red. K. Rymuta i B. Czopek-Kopciuch, od t. X pod red. K. Rymuta, B. Czopek-Kopciuch i U. Bijak, t. I – 1996, t. II – 1997, t. III – 1999, t. IV – 2001, t. V – 2003, t. VI – 2005, t. VII – 2007, t. VIII – 2009, t. IX – 2013, t. X – 2015, t. XI – 2015, t. XII – 2015, t. XIII – 2016, Kraków.
- Paluszak-Bronka A., Czachorowska M., 1998, *Etymologia naukowa a ludowa nazw dzielnic Bydgoszczy*, w: *Najnowsze przemiany nazewnicze*, pod red. E. Jakus-Borkowej i K. Nowik, Warszawa, s. 401–413.
- Plan odnowy miejscowości Szablak na lata 2010–2017*, Załącznik nr 1 do Uchwały Nr XXXIII/181/10 Rady Miejskiej w Nowogrodzie z dnia 05 marca 2010r., bip.um.nowogrod.wrotapodlasia.pl/resource/file/download-file/id.4451
- Połujański A., 1859, *Wędrówki po guberni augustowskiej w celu naukowym odbyte*, Warszawa.
- Rocznik jubileuszowy diecezji łomżyńskiej 2009/2010*, Łomża 2009, s. 228
- Rogowska-Augustynowicz A., 2008, *Świadomość odrębności stanowej w relacjach przedstawicieli drobnej szlachty w ziemi łomżyńskiej*, Warszawa.
- Rogowska-Cybulska E., 2012a, *O etymologiach ludowych nazw miejscowości w gminie Wizna*, [w:] *Polszczyzna regionalna. Polszczyzna północno-wschodniego Mazowsza*, cz. VII, pod red. H. Sędziak i D. Czyż, Ostrołęka, s. 231–248.
- Rogowska-Cybulska E., 2012b, *O motywacji kulturowej w etymologiach ludowych nazw miast*, [w:] *Miasto. Przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie*, pod red. M. Świącickiej, Bydgoszcz, s. 177–190.
- Rogowska-Cybulska E., 2012c, *O wypowiedziach, które stały się nazwami miejscowości, jako jednym z rodzajów etymologii ludowej*, [w:] *Verba docent. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Janinie Gardzińskiej z okazji 40-lecia pracy naukowo-dydaktycznej w UPH w Siedlcach*, t. I, red. E. Koriakovceva, V. Machnicka, R. Mnich, K. Wojtczuk, Siedlce, s. 199–212.

- Rogowska-Cybulska E., 2012d, *Reinterpretacje etymologiczne nazwy Łomża jako przejaw świadomości językowej i regionalnej*, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, t. XVI: *Językowa przeszłość i współczesność Mazowska i Podlasia*, pod red. H. Sędziak i D. Czyż, Łomża, s. 13–29.
- Rogowska-Cybulska E., 2013a, *Etymologie ludowe nazw miejscowości w gminie Przytuły*, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, t. XVII: *Językowa przeszłość i współczesność Mazowska i Podlasia*, pod red. H. Sędziak i D. Czyż, Łomża 2013, s. 71–92.
- Rogowska-Cybulska E., 2013b, *O etymologii ludowej nazw miejscowych jako zjawisku skalarnym*, [w:] *Cum reverentia, gratia, amicitia... Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Bogdanowi Walczakowi*, pod red. J. Migdał i A. Piotrowskiej-Wojaczyk, Poznań, t. III, s. 77–85.
- Rogowska-Cybulska E., 2014a, *O etymologiach ludowych wpisanych w „Legendy z Łomży i okolic”*, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, t. XVIII: *Językowa przeszłość i współczesność Mazowska i Podlasia*, pod red. H. Sędziak i D. Czyż, Łomża, s. 91–99.
- Rogowska-Cybulska E., 2014b, *Wyrazy obcojęzyczne jako podstawa motywacyjna polskich toponimów w świetle ich etymologii ludowych*, „*Język Polski*” XCIV, z. 3, s. 219–227.
- Rogowska-Cybulska E., 2015a, *Etymologie ludowe nazw miejscowości w gminie Jedwabne*, [w:] *Polszczyzna regionalna Mazowska i Podlasia*, t. XIX: *Językowa przeszłość i współczesność Mazowska i Podlasia*, pod red. H. Sędziak i D. Czyż, Łomża, s. 115–130.
- Rogowska-Cybulska E., 2015b, *Motyw Adama i Ewy w etymologiach ludowych polskich toponimów*, [w:] *W kręgu apokryfów*, red. E. Jakiel i J. Mossakowski, Gdańsk, s. 435–446.
- Rogowska-Cybulska E., 2015c, *O sposobach tworzenia nazw miejscowości w świetle etymologii ludowej*, „*LingVaria*”, nr 19, s. 271–283
- Rogowska-Cybulska E., 2016a, *O etymologiach ludowych nazw miejscowości w gminie Piątnica (pow. łomżyński)*, [w:] *Polszczyzna regionalna Mazowska i Podlasia*, t. XX: *Językowa przeszłość i współczesność Mazowska i Podlasia*, pod red. H. Sędziak i D. Czyż, Łomża, s. 27–39.
- Rogowska-Cybulska E., 2016b, *O wtórnym znaczeniu etymologicznym polskich toponimów*, [w:] *Słowa bez tajemnic*, t. 1. *Słowa w systemie i w tekście*, red. B. Milewska, D. Maryn-Stachurska, Gdańsk, s. 84–100.
- Rogowska-Cybulska E., 2017, *O motywacji topograficznej w etymologiach ludowych polskich toponimów*, „*Poradnik Językowy*” 2017, nr 4, s. 51–62.
- Rogowska-Cybulska E., w druku, *O elementach wiedzy naukowej w etymologiach ludowych (nienaukowych) nazw polskich miejscowości*, „*Slavia Occidentalis*”.
- Rospond S., 1957, *Klasyfikacja strukturalno-gramatyczna słowiańskich nazw geograficznych*, Wrocław.
- Rospond S., 1984, *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź.
- Rozwadowski J. 1948, *Studia nad nazwami wód słowiańskich*, Kraków.
- R. Sz., 2010, *Herb, Pieczęć i Flaga gminy Piątnica*, <http://szydlik.com/aktualnosci/id,70/Herb-Flaga-i-Pieczec-Gminy-Piatnica.html>
- Rudnicki J., 1935, *O nazwie miejscowej Sambor*, „*Język Polski*” XX, s. 105–110.
- Rymut K., 1987, *Nazwy miast Polski*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź.
- Rzetelska-Feleszko E., 1998, *Nazwy miejscowe*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, pod red. E. Rzetelskiej-Feleszko, Warszawa – Kraków 1998, s. 191–230.
- Safarewicz J., 1980, *Wizna 1*, [w:] *Słownik starożytności słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII*, pod red. G. Labudy i Z. Stiebera, t. VI, cz. 2, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, s. 509.

- Sędziak H., 2004, *Nazwy najstarszych grodów i osad w dorzeczu Narwi*, [w:] *Narew w dziejach i współczesności Mazowsza i Podlasia*, pod red. A. Dobrońskiego i W. Grębeckiej, Łomża, s. 93–104.
- Sędziak H., 2009, *Nazwy wsi drobnoszlacheckich w Łomżyńskim*, Łomża.
- SGKP – *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. I–XIV, wyd. pod red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego i W. Walewskiego, Warszawa 1880–1895.
- Sławski F., 1977, *Łomża*, [w:] tegoż, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. V, z. 3 (23), Kraków, s. 183–184.
- Sobotka P., 2014, *Etymologia a typy pochodności – casus rzeczowników zakończonych na -holik i -ant*, *Polonica XXXIV*, s. 247–260.
- Staszewski J., 1948, *Słownik geograficzny, Pochodzenie i znaczenie nazw geograficznych*, wyd. trzecie pomnożone, Gdynia.
- Staszewski J., 1959, *Słownik geograficzny. Pochodzenie i znaczenie nazw geograficznych*, wyd. drugie przejrzone i uzupełnione, Warszawa.
- SWJP – *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, Warszawa 1996.
- Szczerbowski T., 1994, *O grach językowych w tekstach polskiego i rosyjskiego kabaretu lat osiemdziesiątych*, Kraków.
- Taszycki W., 1946, *Słowiańskie nazwy miejscowe (Ustalenie podziału)*, Kraków.
- Urbańczyk S., 1965, *Nazwy naszych stolic*, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Urbańczyk S. [S. U.], 1992, *Nazwy etniczne; Nazwy pamiątkowe*, [w:] *Encyklopedia języka polskiego*, pod red. S. Urbańczyka, Wrocław–Warszawa–Kraków, s. 214–215; 218–219.
- USJP – *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, t. 1–3, Warszawa 2003.
- Wajda-Adamczykowa L., 1989, *Polskie nazwy drzew*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź.
- Walczak B., 1999, *Zarys dziejów języka polskiego*, Wrocław 1999.
- Wędzki A., 1975, *Sambory*, [w:] *Słownik starożytności słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII*, od red. G. Labudy i Z. Stiebera, t. V, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk s. 39.
- Wędzki A., 1980, *Wizna 2*, [w:] *Słownik starożytności słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII*, od red. G. Labudy i Z. Stiebera, t. VI, cz. 2, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk s. 509–510.
- Wiśniewski J., 1962, *Rys dziejów osadnictwa na wschodnim Mazowszu*, „Literatura Ludowa” R. 6, nr 4–6, Warszawa 1962, s. 11–21.
- Wiśniewski J., 1974, *Ród Wagów*, [w:] *Rodzina Wagów w kulturze polskiej*, praca zbiorowa pod red. W. Grębeckiej, Warszawa, s. 7–15.
- Wiśniewski J., 1989, *Początek i rozwój nowego osadnictwa w ziemi łomżyńskiej w końcu XIV i w XV wieku*, „Studia Łomżyńskie”, t. I, pod red. J. Babicza, Warszawa, s. 19–107.
- Wiśniewski M., 2012, *Jiří Rejzek, Lidová etimologie v češtině*, *Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum 2009*, ss. 138, „Slavica Wratislaviensia”, CLVI, s. 222–224.
- WUNM – *Wykaz urzędowych nazw miejscowości w Polsce*, t. I– II, oprac. pod kier. J. Bielca i S. Szwałek, Warszawa 1980.
- Zalewska E., 2003, *O królu Brzoście, jego trzech córkach i czarowniku Batalionie*, [w:] M. Samojlik, *Legends biebrzańskie*, Białystok, s. 51–56.
- Zierhoffer K., 1957, *Nazwy miejscowe północnego Mazowsza*, Wrocław.
- Zierhofferowa Z., Zierhoffer K., 2012, *Etymologie ludowe, ich funkcja i struktura*, „Onomastica” LVI, s. 15–23.
- Zierhofferowa Z., Zierhoffer K., 2013, *Etymologie ludowe toponimów – historycznie i współcześnie*, [w:] *Trwanie w języku... Pamięci Profesor Moniki Gruchmanowej w 10*.

rocznicę Jej śmierci, pod red. A. Piotrowicz, M. Witaszek-Samborskiej, Poznań, s. 49–56.

Żebrowski J., 1938/1939, *O tzw. etymologii ludowej*, „Poradnik Językowy”, z. 7., s. 125–127.